UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Haavoittuvuus, sukupuoli ja perhe sosiaalityön tutkimuksessa. Suhteissa olemisen näkökulma

Karttunen, Teija Erika; Salovaara, Ulla; Törölä, Noora Miisa Johanna; Piippo, Sisko; Jutila, Elli Aliisa

2025-12-12

http://hdl.handle.net/10138/625739

Karttunen, T E, Salovaara, U, Törölä, N M J, Piippo, S & Jutila, E A (toim) 2025, Haavoittuvuus, sukupuoli ja perhe sosiaalityön tutkimuksessa. Suhteissa olemisen näkökulma. University of Jyväskylä, SoPhi. < https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-86-1074-8 >

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

Teija Karttunen, Ulla Salovaara, Miisa Törölä,
Sisko Piippo & Elli Jutila (toim.)

Haavoittuvuus, sukupuoli ja perhe sosiaalityön tutkimuksessa

Suhteissa olemisen näkökulma

[SoPhi]

Professori Marjo Kurosen juhlakirja

Teija Karttunen, Ulla Salovaara, Miisa Törölä,
Sisko Piippo & Elli Jutila (toim.)

HAAVOITTUVUUS, SUKUPUOLI JA PERHE SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSESSA

Suhteissa olemisen näkökulma

[SoPhi]

SoPhi 161

SoPhi on julkaissut akateemisesti korkeatasoista filosofista ja yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta vuodesta 1995. Kirjoittajamme ovat kansainvälisesti ansioituneita tutkijoita. Julkaisemme sekä suomen- että englanninkielistä kirjallisuutta. Julkaistavat kirjat valitaan tieteellisin kriteerein asiantuntijalausuntojen pohjalta. SoPhin toimintaperiaatteina ovat nopeus, riippumattomuus ja ajankohtaisuus. Kirjat ovat helposti saatavilla maksutta internetistä. SoPhi-kirjat ovat vertaisarvioituja ja mukana julkaisufoorumin luokituksessa.

www.jyu.fi /sophi

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

CC BY 4.0
2025 Jyväskylän yliopisto

ISBN 978-952-86-1074-8 (verkkoj.)
ISSN 1238-8025

Sisältö

Prologi, *Mikko Mäntysaari* 5

Johdanto, *Teija Karttunen, Ulla Salovaara, Miisa Törölä, Sisko Piippo & Elli Jutila* 13

OSA I
Haavoittuvuuden suhteellisia ulottuvuuksia

Haavoittava ja haavoittuva suhde sekä puolensa valitseva sosiaalityö, *Tarja Pösö* 24

Haavoittuva vanhuus – myyttiä murtamassa, *Paula Vasara, Hilla Kiuru, Heli Valokivi, Salla Jarske & Aino Ahtinen* 49

Asiakaskertomusten keskustelut pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden asumistoiveista, *Kirsi Juhila & Arja Jokinen* 77

Pakkomuuttajien moninkertainen haavoittuvuus ammattilaisten kuvaamana, *Kati Turtiainen* 106

OSA II
Naiseuden ja sukupuolen läpäisemiä suhteita

Sukupuoli sosiaalityön tutkimuksessa – Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sukupuolispesifillä otteella tehdystä sosiaalityön tutkimuksesta 2000-luvulla, *Elina Virokannas* 135

Vankeusrangaistusta suorittavien naisten kokema väkivalta, piilotettu resilienssi ja selviytymiskeinot, *Miisa Törölä, Elli Jutila & Sisko Piippo* 160

Väkivalta ja hallinnan suhteet rikostaustaisten naisten elämänkulussa, *Ulla Salovaara* 188

Naisten kokeman digitaalisen väkivallan haavoittavuus ja avun saamisen haastavuus, *Sisko Piippo, Marita Husso & Sonja Tihveräinen* 215

OSA III
Perhesuhteita palvelujärjestelmässä

Perhetyön palvelutarve ja institutionaalinen raja – sosiaalialan ammattilaisten näkökulmia, *Johanna Kiili, Anu-Riina Svenlin, Tiina Lehto-Lundén, Kaisa Malinen, Johanna Moilanen & Sointu Möller* 242

Kannattelevat ja kiinnipitävät kudelmat äitien ja vauvojen päihdekuntoutuksessa, *Teija Karttunen* 271

Miten ymmärtää sosiaalityön ja lastensuojelun historiaa? Sosiaalityön tutkimuksen ja historiantutkimuksen tie yhteiselle kentälle, *Pirjo Markkola & Paula Salenius* 302

Epilogi, *Riitta Granfelt* 326

Kirjoittajat 334

Tabula Gratulatoria 336

Prologi

Mikko Mäntysaari

Naiset, lapset ja sosiaalityö

Tutustuimme Marjo Kurosen kanssa 1980-luvun puolessavälissä Tampereen yliopistolla. Olin sosiaalipolitiikan, erityisesti sosiaalihuollon assistentti ja tein lisensiaatintutkimusta sosiaalityöstä sosiaalitoimistoissa. Marjo Kuronen oli alkuvaiheen sosiaalityön opiskelija. En muista varmasti, oliko hän kursseillani. Assistentin opetusvelvollisuus oli tuohon aikaan aika pieni, joten aika todennäköistä on, ettei ollut. Joka tapauksessa tiesin hänet aktiivina opiskelijana, joka osallistui vaihtoehtoisen sosiaalipolitiikan liikkeen eli Vespan tapahtumiin.

Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitos oli 1980-luvulla hyvin inspiroiva ympäristö. Samaan aikaan Kurosen kanssa sosiaalityötä opiskelivat muiden muassa Hannele Forsberg, Heli Valokivi, Irene Roivainen, Arja Jokinen ja Kirsi Juhila. Meitä sosiaalipolitiikan jatko-opiskelijoita oli lisäkseni muun muassa Jari Heinonen, Tarja Pösö, Ilmari Rostila, Pirkko-Liisa Rauhala ja Leila Simonen. Viimeksi mainittua lukuun ottamatta meistä kaikista tuli jossakin uran vaiheessa professoreita.

Tuohon aikaan tohtorinväitökset olivat aika harvinaisia; Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitokselta taisi 1980-luvulla valmistua vain

kolme väitöstä. Väitteleminen tapahtui vähemmän muodollisesti, tietysti pro gradu- ja jatkokoulutusseminaareissa, mutta myös Päätalon Alakuppilassa ja henkilökunnan kahvilassa Kahverissa. Kahvitunnit venyivät joskus ylipitkiksi. Nyky-yliopiston tehokkuusnäkökulmasta huonoja tapoja oli muitakin: yliopistolla tupakoitiin vielä 1980-luvun lopullakin sekä työhuoneissa että yhteisissä tiloissa. Sosiaalipolitikan laitoksen väki kokoontui työpäivän päätteeksi usein E-siiven käytävällä olleille sohville tupakoimaan. — Nykyään tupakointi on yliopistoilla mahdollista vain tarkasti rajatuilla alueilla, jos ollenkaan. Useimmat ovat tästä pahasta tavasta luopuneet. Myöhempinä työvuosinani olen kaivannut 1980-luvun yliopiston ilmapiiriä: sumuisia ja savuisia väittelyitä kahviloissa ja käytävillä, summittaista filosofian ja yhteiskuntatieteiden klassikoiden lukemista monilla kielillä, perusteellista taustojen kaivelua virkamiestyönä.

Marjo Kuronen on ollut aktiivinen tutkija ja hänen laajalla tuotannollaan on ollut paljon annettavaa sosiaalityön tutkimukselle. Tarkastelen seuraavassa Kurosen tuotantoa kymmenen vuoden välein ilmestyneiden kolmen julkaisun valossa. Tarkastelun painopiste on julkaisuissa, jotka ovat ilmestyneet ennen kuin Kuronen nimitettiin Jyväskylän yliopiston sosiaalityön professoriksi vuonna 2014. Tavallaan on kyse tutkijanuralle kasvamisen tarkastelusta.

Asiantuntijoiden äitiyttä koskevat käsitykset

Marjo Kurosella on Kannaksen karjalaisia sukujuuria, mutta hän on elänyt lapsuutensa ja nuoruutensa Satakunnassa kohtalaisen pienellä paikkakunnalla. Ennen Tampereen yliopistolle tuloaan Marjo Kuronen työskenteli Porin keskussairaalan synnytysvuodeosastolla lastenhoitajana ennen yliopisto-opiskeluaan ja myös opintojensa kuluessa. Työkokemus synnytysosastolla ohjasi hänet miettimään äitiyttä ja äitiyteen kohdistuvaa asiantuntijuutta: mihin ammattilaisten työssään käyttämä äitiyden asiantuntijuus oikeastaan perustuu? Pro gradu tutkielma käsitteli tavalliseksi tulkitun äitiyden määrittelyä ammattilehdessä vuosina 1952-1984 (Kuronen1989). Kuronen tarkastelee lasten hoidon ja kasvatuksen asiantuntijoiden osallistumista naisten äitiyteen. Tutkimus pyrki selvit-

tämään, miten äitien ja asiantuntijoiden välinen suhde on kehittynyt ja muuttunut ja miten asiantuntijat kokevat oman roolinsa ja merkityksensä. Tarkastelu kohdistuu siis asiantuntijoihin, ei äitien omiin kokemuksiin: millaisia asiantuntijoiden äitiyttä koskevat käsitykset ovat, mitä asiantuntijat äideiltä odottavat, millaista on heidän mukaansa hyvä äitiys?

1980-luvun tapaan Kurosen tutkielma sisältää aika laajan kirjallisuuteen perustuvan taustoituksen tutkimuksen empiiriselle osalle. Nuoren tutkijan kypsyyttä osoittaa, että taustoittava tarkastelu on tehty huolellisesti ja itsenäisesti, kritiikkiäkään unohtamatta. Kurosen mukaan feministisen liikkeen suhtautuminen äitiyteen on ollut ristiriitainen. Liikettä on voitu arvosteltu jopa äitiyskielteisyydestä. Vähintäänkin kysymys äitiydestä on jätetty liian vähälle huomiolle. Feministisessä liikkeessä naiset ovat jossakin määrin jakautuneet toisaalta lapsettomiin naisiin ja toisaalta äiteihin. (Kuronen 1989, 9–10.)

Äitiyttä voidaan tarkastella myös ideologiana. Kuronen viittaa Louis Althusserin ideologiateoriaan, jonka mukaan niin sanotut ideologiset valtiokoneistot muokkaavat ihmisten tietoisuutta. Ehkä äitiyteenkin kohdistuvia asiantuntijoiden kantoja voitaisiin pitää sellaisina? Asiantuntijoiden äitiyttä koskevia käsityksiä tarkastellaan asiantuntijoiden kirjoittamien artikkelien perustalta. Aineistona ovat Mannerheimin lastensuojeluliiton lehdet Uutta kylvöä (1951), Terve lapsi (1951–1957), Kodin kuvalehti (1957-1966) ja Lapsemme (1972-1984). Näistä lehdistä Kuronen poimi tarkasteluunsa 85 artikkelia.

Kuronen tiivistää empiiriset havaintonsa taitavasti. Asiantuntijoiden näkemykset äitiydestä muuttuivat tarkastellun kolmenkymmenen vuoden aikana selvästi. Äitiyden merkityksen voimakkaasta korostamisesta siirryttiin vähitellen tasa-arvoisen perheen ja jaetun vanhemmuuden painottamiseen. 1950-luvulla korostettiin äidin roolia kodin sydämenä ja äidinvaistoa. 1960-luvulla puhuttiin perhekeskeisyydestä ja jaetusta vanhemmuudesta. 1970-luvulla esiin nousevat naisten ongelmat työn ja perhe-elämän yhteensovittamisessa. Isän asema ja merkitys perheessä on lehdessä esillä yllättävän voimakkaasti. Asiantuntijat pyrkivät luomaan uudenlaista käsitystä isyydestä. Sen sijaan ydinperheideaalista poikkeavia perheitä ei juuri esitellä eikä yksinhuoltajuutta käsitellä. Avioero on esillä 50-luvun julkaisuissa vain kerran.

Kurosen erinomainen tutkielma otettiin laitoksen julkaisusarjaan ja se sai runsaasti lukijoita. Tutkijan myöhemmän uran kannalta on kiin-

nostavaa, että tutkielmassa ei juuri keskustella sosiaalityöstä. Tämä on ymmärrettävää, koska kyse oli sosiaalipolitiikan opinnäytteestä, vaikkakin sosiaalityön suuntautumisvaihtoehdossa. Kotimainen sosiaalityön tutkimus oli tuolloin vielä aivan alkuvaiheessaan. Mutta ennen kaikkea kyse oli siitä, että Marjo Kuronen keskittää huomionsa äitiyden tarkasteluun, ja siihen liittyvää kotimaista sosiaalityön tutkimusta ei yksinkertaisesti ollut, ei ehkä paljoa kansainvälistäkään.

Loppupäätelmissä Kuronen esittää suppean tutkimusohjelman, jolla hän ennakoi hienosti tulevaa tutkijanuraansa: ”Jatkossa pitäisi tarkastella empiirisen tutkimuksen avulla, miten äidit itse näkevät asiantuntijoiden toiminnan. Pitäisi myös tarkastella eri sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioita ja niiden toimintaa.”

Perhetutkija

1980-luvun kuluessa naisten asemasta yhteiskunnassa ja sosiaalipolitiikassa tuli yhä keskeisempi tutkimuksen teema. Liisa Rantalaihon ja Raija Julkusen vetämä Hyvinvointivaltion naiset–tutkijaryhmä viritti tamperelaisten sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkijoiden kiinnostusta. Sosiaalityön jatko-opiskelijoiden kiinnostus suuntautui naisiin perheessä. Syntyi sosiaalityön ja perheiden suhteita pohtivien tutkijoiden ryhmä: Marjo Kurosen ohella muita olivat Hannele Forsberg ja Aino Ritala-Koskinen. Ryhmän senioritutkija oli Tarja Pösö. Perhetutkijat puhuivat itsestään hiukan leikkisästi ”Pesotyttöinä”. Perhettä ja sosiaalityötä tutkineet naiset ovat sittemmin vaikuttaneet todella paljon suomalaiseen sosiaalityön tutkimukseen.

Sosiaalityön vertaileva tutkimus

Marjo Kuronen työskenteli kahden vuoden ajan vierailevana tutkijana Stirlingin yliopistossa Skotlannissa. Sinne hän teki myös väitöskirjansa (Kuronen 1999). Väitöskirja oli vertaileva tutkimus äitiysneuvoloiden toiminnasta Suomessa ja Skotlannissa: miten ammattilaiset määrittelevät äitiyttä ja äitien vastuita lasten hyvinvoinnista ja terveydestä.

Tutkimuksensa metodologiaksi Kuronen valitsi kanadalaisen feministisen sosiologi Dorothy E. Smithin institutionaalisen etnografian. Suomessa etnografian paikkana oli äitiys- ja lastenneuvola, Skotlannissa paikat, joissa äitiysneuvontaa tekevät ammattilaiset (kätilöt ja kotisairaanhoitajat) kulloinkin toimivat. Kentälle pääsyyn liittyi kiinnostavia eroja Suomessa ja Skotlannissa. Kuronen kertoo, että Suomessa tutkimukseen suhtauduttiin varauksellisesti ja hiukan torjuvastikin. Skotlannissa järjestyi aineiston keruu käytännössä ongelmitta ja tutkijaan suhtauduttiin tukien ja auttaen. Myös kotikäyntien havainnointiin suhtauduttiin eri tavoin: Suomessa lupa heltisi hyvin harvoin, Skotlannissa helposti ja yksinkertaisesti.

Väitöskirjassa on paljon kiinnostavia ja tarkkoja empiirisiä havaintoja. Suomen ja Skotlannin välillä löytyi eroja äitiysneuvonnan organisoinnista mutta myös sisällöistä. Suomessa äitiysneuvontaa toteutettiin lähinnä äitiysneuvoloissa, Skotlannissa organisaatioina oli synnytysosastot (klinikoissa), mutta neuvontatyötä tehtiin pääasiassa raskaana olevien ja synnyttäneiden naisten kodeissa. Suhtautumisessa kotikäynteihin oli kulttuurisia eroja: Skotlannissa kätilöä ja tutkijaa ei vierastettu, Suomessa kätilön tuloon suhtauduttiin varautuneemmin. Skotlannissa neuvonta oli jonkin verran painotetummin ongelmalähtöistä kuin Suomessa. Esimerkiksi odottavien äitien tupakointiin suhtauduttiin tiukemmin kuin Suomessa. Samoin äitien alkoholinkäyttöön otettiin Skotlannissa tiukka kanta: odotusaikana alkoholia ei sopinut käyttää yhtään. 1990-luvun alun Suomessa pientä alkoholinkulutusta ei pidetty vaarallisena, vaikka toki korostettiin alkoholin riskejä. Nykylukija saattaa pohtia, onko Suomen äitiysneuvonta sittemmin lähentynyt Skotlantia.

Vertaileva tutkimus on sosiaalityön tutkimuksessa edelleenkin aika harvinaista toisin kuin sosiaalipolitiikan tutkimuksessa, jossa vertailevasta tutkimusasetelmasta tuli 1990-luvulla vahva suuntaus. Kuronen on mahdollisesti ensimmäinen kotimainen sosiaalityön vertailevaa tutkimusta tehnyt tutkija. Kurosen myöhemmän uran kannalta varsin pitkä työskentely ulkomaisessa tutkijayhteisössä oli monella tavalla hyödyllinen. Stirlingissä vietetyt vuodet antoivat Kuroselle erinomaisen suullisen ja kirjallisen englannin kielen taidon. Väitöskirjan kieli on sujuvaa ja esitystapa looginen. Merkitykselliseksi osoittautui myös tutustuminen toisiin jatko-opiskelijoihin. Skotlannissa syntyneet yhteistyösuhteet ovat osoittautuneet myöhemminkin hyödyllisiksi.

Feministinen sosiaalityön tutkimus

Feministinen sosiaalityön tutkimus on ollut Kuroselle pysyvä kiinnostuksen kohde. Hän on usein kertonut, miten vähän feminististä sosiaalityön tutkimusta Suomessa oikeastaan tehdään, vaikka valtaosa sosiaalityön tutkijoista on naisia ja varmaan monet katsovat olevansa feministejä. Feministisistä teorioista ei juuri keskustella sosiaalityön tutkimuksessa. Tätä keskustelua Kuronen käy korjaamaan Sosiaalityön teoria -kokoelmaan kirjoittamassaan artikkelissa (Kuronen 2009).

Kuronen pohtii artikkelissaan feministisen politiikan ja teorian suhdetta feministiseen tutkimukseen. Artikkelin keskeinen kysymys koskee sosiaalityön ja feminismin suhdetta. Kurosen mukaan sosiaalityössä ja feminismissä on paljon samaa. Sosiaalityö on vahvasti naisammatti, ei toki aivan kokonaan. Feministisen liikkeen ja sosiaalityön asenteessa yhteiskuntaan ja myös tutkimukseen on samankaltaisuutta, mutta myös eroja. Vahvistuessaan feministinen tutkimus on muuttunut: kyse ei ole yksinomaan naistutkimuksesta vaan usein sukupuolentutkimuksesta, jolloin tarkastelu laajenee naisten aseman ohella mm. lesbo- ja queertutkimukseen. Marjo Kuronen tuntuu olevan ”perinteisemmän naistutkimuksen” kannalla, mutta häntä voi pitää intersektionaalisen feminismin edustajanakin – hän puhuu esimerkiksi vähävaraisista naisista.

Sosiaalityö ja teoria -kirjan artikkelissaan Kuronen esittelee Dorothy Smithin kantoja, mutta tarkastelee myös monia muita ja erityisesti sosiaalityötä ja feminismiä käsitelleitä kirjoittajia. Dorothy Smith luetaan joskus nk. standpoint-feministiksi, mutta hänelle ”standpoint” tarkoittaa lähtökohtaa, ei tutkimuksen tuloksia. Marjo Kuronen viittaa Suomen Akatemian selvitykseen, jonka mukaan naistutkimus oli yksi suosituimmista lähtökohdista yhteiskuntatieteissä. Oikeastaan artikkelista ei selviä, miksi sosiaalityössä tehdään niin vähän (tai tehtiin vuoteen 2009 mennessä) feminististä tutkimusta, vaikka esimerkiksi perheväkivaltaa koskevaa tutkimusta oli paljonkin.

Professorina tutkittua

Marjo Kuronen nimitettiin Jyväskylän yliopiston sosiaalityön professo-

riksi vuonna 2014. Kymmenen vuoden aikana Kurosen tutkijaura on jatkunut ulottuen uusille alueille. Sosiaali- ja terveysministeriö aloitteesta Jyväskylän yliopiston historian, etnologian ja sosiaalityön tutkijat toteuttivat laajan tutkimuksen sijaishuollon epäkohdista, kuten sijoitettujen lasten kaltoinkohtelusta lastensuojelussa vuosina 1937–1983. Tutkimushankkeen johtajana toimi historian professori Pirjo Markkola yhteistyössä Marjo Kurosen ja etnologian emeritaprofessori Pirjo Korkiakankaan kanssa. Selvityksen aineistona oli 299 haastattelua. Haastateltavien kokemukset lastensuojelun sijaishuollosta sijoittuivat yleensä 1950- ja 1960-luvuille. Selvityksen mukaan kaikissa sijaishuollon muodoissa tapahtui kaltoinkohtelua ja väkivaltaa. (Hytönen ym. 2016.)

Marjo Kuronen on sosiaalityön opettajaksi ja tutkijaksi juuri oikeanlainen ihminen: lämmin ja välittävä. Kuronen on ohjannut monia sosiaalityön väitöskirjoja. Usein ohjattavien tutkimusten teemat ovat liittyneet Marjo Kurosen omiin tutkimusaiheisiin, naisten asemaan yhteiskunnassa ja sosiaalityössä, perheisiin ja perhetyöhön. Hän on ollut aina valmis ohjaamaan jatkotutkimuksia myös itselleen vieraammista teemoista. Joillekin professoreille on aika hankalaa astua omien rajojen yli, kuten nykyään sanotaan, astua pois omalta mukavuusalueelta. Ohjaussuhteissaan Marjo Kurosella ei ole ollut tätä ongelmaa.

2010-luvulla Marjo Kurosesta kuoriutui akateeminen johtaja. Hän on tehnyt pitkän ja menestyksekkään uran sosiaalityön oppiaineen professorina kaikkine tehtävään kuuluvine hallinnollisine velvollisuuksineen. Hänellä on ollut useita tutkimushankkeita johdettavanaan. Vuodesta 2019 lähtien hän on ollut yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen johtaja ja menestynyt tässä haastavassa tehtävässä erinomaisesti. Vuodesta 2022 Kuronen on ollut Suomen Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan jäsen.

Luontaisesti vaatimaton, mutta silti omasta kannastaan kiinni pitävä. Sellainen kai on hyvän akateemisen johtajan tunnusmerkki.

Kirjallisuus

Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali-

ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
Kuronen, Marjo (1989) Onnellinen ja ongelmallinen äitiys. Tutkimus lasten hoidon ja kasvatuksen asiantuntijoiden äitiyttä koskevista käsityksistä. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia sarja B nro 2. Tampere.
Kuronen, Marjo (1999) The Social Organisation of Motherhood. Advice giving in maternity and child health care in Scotland and Finland. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. University of Stirling. January 1999.
Kuronen, Marjo (2009) Feministinen tutkimus ja sosiaalityön tutkimus -kohtaamisia ja kohtaamattomuutta. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-Kustannus, 111–130.

Johdanto

Teija Karttunen, Ulla Salovaara, Miisa Törölä, Sisko Piippo & Elli Jutila

Tämän kirjan teemat kietoutuvat naiseuden ja sukupuolen, äitiyden ja perhesuhteiden sekä haavoittuvuuden ympärille sosiaalityön tutkimuksen ja käytäntöjen kontekstissa. Nämä teemat ovat moniulotteisia ja tarjoavat erilaisia tulokulmia sosiaalisten ongelmien, ihmisten arjen ja sosiaalityön käytäntöjen ymmärtämiseen. Ne ovat olleet keskeisiä tutkimuksellisen kiinnostuksen kohteita myös tämän kirjan inspiroijana toimineelle Jyväskylän yliopiston sosiaalityön professori Marjo Kuroselle, jonka akateemisen tutkimus-, opetus- ja ohjaustyön kunniaksi tämä kirja on kirjoitettu. Olemme koonneet kirjaan näiden Marjo Kurosen akateemisen uran keskeisiin teemoihin liittyviä tutkimustekstejä ja pyrkineet näin osaltamme jatkamaan tutkimuskeskustelua sosiaalityössä. Kyse on monitahoisista kokonaisuuksista ja tunnistamme Kurosen tavoin näihin liittyvät käsitteellistämisen haasteet ja jäsennystapojen laajan kirjon (esim. Kuronen 2002; Kuronen 2009; Kuronen 2022). Kirjaluvut tarjoavat näihin 2020-luvun yhteiskunnalliseen tilanteeseen kiinnittyviä havaintoja ja tulkintoja historiallista perspektiiviä unohtamatta (Markkola & Salenius tässä kirjassa). Kirjassa esitetyt näkökulmat ovat valikoituja ja rajattua niiden liikkuessa yhtäältä mikrotasolla, asiakastyön vuorovaikutuksen tasolla (Karttunen tässä kirjassa), tekstuaalisissa muodoissa sosiaalityön asiakasdokumenttien tasolla (Juhila & Jokinen tässä

kirjassa) tai toisaalta pyrkiessä tavoittamaan laajempaa tutkimuksellista kokonaisjäsennystä (Virokannas tässä kirjassa).

Kirjan lukuja yhdistää ajatus suhteisuudesta, suhteissa olemisesta: ihminen elää ja toimii suhteissa toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Laajasti ymmärrettynä suhteisuus kattaa kaikenlaisissa sosiaalisissa suhteissa olemisen sisältäen paitsi niihin kuuluvat tunnekokemukset sekä merkitysten ja tiedon rakentumisen, myös ihmisen suhteen historiaan, aikaan ja paikkoihin. (Månson 2012; Larsson & Sohlberg 2015; Kuokkanen, 2025; Kuusela 2025.) Inhimillisesti merkitykselliset asiat syntyvät ja muovautuvat suhteissa ja suhteisuudessa. Osa suhteisuutta ovat myös valta, rakenteet, arvot ja ideologiat sekä näitä koskevat neuvottelut (Vesala, 2012; Kuokkanen 2025). Suhteisuus mahdollistaa kokemukset kuulumisesta, huolenpidosta sekä kannattelusta, mutta myös vahingoittamisesta, alistamisesta ja näkymättömyydestä. Luvuissa suhteisuus jäsentyy laaja-alaisesti, esimerkiksi asiakassuhteina eri palveluissa, vanhemman ja lapsen välisenä suhteena, tieteiden välisenä suhteena (sosiaalityö ja historia), teknologiavälitteisinä suhteina (väkivalta, robotiikka hoivasuhteessa) ja sukupuoleen kiinnittyvänä suhteena. Kirjoittamalla kirjan teemoista rakennamme tutkijoina myös omaa ja tutkimuksellista suhdetta niihin.

Toisiinsa kerrostuvat haavoittuvuuden, sukupuolen ja perhesuhteiden teemat

Olemme jakaneet kirjan eri luvut kolmen temaattisen kokonaisuuden alle sen mukaan, mikä on ollut kunkin kirjaluvun "kärki". Toisaalta läpi lukujen on nähtävillä teemojen kerrostuminen toisiinsa. Esimerkiksi Tarja Pösön vauvoja käsittelevää lukua voi lähestyä yhtä lailla perhesuhteiden kuin haavoittuvuuden kautta. Lisäksi teemojen tarkastelua syventävät sellaiset käsitteet, kuten digitaalinen väkivalta, trauma, resilienssi ja kiinnipitävä ympäristö. Ne avaavat omanlaisiaan tulokulmia haavoittuvuuden, sukupuolen ja perhesuhteiden ymmärtämiseen ja käsitteellistämiseen.

Lähdemme kirjassa liikkeelle haavoittuvuuden tematiikan kautta, mikä on ollut myös Marjo Kurosen viimeaikaisten tutkimushankkeiden

keskiössä (esim. Kuronen 2022). Haavoittuvuutta koskeva keskustelu on saanut tilaa ylipäätään yhteiskunnallisen ja inhimillisen elämän eri osa-alueilla, esimerkiksi työelämään (Väänänen 2024), ilmastonmuutokseen (Tikkakoski ym. 2024), datavetoiseen yhteiskuntaan (Hokkanen ym. 2021) tai kyberturvallisuuteen liittyen (Paananen ym. 2024). Kriittisenä huomiona onkin esitetty, että haavoittuvuuden käsitteen hyvin laaja ja väljä soveltaminen näyttäisi jopa vesittävän koko käsitteen käyttöarvon (Virokannas, Liuski & Kuronen 2020; Kuronen 2022, 68).

Sosiaalityön tutkimuksen ja käytäntöjen kontekstissa haavoittuvuus ei käsitteenä ole ongelmaton ja sen on nähty pitävän sisällään vaaran yksioikoisesta luokittelusta ja redusoitumisesta tiettyjen yksilöiden tai ryhmien problematiikaksi (Brown 2011; Virokannas ym. 2020). Kurosen (2022, 65–67) siteeraaman Martha Finemanin (2010) mukaisesti ymmärrämme haavoittuvuuden olevan universaali, yleisinhimillinen tila, joka voi koskettaa ketä hyvänsä yksilöä jossakin vaiheessa elämää. Sen kokeminen on toisaalta yksilöllistä ja siihen voivat heijastua yksilön käytössä olevat resurssit. (Fineman 2010, 267, 269.) Universaaliuden tulkinta lieventää käsitteeseen liittyvää yksilökeskeisyyden ja leimaavuuden ongelmia (Virokannas ym. 2020). Haavoittuvuus ei ole staattista vaan kontekstuaalista, eri tekijöistä rakentuvaa sekä ajassa ja paikassa muuttuvaa (Kuronen & Virokannas 2021, 2).

Haavoittuvuutta tässä kirjassa tarkastellaan ensinnäkin Tarja Pösön vauvoja käsittelevän luvun avulla. Vauvat ovat ylipäätään suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännössä jokseenkin sivuun jäänyt ryhmä, jonka äänen, kokemusten tai haavoittuvuutta tuottavien tilojen ja suhteiden tavoittaminen ei ole yksiselitteistä ja edellyttää vauvan kokemuksen tasolta lähtevää näkemään ja kuulemaan pysähtymistä (Bardy 2001; Sellergren 2020). Luvussa Pösö jäsentää vauvan asemaa haavoittavissa suhteissa sekä vauvan oikeuksia sijaishuollossa. Teksti on empiiristä aineistoa hyödyntävä käsitteellisesti ja teoreettisesti painottunut puheenvuoro, jossa esille nousevat erilaiset juridiset, sosiaaliset sekä eettiset kysymykset haavoittuvuuteen kietoutuvina vauvojen tilanteissa ja suhteissa sijaishuollossa.

Vauvojen ohella ikääntyneet ovat niin ikään olleet yksi väestöryhmä, jota on saatettu luonnehtia haavoittuvassa asemassa olevaksi; ikä ylipäätään on ollut haavoittuvuutta koskevassa keskustelussa yksi siihen liitet-

tävä kategoria (Virokannas ym. 2020). Paula Vasara, Hilla Kiuru, Heli Valokivi, Salla Jarske ja Aino Ahtinen kääntävätkin asetelmaa toiseen suuntaan ja haastavat ikääntymiseen liitettävää mielikuvaa haavoittuvuudesta tunnistamalla ja huomioimalla myös ikääntyneiden voimavarat. Vasara ja kumppanit lähestyvät voimavaroja, hyvinvointia ja osallisuutta analysoimalla ikääntyneiden kokemuksia robottiteknologian suhteen. Tulokset osoittivat, ettei ikä ole peruste poissulkea ja toiseuttaa esimerkiksi suhteessa teknologiaan ja sen käyttöön. Haavoittuvuuden näkökulmasta sosiaalisen robotiikan hyödyntämisessä tulisi pysähtyä pohtimaan, millaisia sosiaalisia tilanteita ja kasvotyön vaatimuksia robotin kanssa vuorovaikuttaminen ihmiselle luo (Vasara ym. tässä kirjassa).

Kati Turtiainen puolestaan lähestyy haavoittuvuutta pakkomuuttoon kutoutuvien ilmiöiden ja tekijöiden kautta. Turtiainen toteaa haavoittuvuuden merkitsevän tietyllä tapaa kaksoiskuviota, jossa haavoittuvuus liittyy ensinnäkin pakolaisiin lähtökohtiinsa vainoa tai muita ihmisoikeusloukkauksia kokeneina henkilöinä. Toisaalta haavoittuva asema tai tilanne jatkuu uudessa kotimaassa erilaisten yhteiskunnallisten ja institutionaalisten rakenteiden tuottamina, vahvistamina ja ylläpitäminä.

Myös asumiseen, sen haasteisiin, asunnottomuuteen ja sen uhkaan voi kytkeytyä haavoittuvuutta elämäntilanteena. Kirsi Juhila ja Arja Jokinen tarkastelevat luvussaan pohjimmaisten asuntomarkkinoiden käsitteen kautta asuntomarkkinoiden ulkopuolelle ajautuneiden, sinne ajettujen ja siellä pitkään olleille muodostuneita "omia" asumismuotoja. Analyysi tässä kohden tapahtuu aikuissosiaalityön kontekstissa ja asiakirja-aineiston kautta. Se piirtää kuvaa asiakastyöstä, jossa asiakkaiden tietoa, näkemyksiä ja toiveita kunnioitetaan. Samanaikaisesti realismia on pohjimmaisten asuntomarkkinoille päätymisen tilan pysyvyys asiakkaiden elämässä. Tässä lienee jotakin samankaltaisuutta kuin Turtiaisen (tässä kirjassa) kuvaamissa pakolaisten haavoittuvuustilanteissa; kumpaankin olisi mitä ilmeisimmin perusteltua tarttua rakenteellisen ja ihmisoikeusperustaisen sosiaalityön lähestymistavoin.

Toinen kirjan kantava teema keskittyy sukupuolen ja erityisesti naiset huomioon ottavaan tutkimukseen sosiaalityön ja laajemmin palvelujärjestelmän toimintaa tarkastelevien tutkimuksen aloilla. 2000-luvun alkupuolella Kuronen kritisoi suomalaista sosiaalityön tutkimusta ja käytäntöjä sukupuolen merkityksen sivuuttamisesta (Kuronen 2004;

Kuronen 2009). Sitten 2000 –luvun alkupuolen sukupuolen huomioiva sosiaalityön tutkimus on myös Suomessa yleistynyt (esim. Virokannas & Väyrynen 2013; Haahtela 2015; Salovaara 2019; Karttunen 2019; Granfelt & Turunen 2021; Piippo 2022; Virokannas 2025). Tässä kirjassa kattavan jäsennyksen sukupuolispesifillä otteella tehtyyn kotimaiseen ja kansainväliseen sosiaalityön tutkimukseen tekee Elina Virokannaksen kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Virokannas esittää katsauksessaan naiserityisyyden olleen välttämätön askel tutkimuksessa, jotta on voitu siirtyä sukupuolisokeasta tai miesnäkökulmaan fokusoituvasta tulokulmasta kohti tasaveroisempaa tutkimusta. Virokannaksen mukaan naiserityisyyden rinnalle olisi tarpeen kehittää sukupuolierityisyyden käsite tunnistamaan ja arvostamaan kaikkia sukupuoliryhmiä ja näihin itsensä määrittelevien yksilöiden kokemuksia (Virokannas tässä kirjassa, 137, 155).

Empiirinen tulokulma sukupuolitematiikkaan tässä kirjassa jäsentyy erityisesti naisten väkivaltakokemuksia tarkastelevien lukujen kautta: Näistä Miisa Törölän, Elli Jutilan ja Sisko Piipon sekä Ulla Salovaaran luvut paneutuvat rikostaustaisten naisten kokemuksiin väkivallasta elämänkulun aikana. Kummatkin luvut ovat Marjo Kurosen johtaman RITA –tutkimushankkeen (2022–2024) aineiston tuloksiin perustuvia. Törölä, Jutila ja Piippo analysoivat luvussaan rikostaustaisten naisten väkivaltakokemuksia, joiden tiedetään olevan myös aikaisemman tutkimuksen perusteella varsin yleisiä rikostaustaisten naisten elämänkulussa. Törölän, Jutilan ja Piipon kuvaus kuitenkin tuo esille paitsi traumatisoivan väkivallan eri puolia myös rikostaustaisten naisten selviytymispyrkimyksiä, joita lähestytään piilotetun resilienssin käsitteen avulla. Se viittaa selviytymiskeinoihin, jotka lähtökohtaisesti eivät asettaudu tavanomaisina pidettyihin toimintatapoihin. (Huey & Broll 2018.) Luku kuvaa, miten vaikeiden elämänkokemusten keskellä naiset osoittavat passiivisuuden sijaan myös aktiivista toimijuutta ja heillä on potentiaalia ja voimavaroja.

Ulla Salovaaran luku jatkaa niin ikään rikostaustaisten naisten väkivaltakokemusten tarkastelua jäsentämällä niihin liittyviä hallinnan suhteita. Hallinnan suhteiden käsite paikantuu institutionaalisen etnografian viitekehykseen ja Dorothy Smithin (1999) ajatteluun, jonka kiinnostus kohdistui ihmisten arkeen ja sitä sääteleviin tekijöihin. Luvussa Salovaara analysoi väkivallan kokemusta läpi eri elämänkulun vaiheiden ja

hallinnan suhteiden ilmenemistä näissä, jolloin esille tulevat mm. vaikenemisen, vaientamisen, salaamisen ja ohittamisen mekanismit.

Sisko Piippo, Marita Husso ja Sonja Tihveräinen puolestaan tarkastelevat naisten kokemaa digitaalista väkivaltaa ja sen haavoittavuutta. Teknologian mahdollistama väkivalta kietoutuu osaksi muita väkivallan muotoja ja rikkoen aikaan ja paikkaan liittyviä rajoja. Väkivalta ilmentyy jatkuvasti ja kaikkialla läsnä olevana ja se ulottuu laajalti kokijan elämän eri osa-alueille. Haavoittavuuteen yhdistyvät myös avun saamisen haasteet väkivallan vähättelyn ja tunnistamattomuuden sekä uhria syyllistävien ja häpeää tuottavien institutionaalisten käytäntöjen myötä.

Kirjan kolmas temaattinen mielenkiinto kohdistuu äitiyteen ja perhesuhteisiin, jotka ovat niin ikään olleet Marjo Kurosen tutkimuksen keskiössä (esim. Kuronen 1994; 2001; Kuronen & Hokkanen 2008; Kuronen & Lahtinen 2010; Kuronen 2003; Kuronen 2014). Sosiaalityön suhde perheeseen on osin jännitteinen, sillä sosiaalityö professiona kannattelee valtion ja perheen välistä ristiriitaista suhdetta: siinä toisaalta sallitaan yksityisyyttä ja vapauta aikuisten välisiin suhteisiin ja toisaalta julkisella vallalla on mahdollisuus puuttua, kontrolloida, arvioida ja kohdistaa perhesuhteisiin erilaisia lastensuojelullisia, juridisia ja perhepoliittisia toimia (Morris 2015; Valjakka 2016; Jaakola 2020).

Sosiaalityö kuuluu niihin (harvoihin) professioihin, jotka tekevät arviointia perheiden kotona, mikä avaa kontekstuaalisen näkökulman perheen tehtäviin, normeihin ja merkitykseen (Parrish 2014, 215). Yksi suomalaisen perhesosiaalityön ja lastensuojelun yleisimmistä kotiin vietävistä palveluista on perhetyö, jota kuitenkin on tutkittu jokseenkin vähän. Johanna Kiili, Anu-Riina Svenlin, Tiina Lehto-Lundén, Kaisa Malinen, Johanna Moilanen ja Sointu Möller tarttuvat omassa kirjaluvussaan tähän aihealueeseen tarkastellessaan sosiaalialan ammattilaisten tuottamaa tietoa perhetyön tarpeista ja tavoitteista eli syistä, joiden vuoksi perheille on palvelua tarjottu. Tavallisesti perhetyön tarve liitetään vanhemmuuteen, sen vahvistamiseen sekä vuorovaikutussuhteiden tukemiseen. Luvussa perhetyö jäsentyy myös joustavana ja kokeilevana tukena sekä kannattelevana ja arvioivana palveluna. Kannattelun näkökulmasta luku sivuaa osaltaan Teija Karttusen kuvailemaa työtä tässä kirjassa. Keskiöön luvussa nousee institutionaalinen rajatyö (esim. Jaakola ym. 2024), johon yhdistyvät palveluiden porrasteisuus ja niihin jonotta-

minen, palveluiden epäselvät rajapinnat, lasten suojelun tarve sekä perhetyö vanhempia velvoittavana. Sosiaalityön perustehtävä – samanaikainen tuki, kontrolli ja huolenpito – ovat siis paikannettavissa perhetyön tarvetta ja tavoitteita määriteltäessä 2020 –luvun Suomessa.

Teija Karttusen luku puolestaan lähestyy perhesuhteita tarkastelemalla äitien ja vauvojen yhteistä päihdekuntoutusta ensikodissa kannattelevan ja kiinnipitävän ympäristön avulla. Luvussa äidin ja vauvan suhdetta kannattelevat kudelmat rakentuvat kerroksittain laitoksen, yhteisökuntoutuksen ja työntekijän tarjoaman asiakassuhteen avulla. Äidin ja vauvan suhde, sen toimivuus tai toisaalta ongelmat ja haavoittuvuus eivät ole irrallaan muista suhteista tai siitä, millainen kannatteleva verkosto muodostuu palveluista ja yhteiskunnan tuesta.

Viimeisenä temaattisena lukuna on historiallista näkökulmaa edustava Pirjo Markkolan ja Paula Saleniuksen luku, jossa lastensuojelun historiaa lähestytään sosiaalityön ja historian tutkimuksen näkökulmista tarkasteltuna ja näitä integroiden. Sosiaalityön ja historian tutkimuksellisia näkökulmia yhdistäen Markkola ja Salenius kuvaavat osaltaan lastensuojelun sen tehtävien ja palveluiden rakentumista suhteessa perheeseen.

Kirjan kokonaisuuden päättää dosentti Riitta Granfeltin kirjoittama epilogi, jossa hän analysoi Marjo Kurosen laajaa tutkimustoimintaa erityisesti sukupuolen ja feministisen tutkimuksen kautta sekä jäsentää näiden merkitystä sosiaalityön tieteenalan ja käytäntöjen kehittämiselle. Epilogi piirtää professori Marjo Kurosesta kuvaa sosiaalityön tutkijana, jolle on ollut korostuneen tärkeää paitsi jäsentää teoreettisesti ja käsitteellisesti haavoittuvuuteen, sukupuoleen ja perhesuhteisiin liittyviä kysymyksiä, myös edistää näihin liittyviä sosiaalityön käytäntöjä ja palvelujärjestelmän toimintaa.

Kirjan toimittajat työskentelivät vuosina 2022–2024 tutkijoina Marjo Kurosen johtamassa RITA –tutkimushankkeessa (Rikostaustaiset naiset, traumakokemukset ja naiserityisten palveluiden kehittäminen (VN/14891/2022). Hanketta rahoitti Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kirjallisuus

Fineman, Martha (2010) The Vulnerable Subject and the Responsive State. Emory Law Journal 60 (2). Randolph W. Thrower Symposium – The New New Deal: From De-Regulation to Re-Regulation, 251-276.

Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle - syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 47–81.

Brown, Kate (2011) 'Vulnerability': Handle with Care. Ethics and Social Welfare 5 (3), 313–321.

Granfelt, Riitta & Turunen, Saija (2021) Women on the Border between Home and Homelessness: Analysing Worker–Client Relationship. Social Inclusion 9 (3), 223–233.

Haahtela, Riikka (2015) Asiakkuuksien rakentuminen asunnottomille suunnatussa naistyössä. Acta Universitatis Tamperensis 2023. Tampere: Tampere University Press.

Hokkanen, Julius & Soronen, Anne & Talvitie-Lamberg, Karoliina & Valtonen, Sanna (2021) Haavoittuvuuden kudelmat. Digitaalinen subjekti ja haavoittuvuus datavetoista yhteiskuntaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa. Media & Viestintä 44 (2), 69–91.

Huey, Laura & Broll, Ryan (2018) Becoming strong: impoverished women and the struggle to overcome violence. Toronto: University of Toronto Press.

Jaakola, Anne-Mari & Pösö, Tarja & Repo, Jenni (2024) Institutionaalinen raja lapsiperhesosiaalityön ja lastensuojelun välillä. Arviointia tekevien ammattilaisten näkökulma. Teoksessa Johanna Kiili, Anne-Mari Jaakola, Merja Anis, Tuuli Lamponen & Elina Stenvall (toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 159–211.

Jaakola, Anne-Mari (2020) Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 229. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.

Karttunen, Teija (2019) Naiserityistä päihdehoitoa – etnografinen tutkimus päihdehoitolaitoksen naistenyhteisöstä. JYU Dissertations 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kuokkanen, Rauna (2025) It's about all relations: Indigenous feminist theory of relational freedom. Review of International Studies. Advance online publication.

Kuronen, Marjo (1994) Kuronen, Marjo (1994) Äitiysneuvolan normaaliäitiys. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 31(2), 135-143.

Kuronen, Marjo (2001) Motherhood in family context – Comparing professional practice in maternity and child health care in Finland and Scotland.

Teoksessa Ismo Söderling (toim.) Yearbook of Population Research in Finland XXXVI 2000. Helsinki: The Population Research Institute, 5–22.
Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 103–120.
Kuronen, Marjo (2004) Valtaistumista vai voimavaraistumista – Feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. PS-Kustannus. Jyväskylä, 277–296.
Kuronen, Marjo (2009) Feministinen tutkimus ja sosiaalityön tutkimus – kohtaamisia ja kohtaamattomuutta. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola ja Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 111–130.
Kuronen, Marjo (2014) Perheen ideologinen tuottaminen. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 81–98.
Kuronen, Marjo (2022) Marginaalisuuden, haavoittuvuuden ja naiserityisyyden käsitteellisiä paikannuksia Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa: konstruktionistisia jäsennyksiä. Tampere: Vastapaino, 55–84.
Kuronen, Marjo & Hokkanen, Tiina (2008) Vanhemmuuspuhe ja sukupuolen tutkimisen vaikeus. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia. Gaudeamus, 27-42.
Kuronen, Marjo & Lahtinen, Pia (2010) Supporting families: the role of family work in child welfare In Hannele Forsberg & Teppo Kröger (eds.) Social Work and Child Welfare Politics: Through Nordic Lenses. Bristol: Policy Press, 65–81.
Kuusela, Pekka (2025) Ruotsalaisessa sosiaalipsykologiassa korostuu suhteisuuden tutkimusperinne. Suhteellista 21.1.2025./ https://blogs.uef.fi/suhteellista/2025/01/21/ruotsalaisessa-sosiaalipsykologiassa-korostuu-suhteisuuden-tutkimusperinne/ (Luettu 1.9.2025)
Larsson, Sam & Sohlberg, Peter (2015). Socialpsykologi för social arbete. Studentlitteratur, Lund.
Morris, Kate (2012) Thinking family? The Complexities for Family Engagement in Care and Protection. British Journal of Social Work 42 (5), 906–920.
Månson, Per (2012) Symbolisk interaktionism i Sverige: Utveckling och utbredning. Teoksessa Jessica Mjöberg & Anette Lundin (toim.) En gestalt, många berättelser En vänbok till Lars-Erik Berg. Lund: Studentlitteratur, 16–57.

Paananen, Rauli & Soikkeli, Mikko & Starck, Mari & Aro, Mari & Kuusisto, Tuija & Rusila, Tuomo & Tuulensuu, Tiina (2024) Finland's Cyber Security Strategy 2024–2035. Publications of the Prime Minister's Office 2024:13. Helsinki: Prime Minister´s Office.

Parrish, Margarete (2014) Social Work Perspectives on Human Behaviour. Second Edition. UK: Open University Press.

Piippo, Sisko (2022) Lähisuhdeväkivallan kohtaamisen rakenteet, käytännöt ja toimijuus sosiaalityössä. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 282. Kuopio: University of Eastern Finland.

Salovaara, Ulla (2019) Rikoksista tuomitut naiset: Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

Sellergren, Hanna (2020) Sosiaalityössä tarvitaan vauvatyön osaamista ja yhteistyötä. Teoksessa Tanja Henttonen, Hanna Sellergren & Taina Ruottinen (toim.) Vauvatyö: vauvatyötä haastavissa perhetilanteissa. Käsikirja. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 116–125.

Smith, Dorothy (1999) Writing the Social. Critique, theory and investigations. University of Toronto Press.

Tikkakoski, Päivi & Aulake, Marianne & Paloniemi, Riikka (2024) Towards just transition: Tackling inequity and structural causes of vulnerability in key environment, health and climate related policies in Finland. Environmental Science and Policy 156 (2024), Article 103736.

Valjakka, Eeva (2016) Vain lakiko lasta suojelee? Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C 420. Turku: Turun yliopisto.

Vesala, Kari M. (2012) Toimijuuden kehykset ja relationistinen sosiaalipsykologia. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen, Eero Suoninen, Irmeli Järventie & Marko Salonen (toim.) Sosiaalipsykologian sukupolvet. Tampere: Vastapaino, 179–197.

Virokannas, Elina (2025) Everyday resistance within the context of the Finnish welfare service system from the standpoint of older women with a history of harmful substance use. Nordic Social Work Research. Advance online publication.

Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) The contested concept of vulnerability: a literature review. European Journal of Social Work 23(2), 327–339.

Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (2013) (toim.) Varjoja naiseudessa. Helsinki: UNIpress.

Väänänen, Ari (2024) Mielen aikakausi. Kuinka psyykkisestä haavoittuvuudesta tuli osa työelämää? Helsinki: Gaudeamus

OSA I

Haavoittuvuuden suhteellisia ulottuvuuksia

Haavoittava ja haavoittuva suhde sekä puolensa valitseva sosiaalityö

Tarja Pösö

Johdanto

Jos palataan ajassa taakse päin 1980- ja 90-luvuille, perhekeskeisyyttä painottava sosiaalityö oli yksi sosiaalityön valtavirran peräänkuuluttama toimintatapa Suomessa. Perhekeskeisyyden painotus sai tutkijat kysymään, mitä perheellä oikein tarkoitettiinkaan ja mitä perhekeskeisyys oli. Kritisoitiin sitä, että ”perheellä” oli joku tietty näkökanta tai kokemus ikään kuin ”perhe” olisi yksiääninen puhuja ja toimija. Erityisen epäileväisiä oltiin suppeaan ydinperheeseen nojautuvan perhekäsityksen ja siihen kytkeytyvien (sukupuolittuneiden) tehtäväodotusten ja moraalin tarkoituksenmukaisuudesta lasten ja perheiden palveluissa (Forsberg ym. 1991; Forsberg ym. 1994; Kuronen 1999). Perheet ja perhekäsitykset ovat sittemmin moninaistuneet, mutta perhesuhteiden merkitys sosiaalityössä ja palveluissa ei ole suinkaan vähentynyt.

Nykyään ”perhettä” lähestytään tutkimuksessa ja palveluissa aiempaa enemmän sen eri jäsenten näkökulmasta ja perhekäsitteen– ja siteiden monimuotoisuus ja muuttuvuus tunnistetaan (ks. esim. Ribbens ym.

2008). Perhettä ei kiinnitetä vain muodollisten sopimusten kuten avioliiton muodostamiksi suhteiksi eikä perhettä oleteta voitavan tavoittaa yhdestä tietystä paikasta (kuten yhdestä kodista). Perheen rinnalla tai sen sijaan saatetaan puhua henkilökohtaisesta elämästä, perheen ideasta tai perhekäytännöistä, joissa perhettä tehdään (Smart 2007; Ribbens ym. 2008). Joissakin yhteyksissä perhesuhteilla viitataan huoltajien velvollisuuksiin ja oikeuksiin. Perhesuhteet ovat kuitenkin edelleen niin tuen ja ohjauksen resursseja samalla kun niihin kohdistetaan tukea, kontrollia ja ohjausta sosiaalityössä ja monissa muissa palveluissa.

Vaikka jotkut aikuisten välisistä, perhesuhteiksi tunnistettavista suhteista ovat itsevalittuja, on myös suhteita, joissa valinnan mahdollisuus on vähäistä tai olematonta. Tässä luvussa keskityn yhteen sellaiseen perhesuhteeseen, jossa toisella osapuolella ei ole valinnantekijän paikkaa: vauvan ja hänestä huolehtivan aikuisen - syntymävanhemman, huoltajan tai jonkun muun - väliseen suhteeseen. Vauvat ovat varsin riippuvaisia siitä, että on toinen, heistä huolta pitävä ihminen. Lapset varttuvat vuorovaikutuksessa ja siksi heidän fyysinen, sosiaalinen ja psykologinen hyvinvointinsa ja kehityksessä on virittynyt olemaan toisten kanssa. Siitä, mitä vuorovaikutuksessa tulee tapahtua lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamiseksi, on paljon yhteisesti jaettua tietoa ja ymmärrystä (esim. The Lancet Commissions 2020). Jaettu tieto ja ymmärrys on pohjana muun muassa Lapsen oikeuksien komitean julkaisemassa linjauksessa lapsen oikeuksista varhaislapsuudessa (Lapsen oikeuksien komitea, 2005). Lapsen oikeuksien sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia ja niin ollen varhaislapsuuden aikaiset oikeudet ovat samoja kuin lasten oikeudet ylipäänsä. Lapsen oikeuksien komitea päätyi kuitenkin vuonna 2005 laatimaan linjauksia erityisesti varhaislapsuuden osalta, sillä sen näkemyksen mukaan pieniä lapsia ei itsestään selvästi oltu pidetty oikeuksien haltijoina. Näkemys pohjautui komitean tarkastelemiin sopimusvaltioiden toimittamiin raportteihin lapsen oikeuksien tilasta: niissä oli hyvin vähän tietoja lapsen oikeuksista varhaislapsuudessa (Lapsen oikeuksien komitea, 2005). Yleisestikin vaikuttaa siltä, että esimerkiksi lasten ja perheiden palveluissa on tavallisempaa puhua vauvojen kehityksen ja hyvinvoinnin tarpeista kuin oikeuksista. Oikeusperustaisuus on kuitenkin tämän luvun lähtökohta tarkastella perhesuhteita: sekä vauvalla ja hänestä huolta pitävällä aikuisella on oikeuksia.

Huolta pitävällä aikuisella on myös monia velvollisuuksia suhteessa vauvaan.

Joskus tuo suhde haavoittaa heikompaa osapuolta, vauvaa, siinä määrin, että ulkopuolelta puututaan suhteeseen tukemalla ja ohjaamalla, joskus erottamalla vauva huolta pitävästä aikuisesta (syntymävanhemmista). Erottaminen voi tapahtua sijoittamalla lapsi lastensuojelulain pohjalta sijaishuoltoon ”kodin ulkopuolelle”. Sijoitus muuttaa suhdetta, koska suhdetta ei enää ylläpidetä jaetussa arjessa ja samoissa arjen tiloissa ja suhdetta säätelevät juridiset normit muuttuvat aiemmasta (Pösö 2016). Erottamisen myötä vauvaa liitetään uusin sijaishuoltopaikan, yleensä perhehoidon suhteisiin (Bardy 2001). Suhteista erottamisella ja suhteisiin liittämisellä tavoitellaan vauvan kehityksen ja hyvinvoinnin tukemista, mutta kulttuurisesti latautuneet perhe- ja vanhemmuussuhteet tekevät liittämisestä, liittymisestä, erottamisesta ja erossa olemisesta jännitteistä ja vaativat erityistä herkkyyttä tunnistaa eri osapuolten oikeudet ja velvollisuudet ja tasapainoilla niiden välillä. Tässä luvussa kiinnostus on vauvoista oikeuksiensa haltijoina tilanteissa, joissa vauva on erotettu vanhemmistaan (haavoittavasta suhteesta) lastensuojelun päätöksellä mutta joissa on läsnä uudenlaisesti haavoittuvia suhteita. Koska lastensuojelun sijaishuollossa keskeiset erottamiseen, liittämiseen ja suhteiden ylläpitoon liittyvät ratkaisut ovat sosiaalityöntekijän tehtäväkenttää, kysyn luvussa myös sitä, voiko ja saako sosiaalityöntekijä olla neutraali, jos suhteet haavoittuvat ja haavoittavat.

Tarkastelua virittää lastensuojelun ammattilaisten ja perhehoitajien parissa tehdyt haastattelut (N=15) [1]. Luku ei kuitenkaan ole tyyliltään

1 Luku perustuu haastatteluihin, joita tehtiin osana pienimuotoista tutkimusta Henkilökohtainen vauvakäsitys oikeusperustaisen vauvatyön perustana. Tutkimus nojautui Pesäpuu ry:n toteuttamaan, STEAn rahoittamaan kehittämishankkeeseen Vauvojen ja taaperoiden (0–2 -vuotiaat) osallisuus ja oikeudet sijaishuollossa (Pikku-Tiikerit). Osaa kehittämishankkeeseen osallistuneita ammattilaisia ja perhehoitajia (15) haastateltiin. Haastatteluiden tehtävänä oli valottaa sitä, mikä sai toimijoita osallistumaan oikeusperustaisen vauvantyön kehittämiseen ja miten he näkivät vauvojen oikeudet ja kehittämisen keskeiset alueet. Haastattelut on tehty eri puolilla Suomea ja niissä on kuultu perhehoitajia, lapsen asioista vastaavia ja sijaishuollon sosiaalityöntekijöitä. Koska haastatellut ovat osallistuneet valtavirrasta poikkeavaan kehittämistyöhön, on näkemys vauvojen oikeuk-

empiirinen raportti. Empiirisen artikkelin sijaan luku pyrkii olemaan haavoittavaa ja haavoittuvaa suhdetta lastensuojelussa pohtiva teksti kahden haastatteluissa toistuneen teeman osalta. Kirjoitan siksi ”matkustelevasta vauvasta” ja ”vauvasta pakettina”.

Vaikka työstän tässä luvussa suhdetta oikeuksien näkökulmasta ja määrittelen erottamisen niin kuin lainsäädäntö siihen oikeuttaa ja velvoittaa, lähestymistapa ei ole oikeudellinen vaan yleisesti tematiikkaa pohtiva. Tarkastelu on yleispiirteistä ja siksi esimerkiksi vauvoista puhuttaessa viittaan yleisesti alle 2-vuotiaisiin lapsiin ja vanhemma(i)sta puhuttaessa en täsmennä vanhemmuutta sukupuoleen, huoltajuuteen tai muihin tekijöihin. Lastensuojelun periaatteita ja aiheeseen liittyvää normistoa kuvataan niukasti. Luku etenee lyhyellä taustoituksella, jossa kuvaan lastensuojelulain mukaista erottamista – vauvan ottamista huostaan – ja erossa olemisen yhteydenpito-oletusta. Sen jälkeen kirjoitan kahdesta lastensuojelun käytännön teemasta, jotka toistuivat edellä mainituissa haastatteluissa. Koska ne ovat varsin kriittisiä vauvan oikeuksien kannalta, pohdin niiden mahdollisia taustoja ennen loppusanoja.

Ero ja yhteydenpito

Vauvoja erotetaan vanhemmistaan huostaanottamalla suhteellisen harvoin – tai ainakin harvemmin kuin heitä vanhempia lapsia, etenkin teini-ikäisiä (THL 2024, 4). Alle 2-vuotiaita on huostassa 0.2 prosenttia ikäryhmästään ja tuo ikäryhmään suhteutettu luku on pysynyt samana ainakin vuodesta 2000 alkaen (Sotkanet 2024). Tarkkaa tietoa huostaanottojen kestosta ei ole, mutta lastensuojelutilaston mukaan kolme prosenttia 0-6-vuotiaiden huostaanotoista päätettiin vuonna 2023 (THL 2024, 11). On siis syytä olettaa, että vauvat ovat huostassa usein vuosia,

sien nykytilasta lähtökohtaisesti kriittinen. Tutkimuksen pohjalta ei voi sanoa, että vauvojen oikeudet sijaishuollossa ovat kauttaaltaan senkaltaisia, joiksi ne on kuvattu tässä aineistossa. Voi kuitenkin sanoa, että tämänkaltaisia kriittisiä kohtia on olemassa. Jo pelkästään niiden olemassaolo edellyttää pysähtymistä vauvojen oikeuksien äärelle. Huomionarvoista on, että hyvin samankaltaisia havaintoja on tehty kehittämishankkeen kyselyssä, joka tavoitti 229 vastaajaa lastensuojelusta (Ortju ym. 2024). Tämä luku jatkaa haastatteluaineiston keskeisten tulosten (Pösö tulossa 2026) pohdintaa.

joissakin tapauksissa koko lapsuudenkin. Lisäksi vauvoja sijoitetaan kiireellisesti ja avohuollon tukitoimina (myös yhdessä vanhemman/vanhempien kanssa muun muassa arviointi- ja kuntoutusjaksoille). Huostaanotto ei todennäköisesti ole välttämättä pienenkään lapsen kohdalla ensimmäinen sijoitus kodin ulkopuolelle. Pienimuotoisen paikallistutkimuksen mukaan siinä tilanteessa, kun vauva otettiin huostaan, vauvalla oli takanaan useita eri sijoituksia ja sen pohjalta useita heistä huolta pitäviä suhteita ja ympäristöjä (Flykt ym. 2020).

Lastensuojelulain määrittelemät huostaanoton kriteerit ja menettelytavat ovat vauvoille samat kuin vanhemmille lapsille. Tämä asia kannattaa todeta, koska esimerkiksi Norjassa vastasyntyneiden huostaanotto on erikseen määritelty (Hestbaeck ym. 2020). Huostaanottojen ominaispiirteitä on kuvattu tutkimuksessa, jossa aineistona on ollut kahdeksan maan alle 2-vuotiaiden vauvojen huostaanottopäätökset (Ruiken 2024). Tutkimuksessa käytetty suomalainen aineisto käsittää hallinto-oikeuksien tekemät ratkaisut (ns. vastentahtoiset huostaanotot) ja jättää niin sanotut vapaaehtoiset huostaanotot[2] aineiston ulkopuolelle. Ruikenin analyysin mukaan tuomioistuimien perustelut pienten lasten huostaanotolle ovat varsin samankaltaisia maasta riippumatta. Niissä painottuvat riskitekijät, jotka liitetään äitiin (kuten päihde- ja mielenterveysongelmat, toimintakyvyn ongelmat), perhetilanteeseen (kuten muiden lasten huostaanotto) sekä vauvan haavoittuvuuteen ja palveluiden käyttöön. Suojaavia tekijöitä punnitaan ratkaisuissa myös, mutta ne jäävät riskitekijöitä vähemmälle huomiolle. (Ruiken 2024.) Vaikka päätöksen kir-

2 Huostaanotot ovat pääasiassa suostumukseen perustuvia alle 1-vuotialla, mutta vastentahtoisten huostaanottojen osuus kasvaa merkittävästi ensimmäisen ikävuoden jälkeen. Esimerkiksi niistä 2-vuotiaista lapsista, jotka ovat huostassa 31.12.2023, 44 prosenttia oli otettu huostaan tahdonvastaisesti (Lastensuojelu. SVT.THL. 12.6.2024). Vastentahtoisten huostaanottojen osuus yleisesti on noin neljännes. Sitä, mikä selittää vastentahtoisten huostaanottojen suuren määrän pienten lasten kohdalla, ei ole tutkittu. Voi olettaa, että merkitystä on varhaislapsuuden suhteiden erityisellä henkilökohtaisella merkityksellä vanhemmille ja toiveella olla katkaisematta niitä. Se, että niiden osuus kasvaa ensimmäisen ikävuoden jälkeen, selittynee hallinnollisten prosessien aikarytmillä: vaikka huostaanottohakemus olisi tehty lapsen ollessa muutamien kuukausien ikäinen, hallinto-oikeuden päätös on saattanut olla käytössä vasta lapsen ollessa 1-vuotias.

joittamisen tehtävä voi osaltaan selittää suojaavien tekijöiden vähäistä esiintuomista, niiden vähäisyys liittyy todennäköisesti myös vauvojen tilanteiseen. Koska vauvojen huostaanottoa on eri yhteyksissä kuvattu lastensuojelun vaativimmaksi tehtäväksi (Ward ym. 2006), on varsin mahdollista, että huostaanottoa esitetään vasta, kun suojaavia tekijöitä on niukasti. Siitä, onko suojaaviksi tekijöiksi tarkoitettuja palveluja ja tukimuotoja ollut tosiasiallisesti käytössä, on kiistelty paljon. Esimerkiksi Britanniassa on esitetty tutkimustuloksia siitä, että taloudellisesti ja sosiaalisesti huono-osaiset vanhemmat eivät olleet saaneet riittävästi tukea ja siksi vauvoja otettiin huostaan (Bilson & Bywaters 2020). Suomessa on puolestaan esitetty tuore arvio siitä, että raskauden aikaiset palvelut eivät ole riittäviä päihteitä käyttäville äideille, mikä kuormittaa lapsia jo sikiövaiheessa (Häkkinen & Arponen 2024).

Silloin, kun vauva erotetaan vanhemmistaan, on korostettu sitä, että vauva tulisi sijoittaa perheeseen. Perheympäristön katsotaan mahdollistavan lapselle kahdenvälisen, huolta pitävän suhteen (Unicef 2023). Perheeseen sijoittaminen voi tarkoittaa sekä perhehoitoa (vieras- tai sukulaisperhe) että adoptiota. Koska adoptio ei ole Suomessa lastensuojelulain mukainen sijoitusvaihtoehto, sivuutetaan se tässä tarkastelussa (ks. Eriksson & Pösö 2021). Vaikka laitos voi olla joidenkin vauvojen sijoituspaikka enemmän tai vähemmän lyhytaikaisesti, ei enää juuri puhuta esimerkiksi pikkulastenkodeista kuten vielä muutama vuosikymmen sitten (Bardy 2001).

On sitten kyse huostaanotosta, kiireellisestä sijoituksesta tai avohuollon tukitoimena tehdystä sijoituksesta, vauvojen ja vanhempien ero on tarkoitettu väliaikaiseksi Suomessa. Huostaanottokaan ei ole nykyisen lainsäädännön mukaan pysyvä vaan se on voimassa toistaiseksi. Perheen jälleenyhdistäminen on tavoite ja huostaanoton tarvetta tulee siksi arvioida vähintään vuosittain.

Lisäksi lastensuojelulaki ja Lapsen oikeuksien sopimus korostavat vanhemmistaan erossa olevan lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita vanhempiinsa, sisaruksiin ja muihin läheisiin ihmisiin. Lastensuojelulain (417/2007, 54§) mukaan yhteydenpito lapsen, vanhempien ja muiden läheisten välillä on asia, jota hyvinvointialueen ja lapsen sijaishuoltopaikan tulee tukea ja edistää. Sijaishuoltopaikan etäisyys ei saa olla esteenä yhteydenpidolle. Lapsen oikeuksien sopimus (Artikla 9)

esittää yhteydenpidon edellytykseksi sen, että yhteydenpito ei ole lapsen edun vastaista ja samaa asiaa säädetään lastensuojelulaissa.

Edellä kuvattu tarkoittaa sitä, että silloinkin, kun lapsi erotetaan vanhemmistaan, yhteydenpitoa ja pysyvämpää paluuta yhteiseen arkeen ja vanhemman/vanhempien huolenpitoon suunnitellaan ja tavoitellaan. Kun adoptiossa yleensä pyritään sellaiseen lapsen tilanteen pysyvyyteen, jossa on samanaikaisesti sekä psykologista, arkista että oikeudellista pysyvyyttä (ks. Palacious ym. 2019), on suomalaisessa lastensuojelussa ero ajateltu väliaikaiseksi kaikkien noiden tekijöiden osalta. Pysyvää sijoitusta ei oikeudellisesti ole, mutta käytännössä tunnistetaan useita pitkäkestoisia sijoituksia. Vauvojen kohdalla tämä väliaikaiseksi tarkoitettu ero saa arjessa eri muotoja, kuten yhteydenpitoa vanhempiin ja muihin läheisiin ja perheenjälleenyhdistämisyrityksiä.

Käsittelen seuraavassa eron väliaikaisuutta kahden otsikon alla: matkusteleva vauva ja vauva pakettina. Nämä otsikot juontuvat huostaanotettujen vauvojen kanssa työskentelevien, oikeusperustaista sijaishuoltoa kehittävien haastatteluista (ks. alaviite 1). Vahva kritiikki yhteydenpidon ja perheen jälleenyhdistämisen käytäntöjä kohtaan yhdisti kaikkia haastatteluita (Pösö tulossa 2026, ks. myös Ortju ym. 2024).

Yhteydenpidon arkea: Matkusteleva vauva

Matkusteleva vauva on käsite, jolla haastatteluissa kuvataan vanhempien ja sijoitettujen vauvojen yhteydenpidon arkea. Yhteydenpito arkisessa muodossaan tarkoittaa sitä, että vauva matkustaa – toisin sanoen vauvaa kuljetetaan – sijaishuoltopaikasta (sijaisperheestä) tapaamaan vanhempaa joko vanhemman asuntoon tai valvotun tapaamisen paikkaan. Vaikka tapaamispaikka olisi samalla paikkakunnalla, edellyttää se lapsen matkustamista tuohon paikkaan. Kun yhteyttä ylläpidetään kaikkiin vanhempiin ja mahdollisesti muihin läheisiin, tulee tapaamiskohteita lisää. Vanhemmatkaan eivät välttämättä asu samassa osoitteessa tai asetu tapaamaan vauvaa samassa valvotussa tapaamisessa. Tapaamispaikkojen moninaisuus kertoo yleisemmästä kehityskulusta, jossa 'perhe' ei sijoitu vain yhteen paikkaan tai tilaan (Forsberg & Ritala-Koskinen 2016, 2018; Murray ym. 2019).

Vauvojen oikeuksia asianajavien haastateltujen mukaan yhteydenpidon käytännöissä vanhempien toiveet tapaamisista saavat paljon tilaa ja vauvojen tarpeet ja oikeudet jäävät taustalle. Matkustaminen tapaamiseen voi rikkoa vauvan luontaista päivä-, ruokailu- ja unirytmiä, sillä tapaamisia ajoitetaan enemmän vanhempien tai tapaamispaikkojen aikataulujen mukaan kuin vauvan rytmin pohjalta. Auton turvaistuimessa istuminen vie paljon aikaa tavanomaisissa arjen suhteissa ja tiloissa vietetystä ajasta perhehoidossa. Ajankäytön merkitys korostuu tapaamisten tiheyden vuoksi: puhutaan viikottaisista tai kerran kahdessa viikossa tapahtuvista tapaamisista vauvan ja vanhemman välillä. Seuraavassa on ote haastattelusta, jossa perhehoitaja kuvaa yhteydenpidon arkea.

Tutkija: Ja kun on näin pienestä vauvasta kyse, niin kuinka usein vauva on nyt tavannut vanhempia suurin piirtein?
Perhehoitaja: Ihan silloin alussa oli kaksi kertaa viikossa ja ne oli semmoisia kahden tunnin valvottuja tapaamisia ja tarkoitti aina, että ajettiin tänne kahdeksankymmenen kilometrin päähän tapaamisiin elikkä aikaa usean tunnin tavallaan reissua vauvalle. Ajomatkat oli aina sitten semmoista neljä, viisi tuntia.
Tutkija: Ja nyt?
Perhehoitaja: Tällä hetkellä yksi yökylä joka toinen viikonloppu elikkä kahden viikon välein. Yökylät eivät toistaiseksi ole toteutuneet, ovat keskeytyneet. Ne on semmoisiksi päivätapaamisiksi muuttuneet periaatteessa. Tai sitten yöllä olen hakenut, sillä tavalla ne on keskeytynyt.

Otteessa vauva on tavannut vanhempiaan ensin valvotussa tapaamispaikassa viikoittain – kaksi kertaa viikossa – ja sittemmin tapaamiskerrat ovat vähentyneet mutta pidentyneet yöpymisiksi vanhempien luona. Tässä otteessa vanhemmat ovat yhdessä. Kysyin otteen ulkopuolella, oliko tämä sijoitus ajateltu lyhytkestoiseksi, mutta ei: sijoitustarvetta oli ennakoitu pitkäaikaiseksi. Siksi yhteydenpidon tiiviys ei selittyne välittömällä pyrkimyksellä purkaa sijoitus, vaan yhteydenpitoa tuetaan suhteen ylläpidon tärkeyden vuoksi. Arjen kannalta se tarkoittaa vauvalle matkustelua sekä matkustelun ja yökyläilyiden katkeamisten aiheuttamaa hälyä ja turvattomuutta. Haastatellut jakoivat vahvasti käsityksen siitä, että häly ja turvattomuus eivät tue lapsen kehitystä ja asettumista

levolliseen, ennustettavaan arkeen ja huolenpitoon sijaishuollossa.

Jos matkustaminen itsessään rikkoo levollista arkea, herää kysymys, miksi vanhemmat eivät matkusta tapaamaan lastansa perhehoitopaikkaan. Näin varmasti tapahtuukin, mutta tämän tutkimuksen haastatteluissa se ei tullut esiin. Vaikka käytännölle on useita syitä, vilahti tässä aineistossa ennen kaikkea pyrkimys pitää sijaisperhekoti yksityisenä, rauhallisena ja turvallisena kaikille siellä asuville, niin perhehoitajalle ja hänen perheenjäsenilleen kuin kaikille sijoitetuille lapsille. Tuo pyrkimys ei kuitenkaan sulkenut pois yhteydenpitoa puhelimitse tai videovälitteisesti, vaikka videovälitteisessä yhteydenpidossa yhtä lailla kodin yksityisyyttä joutuu avaamaan (perhehoitajan sanoin: ”kun konttaa ympäri taloa vauvan vieressä puhelimen kanssa”).

On sitten kyse matkustamisesta tai tiiviistä yhteydenpidosta, on perhehoitajien vaikea saada tunnistetuksi niiden aiheuttamaa levottomuutta vauvassa. Tästä perhehoitajat puhuvat useissa yhteyksissä. Perhehoitajien arjessa kohtaamaa levottomuutta ei oteta tosissaan: sitä vähätellään tai selitetään muulla kuin itse yhteydenpidon käytännöllä. Vähättelijöitä löytyy haastateltujen mukaan niin lapsen asioista vastaavista sosiaalityöntekijöistä kuin lapsia hoitavista lääkäreistä ja muista terveydenhuollon ammattilaisista. Erossa olevien lasten ja vanhempien kontaktien haitoista on kiistelty yleisesti (esim. Ainsworth & Hansen 2017) eivätkä sijoitettujen vauvojen kokemukset ja reagointi näytä välttävän tätä kiistelyä. Osin ehkä siksi vauvojen oikeuksia levolliseen sijaishuoltoon puoltavat näkemykset eivät saa vastakaikua ja yhteydenpito ja siihen mahdollisesti liittyvä matkustelu jatkuvat.

Syytä sille, miksi ja miten suhteen ylläpidon tiheydeksi on selvästi varsin usein tullut viikoittaisuus, on vaikea jäljittää. Lastensuojelun toimintaa ohjeistavan Lastensuojelun käsikirjan (THL 2025) mukaan yhteydenpidon määrästä ei ole yleisiä suosituksia. Yhteydenpitoa tulee arvioida tapauskohtaisesti ja yksilöllisesti. Tästä huolimatta ainakin tässä aineistossa toistuu tuo tietty tapaamistiheyden standardi. Olen toisessa yhteydessä esittänyt, että kyseessä on lastensuojeluun omaksuttu tapa ja tottumus ratkaista yhteydenpidon tiiviyttä (Pösö tulossa 2026). Tottumus voi olla vakiintunut hallinnon ja esihenkilötyön ohjeeksi tai kollegiaaliseksi käsitykseksi siitä, miten on hyvä toimia tilanteissa, joissa vauva ja vanhemmat erotetaan toisistaan. Se on rutiini, joka ei kuitenkaan tun-

nista erossa olevien suhteiden yksilöllisyyttä ja erossa olevan vauvan tarpeita ja oikeuksia uusissa suhteissa.

Toistaiseksi tai väliaikaiseksi tehtyjen sijoitusten seurausta: vauva pakettina

Mitä nuorempi vauva on, sitä suoraviivaisemmaksi sijaishuoltopaikkaan tulo, sieltä lähtö tai sijaishuoltopaikan vaihto saatetaan mieltää: vauva viedään, tuodaan tai siirretään ajankohtina, jotka hallinnollinen prosessi tai vauvasta huolehtivat aikuiset määrittävät. Tämä on näkemys, jota oikeusperustaisesti sijoitettujen vauvojen kanssa työskentelyyn orientoituneet vastustavat: vauva ei ole vain paketti, jota siirretään, vaan vauva on jokaisessa tilanteessa läsnä kokevana ja osallisena, mutta muista niin varsin riippuvaisena. Vauva tunnistaa äänet, aistii hajut ja muutoksen ja elää kehityksensä rytmissä – ja pyrkii sopeutumaan muutoksiin käytettävissään olevilla keinoillaan ja kertomaan niistä omilla tavoillaan kuten seuraavassa otteessa kuvataan.

Mä ajattelen, että vauvat on jo viritetty vuorovaikutukseen ja siihen ne hanakasti tarttuu, jos heille annetaan yhtään mitään mahdollisuutta. Toki vauva on niin aikuisten armoilla, että aikuiset voi myös kieltäytyä näkemästä tai hylätä lapsen tai olla näkemättä niitä vuorovaikutusaloituksia. Mutta mä ajattelen, että ihan pienelläkin on jo niitä aloitteita, ja hän viestii milloin itkulla, milloin katsekontaktilla, milloin väsymällä. Tai kääntää selkää tai päätä pois tai jäykistyy. Vauva voi ja pystyy koko kehollaan kertoa tosi paljon siitä, mikä häntä miellyttää tai mikä hänen tarpeensa on. Mitä enemmän hän kasvaa, sitä enemmän hänellä on niitä taitoja.

Vauvan aktiivisen vuorovaikutuksen pohjalta käytännöt, joissa vauvoja tuodaan, viedään ja siirretään kuten paketteja, ovat ongelmallisia.

Ne ei ole paketteja mitä siirrellään, koska kyllä he reagoi muutoksiin. Osa reagoi enemmän ja osa reagoi vähemmän. Ihan silleen konkreettisesti, että hain yhden vauvan ihan sairaalasta ja hän oli kriisinä tapasi kerran viikossa vanhempiaan. Mä olin niissä tapaamisissa, mä olin siellä toisessa huoneessa,

että jos he tarvitsee apua, niin he pystyi multa pyytämään sitä. Sitten ne tapaamiset vähän loppu, että niitä ei ollut kauhean pitkään aikaan, että olisiko ollut kuukausi, pari että ne jaksoi käydä. Sitten se vauva ei ollut nähnyt ketään, että se oli meillä vaan ja sitten yhtäkkiä äiti ilmoitti - kun vauva oli puolivuotias - että hän lähtee ensikotiin ja sehän oli just, että se vietiin just sillä sekunnilla, että eihän semmoista pysty edes valmistele. Että hän lähti tästä ja vieraan ihmisen kanssa tavallaan, äitinsä kanssa kylläkin, mutta ei hän ollut kauhean paljon kuitenkaan tavannut ja ihan vieraaseen paikkaan. Hän oli vielä neljä kuukautta ja tuli takaisin taas ihan pikasiirtona, koska äiti oli huonossa kunnossa ja taas uudestaan takaisin, kun oli paremmassa. Ja sitten taas tälleen. Mä kritisoin aika paljon.

Useita ja nopeasti tehtyjä vauvan siirtoja kriittisesti esittelevä perhehoitaja kertoo otteen ulkopuolella siitä, että lopulta vauva jäi heille ja on ollut heidän luonaan vuosia. Yritykset palauttaa vauvan ja äidin suhde sellaiseksi, että lapsi olisi voinut varttua äidin luona, olivat osoittautuneet tuloksettomiksi. Haastateltava kertoo myös lapsen jatkuvista kaapatuksi tulemisen peloista, jotka hän liittää varhaisvuosiin. Tämä kriittisyys useita ja valmistelemattomia siirtymiä kohtaan on vahvasti jaettua haastatteluissa. Esimerkkiotteessa vauva palasi aina samaan sijaisperheeseen, mutta monet haastateltavat kuvasivat tilanteita, joissa jokaista epäonnistunutta yritystä palata vanhemman tai vanhempien luo seurasi sijoitus uuteen sijaisperheeseen. Uusi sijaisperhe merkitsi sekä vauvalle että hänestä huolta pitäville aikuisille tutustumista. Siitä, miten vauvan yksilöllisiä vuorovaikutusviestejä oppii tulkitsemaan, on monen perhehoitajan kuvauksen mukaan tehtävä, joka voi viedä aikaa. Viestit tulisi osata tulkita oikealla tavalla, jotta osaisi helpottaa lapsen tilannetta. Alla olevassa otteessa pohditaan tuota viestien tulkitsemisen vaikeutta ja huolta siitä, että tulkinnassa sivuutetaan lapsen tarve saada hoitoa. Joissakin haastatteluissa kuvattiin sitä, kuinka monien sijoitusten ketjuissa lapsen terveys- ja hoitoyhteystiedotkin saattoivat kadota tai olla puutteellisia. Silloin vauvojen viestien ja käyttäytymisen tulkinnan osuvuus on erityisen tärkeää mutta myös erityisen haastavaa.

Sitten vielä nämä pienet lapset, joilla on jotain erityistä tarvetta, ovat ehkä jääneet suoraan vieroitushoitoon tai vähän terveydellistä haastetta tai ei vielä

tiedetä. Jos on sellaista vaikka itkuisuutta, niin sitten on vaikea aina löytää se syy, että jos on ollut jotain. Jos on ollut vaikka vieroituksessa ja on hyvin itkuinen ja sitten pääsee sinne perhehoitajalle ja sitten alkaa tapaamiset pyörimään, niin miten tietää, että mistä itku johtuu, että onko jotain sellaista fyysistä vai onko se sitä, ettei pääse rauhoittumaan, että unet katkeaa aina tai tuleeko tuttuja jotain ääniä, mitkä herättää jotain. Siinä on paljon sellaisia asioita, että sä et voi aina viestejä lukea sen takia, koska tulee niin paljon ärsykkeitä joka puolelta, että ei pysty kukaan enää perässä, ei edes se tutuin hoivaaja.

Usko ja toivo vanhempien muuttumiseen, vanhempien ilmaisemat toiveet ja hallinto-oikeuksien käsittelyn pelko näkyvät haastatteluissa selityksinä sille, että yhdelle vauvalle voi kasaantua useita sijoituksia. Haluttiin yhtäältä luoda mahdollisuuksia vauvan ja vanhemman suhteelle ja toisaalta kerätä näyttöä huostaanoton tarpeesta epäonnistuneiden kotiutusjaksojen avulla. Tuonkaltaista näyttöä uskottiin hallinto-oikeuksien kaipaavan tilanteissa, joissa vanhemmat vastustavat huostaanottoa ja/tai sijaishuoltoon sijoittamista. Se, että sijaisperheet saattoivat vaihtua sijoituskertojen välillä, puolestaan liittyi organisatorisiin järjestelyihin. Jos sijoitus oli ollut lyhytaikaiseksi tarkoitetussa sijaisperheessä, oli kotiutusjakson aikana saattanut käydä niin, että siinä sijaisperheessä oli jo uusia sijoitettuja lapsia ja siksi vauva ei päässyt ”tuttuun” sijaisperheeseen.

Samoin kuin yhteydenpidossa niin myös sijoitusten käytännöissä vauvaa liikutellaan lainsäädännön tulkintojen, organisatoristen käytäntöjen ja vanhempien tilanteiden ja toiveiden ohjaamana. Vauvan tilanne, tarve ja oikeudet näyttävät jäävän edellä mainituille tekijöille alisteisiksi (ks. lapsista paketteina myös vanhempien lasten osalta: Andenaes 2012; Enroos & Laakso 2016). Kun vauvaa liikutellaan pakettina tiloista ja suhteista toisiin, näkemys suhteiden ja lapsuuden arjen tilojen ja esineiden tärkeydestä lapsen emotionaalisen turvallisuuden ja kehityksen kannalta saa varsin vähäisen roolin. Tilojen, esineiden ja suhteiden kietoutuneita merkityksiä lapsuudessa on kuitenkin korostettu silloin, kun on puhuttu lapsista ja lapsuuksista yleensä (Bartlett 2018). Liikuttelu tiloista ja suhteista toisiin on vaativaa myös ”korvaavien huoltapitävien aikuisten” – perhehoitajien – tehtävän kannalta: on vaativaa luoda vauvalle kokemus

turvaa tuottavasta arjesta ja suhdeympäristöstä, jos vauvalla on useita kokemuksia siirtymisistä ja muutoksista (Andersson 2005).

Kritiikin kärkenä kehityksellinen toiseuttaminen

Suhdekielelle sanotetusti puhe matkustelevasta vauvasta ja vauvasta pakettina kuvaa pyrkimyksiä ylläpitää haavoittanutta suhdetta (vauva ja syntymäperhe) korjaavaksi tarkoitetun suhteen (vauva ja sijaisperhe) ylläpidon rinnalla. Haastatteluissa nähtiin riskejä siihen, että käytäntö haavoittaa myös korjaavaksi tarkoitettua suhdetta: vauvalla ei ole mahdollisuutta kiinnittyä uusiin hänestä huolehtiviin suhteisiin yhteydenpidon ja sijoitusten vaihtojen ja niiden tuomien suhdekatkosten vuoksi. Uusikin suhde on vaarassa haavoittua ja haavoittaa – ja samalla haavoittaa suhteissa varttuvan lapsen kehitystä.

Tämä on vakava kritiikin aihe, sillä se haastaa perustavanlaatuisesti niitä odotuksia, joita lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin tukemiseen liitetään niin kodissa kuin ”kodin ulkopuolella”. Vaikka lainsäädännön odotusten toteutumisen tai lapsen varhaiskehityksen kannalta tärkeiden kiintymyssuhteiden arviointi ei ole tässä luvussa tarkoituksenmukaista eikä perusteltua, on mahdollista peilata havaintoja yleiseen kulttuuriseen ja sosiaaliseen normistoon. Ei liene kohtuutonta väittää, että matkustelevan vauvan ja pakettivauvan kuvaukset eivät vastaa yleistä käsitystä siitä, miten vauvan oikeus saada hyvinvoinnilleen välttämätöntä huolenpitoa ja suojelua tulisi toteutua. Yleistä käsitystä voi jäljittää esimerkiksi vanhemmille suunnatuista kasvatusohjeista ja siitä, miten niissä ohjeistetaan toimimaan lapsen ja häntä hoitavan aikuisen välisistä erotilanteista. Vanhempia vanhemmuudessa ohjeistava Mannerheimin Lastensuojeluliiton sivusto (MLL 2025) käsittelee pikkulasten kohdalla erikseen tilanteita, joissa pieni lapsi joutuu olemaan erossa vanhemmistaan. Ohjeistuksessa todetaan, että vauva tarvitsee kehittyäkseen vuorovaikutussuhteen toiseen ihmiseen ja että lapsen kehityksen kannalta on tärkeää, että hänelle kehittyy vauvavaiheessa ja varhaisvuosina hyvä perusturvallisuus. Kerrotaan, että lapsi tarvitsee syntymästään saakka hoitajakseen aikuisen, johon hän voi solmia turvallisen ja pitkäkestoisen tunnesuhteen. Eroteeman yksi otsikko on ”Pieni lapsi pelkää eroa”. Tässä kohdassa ohja-

taan herkistymään lasten ja hänestä huolta pitävien aikuisten välisten suhteiden katkoksille ja tunnistamaan lapsen tuen tarpeet erotilanteissa. Iän, temperamentin ja aikaisempien kokemusten sanotaan vaikuttavan lapsen sopeutumiseen erossa oloon. Tukemiseksi ehdotetaan muun muassa sitä, että lapselle järjestettäisiin tuttu hoitaja mielellään lapselle tutussa paikassa. On varmasti syytä ajatella, että tämä odotus herkistymisestä ja tuen tarpeiden tunnistamista koskisi myös sijoitettuja lapsia silloin, kun heitä erotetaan heistä huolta pitävistä aikuisista. Haastatteluaineistossa toistuu kuitenkin näkemys siitä, että sijoitetun lapsen kehityksellisiä tarpeita arvioidaan toisin kuin vauvojen tarpeita yleensä ja siksi suhteiden ja tilojen välillä kulkeminen tehdään mahdolliseksi.

Matkusteleva vauva ja vauva pakettina välittävät kuvaa kehityksellisestä toiseuttamisesta: vauvat ovat ikään kuin ”toisia” suhteessa vauvoihin yleensä ja siksi heidän kehityksellisistä tarpeistaan pysyviin ja huolta pitäviin suhteisiin, arjen rytmeihin ja tiloihin voidaan ajatella toisin kuin vauvojen kohdalla yleensä. Kehityksellistä toiseuttamista tapahtuu käänteisesti myös silloin, kun lapsen käytöstä, kehitystä tai terveyttä selitetään sijoituksen ja vanhemmista eroon joutumisen vaikutuksilla ja sen pohjalta sivuutetaan muut tulkinnat lapsen kehityksestä ja tarpeista – ja ehkä joissakin tilanteissa hidastetaan tai estetään lapsen pääsyä hoitoon. Rakenteellisen toiseuttamisen käsite (ks. esim. Jacob yms. 2021) kuvaa sitä, jos lapsen pääsy hoitoon ja tukeen viivästyy tai estyy siksi, että hänet nähdään erilaisena ja toisena suhteessa ikäisiinsä.

Matkustelevaan vauvaan, pakettivauvaan ja kehitykselliseen toiseuttamiseen kiteytyvä kriittisyys vauvojen oikeuksista sijaishuollossa valottaa oikeusperustaisen lastensuojelun kehittämiseen sitoutuneiden toimijoiden näkökantoja. Vahvasti kriittinen näkemys herättää tarvetta pohtia tekijöitä, jotka ovat mahdollisesti vaikuttaneet ratkaisuihin, joiden johdosta ”vauvat matkustavat” ja heitä käsitellään ”paketteina” sijoitusten välillä. Pohdinnan tarvetta motivoi ennen kaikkea se, että haastatteluissa kuvattuja yhteydenpitoa ja sijoituksia koskevia ratkaisuja on täytynyt ohjata tulkinta lapsen edusta – lastensuojelulakihan edellyttää lapsen edun mukaisia ratkaisuja. Näitä ratkaisuja on tehnyt (pääasiassa) lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä (mm. asiakassuunnitelman mukaiset tapaamiset, sijoitukset lukuun ottamatta ns. vastentahtoisia huostaanottoja, sijoitusten päättäminen). Kun sosiaalityöntekijät ovat tehneet rat-

kaisuja lapsen etua punniten, millaiset tekijät olisivat ehkä ohjanneet heitä tukemaan tiivistä yhteydenpitoa ja monia sijoituksia? Luonnostelen seuraavassa mahdollisia tekijöitä. Pohdinta toivottavasti alleviivaa sitä, että haastatteluaineistossa esitettyä kehityksellistä toiseuttamista ei pitäisi mielestäni lähestyä ensisijaisesti yksittäisen sosiaalityöntekijän tekeminä virheratkaisuina. Vaikka yksittäisen lapsen tilanteessa yksittäisellä sosiaalityöntekijällä on merkittävää harkinta- ja päätösvaltaa, ei ratkaisuja tehdä hallinnollisessa, sosiaalisessa, vuorovaikutuksellisessa tai kulttuurisessa tyhjiössä.

Vanhempien näkökulman huomioonottaminen puuttuu matkustelevien vauvojen ja pakettivauvojen kuvauksista, samoin kuin heidän oikeuksiensa tunnistaminen ja niiden punninta lapsen edun kannalta. Perhe-elämän suoja on jokaisen oikeus ja vauvan erottaminen vanhemmistaan rikkoo tuota suojaa myös vanhempien osalta. Ratkaisuja tehtäessä on täytynyt ottaa huomioon myös vanhempien oikeus ylläpitää suhdetta vauvaan. Lainsäädännön velvoite työskennellä perheen jälleenyhdistämiseksi sijaishuollon aikana tukee yhteydenpidon ylläpidon tärkeyttä ja yrityksiä päättää sijoituksia. Kun edellä esitellyissä haastatteluissa näkökulma on ollut vauvan tarpeessa ja oikeudessa levolliseen arkeen ja ennakoitaviin huoltapitäviin suhteisiin, on vanhempien kanssa todennäköisesti työskennelty sijoitusta aiheuttaneiden tekijöiden poistamiseksi. Muutoksen tukeminen ja muutosten luonne eivät näy esitellyissä kuvauksissa. Yleisesti tiedetään, että esimerkiksi päihteitä käyttävien pyrkimys hallita elämäänsä ilman päihteitä ei välttämättä johda suoraviivaiseen päihteettömyyteen. Muutos voi olla ajallisesti jännitteinen: joskus hidasta, joskus pysähtyvää, joskus nopeasti etenevää ja sen ajallisen moninaisuuden tunnistaminen voi olla tukemisen kannalta välttämätöntä (esim. Karttunen 2019, 232-236). Siksi useat mahdollisuudet purkaa sijoitus ja yhteydenpidon kokeilut voivat olla vanhemmalla korvaamattoman tärkeitä. Ne tunnistavat myös lapsen erottamiseen liittyvät tunteet vanhemmissa: rakkauden, kaipuun, häpeän (Gibson 2019) ja sen, että viranomaistoimiin liittyvät epäoikeudenmukaisuuden ja ehkä vihankin kokemukset voivat muuttua ja kääntyä vauvan huolenpidon resurssiksi (Hiltunen 2018). Tunteiden muutosvoimalle annetaan aikaa, kun yhteyttä pidetään yllä ja vauvan paluuta kokeillaan. Jos tuonkaltaisia asioita ei tunnisteta, voi seurauk-

sena olla vanhempien välineellistäminen ja poissulkeminen (Hennum 2014; Salovaara 2023) – ja sitä kautta lapsen yhden perustavanlaatuisen suhteen rikkominen. Rikkominen voi olla riskialtista. Vaikka vauvan ja vanhempien suhde ei nojautuisi yhteiseen arkeen ja siinä toteutuvaan huolenpitoon varhaislapsuudessa, ei perhesuhteiden merkitys poistu, sillä niitä kannatellaan muistoissa ja uudelleenluodaan ja -merkityksellistetään elämän eri vaiheissa (Smart 2007; Eronen 2009; Tahkola ym. 2021). Ehkä siksi on pyritty tukemaan vanhemman ja vauvan suhdetta erottamispäätöksestä huolimatta ja näkökulma on siinä asettunut vanhemman puolelle, koska vanhemmuutta on voitu lähestyä nimenomaan vanhemman asiana esimerkiksi päihdekuntoutuksessa (esim. Ruisniemi ym. 2023). Vanhemmilla on myös enemmän välineitä tuoda toiveitaan ja oikeuksiaan esiin silloin, kun eron aikaisesta yhteydenpidosta neuvotellaan.

On myös niin, että taakse päin katsovat kuvaukset matkustelevasta vauvasta ja pakettivauvasta jättävät näkymättömiin sen järkeilyn, joka ammattilaisilla ja muilla osapuolilla oli siinä tilanteessa, jossa vauvan sijoitus perhehoidossa päätettiin lopettaa ja vauva palasi vanhempansa luokse tai yhteydenpidon tiheydestä sovittiin. On syytä ajatella, että silloin punnittiin vauvan tarpeita suhteessa vanhempien (mahdollisiin) toiveisiin saada vauva takaisin. Jälkiviisaus on yksi lastensuojelun tavanomaisimmista virheistä, koska silloin arvioidaan toimintaa sen tulosten pohjalta (Munro 2008, 146-148). Jälkikäteisessä tilanteessa arvioitsijalla on käytössään erilaista tietoa kuin ammattilaisella ratkaisuiden tekotilanteessa ja siksi jälkiviisauteen liittyy virheitä. Kotiloman taustalla ei välttämättä ole ollut vain äidin toive ja vanhempien oikeuksien ensisijaistaminen, kuten haastatteluissa niin usein esitetään. Lapsen oikeuksiin paneutuneinkaan sosiaalityöntekijä ei ole voinut välttämättä ennalta tietää, että esimerkiksi vauvan ”kotiloma” päätyy jo ensimmäisen yön aikana siihen, että perhehoitaja kutsutaan hakemaan vauva takaisin sijaisperheeseen. Epävarmuus ja ennakoimattomuus ovat lastensuojelun ominaispiirteitä eivätkä ne poistu vauvojen parissa tehtävästä lastensuojelusta ja lapsen edun mukaisten ratkaisuiden harkinnasta.

Lapsen edun arvioinnissa on myös muunlaista tiedollista epävarmuutta. Sen lisäksi, että tieto lapsen ja vanhempien tilanteesta on usein epätarkkaa, puutteellista ja muuttuvaa lastensuojelun asiakastilanteissa

(Munro 2008), myös lapsen kehitystä ja sitä uhkaavien tekijöiden luonnetta koskevasta tiedosta kiistellään ajoittain. Haastatteluaineistossa puhutaan paljon kiintymyssuhteen tärkeydestä vauvan kehitykselle. Näkemystä on kuitenkin myös kiistetty ja etenkin on kiistetty sen suoraviivaista ja maallikkomaista tulkintaa lastensuojelun ratkaisuiden ohjaajana (White ym. 2020; Helland & Nygård 2021). Riippumatta siitä, onko tuo kritiikki perusteltua vai ei, se on muistutus siitä, että lapsen kanssa työskentelevillä ammattilaisilla voi olla erilainen tiedollinen näkemys vauvan kehitykseen ja hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Erot voivat pohjautua lapsuutta ja kehitystä koskeviin teoreettisiin koulukuntiin tai ylipäänsä siihen, onko ammattilaisilla kehityksellistä osaamista (esim. Jaakola ym. 2024). Etenkin silloin, jos osaamista tai herkistymistä lapsen kehityksellisille tarpeille ja niihin kytkeytyville oikeuksille ei ole, on mahdollista, että muut tekijät ohjaavat lapsen edun tulkintaa (Križ ym. 2022).

Matkustelevan vauvan ja pakettivauvan kuvaukset voivat kertoa myös siitä, että lastensuojelun käytäntöihin on muodostunut tapoja ja tottumuksia, joiden pohjalta sovelletaan lainsäädäntöä yksittäisten lasten ja perheiden tilanteissa ja jotka ohjaavat tulkintaa lapsen edusta. Tästä mainitsinkin jo aiemmin. Tällä tavalla syntyy rutiineja ja rutiineihin pohjautuvia standardeja (esim. soveltamisohjeita), jotka etäännyttävät sosiaalityöntekijät tapauskohtaisesta harkinnasta. Rutiinit ja standardit voivat olla käytännössä kehittyneitä yhtä lailla kuin käytäntöön syötettyjä (Lipsky 1980; Ponnert & Johansson 2018). Vauvan ja vanhempien tapaamistiheys saattaa olla tämänkaltainen vakiintunut standardi samoin kuin tavat organisoida vauvan sijoitusten siirtymiä. Standardeihin nojautuminen voi helpottaa vaativia ratkaisuja asiakastyössä etenkin, jos ratkaisut saavat vanhempien – asiakastilanteissa vauvaa selkeämmin ja sanotetusti oman näkökantansa esiintuovien – myötämielisyyden.

Sosiaalityöntekijöiden ja muiden vauvojen asioista vastuullisten ratkaisuja on todennäköisesti ohjanneet monet muutkin pohdinnat ja tekijät. Lastensuojelussa toimitaan usein ristiriitaisten periaatteiden, odotusten ja oikeuksien viidakossa niin, että niiden harmoninen ratkaisu on mahdotonta (Berrick 2018). Ristiriitoja ei tule kuitenkaan luonnollistaa osaksi lastensuojelua vaan ne vaativat jatkuvaa valppautta ja kriittistä tietoisuutta, jotta tunnistetaan ne ristiriidat, jotka ovat ratkaistavissa. Tällaisia voisi olla esimerkiksi rutiineiksi kehittyneet tottumukset.

Haavoittavan ja haavoittuvan suhteen samanaikaisuuden ongelmasta

Edellä esitin, että kehityksellisen toiseuttamisen taustalla saattaa olla pyrkimys tunnistaa sijoitetun vauvan ja syntymävanhemman tilanne suhteena, jossa ei ole vain lapsen oikeuksia vaan myös vanhemman oikeuksia, tarpeita ja toiveita. Vaikka on päädytty erottamaan lapsi vanhemmastaan, on pyritty haavoittamaan vanhemman ja vauvan suhdetta niin vähän kuin mahdollista. Seurauksena on kuitenkin uusia haavoittuneita ja haavoittavia suhteita. Tämä esimerkki vauvan ja huolta pitävien aikuisten suhteista ja niiden suhteiden sääntelystä, erottamisesta ja liittämisestä kuvaa sitä haavoittavuuden ja haavoittamisen relationaalista moninaisuutta, jossa läheissuhteita ja julkista valtaa työstetään lastensuojelussa. Relationaalinen moninaisuus kutsuu tuekseen relationaalista näkemystä haavoittuvuuteen. Haavoittuvuuden käsitettä on kritisoitu siitä, että käytetään kuvaamaan yksilö-tai ryhmäominaisuuksia ja sitä käytetään yksilöä holhoavalla, leimaavalla tai alistavalla tavalla (Kuronen 2022). Marjo Kuronen (2022) esittää odotuksia universaalin haavoittuvuuden käsitteeseen sosiaalityön kaltaisella tutkimusalalla, koska se relationaalisena käsitteenä korostaa ihmisten välisiä suhteita ja keskinäistä riippuvuutta ja haavoittuvuuden yleisinhimillistä luonnetta. Ihmisten välisiin suhteisiin kohdistuva katse antaa tilaa hänen mukaansa myös palvelujärjestelmäkohtaamisten tarkastelemiseen samoin kuin haavoittavuutta ylläpitäviin sosiaalisiin järjestelmiin ja rakenteisiin.

Vanhemmistaan erotettujen ja sijaishuoltoon sijoitettujen vauvojen kannalta on tarpeellista tehdä lisäys haavoittuvuuden yleisinhimilliseen ja relationaaliseen luonteeseen: siinä kohtaavat myös osapuolten yksilölliset oikeudet ja julkisen vallan suhdetta koskevat ratkaisut. Vaikka kyse on oikeuksista suhteeseen, on kyse myös (kärjistetysti) vauvan oikeudesta kehittyä ja kasvaa vuorovaikutuksessa huolta pitävissä suhteissa ja vanhemman/vanhempien oikeudesta vanhemmuuden kokemukseen ja identiteettiin. Niiden yhteensovittaminen ei ole ongelmatonta. Siksi vauvojen oikeusperustainen sijaishuolto vaatii sekä oikeuksien ja suhteiden sekä niiden haavoittuvuuden ja haavoittavuuden tunnistamista että puolelle asettumista.

Lopuksi: Puoli on kuitenkin valittava

Vaikka edellä puhuin sen puolesta, että individualististen oikeuksien rinnalla – ja ehkä jopa sijasta – on lastensuojelussa välttämätöntä puhua oikeuksista suhteissa, haluan seuraavaksi esittää täsmennyksen ehdotukselleni. En suinkaan tarkoita sitä, että palaisimme puhumaan lastensuojelussa vauvan ja vanhempien suhteista sillä perhekeskeisyyttä painottavalla käsitteistöllä, jota luvun alussa kuvasin lyhyesti. Ratkaisu ei ole siinä, että kadotettaisiin lapset, vanhemmat ja muut perheenjäsenet abstraktien perhesuhteiden sisään. Ratkaisu on vielä vaikeampi, koska suhteita ja oikeuksia painottavakaan näkemys ei voi vetäytyä siitä, että joissakin tilanteissa jonkun osapuolen intressit, oikeudet ja toiveet jäävät toisen osapuolen intressien, oikeuksien ja toiveiden varjoon. Siksi puoli on valittava.

Jos tunnistetaan, että vauvaa haavoittava suhde vanhempiinsa edellyttää vauvan erottamista vanhemmistaan, on välttämätöntä luoda mahdollisuus vauvalle kasvaa suhteissa, jotka eivät haavoita. Ei voi olla niin, että julkinen valta erottaa lapsen yhdestä suhteesta mutta tekee sen tavalla, jossa seuraavakin suhde haavoittaa. Uuttakin suhdetta haavoitetaan julkisen vallan ratkaisuilla, jos sen levolliselle rakentumiselle ei anneta tilaa ja aikaa sijaishuollossa. Julkisen vallan on valittava puolensa siinä, miten pitkälle haavoittavia suhteita tuetaan ja miten suhteista riippuvaisimpien asema tunnistetaan.

Lapsen etu on puolelle asettumisessa vahva periaate, jota sen retorinen käyttö on kuitenkin laimentanut. Lapsen etu ei ole vain lapsen näkemys ja hänen osallisuuteensa mahdollistamista kuten niin usein tällä hetkellä nähdään, vaan se on ennen kaikkea päätöksentekijän järkeilyn ohjenuora, jonka pohjalta asiaan vaikuttavia tekijöitä punnitaan (Sandberg 2018). Ohjenuoran käyttö edellyttää lapsen mielipiteen ja näkemysten kuulemista, mikä vauvojen parissa työskentelyssä edellyttää puhekeskeisyyttä painottavan työskentelyotteen muuttamista. Lapsen edun punnintaa edellytetään jokaisessa ratkaisussa, jossa vauvan yhteydenpitoa vanhempiin linjataan tai vauvan siirtymiä sijaishuollossa toteutetaan. Jos silloin asetutaan selkeästi sen puolelle, että vauvalla tulee olla levollinen ja turvallinen suhdeympäristö kasvaa, tulevat arjen teemat ja suhteet tärkeiksi. Tarvitaan ratkaisuja, jotka mahdollistavat lapselle kan-

nattelevan arjen tässä ja nyt sekä sitä tukevan suhdeympäristön. Niitä tulee tehdä yksittäisten lasten tilanteissa mutta ratkaisut eivät voi olla yksittäisten työntekijöiden näkemysten tai toimintaympäristöön vakiintuneiden rutiinien varassa. Siksi tarvitaan laajempaa lainsäädännöllistä ja hallinnollista kannanmuodostusta asiasta.

Ehdotus painottaa yhden toimijan oikeuksien ohi toisen toimijan oikeuksia voi kuitenkin teknisimmillään johtaa oikeuksien vertailuun ja vastakkainasetteluun perustuvaan lastensuojeluun. Sellainen näkymä lastensuojelusta on pelottava. Vastakkainasettelujen välttämiseksi tai ainakin niiden vähentämiseksi on tärkeää kiinnittää oikeudet perhesuhteiden moninaisuutta ja monimerkityksellisyyttä käsittelevään teoreettiseen ymmärrykseen. Perhesuhteet, niiden luonne ja paikat muuttuvat elämän aikana (Smart 2007; Ribbens ym. 2008; Murray ym. 2019) ja siksi suhdeympäristötkään eivät pysy vakioina. Suhdeympäristöt samoin kuin niitä ylläpitävät käytännöt moninaistuvat lapsen kehityksen ja tarpeiden myötä ja myös biologisen, sosiaalisen ja psykologisen vanhemmuussuhteen merkitykset vaihtelevat. Syntymävanhemmistaan erotettujen lasten perhenäkemyksiä käsittelevässä tutkimuksessa peräänkuulutetaan ajassa muuttuvien suhteiden ja niiden tukemisen tärkeyttä ja sen tunnistamista, että perhesuhteita ja -minuutta työstetään kautta elämän (Boddy yms. 2023; ks. myös Kamula 2022). Syntymävanhempien merkitys voi vaihdella merkittävästikin lapsuuden aikana ja niin myös suhteen läheisyyteen ja etäisyyteen liittyvät toiveet. Lasten oma toimijuus ja sen vaihtelu vuosien varrella suhteiden ylläpidossa ja niistä vetäytymisessä on myös oleellisen tärkeää tunnistaa (Andersson 2005). Suhteista erottamisen ja suhteisiin liittämisen käytännöt ja niiden etiikka eivät siksi palaudu vain osapuolten oikeuksiin tapaamisiin ja yhteydenpitoon 'tässä ja nyt', vaan ne edellyttävät laaja-alaisempaa lähestymistä lapsen ja hänestä huolta pitävien suhteiden tematiikkaan. Tämä vaatii paljon uudenlaista ajattelua sekä tutkimukselta että käytännöiltä (Andersson 2005; Boddy yms. 2023).

Päätän luvun toteamukseen siitä, että vauva oikeuksiensa haltijana sijaishuollossa edellyttää varhaislapsuuden erityispiirteiden kunnioittamista. Vaikka vauvoilla on samat oikeudet kuin lapsilla ylipäänsä, varhaislapsuudessa on asioita, jotka vaativat erityistä huomiota. Samalla on välttämätöntä puhua sen puolesta, että sijoitettuja vauvoja ei nähtäisi

tyystin erilaisina kuin vauvoja ylipäänsä. Sijoitettujen vauvojen kehityksellinen toiseuttaminen on ongelma, joka vaatii huomiota niin lastensuojelun tutkimuksessa kuin käytännöissä ja käytäntöjä ohjaavissa linjauksissa.

Kirjallisuus

Ainsworth, Frank & Hansen, Patricia (2017) Commentary: Understanding the Behaviour of Children before and after Parental Contact. Children Australia 42 (1),5–8.

Andenaes, Agnes (2012) From 'placement' to 'a child on the move': Methodological strategies to give children a more central position in Child Welfare Service. Qualitative Social Work 11(5),486–502.

Andersson, Gunvor (2005) Family relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care. Child and Family Social Work 10 (1),43-56.

Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteytyskohta. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY 47-81.

Bartlett, Sheridan (2018) Children and the geography of violence. Why space and place matter. Routledge: Abingdon.

Berrick, Jill Duerr (2018) The impossible imperative. Navigating the competing principles of child protection. Oxford University Press: New York.

Bilson, Andy & Bywaters, Paul (2020) Born into care: Evidence of a failed state. Children and Youth Services Review 116, Aicle 105164.

Boddy, Janet & Hanharan, Fidelma & Wheeler, Bella (2023) Thinking through family. Narratives of care experienced lives. Bristol: Bristol University Press.

Enroos, Rosi & Laakso, Riitta (2016) Vierailla ovilla. Lapsen sijaishuoltopaikkaan tulo huostaanotettujen lasten ja sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Yhteiskuntapolitiikka 81 (5), 506-515.

Eriksson, Pia & Pösö, Tarja (2021) Adoption from care in Finland: currently an uncommon alternative to foster care. Teoksessa Tarja Pösö & Marit Skivenes & June Thorburn (toim.) Adoption from care. International Perspectives on Children's Rights, Family Preservation and State Intervention. Bristol: Policy Press, 103–120.

Eronen, Tuija (2009) Kerrottavuuden ulottuvuuksia – iäkkäiden kertomuksia lastenkodista. Gerontologia 23 (2), 82–92.

Flykt, Marjo & Punamäki, Raija-Leena & Pösö, Tarja (2020) Vauvojen huostaanotto kehityksellisenä ja tutkimusperustaisena kysymyksenä. Yhteiskuntapolitiikka 85(3), 293–300.

Forsberg, Hannele & Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen, Aino (1991) Kun perhe hajoaa ja on kuitenkin kaikkialla. Helsinki: Sosiaalipolitiikan vuosikirja, 37–50.

Forsberg, Hannele & Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen, Aino (1994) Perheongelmat ja asiantuntijakäytännöt. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Helsinki: Gaudeamus, 212–226.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (toim.) (2018) Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2016) The Multi-Local Residency of Children Seen through Case Descriptions of Finnish Child Welfare Social Workers. European Journal of Social Work 20 (2),242–252.

Gibson, Matthew (2019) Pride & shame in child and family social work. Bristol: Policy Press.

Hestbaek, Anne-Dorthe & Höjer, Ingrid & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2020) Child welfare removals of infants: Exploring policies and principles for decision-making in Nordic countries. Children and Youth Services Review 108, Article 104572

Helland, Hege Stein & Nygård Sveinung Hellesen (2021) Understanding attachment in decisions on adoption from care in Norway. Teoksessa Tarja Pösö & Marit Skivenes & June Thoburn (toim.) Adoption from care. International Perspectives on Children's Rights, Family Preservation and State Intervention. Bristol: Policy Press, 215-232.

Hennum, Nicole (2014) Developing child-centered social policies: When professionalism takes over. Social Sciences 3 (3), 441–459.

Hiltunen, Tarja (2018) Huostaan otettujen lasten äidit. Teoksessa Henna Pirskanen & Petteri Eerola (toim.) Perhe ja tunteet. Helsinki: Gaudeamus, 227–240.

Häkkinen, Margareeta & Arponen, Anne (2024) Päihteet ja raskaus: Kooste terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palveluista ja suosituksista. Työpaperi 65. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Jaakola, Anne-Mari & Karttunen, Teija &Svenlin, Anu-Riina (2024) Sosiaalityöntekijöiden osaaminen ja lapsen kehitystieto tilannearvioinnissa. Teoksessa Johanna Kiili & Anne-Mari Jaakola & Merja Anis & Tuuli Lamponen & Elina Stenvall (toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Hel-

sinki: Gaudeamus, 107-121.
Jacob, Jean Daniel & Gagnon, Marilou & Perron, Amelie & Canales, Mary K. (2021) Revisiting the concept of othering. A structural analysis. Advances in Nursing Science 44 (4), 280–290.
Kamula, Elli-Maria (2022) Sijoitettuna olleiden nuorten aikuisten resilienssi: Perhesuhteiden jännitteet, selviytymiskeinot ja toimijuus. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
Karttunen, Teija (2019) Naiserityistä päihdehoitoa – etnografinen tutkimus päihdehoitolaitoksen naistenyhteisöstä. JYU Dissertations 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Križ, Katrin & Krutzinna, Jenny & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2022) The Invisible Child. A comparative study of newborn removal judgement from a Child Equality Perspective (CEP). The International Journal of Children's Rights 30 (3), 644-674.
Kuronen, Marjo (1999) The social organisation of motherhood – Advice giving in maternity and child health care in Scotland and Finland. PhD thesis, University of Stirling.
Kuronen, Marjo (2022) Marginaalisuuden, haavoittuvuuden ja naiserityisyyden käsitteellisiä paikannuksia. Teoksessa Arja Jokinen & Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa. Konstruktionistisia jäsennyksiä. Tampere: Vastapaino, 55–84.
Lastensuojelulaki 417/2007.
Lapsen oikeuksien komitea (2005) Yleiskommentti nr 7. Lapsen oikeuksien täytäntöönpano varhaislapsuudessa CRC/C/GC/Rev 1. (Suomenkielinen käännös 2015). YK:n lapsen oikeuksien komitea. https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_7_julkaisu.pdf/72594e31-1626-3ec6-a46f-e7627cb613f8/CRC_C_GC_7_julkaisu.pdf?t=1465380635000. (Luettu 8.1.2025)
Lipsky Michael (1980) Street-level bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services. New York: Russell Sage Foundation.
MLL (2025) Pieni lapsi erossa vanhemmistaan. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. https://www.mll.fi/vanhemmille/vinkkeja-lapsiperheen-arkeen/pieni-lapsi-erossa-vanhemmistaan/. (Luettu 10.1.2025)
Munro, Eileen (2008) Effective Child Protection. Sage: London.
Murray, Lesley & McDonnell, Liz & Hinton-Smith, Tamsin & Ferreira, Nuno & Walsh, Katie (2019) (toim.) Families in motion: Ebbing and flowing through space and time. Emerald Publishing limited.
Ortju, Laura & Saaristo, Sari & Suoramaa, Sini (2024) Sijaishuollon pienimmät. Kartoitus 0-2-vuotiaiden lasten osallisuuden esteistä ja mahdollisuuksista lastensuojelun sijaishuollossa. Pesäpuu ry. https://pesapuu.fi/wp-content/

uploads/2024/11/pikku-tiikerit-raportti-20241121-sivuittain-highres.pdf. (Luettu 8.1.2025)
Palacios, Jesus & Brodzinsky, David & Grotevant, Harold & Johnson, Dana & Juffer, Femmie & Marninez-Mora, Laura & Muhamedrahimov, Rifkat & Selwyn, Julie & Simmons, John & Tarren-Sweeney, Michael (2019) Adoption in the service of child protection. An international interdisciplinary perspective. Psychology, Public Policy, and Law 25(2), 57–72.
Ponnert, Lina & Johansson, Susanna (2018) Juridification and Standardisation: Two legal dimensions influencing contemporary child protection. British Journal of Social Work 48 (7),2020–2037.
Pösö, Tarja (2016) Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 7-32.
Pösö, Tarja (tulossa 2026) Promoting the rights of infants in care: the view from advocacy practice in child welfare. Adoption & Fostering.
Ribbens McCarthy, Jane & Doolittle, Megan & Sclater, Shelly Day (2008) Understanding family meanings. Bristol: Policy Press.
Ruiken, Barbara (2024) Analyzing decision-maker's justifications of care orders for newborn children: equal and individualized treatment. Journal of Public Child Welfare 18 (1),
Ruisniemi, Arja & Itäpuisto, Maritta & Kuusisto, Katja (2023) Relational parenthood in addiction recovery. Nordic Studies on Alcohol and Drugs 41(2), 175-185.
Salovaara, Ulla (2023) Ristiriitainen, kohtaamaton ja riittämätön äitiys – ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen naisten koettu ja määritelty äitiys lastensuojelun sosiaalityön kontekstissa. Janus 31(4), 376-392.
Sandberg, Kirsten (2018) Children's Rights to protection under the CRC. Teoksessa Falch-Eriksen Asgeir & Backe-Hansen, Elisabeth (toim.) Human Rights in Child Protection. Implications for Professional Practice and Policy. Basingstoke: Palgrave, 15-38.
Smart, Carol (2007) Personal life. New directions in sociological thinking. Cambridge: Polity.
Sotkanet (2024) Huostassa vuoden aikana olleet 0-2-vuotiaat, % vastaavan ikäisistä https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/index. (Luettu 16.9.2024)
Tahkola, Elli-Maria & Metsäpelto, Riitta-Leena & Ruohotie-Lyhty, Maria & Poikkeus, Anna-Maija (2021) Coping strategies in life stories of young adults with foster care backgrounds. European Journal of Social Work 23 (5), 910–921.
THL (2024) Lastensuojelu 2023. Tilastoraportti 19/2024. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

THL (2025) Lastensuojelun käsikirja. Lapsen oikeudet sijaishuollossa. https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/hoito-ja-kasvatus-sijaishuollossa/lapsen-oikeudet-sijaishuollossa#Lapsen%20oikeus%20tavata%20laheisiaan. (Luettu 9.1.2025)

The Lancet Commissions (2020) A future for the world's children? A WHO-UNICEF-Lancet Commission. Lancet 395 (10224) 605–658.

Unicef (2023) Guidelines on Alternative Care for Children without Appropriate Care. https://www.unicef.org/laos/media/10186/file/Guidelines%20on%20Alternative%20Care%20for%20Children%20without%20Appropriate%20Care.pdf. (Luettu 9.1.2025)

Ward, Harriet & Munro, Emily & Dearden, Chris (2006) Babies and Young Children in Care. Life Pathways, Decision-making and Practice. London: Jessica Kingsley.

White, Sue & Gibson, Matthew & Wastell, David & Walsh, Patricia (2020) Reassessing attachment theory in child welfare. Bristol: Policy Press.

Haavoittuva vanhuus – myyttiä murtamassa

Vasara Paula, Kiuru Hilla, Valokivi Heli, Jarske Salla & Ahtinen Aino

Johdanto

Kronologiseen ikään perustuu monenlaisia mielikuvia: lapsuus nähdään usein leikin, nuoruus itsensä etsimisen ja aikuisuus itsensä toteuttamisen aikana. Tämän kaltaiset kulttuuriset mielikuvat ja erilaiset ikäjaottelut auttavat meitä jäsentämään maailmaa. Näennäisestä viattomuudestaan huolimatta ne eivät ole positiivisia tai neutraaleja, vaan ne voivat olla normatiivisia, stigmatisoivia ja toiseuttavia (Burema 2022). Erilaiset vuosikymmenten saatossa kehitetyt ikäteoriat ja -jaottelut (esim. Bengtson & Settersten 2016) vaikuttavat myös siihen, miten me katsomme vanhenevaa ihmistä: näemmekö hänet yhteiskunnasta irtautuvana ja syrjään vetäytyvänä raihnaisena vanhuksena vai yhä aktiivisena yksilönä, joka pyrkii ylläpitämään terveyttään ja toimintakykyään, osallistumaan, oppimaan ja elämään itsenäistä monipuolista elämää (Kiuru 2024).

Yhä useampi elää entistä pidempään entistä terveempänä, mikä on tuonut uudenlaista ajattelua elämänkulun loppupuoliskolle (Komp-

Leukkunen 2021). Yksi tunnetuimmista jaoista on Peter Laslettin (1989) jaottelu kolmannesta ja neljännestä iästä: Kolmas ikä viittaa elämänvaiheeseen, jossa yksilö on siirtynyt eläkkeelle, mutta on yhä aktiivinen toimija. Se erottuu neljännestä iästä, jota leimaa riippuvaisuus ja erilaiset toimintakyvyn vajeet. Kolmanteen ikään yhdistetään usein toimeliaisuus mutta myös kuluttajuus markkinoilla; kolmasikäläiset elävät aktiivista arkea, matkustavat sekä kuluttavan hyvinvointipalveluita (Koskinen 2020). Vaikka neljännessä iässäkin on aktiivisuutta ja osallistumista (Kiuru & Valokivi 2022), hoivakodeissa asuvat käsitteellistetään helposti nimenomaan paljon apua tarvitsevina neljäsikäläisinä, joiden toimintakyky on heikko (São José 2020). Kolmas- mutta etenkin neljäsikäläisten teknologian käyttöön liittyvät odotukset ovat matalalla.

Paradoksaalisesti ikääntyneitä pidetään haavoittuvina tai marginaalissa olevina suhteessa teknologiaan, mutta samaan aikaan teknologian odotetaan "korjaavan" heidät (Burema 2022). Keskusteluun on hiipinyt käsitteitä kuten teknologiakuilu tai digitaalinen syrjäytyminen: tutkimukset osoittavat, että ikääntyneet käyttävät esimerkiksi internetiä nuoria ikäluokkia vähemmän (Tilastokeskus 2024) ja heidän on nähty tarvitsevan siinä erityistä tukea ja opastusta (Korpela ym. 2024). Samaan aikaan niukentuvien resurssien myötä ikääntyvissä hyvinvointivaltioissa on alettu etsiä uudenlaisia ratkaisuja hoivaan ja palveluihin myös teknologiasta (Valokivi ym. 2023; Paluch & Müller 2022). Se on nähty yhtenä mahdollisena vastauksena yhteiskunnan kestävyyden haasteeseen: teknologian avulla ikääntyneiden on nähty kykenevän jatkamaan entistä pidempään itsenäistä elämää omissa kodeissaan. Siitä on myös toivottu ratkaisua hoiva-alojen kuormittavuuteen. (Lindberg & Carlsson 2018; STM 2020; STM, Hyvil & Kuntaliitto 2024.)

Tässä luvussa tarkastelemme hoivakodissa asuvien ikääntyneiden ihmisten suhdetta teknologiaan, erityisesti robotteihin. Yhä laajemmin digitalisoituvassa ja teknologisoituvassa yhteiskunnassa kaikkien osallisuuden toteutumisen mahdollistamiseksi on tärkeää, että kansalaisilla on riittävät taidot hyödyntää erilaisia teknologisia ratkaisuja. Tämän vuoksi yhteiskunnassa tarvitaan tietoa siitä, millaisia teknologisia kykyjä ja taitoja erilaisilla ihmisillä on, ja miten niitä voidaan tukea riittävän hyvän osallisuuden toteutumiseksi (Rasi-Heikkinen ym. 2024). Tässä luvussa otamme lähtökohdaksemme ajatuksen vanhuudesta yhtenä elämänku-

lun vaiheena ja ammennamme elämänkulun periaatteista, erityisesti ajatuksesta ihmiselämien keskinäisriippuvuudesta (Elder 1994) sekä sen sidoksista aikaan ja paikkaan. Käsitämme ihmisen tarvitsevana ja haavoittuvaisena; haavoittuvuus on universaalia ja jotain alati läsnä olevaa mutta silti tilanteista – ei vain tietyn ryhmän tai yksilön ominaisuutta (Fineman 2008; Virokannas ym. 2020). Tunnistamme vanhuuden elämänvaiheena, johon voi liittyä poikkeuksellista haavoittuvuutta, mutta käännämme katsettamme tuosta haavoittuvuudesta kohti voimavaroja. Tarkastelemme hyvinvoinnin osa-alueiden (Seligman 2011) näkökulmasta sitä, miten ikääntyvän omia resursseja ja voimavaroja voidaan tukea niin, että ne sekä ehkäisevät haavoittuvaan asemaan ajautumista (Brown ym. 2017) että mahdollistavat hyvinvointia (Seligman 2018) ja osallisuutta (Isola ym. 2017).

Tutkimuksen toteutus

Keräsimme tutkimuksen aineiston osana *Yli 65-vuotiaiden media- ja robottilukutaidot* -hanketta (MediaRoboLit 65+; Suomen Akatemia 355063, 2024–2027; Rasi-Heikkinen ym. 2024). Konsortiohanke on Lapin korkeakoulukonsernin ihmistieteiden eettisen toimikunnan arvioima. Tampereen ja Jyväskylän yliopiston tutkijat keräsivät aineistoja työpajoista, joita järjestettiin kolmessa hoivakodissa. Näissä hoivakotien kanssa yhteistyössä järjestetyissä tapaamisissa ikääntyneet osallistujat pääsivät kokeilemaan erilaisia sosiaalisia robotteja sekä keskustelemaan ja oppimaan niistä. (Robotour-malli, Ahtinen ym. 2025.)

Osallistujien rekrytointi aloitettiin yhteydenotolla hoivakodin johtajiin: heille lähetettiin sähköpostitse tietoa hankkeesta (tutkimussuunnitelma, tietosuojalomake, tiedote osallistujille sekä suostumuslomake) ja tiedusteltiin kiinnostusta osallistumiseen. Tämän jälkeen järjestettiin tapaaminen, jossa tutkijat yhdessä hoivakodin henkilökunnan kanssa kävivät läpi tutkimuksen kulkua ja tavoitteita sekä tietosuojaan ja tutkimusetiikkaan liittyviä käytäntöjä. Hoivakodin työntekijät rekrytoivat osallistujat: riittävän hyvä terveydentila sekä kyky antaa tietoon perustuva suostumus tutkimukseen osallistumiselle olivat työpajoihin osallistumisen edellytyksiä. Osallistuminen oli vapaaehtoista ja sen saattoi kes-

keyttää missä vaiheessa tahansa. Ryhmätapaamisista kerättiin tutkijoiden havaintomuistiinpanoja sekä ääni- ja videotallenteita, jotka litteroitiin. Aineistoa säilytetään ja käsitellään Jyväskylän yliopiston ja Tampereen yliopiston tietoturvaohjeistuksen mukaisesti. Lisäksi tutkijaryhmä on varmistanut tutkimuksessa käytettyjen robottien tietoturvallisuuden käyttämällä eurooppalaisen tietoturva-asetuksen (GDPR) mukaisesti toimivia robotteja. Tässä luvussa käytetyistä sitaateista on poistettu turhia täytesanoja luettavuuden vuoksi sekä mahdollisia terveydentilaan tai muuhun yksityiselämään liittyviä tietoja osallistujien anonymiteetin suojelemiseksi. Työpajan fasilitoija on merkitty sitaatteihin kirjaimella F, osallistujat O1, O2 ja niin edelleen.

Varsinaisia työpajatapaamisia oli kussakin hoivakodissa kolme. Tässä luvussa käytämme aineistoa kolmen hoivakodin ensimmäiseltä vierailulta, jolloin keskusteltiin yleisesti roboteista ja tutustuttiin Paro-robottiin, joka on esimerkki yksinkertaisesta sosiaalisesta robotista. Ryhmätapaamiset pidettiin noin tunnin mittaisina, jotta osallistujia ei kuormitettaisi liiaksi. Niissä oli aina läsnä myös asiantuntevaa henkilökuntaa varmistamassa osallistujien hyvinvointia. Tapaamiskerroilla oli mukana työpajan fasilitoija, tekninen avustaja, kaksi tutkijaa sekä 6–10 osallistujaa. Kaikista työpajan osallistujista vain kaksi oli alle 75-vuotiaita ja yli puolet yli 85-vuotiaita.

Näkökulmamme on voimavaralähtöinen ja analysoimme aineiston teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin (Tuomi & Sarajärvi 2009). Tarkastelemme hoivakodin asukkaiden suhdetta robottiteknologiaan ja siihen liittyviä voimavaroja. Samalla pohdimme mahdollisuuksia, miten näitä voimavaroja on mahdollista tukea ja ehkäistä siten haavoittuvaan asemaan joutumista. Hyödynnämme analyysissä Martin Seligmanin (2011; 2018) kehittämää PERMA-mallia. Lyhenne PERMA koostuu viidestä hyvinvoinnin osa-alueesta: myönteiset tunteet (P, *positive feelings*), sitoutuminen (E, *engagement*), ihmissuhteet (R, *relationships*), merkityksellisyys (M, *meaning*) ja saavuttaminen (A, *accomplisment*). Käytimme Seligmanin mallin jaottelua hyvinvoinnin osa-alueista tunnistaaksemme iäkkäiden käyttämiä voimavaroja ja vahvuuksia sekä niiden yhteyttä hyvinvoinnin ja osallisuuden kokemukseen. Kytkemme tarkastelumme laajempaan eettiseen pohdintaan ikääntyneiden teknologian ja robotiikan käytöstä sekä osallisuuden että hyvinvoinnin mahdollistamisen näkökulmasta.

Haavoittuvuuden ja voimavarojen risteyskohdassa

Tarkastelemme haavoittuvuutta universaalina ja ihmisyyteen kytkeytyvänä asiana. Ymmärrämme haavoittuvuuden kumpuavan ihmisen kehollisuudesta ja alttiudesta vahingoittua. (Fineman 2008.) Haavoittuvuus näin ymmärrettynä on alati olemassa, mutta samanaikaisesti tilanteista, suhteista ja vaihtelevaa (Brown ym. 2017; Virokannas ym. 2020): jokainen ihminen voi olla jossain hetkessä haavoittuva ja näihin tilanteisiin liittyy erilaisia tekijöitä, joihin vaikuttaminen voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta (Fineman 2008; Kuronen 2022; Vasara ym. 2023).

Haavoittuvuuden ymmärtäminen tilanteisena kytkeytyy ajatukseen kokemuksen subjektiivisuudesta. Se voi olla fyysistä, mutta myös psyykkistä tai sosiaalista. Jokainen ihminen kokee haavoittuvuutta tavallaan: se voi olla jaettua, mutta myös ainutlaatuista ja tilanteista ajassa muuttuen. Tätä selittää osaltaan se, että yksilö on aina sidoksissa historialliseen aikaan ja paikkaan, joka tarjoaa tiettyjä mahdollisuuksia mutta myös rajoitteita. (Elder 1998; Vasara ym. 2023.) Käytettävissä olevat resurssit voivat vaihdella – toisinaan voimavaroja voi olla enemmän tai ne voivat olla paremmin hyödynnettävissä tietynlaisissa tilanteissa. Universaali haavoittuvuus on yhteydessä myös ajatukseen siitä, että ihminen on tarvitseva. Elämänkulun eri vaiheissa tulee väistämättä tilanteita, jolloin tarvitaan toista ihmistä ja toisten tarjoamaa tukea – kyse voi olla elämänkulun vaiheesta, jostain elämäntapahtumasta, mutta myös muutoksesta, joka tapahtuu omien kykyjen ja resurssien suhteessa vaateisiin. Yhteiskunnassa, jossa korostetaan itsenäisyyttä, omillaan toimeen tulemista ja resilienssiä, haavoittuvuuden ja tarvitsevuuden myöntäminen voi olla vaikeaa (Vasara ym. 2023).

Haavoittuvuudesta tulee helposti toiseuttavaa ja ulossulkevaa. Sen näkeminen jonkun yksilön tai tietyn ihmisryhmän ominaisuutena johtaa helposti stereotyyppiseen ajatteluun, jossa eroa ja arvoarvostelmia tehdään vastakkainasettelujen kautta. (Brown ym. 2017.) Se linkittyy asemaan yhteiskunnassa: sivussa olemiseen, marginaalisuuteen ja vähempiarvoiseen asemaan. Modernin yhteiskunnan normatiivinen vaade aktiivisesta ikääntymisestä voi helposti muovata jakolinjaa niiden välille, jotka ovat täysin kykeneviä ja niihin, joilla on esimerkiksi tiettyjä toimintakyvyn vajeita (Kiuru 2024).

Tässä luvussa otamme lähtökohdaksemme ajatuksen siitä, että mahdollisuus oppia uutta iäkkäänä, saada tietoa ja kiinnittyä uusiin ilmiöihin tukee mielekkääksi koetun elämän mahdollisuutta vanhanakin (Lamb ym. 2009). Näemme, että se tukee osallisuuden kokemusta, joka on hyvinvoinnin kannalta keskeinen. Ymmärrämme osallisuuden kolmitahoisena ilmiönä: yhteiskunnan tasolla se merkitsee mahdollisuutta osallistua erilaisiin päätöksentekoprosesseihin ja kiinnittymistä itselle merkityksellisiin yhteisöihin sekä siitä kumpuavaa yhteenkuuluvuuden, turvallisuuden ja oikeudenmukaisuuden tunnetta. Yksilön tasolla osallisuus omassa elämässä rakentuu voimaantumisesta, identiteetistä ja elämänhallinnasta. Osallisuus on sitoutumista ja vaikuttamista omaa elämää koskeviin asioihin mutta myös vastuun kantamista omien toimien seuraamuksista. (Jämsén & Pyykkönen 2014; Vasara 2023.)

Iäkäs joutuu herkästi marginaaliin, haavoittuvaan asemaan, jos hänelle ei taata yhtäläistä pääsyä yhteiskuntaan ja sen ilmiöihin. Erilaisista kehityskuluista ulossulkeminen johtaa helposti ulkopuolisuuden ja syrjään jäämisen kokemuksiin, jopa haavoittaviin asemiin. Käännämmekin tässä luvussa näkökulman kirjan haavoittuvuuden teemaan toisinpäin – sen sijaan, että tarkastelisimme haavoittuvuutta, haavoittavia asemia ja niihin joutumisen seurauksia, kohdistamme katseemme siihen, mikä voi suojata haavoittuvaan asemaan joutumiselta; toisin sanoen sitä, mikä vahvistaa mahdollisuutta voida hyvin, tuntea osallisuutta ja elää mielekästä elämää yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Uskomme, että hyvinvointi edellyttää osallisuutta: se näyttäytyy mahdollisuutena tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä sekä ymmärrettävinä ja hallittavina toimintaympäristöinä että mahdollisuutena vaikuttaa asioihin eri tasoilla (Isola ym. 2017). Sen vastakohtana haavoittuvuus ja haavoittava asema piirtyvät vaille jäämisinä, syrjässä olemisina ja valinnanmahdollisuuksien kaventumisina.

Voimavarakeskeinen lähestymistapa vahvistui sosiaalihuollossa 1980-luvulla: keskeistä työskentelyssä on tulevaisuuteen suuntautuminen, tavoitteellinen työskentely ja ratkaisujen etsiminen yksilöiden ja yhteisöjen omista resursseista lähtien (Caiels ym. 2021; Ojanen 2023). Nykyisin ajattelutapa yhdistetään erityisesti positiiviseen psykologiaan, mutta sen perusajatuksissa on nähty yhtymäkohtia myös Jane Addamsin työhön yhteisöissä (Puurunen 2019). Vajeen sijasta keskitytään tar-

kastelemaan asioita, ilmiöitä ja prosesseja, jotka edistävät yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointia. Ytimessä on omien vahvuuksien, voimavarojen ja arvojen tunnistaminen ja hyödyntäminen omaa elämää koskevissa valinnoissa. (Lamb ym. 2009; Wenström 2020.)

Voimavarakeskeinen näkökulma irrottautuu dikotomisesta ajattelusta: ihminen voi olla haavoittuvassa asemassa, mutta samanaikaisesti hänellä on aina joitain voimavaroja käytettävissään. Nämä voimavarat voivat olla luonteeltaan erilaisia: ne voivat olla henkilökohtaisia, sosiaalisia tai yhteisöön liittyviä. Olennaista on ymmärrys siitä, että jokaisella meistä on sellaisia resursseja, joita voimme käyttää saavuttaaksemme tavoitteemme – kysymys on siitä, että tunnistamme ja osaamme hyödyntää näitä. (Caiels ym. 2021.)

Voimavarakeskeisyys on haavoittuvuuden käsitteen ohella yleistynyt viimeaikaisissa keskusteluissa ja saavuttanut suosiota, muttei varauksetonta hyväksyntää. Ylipäätään positiivisesta psykologiasta ammentavaa teoretisointia on kritisoitu monimutkaisten asioiden yksinkertaistamisesta, kehäpäätelmistä ja liiallisesta varauksettomasta myönteisyydestä, joka jättää huomiotta tärkeitä negatiivisia kokemuksia. Myös poliittisuus, arvosidonnaisuus sekä individualismin liiallinen korostaminen ovat nousseet keskusteluun. (ks. esim. Ojanen 2024; Caiels ym. 2021.) Se on kuitenkin houkutteleva positiivisuudessaan: vajeiden ja tarpeiden sijasta voimavarakeskeisessä ajattelussa keskitytään tekijöihin, joiden avulla voidaan mahdollistaa kokonaisvaltaista hyvinvointia (Saleebey 1996; Uusitalo 2024).

Sosiaaliset robotit, esimerkkinä Paro

Tässä luvussa keskitymme sosiaalisiin robotteihin, joilla tarkoitetaan teknologioita, joilla voi olla joko fyysinen tai digitaalinen muoto. Sosiaaliset robotit on suunniteltu kommunikoimaan ihmisen kanssa. Ne voivat olla muodoltaan monenlaisia, esimerkiksi ihmisenkaltaisia humanoideja tai eläimenkaltaisia, zoomorfisia robotteja. Sosiaalisten robottien käyttötarkoituksia ikääntyvien keskuudessa voivat olla esimerkiksi kumppanina toimiminen, viihde- ja virkistyskäyttö sekä toimintakyvyn ylläpitäminen. (esim. Pino ym. 2020, Carros ym. 2020.) Aiemman tutkimuksen

mukaan sosiaalisten robottien ei ajatella korvaavan ihmistä hoivakodissa – ajatukselle ei ole juurikaan kannatusta ja ihmisen rooli robottia käytettäessä on merkittävä (Carros ym. 2020). Ylipäätään robottien vahvuuksia ovatkin ääretön kärsivällisyys ja ehdoton käskynalaisuus. Ne kykenevät kantamaan vastuuta, mutta eivät suhtaudu asioihin henkilökohtaisesti. (Welge & Hassenzahl 2016.) Robotti saadaan vaikuttamaan autonomiselta ja oppivalta toimijalta tiettyjen teknisten ominaisuuksien avulla, joita ovat sensorit, moottorit ja tekoäly.

Paro on suosituin ikääntyneiden seurana käytetty sosiaalinen robotti, jota on kutsuttu myös hyljerobotiksi (Wang ym. 2022). Se on eläimenkaltainen Japanissa kehitetty robotti, joka reagoi sensoreillaan viiteen erilaiseen ärsykkeeseen: valoon, ääneen, kosketukseen, asentoon ja lämpötilaan heiluttaen pyrstöään, avaten silmiään ja äännellen. Se voi tarjota sosiaalista ja tunnepohjaista tukea ja yhteyttä. (Wada & Shibata 2007; Moyle ym. 2013; Shibata & Coughlin 2014; McGlynn ym. 2017; Granier ym. 2023.) Sillä on eräänlainen muisti: ajan myötä se voi kehittää käyttäjänsä toiveisiin perustuvan yksilöllisen toimintatavan (Wada & Shibata 2007).

Paron sosiaalista vaikutusta voidaan verrata eläinavusteiseen terapiaan: se voi yhdistää ihmisiä, edistää vuorovaikutusta ikääntyneiden ja hoivatyöntekijöiden välillä, vähentää stressiä ja parantaa mielialaa (Shibata & Coughlin 2014, 419). Se tarjoaa lemmikin kaltaista seuraa sekä vuorovaikutusta ja mahdollisuuden koskettamiseen ja hoivaamiseen (Shibata & Coughlin 2014). Paro on suunniteltu terapeuttisia tarkoituksia varten eri-ikäisille, erityisesti niille, joiden kognitiivinen toimintakyky on heikentynyt esimerkiksi muistisairauden vuoksi. Se voi helpottaa muistisairaiden oloa tukemalla rentoutumista ja sosiaalisuutta sekä tuomalla lohtua ja iloa vähentäen siten käytöshäiriöitä ja psyykkisiä oireita. (Moyle ym. 2013; Shibata & Coughlin 2014; Granier ym. 2023; Rashid ym. 2023.) Ylipäätään Parolla voi olla monia positiivisia vaikutuksia terveyteen ja hyvinvointiin; sen käyttöön on yhdistetty stressin ja yksinäisyyden vähentäminen, elämänlaadun, biopsykologisen terveydentilan (kuten masennus, ahdistus ja levottomuus) parantaminen, lääkkeiden käytön väheneminen, immuunivasteen parantaminen ja vuorovaikutuksen lisääntyminen (Moyle ym. 2013; Wang ym. 2022; Granier ym. 2023; Rashid ym. 2023).

Tutkimusten mukaan Paroa on pidetty helppokäyttöisenä ja hyö-

dyllisenä (McGlynn ym. 2017). Sen haittapuoliin kuuluvat kallis hinta (Moyle ym. 2018; Na ym. 2023) ja toiminnan rajoittuneisuus (McGlynn ym. 2017). Sosiaaliset robotit eivät pysty samaan tarkkaavaisuuteen kuin hoivatyöntekijät, ne eivät myöskään välttämättä ole kovin saavutettavia ja niiden käyttö työllistää hoitajia. Ne voivat vahvistaa ja täydentää hoivaa, esimerkiksi parantamalla tunnelmaa ja vähentämällä levottomuutta, mutta myös rajoittaa hoivan mahdollisuuksia esimerkiksi robottien ja asukkaiden välisten vuorovaikutusongelmien vuoksi. (Yuan ym. 2023.)

Iäkkäiden voimavarat kohtaamisissa robottiteknologian kanssa

Tutkimuksen lähtökohtana on voimavarakeskeinen näkökulma universaaliin haavoittuvuuteen: jokainen ihminen on lähtökohtaisesti haavoittuva ja tarvitseva, mutta hänellä on käytettävissään erilaisia voimavaroja, joita hän voi hyödyntää tavoitellessaan hyvinvointia (Uusitalo 2024). Hyödynnämme alkuperäistä PERMA-jakoa (Seligman 2011, 2018) hyvinvoinnin viidestä osa-alueesta (myönteiset tunteet, sitoutuminen, ihmissuhteet, merkityksellisyys ja saavutukset) analyysissamme, jossa tarkastelemme ikääntyneiden kokemuksia robottiteknologian suhteen: tunnistamme iäkkäiden käyttämiä voimavaroja ja vahvuuksia sekä tarkastelemme näiden yhteyttä hyvinvoinnin ja osallisuuden kokemukseen.

Myönteiset tunteet (P)

Myönteisiä tunteita ovat onnellisuuden lisäksi kiitollisuus, kiintymys, optimismi ja tyytyväisyys. Myönteiset tunteet ovat tärkeä osa tekemistä: ne ohjaavat meitä kohti itselle mieluisaa toimintaa mutta myös opastavat välttämään negatiiviseksi koettuja tilanteita. Parhaimmillaan myönteiset tunteet kannustavat osallistumaan erilaisiin aktiviteetteihin ja avaavat näin maailmaa erilaisille kokemuksille. (Seligman 2018.)

Osallistujien osoittamaa uteliaisuutta ja tiedonhalua voidaan pitää

osoituksena myönteisistä tunteista ja avoimesta suhtautumisesta teknologiaa kohtaan. Työpajoissa mennyttä ei nostalgisoitu, vaan tulevaisuuden teknologioista ja roboteista oltiin kiinnostuneita. Osallistujille etukäteen jaettu Robo-uutiset, johon oli kerätty perustietoa roboteista ja tutkimusryhmästä, oli herättänyt uteliaisuutta, jopa innostusta monissa.

F: Ihan sitten yleisesti että, mitä teille kuuluu et millä fiiliksillä tuutte tänne, robotyöpajaan?
O1: Utelias.
F: Utelias, joo.
O1: Ihan hyvä. Pääsee semmosella työmiestasolla nyt tänne.
F: Joo. Kaikki tasot on hyviä [naurahtaa].
O2: Mielenkiinto.
O3: Hyvällä ja uteliaana.
(Hoivakoti 3)

Tapaamisen aluksi keskusteltiin ikääntyneiden kokemuksista erilaisista teknologioista. Osallistujilla oli käytössään monia teknisiä laitteita, kuten älypuhelimia, tietokoneita, tabletteja ja kodinkoneita, joita he kuvasivat tavallisiksi tai tarpeenmukaisiksi. Moni myös kertoi läheistensä käytössä olevista laitteista, esimerkiksi robottiruohonleikkureista. Ylipäätään teknologian käyttö herätti paljon keskustelua: kun yksi rohkaistui kuvaamaan käyttämäänsä teknologiaa, muutkin osallistujat uskaltautuivat ehdottelemaan teknisinä pitämiään laitteita, joita he käyttivät sujuvasti.

O: Ei mitään erikoisia. On mulla kännykkä. Ja tabletti, ja sitten tää [turvaranneke]. Televisiot ja mitä kaikkia niitä on. En mä enempää tarttekaan. Mä pelaan pasianssia tabletilla. (Hoivakoti 1)

Se, että teknologiasta oltiin kiinnostuneita, ei välttämättä tarkoittanut sitä, että niitä olisi haluttu ottaa omaan käyttöön. Osallistujien suhtautumiseen liittyikin tietynlainen omaehtoisuus – teknologiaa ja robotiikkaa saatettiin käyttää, mutta siihen liittyvät käytön hankaluudet saattoivat aiheuttaa joskus torjuvaa tai pelokasta suhtautumista. Yli puolet osallistujista oli yli 85-vuotiaita eivätkä he pääsääntöisesti olleet työelämässä

joutuneet tekemisiin erityisen kehittyneen teknologian kanssa, mutta tietoisuutta roboteista näytti olevan monella: osa kertoi kohdanneensa robotteja elämänsä aikana tai lukeneensa niistä, muutamalle myös Paro-robotti oli tuttu. Vaikka menneet kokemukset olisivatkin olleet ohuempia, ne tarjosivat jonkinlaisen käsikirjoituksen, joka helpotti ennakoimaan tulevaa ja suhtautumaan myönteisesti aiheeseen.

O3: Tämä [Robouutiset-lehti] on, ja luettuna.
F: No niin. Minkälaisia ajatuksia tämä lehti sinulla herätti? Sinä sanoit, että jotain olit alkanut miettiä nyt sitten.
O3: Joo, kyllä sitä mietti vähän niitä menneitä aikoja, että kyllä joskus olen nähnyt sen hyljerobotin. Ja se oli hirmu suloinen. Sitä, siitä on kauan aikaa, kun joskus työssä ollessani jossain se tuli vastaan. Tai ei se vastaan tullut, vaan se oli jossain. [naurua]
F: Ei sentään uinut vastaan.
O3: Ei sentään, niin. Ja sitten myöskin semmoisen jumpparobotin, joka näytti liikkeitä ja sitten tehtiin.
(Hoivakoti 2)

Alun varovaisuuden jälkeen moni työpajan osallistujista halusi kokeilla Paron ottamista syliin, mutta kaikki eivät siitä varauksettomasti innostuneet. Osa kuvasi vierastavansa sen keinotekoisuutta ja lelumaisuutta, osalla se herätti ihastusta.

Sitoutuminen

Toinen Seligmanin PERMA-mallin osa-alueista on sitoutuminen. Se yhdistetään usein työelämässä työn imuun tai niin kutsuttuun *flow*-tilaan, mutta sen voi ymmärtää myös vaatimattomammin mielekkäänä itselle tärkeänä tekemisenä, johon voi keskittyä ja joka on itselle kiinnostavaa. Se on kytköksissä ajatukseen siitä, että kykenee käyttämään omia kykyjään parhaalla mahdollisella tavalla.

Työpajoissa Paroon tutustuminen ja oppiminen oli keskittynyttä. Ryhmien koko tuki aktiivista osallistumista niin, että keskusteluun oli helppo osallistua. Paro oli jotain uutta ja se sai osallistujat unohtamaan

ympäristön ja omat rajoituksensa: jokainen halukas sai vuorollaan ottaa robotin syliinsä ja antautua vuorovaikutukseen sen kanssa. Näissä tilanteissa iäkäs otti usein katsekontaktia Paron silmiin: kohtaaminen tapahtui kahden, robotin ja sen kohtaavan yksilön, välillä. Sitä voi kuvata vuorovaikutuksena siinä mielessä, että Paron liikkeitä ja äännähdyksiä myötäiltiin, niihin vastattiin ja robotille puhuttiin suoraan. Toisille osallistujille saatettiin kommentoida Paron tekemisiä tai sivusta seuraavien kommentteihin vastattiin, mutta päähuomion vei robotti ja yritys kommunikoida sen kanssa. Hetki Paron kanssa vei monen mukanaan.

O4: Ihan niinku elävä kissa. Oo joo. Isot silmät ja sitte se panee silmät kiinni. Nii.
O3: Silmät kauniit juu.
O5: Se nyt tykkää killistellä sua.
O1: Kato nyt se yrittää kattoo sua.
O4: Se kattoo mua vaan eikä paa silmiä kiinni.
(Hoivakoti 1)

Paron myönteisiksi tulkitut reaktiot herättivät innostusta ja niitä pyrittiin saamaan aikaan eri tavoin. Vaikka monilla osallistujista oli jotain aiempaa kokemusta roboteista, näytti siltä, että suoraa käyttökokemusta sosiaalisesta robotista ei ollut monellakaan. Työpaja tarjosi siis osallistujille jotain uudenlaista arjesta poikkeavaa tekemistä, joka vei mukanaan. Onnistumisen kannalta oli myös tärkeää, että työpajatapaamiset kestivät vain noin tunnin verran: se oli aika, jonka osallistujat jaksoivat pysyä innostuneina ja aktiivisina oppijoina, vaikka oma terveydentila olisi ollut heikompikin. Sosiaalisen robotin vaikutus tuli selkeästi ilmi yhden enemmän syrjään vetäytyvän osallistujan käytöksestä: saatuaan Paron syliinsä hetkestä tuli suorastaan intiimi ja muu maailma tuntui katoavan hänen ympäriltään.

O3: Nonnii. Oi oi oi. Oleks sä ihan pyörryksissä [naurahduksia], ai siinä oikeen lepää. Oi että, ihanat silmät on.. Vooi.
F: [naurahtaa]
O2: Oii, tää on ihana. Kato niin..
O4: On vähä musta.

O3: Nii tää ei kulje eteenpäin. Vai kulkeeko eteenpäin?
F: Ei se kulje. Se on paikallaan.
O2: Onks siinä hyvä olla, onko? Pää menee niin.. [Paro ääntelee] ..voi että. Niin.
(Hoivakoti 3)

Nämä tunteet voivat liittyä myös myönteiseen palautteeseen, mitä osallistumisesta seuraa – aktiivisuus ja osallistuminen nähdään moderneissa yhteiskunnissa tärkeinä hyvinvoinnin tekijöinä. Hoivakodeissa henkilökunta usein rohkaisee asukkaita ottamaan osaa erilaisiin aktiviteetteihin ja löytämään itselle mieluista tekemistä. Heidän roolinsa tässäkin tutkimuksessa iäkkäiden osallistamisessa oli tärkeää, ja he olivat tehneet arvokasta työtä esittäessään työpajat iäkkäille myönteisessä valossa.

Toisaalta avoimuus uusille kokemuksille pohjaa osaltaan myös elämänkulun kokemuksiin. Se kytkeytyy ajatuksiin sekä kokemuksellisesta että elinikäisestä oppimisesta: ikä voidaan ymmärtää resurssina, joka voi auttaa omaksumaan ja hyödyntämään uutta tietoa. Uuden tiedon kytkeytyminen osaksi aiempaa tietoa ja omaa kokemusta voi auttaa arvioimaan sen pätevyyttä, käyttökelpoisuutta ja soveltuvuutta. (Lamb ym. 2009; Kolb 1984.)

O3: Mutta aika opettelu siihenkin on. Miehellä oli kaikki tietokoneet ja kaikki ja, ne olis jääny mulle. Mutta mä en huolinu mitään, enkä opetellut sillon mitään ja se mua harmittaa.
F: Joo. Et olis ollutkin kiva opetella.
O3: Olis.
(Hoivakoti 3)

Osa osallistujista oli myös valmis arvioimaan omaa aiempaa toimintaansa realistisesti ja kriittisestikin: teknologia oli edistynyt suurin harppauksin yhä laajemmin eri elämänalueille, mitä ei välttämättä oltu osattu riittävästi ennakoida.

Ihmissuhteet

Ihmissuhteiden merkitys on keskeinen, sillä ne tarjoavat mahdollisuuden jakaa kokemuksia, iloa ja onnistumisia sekä saada tukea uudenlaisissa tilanteissa. Työpajoissa ikääntyneet asettuivat vertaisiksi – riippumatta siitä, millaista kokemusta heillä menneisyydessään oli, heillä oli jotain yhteistä jaettavaa siinä hetkessä.

Mahdollisuus merkityksellisiin ihmissuhteisiin sekä vuorovaikutus ovat tärkeitä hyvinvoinnin kannalta. Toisissa hoivakodeissa osallistujat tunsivat toisiaan paremmin, toisissa vähemmän. Tällä ei ollut merkitystä: osallistujat asettuivat yhdessä ihmettelemään, rohkaisivat toisiaan ja jakoivat keskenään ohjeita siitä, mitä Paron kanssa voisi tehdä. Vertaistuki oli tärkeää – kun viereisellä tuolilla istuva osallistuja oli valmis ottamaan Paron syliinsä, kokeiluun saattoi myöntyä sellainenkin, joka oli sitä empinyt. Vaikka Paro ei osallistukaan sosiaaliseen vuorovaikutukseen samoista lähtökohdista kuin ihminen, osallistujat toiminnallaan yhdessä tuottivat sen elollisuutta ja asettivat sen toiminnalle merkityksiä (vrt. Parviainen ym. 2019). Sen ulkonäköä kommentoitiin ja liikkeitä tulkittiin omassa viitekehyksessä, johon ammennettiin menneistä kokemuksista lasten tai eläinten kanssa: Paroa silitettiin, rapsuteltiin ja sille puhuttiin sekä kujerreltiin monin tavoin, osa myös puhutteli Paroa sinä- ja hän-pronominilla. Myös fasilitoija osaltaan rinnasti Paroa eläimeen.

F: Kokeile sen viiksiä.
O6: [robotin ääntelyä] Ai. Taidat tykätä oikein, vai tykkäätkö?
F: Tykkääköhän kissatkaan, jos niiden viiksiä kauheasti koskee?
O6: [nauraa]
(Hoivakoti 2)

Näytti siltä, että joillekin oli helpotus, että robotti ei ollut ihmisen kaltainen, vaan selkeästi kone. Toisaalta Paroa saatettiin torjua juuri siksi, että se muistutti liikaa lelua tai yritti matkia eläintä (vrt. Paluch & Müller 2022; Wangmo ym. 2024). Kyse saattoi olla myös siitä, että itseä ei välttämättä koettu robotin kohderyhmään kuuluvaksi, vaan keskustelua siirrettiin sen potentiaalisiin käyttäjiin – haavoittuvassa asemassa oleviin yksinäisiin, muistisairaisiin tai muutoin hauraisiin van-

huksiin. Tämä ajatus "toisista käyttäjistä" on näkynyt myös aiemmassa kirjallisuudessa (Wangmo ym. 2024). Tällöin voidaan ajatella, että näin korostetaan omia vielä olemassa olevia voimavaroja vertaamalla niitä toisten tilanteisiin (ks. Paluch & Müller 2022). Yksinäisyyden ja haavoittuvuuden tunnustaminen voi olla vaikeaa, mutta Paron käyttäjäryhmään saatettiin asettua mutkattomastikin.

O6: Mulle tulee semmonen surullinen olo tässä, että ihmisen täytyy olla tosi surullinen ja yksin, jos sen täytyy tästä hakee sitä lohtua.
O7: Mä oon tosi yksin.
O1: Mutta niitä on.
O6: Niin. Että jos siitä jollekin on apua niin hienoo. Mut mä en ainakaan vielä tarvii. Mä ottasin tosiaan sen elävän koiran tai kissan riemumielin.
(…)
F: Mitä ajatuksia tämä olento herättää?
O7: Myönteisiä. Siis mä en voi enää saada koiraa vaikka kuinka haluaisin, ainoo mitä mä voin saada sänkykaveriksi on tää. Ottaisin.
(Hoivakoti 1)

Työpajojen osallistujat pohtivat robotin käytön mahdollisuuksia suhteessa omaan elämäntilanteeseensa, mikä on myös havaittu aiemmassa tutkimuksessa (Shibata ym. 2012). Ikääntyneet vaikuttivat pystyvän keskustelemaan keskenään suhtautumisesta robottiin ja ilmaisemaan ajatuksiaan vapaasti. Aiemmissa tutkimuksissa on pohdittu tilanteita, joissa robotin käyttäjää tai sen elävänä pitämistä voitaisiin paheksua (Paluch & Müller 2022) – tällaista ei näissä työpajoissa esiintynyt. Tieto siitä, että Paron alkuperäisenä kohderyhmänä ovat ikääntyneet, aiheutti tosin osallistujissa hämmästystä.

Merkityksellisyys

Ihmissuhteisiin liittyvä osa-alue oli monin tavoin kytköksissä PERMA-mallin neljänteen osa-alueeseen, elämän merkityksellisyyden kokemukseen. Se kumpusi siitä, että osallistujat kokivat kuuluvansa yhteisöön ja yhteiskuntaan – heidän elämällään, teoillaan ja ajatuksillaan oli merki-

tystä. Tieto roboteista ei ollut heidän ulottumattomissaan, vaan heillä oli pääsy tietoon ja oppimiseen. Se, että kykenee ymmärtämään sitä, mitä maailmassa on meneillään, on tärkeää osallisuuden kokemuksen kannalta. Ikkunasta näkyvä kuljetusrobotti ei ollut enää vain mystinen liikkuva laatikko, vaan keskustelun kautta päästiin osalliseksi mahdollisuudesta käyttää sitä – jos niin haluaisi. Yksi tärkeä osa työpajoja onkin tarjota tietoa, jota ikääntynyt voi hyödyntää haluamallaan tavalla.

Osallistujien työpajaa edeltävät mielikuvat ja sosiaalisesta robotista tarjottu tieto asettuivat kiinnostavalla tavalla vastakkaiseksi keskustelussa. Monet yhdistivät robotit tehtävien suorittamiseen, ei seuranpitoon. Keskustelussa useampi mainitsi teollisuusrobotit, mutta myös ajankohtaisten uutisten välittämät kuvat sodankäynnissä hyödynnettävistä roboteista ja drooneista nousivat esiin. Keskustelu polveili nopeasti sekä elokuvien kyborgeihin että humanoidirobotteihin, mutta myös ajankohtaisiin kysymyksiin robottiteknologian rajoista ja sen käyttöön liittyvästä etiikasta.

Teknologiatiedon merkityksellisyys omassa elämässä välittyi myös siinä, miten osallistujat asettuivat kuvitteelliseen asemaan, jossa heidän toimintakykynsä ja voimavaransa olisivat heikentyneet. Roboteille etsittiinkin käyttöä suhteessa omaan mahdolliseen tulevaisuuteen – esimerkiksi tilanteesta, jossa ruokakuljetusta ei pääsisi ulko-ovelta noutamaan.

O7: Nyt minä keksin mitä minä haluaisin tietää. Jos minä asun kerrostalossa, se [kuljetusrobotti] tulee katua pitkin sille ovelle abc, mikä lienee, mitä se sitten tekee?
F: Joo, mä voin heti kertoa.. tää on vähän monimutkaista, no sit olis kännykässä se sovellus, ja se ilmoittaa että se on siellä, sit pystyy painaa kännykässä nappia ja avata sen, sitten saa ottaa tavarat.
O7: Niin että mun täytyy tulla kotoa alas?
F: Tällä hetkellä kyllä.
O7: Niin juu.
F: Ja tuolla puolella kysyinkin että se voi olla ongelma..
V7: Niin juu, jos mä oon vaikka sänkypotilas.
(Hoivakoti 1)

Suhtautuminen teknologiaan ei ollut toiseuttavaa, mutta ei myöskään varauksetonta hyväksyntää. Yhteiskunnassa vallitsevan kulttuurisen mallin vaade aktiivisuudesta, itsenäisyydestä ja omatoimisuudesta näyttäytyi keskustelussa roboteista. Paradoksaalisesti robottien, esimerkiksi kuljetusrobottien, käyttöä voisi tulkita teknologiamyönteisyytenä ja edistyksellisyytenä, mutta palvelun käyttöönotosta kieltäytyminen saatettiin kehystää tärkeänä oman toimintakyvyn ylläpitämisen kannalta. Näin ollen, vaikka tieto ja mahdollisuus käyttää kuljetusrobottia kiinnostivat, kaupassakäynnin korvaaminen ei varauksettomasti kaikkia innostanut.

O4: Jos K-kauppaan tulis, niin mä en oikein haluais sitä siihen, nimittäin se on monta kertaa ulkoilu, kun menee kauppaan, niin se on hyvä juttu.
O1: Niin se on sun juttu, ymmärrän tän.
F: Mikä siinä on se..?
O1: Eiku se on hänelle ulkoilu myöskin kun hän menee kauppaan.
F: Niin aivan! Sä haluat tehdä sen itse, ulkoilla ja mennä kauppaan!
O1: Niin kauan ku pystyy!
(Hoivakoti 1)

Robottityöpajoissa keskeistä oli osallistaminen ja yhdessä oppiminen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että työpajan fasilitoija ei vain esitellyt etäältä robotteja, vaan osallistujia kannustettiin kysymään, keskustelemaan ja vuorovaikuttamaan robottien kanssa. Yksinkertaisuudessaankin vuorovaikutus Paron kanssa vaatii rohkeutta ottaa se syliin, puristaa ja kosketella sitä eri kohdista, jotta se alkaa liikehtiä. Se, että Paro saatiin reagoimaan omaan kosketukseen, tuotti onnistumisen kokemuksia, jotka koettiin palkitsevina ja merkityksellisinä. Paro ei ollut vain passiivisesti reagoiva, vaan omalla toiminnallaan kyettiin vaikuttamaan siihen, millainen reaktio robotissa syntyi. Toisin sanoen, oma toiminta oli merkityksellistä.

O6: Silmät kiinni, aukase nyt vielä ne. Pitääkö mun puristaa sua jostain, että sä aukaiset? [robotin ääntelyä] [naurua]
F: Avasiko se?
V6: Joo, äsken avasi, mutta nyt taas on silmät kiinni.

F: Sillä on täällä turkissa semmoisia, jossain kodissa semmoisia kosketuspisteitä.
O6: Oo [nauraa], on ja potkii. [nauraa] Ai kun ihana. Tämä on ihan niin kuin tämä olisi..
O1: Leluhan se on tuokin.
O6: …eläin.
F: Tuntuuko se elävältä?
O6: Niin, kyllä kyllä. Ihan niin kuin mulla olisi joku kissa taikka koira sylissä. [robotin ääntelyä] Joo-o, kyllä kyllä.
(Hoivakoti 2)

Vuorovaikutusta Paron kanssa peilattiin aiempiin kokemuksiin – kokemuksellisen oppimisen näkökulmasta uusi tieto asettui entisen yhteyteen ja antoi sille merkitystä. Merkityksellisyyden kokemus puolestaan liitti osallistujat johonkin itseä laajempaan, tarjosi mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa itsensä ulkopuolelle.

Saavuttaminen

Seligmanin PERMA-mallin osa-alueista saavuttaminen on viides ja viimeinen. Tässä ulottuvuudessa korostuvat onnistumiset jossakin itselle arvokkaassa. Sellaiset kokemukset kasvattavat itseluottamusta ja lisäävät pystyvyyden tunnetta, mikä puolestaan kytkeytyy takaisin myönteisiin tunteisiin. Vaikka kohtaamiset robottien kanssa olivat lyhyitä, ikääntyneet pystyivät kokemaan onnistumisen kokemuksia robottikokeiluissaan.

O3: Nyt silmät on auki.
O6: Kyl se kiva on.
O2: Terve. Sä kuulit kun mä sanoin terve.
O3: Se katsoo sua.
O2: Oiii..
O1: Terve vaan.
(Hoivakoti 1)

Joillakin osallistujilla oli jo ennestään kokemusta Spot-kävelyrobotista, jota he muistelivat lämmöllä: vierailuun oli kuulunut robotin opastama pieni kävely lähiympäristössä tehtävineen ja tietoiskuineen. Tämä kokemus näytti tuoneen osalle osallistujista tietynlaista itsevarmuutta suhteessa robotteihin, ja saattoi rohkaista uuden kohtaamiseen ja tietynlaiseen optimistiseen sinnikkyyteen työpajoissakin.

O4: Kun oltiin kävelyllä ja kaikkee, ni se oli ihan helppoo meille.
F: Ai niin, tehän ootte jo ihan asiantuntijoita.
O4: Pihaa ympäri mentiin. Mul on vielä kuvakin jääkaapin ovessa. Se keltanen [robotti].
(Hoivakoti 1)

Osallistujien kiinnittyminen yhteiskuntaan ja ajankohtaisiin keskusteluihin ilmeni selkeästi pohdinnoissa robottiteknologian hyödyntämisestä: uutisia seurattiin laajalti ja maailman tapahtumista oltiin tietoisia. Teknologia ei ollut mitään sellaista, mitä olisi haluttu torjua. Työpajojen kautta saavutettiin uutta tietoa, jota kytkettiin entiseen ja ideoitiin erilaisia käyttötarkoituksia, jotka nousivat omien tarpeiden, kykyjen sekä vajeiden, tunnistamisesta ja realistisista pohdinnoista siitä, mikä elämässä itselle tuo mielekkyyttä. Esimerkiksi robottien tehtäväksi mainittiin päivittäisen sanomalehden lukeminen, erilaisten tavaroiden nostaminen tai jo saavutetun kielitaidon ylläpito. Vastaanottavuus ja valmius oman maailman muokkaamiseen sekä sopeutumiseen oli ilmeistä.

F: Olisiko joku robot-, jonkun tyyppinen robotti sulle erityisen kiinnostava, mitä haluaisit nähdä tai kokeilla tai…?
O6: Semmoinen, jonka kanssa voisi puhua kieliä.
F: Kielirobotti.
O5: Niin.
F: Jaaha, mitäs kieliä sä puhuisit?
O5: Espanjaa esimerkiksi ja venäjää ja…
F: Saisit valita kielen ja puhua.
O5: Joo.
F: Tuo olisi aika hyvä muuten.
V5: Niitä aitoja originaaleja ulkomaalaisia ei ole, niin sitten robotti.
(Hoivakoti 2)

Robotit eivät olleet mitään käsittämättömiä ihmeitä, vaan työpajoissa saavutettiin itselle merkitykselliseltä tuntuvaa lisäymmärrystä siitä, mitä ne ovat, mitä niillä voi ehkä tehdä ja millaista pohdintaa niiden käyttämiseen liittyy. Osallistujilla oli paljon näkemyksiä ja he tunnistivat entistä paremmin teknologiaan liittyviä riskejä ja uhkakuvia.

O6: Mä olin alkuun hieman kielteinen just sen takia, että kohta ei tarvita ihmisiä. Mutta sitten kuitenkin, mutta kuitenkin matkan varrella kävi selville, että aika lailla niistä on määrättyihin, rutiininomaisiin tehtäviin apua, että puolensa ja puolensa. (Hoivakoti 1)

Tietynlaisena voimavarana voidaan pitää myös empatiaa ja huolta, jota tunnettiin robotteja kohtaan ja joka kytkeytyy saavutettuun tietoon. Osallistujat tunnistivat tilanteita, joissa robotit ovat ihmisten armoilla ja alttiina vahingolle – tilanteita, joissa vieras voi herättää pelkoa ja torjumisen tunteita tietämättömyyden vuoksi. Sympaattiselta näyttävää Paroa tai ostosten kuljetusrobotteja kohtaan ilmaistiin puheessa hellyyttä – robotit asetettiin eräänlaiseen välitilaan elollisen ja elottoman väliin (Paluch & Müller 2022).

O7: Onkohan niille pikkulaatikoille tapahtunut mitään pahaa, ne jotka kulkee tuolla kaduilla, ne valkoset?
F: Ainakin jotkut ihmiset on välillä vähän pahoinpidellyt niitä, semmosta mä oon kuullu.
O7: Mut se on eri asia.
O1: Joo se on eri asia.
O7: Ai semmosta. Ikävää.
O1: Ainahan on niitä, jotka tekee tämmösiä pahojansa.
(Hoivakoti 1)

Osallistujat tunnistivat myös, että heidän voimavaransa käyttää robottia olivat tietyllä tapaa riippuvaisia hoitajista. Tämä liittyy toki myös hoivakotiympäristöönkin, joka on tietynlainen heterotopia, ei yksityinen eikä julkinen tila (Foucault 1986) ja jossa henkilökunnalla on tietty tehtävä. Tämä tuli ilmi suunniteltaessa Paron jättämistä viikoksi hoivakotiin: *"Hoitajillehan siitä tulee enemmän [työtä], en tiiä ehtiikö ne"* (O4, Hoivakoti 1).

Käytännössä Paro jäi työpajan jälkeen jokaiseen hoivakotiin muutamaksi viikoksi. Hoitohenkilökuntaa ohjeistettiin sen käyttöön ja heillä oli mahdollisuus tarjota sitä eri asukkaille kokeiltavaksi – myös muistisairaille, joita tämän tutkimuksen varsinaisissa osallistujissa ei ollut. Näin sosiaalisen robotin ”anti” levisi osallistujien piiriä laveammalle ja Paron kautta onnistuttiin tuottamaan myönteisiä kokemuksia, uudenlaisia elämyksiä ja virikkeitä – ei vain työpajoihin osallistujille, vaan laajemmin heidän sosiaalisissa verkostoissaan. Tietynlaisen asiantuntija-aseman saavuttaminen tuki osaltaan myös työpajaan osallistuneiden omanarvontuntoa, elämän merkityksellisyyden sekä yhteisöön kuulumisen kokemuksia. Kysymys ei ollut vain lyhyen hetken onnistumisista ja saavutuksista, vaan toiveikkuudesta, joka ehkä kantaa pidemmällekin tulevaisuudessa.

Lopuksi

Tässä luvussa olemme tarkastelleet hoivakodissa asuvien ikääntyneiden suhdetta teknologiaan ja sitä, millaisia voimavaroja ja resursseja heillä on käytettävissään näissä kohtaamisissa. Ikääntyneistä ja teknologiasta puhutaan usein toiseuttavasti: ikääntyneiden mahdollisuuksia hyödyntää uutta teknologiaa ei arvioida myönteisesti vaan pikemminkin pyritään nostamaan esiin ongelmakohtia ja argumentoimaan esimerkiksi perinteisten asiointitapojen puolesta (Eläkeliitto 2024; HS 2024; Vasara ym. 2024). Tässä luvussa halusimme kääntää asetelman toisinpäin: sen sijaan, että toiseuttaisimme iäkkäitä kyseenalaistamalla heidän mahdollisuuksiaan ja haluaan oppia sekä hyödyntää uutta teknologiaa, lähdimme pohtimaan sitä, millaisia resursseja ja voimavaroja iäkkäillä on ja miten niitä olisi mahdollista tukea niin, että se mahdollistaisi mahdollisimman suurta hyvinvointia ja osallisuutta yhteiskunnassa.

Tarkastelimme hoivakodeissa kertynyttä työpaja-aineistoa Seligmanin (2011) PERMA-mallin avulla. Hyvinvoinnin osa-alueiden tarkastelu osoitti, että iäkkäät hyödynsivät omia voimavarojaan laajalti. Työpajatyöskentely oli innostunutta: asukkaat suhtautuivat myönteisesti uuteen tietoon, kytkivät sitä omiin kokemuksiinsa ja arvioivat sen hyödyllisyyttä omalta ja yhteiskunnan kannalta. Vertaisuus ja kokemusten

jakaminen toisten osallistujien kanssa oli tärkeää, mutta myös itselle merkityksellisen tiedon ja kokemusten äärelle pääseminen.

Hyvinvoinnin osa-alueiden luokittelut eivät ole tarkkarajaisia: johonkin toimintaan uppoutuminen, siihen kytkeytyvät myönteiset tunteet, vertaisuus ja merkitykselliset saavuttamisen kokemukset linkittyvät monin tavoin yhteen. Seligmanin (2011) PERMA-mallin jaottelu auttoi meitä kuitenkin kohdistamaan katsetta kohti niitä tekijöitä, jotka voivat mahdollisesti suojata haavoittavilta olosuhteilta ja näin mahdollistaa paremmin hyvinvoinnin kokemuksia. Analyysin perusteella tällaisiksi tekijöiksi hahmottuivat esimerkiksi uteliaisuus ja kiinnostus elämää sekä sen ilmiöitä kohtaan, kyky antautua ennakkoluulottomaan vuorovaikutukseen, halu ottaa selvää ja hahmottaa asioiden merkitystä itselle mutta myös muille laajemmin, sekä kyky jakaa ja tuntea iloa omista ja toisten onnistumisista.

Teknologia ei ole oikotie onneen vanhana – mutta tuskin se on sitä elämänkulun missään vaiheessa. Tuntuu kuitenkin kovin merkilliseltä, että jonkin ominaisuuden, kuten pelkän kronologisen iän perusteella, yksilön käytöstä suljettaisiin pois ihmiskunnan kannalta merkittäviä ulottuvuuksia ja asioita. Toki lisääntyneet ikävuodet saattavat merkitä erilaisia fyysisen toimintakyvyn vajeita, kuten näön ja kuulon heikentymistä tai käsien vapinaa, mikä voi osaltaan vaikeuttaa teknologian käyttöä. Käytännössä kuitenkin erilaisten fyysisten muutosten merkitykset ovat subjektiivisia ja riippuvat siitä, millaisia tarpeita ja toiveita yksilöllä on. Ikääntyneenäkin – aivan kuten muissakin elämänkulun vaiheissa – on tarvittaessa mahdollista etsiä erilaisia soveltavia ratkaisuja teknologian käyttöön.

Teknologia kehittyy aimo harppauksin ja se läpäisee nykyisin koko yhteiskunnan. Tämän päivän ikääntyneet ovat juuri heitä, jotka ovat elinikänään kokeneet ehkäpä suurimpia teknologisia mullistuksia ja oppineet elämään näiden muutosten kanssa. Väitämme, että meillä ei ole tarvetta eikä varaa sulkea tämän kehityskulun ulkopuolelle tätä suurta joukkoa heidän elämänkulkunsa loppupuolella, vaan meidän tulee etsiä mahdollisuuksia, joilla voimme tukea jokaisen mahdollisuuksia osallistua täysipainoisesti yhteiskunnan eri osa-alueilla, myös teknologian kentällä. Ei velvoittaen, vaan mahdollistaen, huomioiden keskivertokäyttäjän lisäksi tasavertaisesti myös muita käyttäjäryhmiä, riippuivatpa

heidän toimintakykyynsä liittyvät haasteet sitten sairauksista, vammautumisista, korkean iän mukanaan tuomasta raihnaistumisesta tai sosioekonomisesta asemasta.

Ulossulkemista, ja sitä kautta haavoittavaan asemaan asettamista, voidaan tehdä myös hyvää tarkoittavin toimin: iäkkään puolesta saatetaan kieltäytyä joistakin asioista tai hänen puolestaan saatetaan alkaa tehdä asioita. Hyvinvointiin kuuluu kuitenkin osallisuus: mahdollisuus ymmärtää ympäröivää yhteiskuntaa ja sen toimintalogiikkaa on tärkeää, jotta omaan elämänkulkuun sekä itseä ja läheisiä koskeviin ratkaisuihin on mahdollista vaikuttaa (ks.Valokivi ym. 2023;Vasara 2023). Osallisuus, kyky tuntea kuuluvansa itselle merkitykselliseen yhteisöön ja ammentaa yhteisesti saavutetusta, on tärkeää missä iässä tahansa. Kuulumisen tunteen saavuttaminen ei kuitenkaan tapahdu ilman vaivannäköä, vaan se edellyttää valintojen tekemistä ja vastuun kantamista omista päätöksistä ja niiden seurauksista. (Isola ym. 2017.)

Teknologiaan ja robotteihin liittyy vahvasti etiikka, etenkin keskusteluissa, joita käydään haavoittuvassa asemassa olevien mahdollisuuksista hyötyä ja hyödyntää sitä. Kaikesta teknologian käytöstä on vaikea kieltäytyä, mutta sen käyttöön liittyvistä eettisistä ja moraalisista kysymyksistä tulisi olla tietoinen. Esimerkiksi sosiaalinen robotiikka eroaa muusta teknologiasta siinä, että sen tarkoituksena on mahdollistaa ihmisen orientoituminen siihen sosiaalisella ja vuorovaikutuksellisella tavalla. Sosiaaliset robotit voivat rakenteensa, eleidensä ja ääniensä avulla luoda sosiaalisia tapahtumia ja tilanteita, minkä seurauksena ihmisen toiminta robottia kohtaan asettuu sosiaalisen selontekovelvollisuuden alle. Käytännössä ihmisen orientoituminen robottiin ei ole täysin vapaaehtoista, vaan sisältää tavalla tai toisella normatiivisiin vuorovaikutussääntöihin mukautumista. (Jarske ym. 2020.) Tässä yhteydessä myös kasvotyö (Goffman, 1955) tulee oleelliseksi osaksi tilannetta. Haavoittuvuuden näkökulmasta sosiaalisen robotiikan hyödyntämisessä tulisikin kiinnittää huomiota siihen, millaisia sosiaalisia tilanteita ja kasvotyön vaatimuksia robotin kanssa vuorovaikuttaminen ihmiselle luo.

Myöhemmissä työpajoissa tutustuimme Paron lisäksi myös muihin sosiaalisiin robotteihin. Näissä kohtaamisissa empatia, vertaisuus ja pyrkimys ymmärtää uuden aiemmin tuntemattoman hyödyntämisen mahdollisuuksia olivat ilmeisiä. Oli kiehtovaa nähdä, miten iäkkäät pohtivat

robotteihin liittyviä asioita: niitä ei tuomittu yksiselitteisesti turhakkeiksi, vaikkei niitä kaikkia oltukaan valmiita ottamaan osaksi omaa elämää. Käyttötarkoituksia saatettiin etsiä ja arvioida hyvin erilaisillekin toiminnoille omista, läheisten tai itselle lähes vieraiden toisten lähtökohdista käsin. Koskaan näissä keskusteluissa ei kuitenkaan käyttökelpoisuutta arvioitu pelkästään kronologisen iän perusteella – oma elämänkokemus näytti pikemminkin avaavan tietä sille, että teknologian mahdollisuuksia alettaisi pohtia avarammalla katseella – meistä jokainen, meille jokaiselle, mukaan lukien ne kaikkein iäkkäimmät.

Kirjallisuus

Ahtinen, A., Chowdhury, A., Karhu, N., Kiuru, H., Valokivi, H., Vasara, P., Rasi-Heikkinen, P., & Siirtola, H. (2025). Robotour for Seniors : A Co-Learning Model to Enhance Robot Literacy among Older Adults in the Care Home Context. International Journal of Social Robotics, 17, 1201-1220. https://doi.org/10.1007/s12369-025-01277-8

Bengtson, Vern L. & Settersten, Richard, A. (toim.) (2016) Handbook of Theories of Aging. 3rd edition. New York: Springer.

Brown, Kate & Ecclestone, Kathryn & Emmel Nick (2017) The many faces of vulnerability. Social Policy and Society 16 (3), 97–510.

Burema, Dafna (2022) A critical analysis of the representations of older adults in the field of human–robot interaction. AI & Society 37 (2), 455–465.

Caiels, James & Milne, Alisoun & Breadle-Brown, Julie (2021) Strengths-Based Approaches in Social Work and Social Care: Reviewing the Evidence. Journal of Long-Term Care, (2021), pp. 401–422. https://doi.org/10.31389/jltc.102

Carros, Felix & Meurer, Johanna & Löffler, Diana & Unbehaun, David & Matthies, Sarah & Koch, Inga & Wieching, Rainer & Randall, Dave & Hassenzahl, Marc & Wulf, Volker (2020) Exploring human-robot interaction with the elderly: Results from a ten-week case study in a care home. Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 1–12.

Elder, Glen H., Jr. (1998) The life course as developmental theory. Child Development 69 (1), 1–12.

Eläkeliitto (2024) 60+ Barometri yli 60-vuotiaiden hyvinvoinnista ja arjesta 2024. https://www.elakeliitto.fi/sites/default/files/2024-09/EL_60plusBAROMETRI_2024.pdf (Luettu 16.9.2024)

Fineman, Martha A. (2008) The vulnerable subject: Anchoring equality in the human condition. Yale Journal of Law & Feminism 20 (1), 1–24.
Foucault, Michel (1986) Of other spaces. (Transl. Miskowiec, Jan). Diacritics 16 (1), 22–27.
Goffman, Erving (1955) On face-work. Psychiatry 18 (3), 213–231.
Granier, Katie & Oltz, Katie & Ingram, Rebecca & Segal, Daniel (2023) Getting the seal of approval: A critical literature review of the evidence for the use of the Paro robotic companion seal with older adults with cognitive impairment in long-term care. Journal of Aging and Long-Term Care 6 (2), 57–79.
Helsingin Sanomat (2024) Iso joukko iäkkäitä ei saa palveluita, koska ne ovat muuttuneet digitaalisiksi, paljastaa kysely. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000010695133.html (Luettu 14.9.2024)
Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33. Helsinki: THL.
Jarske, Salla & Raudaskoski, Sanna & Kaipainen, Kirsikka (2020) The "social" of the socially interactive robot: Rethinking human-robot interaction through ethnomethodology. Robophilosophy. Proceedings of Robophilosophy 2020, 194–203.
Jämsén, Arja & Pyykkönen Anne (2014) Osallisuuden jäljillä. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry.
Kiuru, Hilla & Valokivi, Heli (2022). "I do those things to pass the time.": Active ageing during fourth age. Journal of Aging Studies 61, Article 101037.
Kiuru, Hilla (2024) Aktiivinen ikääntyminen – diskurssin rakentuminen eri konteksteissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Kolb, David (1984) Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
Komp-Leukkunen, Kathrin (2021) Health care across the life-course. Teoksessa Kathrin Komp-Leukkunen (toim.) Life-histories in Finland: First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. Helsinki: Väestöliitto, 30–39.
Korpela, Viivi & Pajula, Laura & Hänninen, Riitta (2024) Investigating the multifaceted role of warm experts in enhancing and hindering older adults' digital skills in Finland. International Journal of Lifelong Education 43 (5), 509–522.
Koskinen, Veera (2020) Building skills for lifelong wellness: An empirical study on the wellness-oriented lifestyle. JYU Dissertations 246. Jyväskylä: Jyväs-

kylän yliopisto.
Kuronen, Marjo (2022) Marginaalisuuden, haavoittuvuuden ja naiserityisyyden käsitteellisiä paikannuksia. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna. Ranta (toim.) Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa: konstruktionistisia jäsennyksiä. Tampere: Vastapaino, 55–84.
Lamb, Frederick F. & Brady, E. Michael & Lohman, Carol (2009) Lifelong resiliency learning: A strength-based synergy for gerontological social work. Journal of Gerontological Social Work 52 (7), 713–728.
Laslett, Peter (1989) A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age. London: Weidenfeld and Nicolson.
Lindberg, Jens & Carlsson, Eric (2018). Digitala vårdlandskap: Kritiska reflektioner om e-hälsa i glesbygden. Social-medicinsk tidskrift 95 (1), 62.
McGlynn, Sean A. & Kemple, Shawn & Mitzner, Tracy L. & King, Chih-Hung Aaron & Rogers, Wendy. A. (2017) Understanding the potential of Paro for healthy older adults. International Journal of Human-Computer Studies 100, 33–47.
Molfino, Rezia & Cepolina, Francesco. E & Cepolina, Emanuela & Cepolina, Elvezia Maria & Cepolina, Sara (2024) Robots trends and megatrends: artificial intelligence and the society. Industrial Robot: The International Journal of Robotics Research and Application 51 (1), 117–124.
Moyle, Wendy & Cooke, Marie & Beattie, Elizabeth & Jones, Cindy & Klein, Barbara & Cook, Glenda & Gray, Chrystal (2013) Exploring the effect of companion robots on emotional expression in older adults with dementia: A pilot randomized controlled trial. Journal of Gerontological Nursing 39 (5), 46–53.
Moyle, Wendy & Bramble, Marguerite & Jones, Cindy & Murfield, Jenny (2018) Care staff perceptions of a social robot called Paro and a look-alike Plush Toy: A descriptive qualitative approach. Aging & Mental Health 22 (3), 330–335.
Ojanen, Markku (2023) Positiivisen psykologian käsikirja. Helsinki: Basam Books.
Ojanen, Markku (2024) Positiivisen psykologian kritiikki. Teoksessa Lotta Uusitalo (toim.) Positiivisen psykologian voima. Jyväskylä: Santalahti, 18–30.
Paluch, Richard & Müller, Claudia (2022) "That's something for children" An ethnographic study of attitudes and practices of care attendants and nursing home residents towards robotic pets. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction 6 (GROUP), (January 2022), 1–35.
Parviainen, Jaana & Van Aerschot, Lina & Särkikoski, Tuomo & Pekkarinen, Satu & Melkas, Helinä & Hennala, Lea (2019) Motions with emotions? A

phenomenological approach to understanding the simulated aliveness of a robot body. Techné 23 (3), 318–341.
Pino, Olimpia & Palestra, Giuseppe & Trevino, Rosalinda & De Carolis, Berardina (2020) The humanoid robot NAO as trainer in a memory program for elderly people with mild cognitive impairment. International Journal of Social Robotics 12 (1), 21–33.
Puurunen, Piia (2019) Jane Addamsin sosiaalityön käsityksen rakentuminen. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 203. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
Rashid, Nur L. A. & Leow, Yihong & Klainin-Yobas, Piyanee & Itoh, Sakiko & Wu, Vivien X. (2023) The effectiveness of a therapeutic robot, 'Paro', on behavioural and psychological symptoms, medication use, total sleep time and sociability in older adults with dementia: a systematic review and meta-analysis. International Journal of Nursing Studies 145, 104530.
Rasi-Heikkinen, Päivi & Valokivi, Heli & Vuojärvi, Hanna & Kiuru, Hilla (2024) Yli 65-vuotiaiden media- ja robottilukutaitoja tutkimassa. Gerontologia 38 (2), 200–202.
Saleebey, Dennis (1996) The strengths perspective in social work practice: extensions and cautions. Social Work 41 (3), 296–305.
São José, José Manuel Sousa de (2020). Care and the shadow of the fourth age: How does home care get caught up in it and how does it stay away from it? Ageing & Society 40 (3), 643-662.
Seligman, Martin (2011) Flourish. A Visionary New Understanding of Happiness and Wellbeing. New York: Simon & Shuster.
Seligman, Martin (2018) PERMA and the building blocks of well-being. The Journal of Positive Psychology 13 (4), 333–335.
Shibata, Takanori & Kawaguchi, Yukitaka, & Wada, Kazuyoshi (2012) Investigation on People Living with Seal Robot at Home: Analysis of Owners' Gender Differences and Pet Ownership Experience. International Journal of Social Robotics 4 (1), 53–63.
Shibata, Takanori & Coughlin, Josph F. (2014) Trends of Robot Therapy with Neurological Therapeutic Seal Robot, PARO. Journal of Robotics and Mechatronics, 26 (4), 418–425.
Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2020). Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030 Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:31. Helsinki: STM.
Sosiaali- ja terveysministeriö (STM), Hyvinvointialueyhtiö (Hyvil Oy) ja Suomen Kuntaliitto (2024) Laatusuositus aktiivisen ja toimintakykyisen ikääntymisen ja kestävien palvelujen turvaamiseksi 2024–2027. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2024:4. Helsinki: STM.

Tilastokeskus (2024). Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö sukupuolen ja ikäluokan mukaan, 2013–2023. https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__sutivi/statfin_sutivi_pxt_13ud.px/ (Luettu 4.11.2024)

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Uusitalo, Lotta (2024) Positiivisen psykologian voima. Jyväskylä: Santalahti.

Valokivi, Heli & Carlo, Simone & Kvist, Elin & Outila, Marjo (2023) Digital ageing in Europe: a comparative analysis of Italian, Finnish and Swedish national policies on eHealth. Ageing and Society 43 (4), 835–856.

Vasara, Paula (2023) Osallisuuden kokemuksia seniorikorttelissa. Teoksessa Annika Tammela, Pilvi Hämeenaho, Johanna Eronen & Jari Eilola (toim.) Hyvinvointi koettuna, kuvattuna ja tulkittuna. JYU Studies. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 187–204.

Vasara, Paula & Simola Anna & Olakivi, Antero (2023) The trouble with vulnerability. Narrating ageing during the COVID-19 pandemic. Journal of Aging Studies 64: 101106.

Vasara, Paula & Kannasoja, Sirpa & Kiuru, Hilla & Valokivi, Heli (2024) Tasa-arvoinen (digi)yhteiskunta? Sosiaalityön tiedeblogi – tutkitusti sosiaalityöstä. https://sosiaalityontiedeblogi.home.blog/2024/11/22/tasa-arvoinen-digiyhteiskunta/ (Luettu 15.1.2025)

Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) The contested concept of vulnerability – A literature review. European Journal of Social Work 23, 327–339.

Wada, Kazyoshi & Shibata, Takanori (2007) Living With Seal Robots-Its Sociopsychological and Physiological Influences on the Elderly at a Care House. IEEE Transactions on Robotics 23 (5), 972–980.

Wang, Xinxia & Shen, Jun & Chen, Qiu (2022) How PARO can help older people in elderly care facilities: A systematic review of RCT. International Journal of Nursing Knowledge 33 (1), 29–39.

Welge, Julika & Hassenzahl, Marc (2016) Better than human: About the psychological superpowers of robots. Social Robotics 2016, 993–1002.

Wenström, Sanna (2020) Positiivinen johtaminen. Johda paremmin opetus- ja kasvatusalalla. Jyväskylä: PS-kustannus.

Yuan, Shual & Coghlan, Simon & Lederman, Reeva & Waycott, Jenny (2023) Ethical design of social robots in aged care: A literature review using an ethics of care perspective. International Journal of Social Robotics 15 (9–10), 1637–1654.

Asiakaskertomusten keskustelut pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden asumistoiveista

Kirsi Juhila & Arja Jokinen

Johdanto

Tämän tutkimuksen tausta on 1980- ja 1990-luvuilla tekemässämme tutkimuksessa, jossa paneuduimme asunnottomuuden ja – silloin käytössä olleella hallinnollisella käsitteellä ilmaisten – puutteellisen asumisen kysymyksiin. Empiiriset havainnot kiinnittivät huomiomme puutteellisen asumisen toistuvuuteen samojen ihmisten osalta. Ilmiön täsmentämiseksi muodostimme pohjimmaisten asuntomarkkinoiden käsitteen (Jokinen & Juhila 1991). Käsitteellä tarkoitimme omistusasuntomarkkinoiden ja hyvätasoisten vuokra-asuntomarkkinoiden ulkopuolelle ajautuneille ja siellä pitkään olleille muodostuneita 'omia' asumismuotoja, joiden asukkaita yhdisti heikko taloudellinen asema ja suojaavan sosiaalisen verkoston puute. Nykykäsittein voitaisiin puhua marginaalissa elävistä ja haavoittavissa elämäntilanteissa olevista ihmisistä (Kuronen 2022).

Nyt, vuosikymmeniä myöhemmin, päätimme palata tarkastelemaan pohjimmaisten asuntomarkkinoiden käsitettä ja sen soveltuvuutta tähän

aikaan[1]. Teemme sen rajatusta näkökulmasta. Lähestymme asiaa aikuissosiaalityön asiakaskertomuksia analysoimalla. Aineisto sisältää 12 asiakkaan asiakaskertomuksia vuosilta 2018–2022. Kertomuksista on luettavissa, että aineiston asiakkaiden asumishistorioita yhdistävät asunnottomuusjaksot. Asumishistorioille on yhteistä myös se, että asiakkaat ovat joutuneet muuttamaan pois omiin vuokrasuhteisiin perustuvista, tuetun asumisen paikoista niiden käyttötarkoituksen muuttuessa toiseksi. Pohjimmaiset asuntomarkkinat näyttävät siis todentuvan heidän asumishistorioissaan.

Lähdemme kuitenkin siitä oletuksesta, että pohjimmaiset asuntomarkkinat ovat monessa suhteessa erilaiset 2010- ja 2020-luvulla kuin 1990-luvulla. Jokaisen ihmisen oikeutta asumiseen ja myös asumisen itsemääräämisoikeutta painottava, Suomessa kahden viimeisen vuosikymmenen aikana vakiintunut Asunto ensin -malli on muuttanut erityisesti sen pohjimmaisia asuntomarkkinoita ylläpitävän ajattelutavan, että asunto on jollain tavalla ansaittava omalla, 'kuntoutuneella' toiminnalla eli osoittamalla asumiskykyisyyttä. Tältä pohjalta ryhdyimme tutkimaan asiakaskertomuksia siitä näkökulmasta, miten niissä 'kuullaan' asukkaiden toiveita asumisestaan. Kertomuksissa tämä 'kuuleminen' on läsnä työntekijöiden kirjaamissa asiakkaiden toiveissa ja sosiaalityöntekijöiden vastauksissa näihin toiveisiin. Lähdimme tutkimaan näitä kirjauksia raportoituina keskusteluina (Holt 1996; Juhila ym. 2014b) kysymällä, miten pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden asumiseen liittyviin toiveisiin vastataan aikuissosiaalityön asiakaskertomuksiin kirjattujen raportoitujen keskustelujen valossa.

Teksti etenee siten, että ensin täsmennämme pohjimmaisten asuntomarkkinoiden käsitteen ja tarkastelemme sitä nykypäivän näkökulmasta. Tämän jälkeen avaamme Asunto ensin -mallin peruslähtökohdat peilaten niitä pohjimmaisiin asuntomarkkinoihin. Koska niin pohjimmaiset asuntomarkkinat kuin Asunto ensin -mallikin ovat sidoksissa laajempiin asunto- ja kaupunkipoliittisiin kysymyksiin, suhteutamme niitä seu-

1 Tutkimus on tehty osana seuraavia tutkimushankkeita: Segregaation ja asunnottomuuden vastainen asumissosiaalinen työ haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten asumis- ja palvelupoluilla (SEGRA, STM, 2021–2023) ja Kohti osallisuutta ja toimijuutta tukevaa, vaikuttavaa aikuissosiaalityön vuorovaikutusta (KOHTAAVA, STM, 2024–2027).

raavaksi kaupunkitilallisen oikeudenmukaisuuden näkökulmiin. Tästä teksti etenee ennen varsinaista tuloslukua aikuissosiaalityön ja asiakaskertomusten kuvaamiseen sekä aineiston analyysin kulun esittelyyn. Johtopäätöksissä ja pohdinnassa tiivistämme asiakaskertomusten analyysin tulokset ja keskustelutamme niitä suhteessa pohjimmaisiin asuntomarkkinoihin, Asunto ensin -malliin ja kaupunkitilalliseen oikeudenmukaisuuteen.

Pohjimmaiset asuntomarkkinat ennen ja nyt

Kehittelemämme pohjimmaisten asuntomarkkinoiden käsite ei syntynyt aikoinaan vain aiempien tutkimusten, yleisten havaintojemme tai esimerkiksi tutkimushaastatteluissa saamiemme vastausten pohjalta, vaan lähestyimme ilmiötä myös asukkaiden todellisten asumismuotojen ja niissä tapahtuvien siirtymien valossa eräässä suuressa kaupungissa. Keräsimme vuoden ajalta tietoja niiden ihmisten asumisen muutoksista, joilla oli kyseisen vuoden aikana ollut asunnottomuus- tai asuntolajaksoja. Näiden tietojen pohjalta määrittelimme pohjimmaisten asuntomarkkinoiden muodostuvan seuraavista kuntien tai järjestöjen hallinnoimista asumismuodoista: 1) heikkotasoista (kunnan) vuokra-asunnoista, 2) yhteismajoitusperiaatteella toimivista asumisyksiköistä (asuntoloista), 3) laitoksista, joissa asutaan asunnon puutteen vuoksi (psykiatriset sairaalat ja huoltolat), 4) 'katuasunnottomuudesta' ja 5) asunnottomuutta kokeneille suunnatuista tukiasunnoista. Pohjimmaisten asuntomarkkinoiden ominaisuuksiksi määrittelimme leimaavuuden, viranomaiskontrollin sekä kehämäisyyden ja pysyvyyden. Leimaavuus liittyy normaalista poikkeavaksi miellettyyn asumiseen, mikä kytkeytyy puolestaan viranomaiskontrolliin eli siihen, että pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden asumista hallinnoivat erilaiset sosiaali- ja asuntoviranomaiset, joista asukkaat ovat myös riippuvaisia. Kehämäisyys ja pysyvyys tarkoittavat sitä, että samat ihmiset kiertävät markkinoiden asumismuodosta toiseen, mutta eivät kuitenkaan pääse markkinoilta pois 'normaaliin' asumiseen. (Jokinen & Juhila 1991.) Tämän päivän perspektiivistä katsottuna pohjimmaisten asuntomarkkinoiden käsite tulee lähelle eurooppalaisessa asunnottomuusverkostossa kehitettyä laajaa asunnotto-

muuden määritelmää, joka sisältää 'katuasunnottomuuden' lisäksi väliaikaisen asumisen laitoksissa ja asuntoloissa, puutteellisen asumisen sekä asumisen epävarmuuden (FEANTSA).

2020-luvulla osa pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asumismuodoista on lähes kokonaan kadonnut. Isoin muutos on tapahtunut siinä, että yhteismajoitusperiaatteella toimivat asuntolat on pääosin lakkautettu. Niiden sijaan on siirrytty omiin vuokrasopimuksiin perustuvaan asumiseen joko 'normaaliin' vuokra-asuntokantaan hajasijoitetuissa asunnoissa tai niin, että tuki- tai palveluasumisyksiköissä kullakin asukkaalla on oma vuokraperusteinen asuntonsa tai huoneensa. Erilaiset tilapäismajoituksen yksiköt toimivat kuitenkin edelleen 'asuntolaperinteen' hengessä ja niissä voidaan asua pitkäänkin, jos asuntoa ei löydy eli tilapäisyys voi silloin muodostua pysyväisluonteiseksi (Syrjälä 2022; Ilmoniemi 2023b). Laitoksissa, kuten psykiatrisissa sairaaloissa ja laitosmuotoisessa päihdehoidossa pitkäaikaisesti asuminen asunnon puutteen vuoksi ei enää juuri ole mahdollista laitosten alasajon ja lyhentyneiden hoitojaksojen vuoksi (Raitakari & Juhila 2022). Sellainen tuettu asuminen, jossa on periaatteena oma vuokrasopimus eli tukipalvelujen ja asumisen erottaminen toisistaan, on sen sijaan lisääntynyt. Vuokrasopimukset voivat tuetussa asumisessa tosin olla edelleen määräaikaisia. Heikkotasoiset vuokra-asunnot ovat yhä osa ilmiötä. Kuten 1980-luvulla, ne voivat olla kantakaupungin lähellä olevia vanhoja puutai pienkerrostaloja (esim. Mäki ym. 2023), mutta myös alueellisen eriytymisen myötä lähiöihin muodostuneita yksittäisiä taloja tai kortteleita käsittäviä 'köyhyystaskuja' (Rasinkangas 2013; Kortteinen & Vaattovaara 2015). Kunnilla, hyvinvointialueilla ja järjestöillä on iso rooli eri asumismuotojen hallinnoinnissa.

Asunto ensin: oikeus asumiseen ja itsemääräämiseen

Pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla tapahtuneita muutoksia viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana voi jäljittää jo 1970- ja 1980-luvuilla käynnistyneeseen asunnottomuusparadigman muutokseen. Henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja ongelmiin perustuva asunnottomuuden selitysmalli alkoi vaihtua tulkintaan, että kyse on ennen muuta

asuntopolitiikan puutteiden aiheuttamasta tilanteesta, joten myös ratkaisujen pitäisi löytyä poliittiselta tasolta (Fredriksson 2018). Asunnottomuus alettiin nähdä rakenteellisena ongelmana, jonka hoitaminen vaati vahvaa valtiollista ohjaamista. Muutos vahvisti näkemystä asumisen oikeudesta, joka on muotoiltu väljästi myös Suomen perustuslakiin (731/1999, 19 §) seuraavalla tavalla: ”Julkisen vallan tehtävänä on edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä”.

Huolimatta edellä kuvatusta muutoksesta, tutkimiemme pohjimmaisten asuntomarkkinoiden logiikka perustui vielä 1990-luvulla asukkaiden erotteluun heidän arvioidun asumiskykynsä mukaisesti. Osaa asukkaista luonnehdittiin asumiskyvyttömiksi ja siksi esimerkiksi asuntola-asuminen nähtiin heille sopivaksi asumispaikaksi. Osa asukkaista puolestaan määriteltiin kuntoutukseen soveltuviksi ja heille tarjottiin asumiskyvyn vahvistumisen mukaista portaittaista siirtymää pois pohjimmaisilta asuntomarkkinoilta, esimerkiksi asuntolasta tukiasuntoon ja sieltä omaan, itsenäiseen asuntoon. Argumentteja kaikkien oikeudesta asumiseen tilanteestaan ja voimistaan riippumatta esitettiin toki tuolloinkin, vaikka ne jäivätkin ’asumiskyvyttömyysdiskurssien’ varjoon. (Jokinen & Juhila 1991; 1996, 17–49.)

Uuden paradigman todellinen läpimurto tapahtui vasta, kun suomalainen asunnottomuuspolitiikka kytkettiin Asunto ensin -malliin 2000-luvun loppupuolella (Nimi ovessa 2007; Juhila ym. 2022). Mallin mukaista asunnottomuuspolitiikkaa on Suomessa ohjattu ja juurrutettu useilla eri hallitusten pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisohjelmilla vuodesta 2008 lähtien. Mallin perustana on ’oikeusdiskurssi’, jonka mukaan asuntoa ei tarvitse ansaita eikä sen saaminen ole sidoksissa asumiskykyyn. Asunto nähdään lisäksi edellytyksenä kuntoutumiselle – sille, että oman asunnon myötä on mahdollista saada muita elämänsä ongelmia lievennettyä ja ratkaistua. Alun perin New Yorkin Pathways to Housing -organisaatiosta lähtöisin oleva malli (Tsemberis 2010) on saanut Suomessa oman sovelluksensa (A home of your own 2017), mutta lähtökohtaperiaatteet, jotka voidaan tiivistää seuraavalla tavalla, ovat jaetut: 1) asuminen on ihmisen perusoikeus, 2) asukkaita kohdataan arvostavasti ja myötätuntoisesti, 3) asukkaan kanssa sitoudutaan työskentelemään niin kauan kun hän tukea tarvitsee, 4) hajautettu

asuminen on ensisijainen vaihtoehto, 5) tuki ja asuminen ovat erotettu toisistaan, 6) asiakkaalla on valinnanvapaus ja itsemääräämisoikeus, toiminta on 7) toipumista edistävää ja 8) haittoja vähentävää. (esim. Tsemberis 2010; Kaakinen 2013; Raitakari & Juhila 2014.)

Suomalainen Asunto ensin -mallin toteutus on ollut kansainvälisestikin tunnistettu ja tunnustettu menestystarina sekä asumisen oikeutta korostavan paradigmamuutoksen että konkreettisen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisen mielessä (Juhila ym. 2022). Pohjimmaisten asuntomarkkinoiden näkökulmasta tilanne ei kuitenkaan ole välttämättä muuttunut yhtä paljon. Esimerkiksi osa Asunto ensin -mallin mukaisista tuki- ja asumispalveluyksiköistä on saattanut vuokrasuhteisuudestaan huolimatta muodostaa uudenlaisen pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asumismuodon ja on siten ristiriidassa hajautetun asumisen periaatetta vastaan. Lisäksi niin sanotut hajasijoitetut asunnot saattavat puolestaan sijaita heikkotasoisissa vuokrataloissa, joihin liittyy leimaavuutta. Vaihtoehtojen vähäisyyden vuoksi myöskään valinnan vapaus tai itsemääräämisoikeus asumisen suhteen eivät aina toteudu, eikä pohjimmaisilta asuntomarkkinoilta ole helppoa pääsyä pois, vaikka tahtoa olisikin.

Kaupunkitilallinen epäoikeudenmukaisuus

Edellä kuvaamamme pohjimmaiset asuntomarkkinat ovat paitsi asuntomyös kaupunkipoliittinen kysymys. Siksi niitä on syytä tarkastella laajemmassa kehyksessä, erityisesti kaupunkitilallisen (epä)oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Tämä kehys ei ollut vielä vahva 1990-luvun tarkastelussamme, mutta erityisesti vuosina 2021–2023 toteutettu segregaatioon ja asunnottomuuden vastaiseen asumissosiaaliseen työhön paneutunut SEGRA-tutkimushanke johdatti näiden kaupunkitutkimuksessa vahvojen näkökulmien äärelle (esim. Juhila & Perälä 2024).

Tilallisen oikeudenmukaisuuden käsite auttaa pureutumaan siihen, miten epäoikeudenmukaisuus syntyy ja pysyy yllä erilaisissa spatialisaatioprosesseissa (Dikeç, 2001; Soja 2010). Edward Soja (2010) painottaa, että tilallinen epäoikeudenmukaisuus kytkeytyy aina muihin epäoikeudenmukaisuuden muotoihin, kuten taloudelliseen ja sosiaalisiin luokkiin kiinnittyvään epätasa-arvoon, mutta sen tutkimus yhtenä epäoikeu-

denmukaisuuden aspektina on jäänyt marginaaliseen asemaan. Tilallista oikeudenmukaisuutta tai sen puutetta voi tutkia monissa konteksteissa, joista kaupunkitilaan liittyvät eriarvoisuuden prosessit ovat tämän tekstin kannalta olennaisia. Usein viitattu lähde tässä yhteydessä on Henri Lefebvren (1996) näkemys 'oikeudesta kaupunkiin' (*the right to the city*), joka todentuu kaupunkilaisten arkisessa elämässä ja mahdollisuudessa liikkua erilaisissa kaupunkitiloissa sekä osallistua niiden toimintoihin. Lefebvren (1996) mukaan tämä oikeus vaarantuu, mikäli jotkut kaupunkilaiset jumiutuvat tai 'ohjataan' eriytyneisiin, 'ghettomaisiin' tiloihin. Lisäksi on korostettu sitä, että liikkuminen edellyttää pysyvää, levon tarjoavaa paikkaa; asuntoa, josta osallistua kaupungin monenlaiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kaupunkilaisten kanssa (Muñoz 2018, 372).

Nähdäksemme pohjimmaiset asuntomarkkinat ilmentävät kaupunkitilallista epäoikeudenmukaisuutta monin edellä kuvatuin tavoin. Ensinnäkin ne muodostavat omia, marginalisoituneita ja usein leimautuneita asumisen 'saarekkeitaan' kaupunkirakenteeseen, joihin helposti jumiudutaan, ja joihin muut kaupunkilaiset eivät juuri liiku. Toiseksi pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden liikkumista ja osallisuutta muissa kaupunkitiloissa, kuten asemilla, kaduilla ja kauppakeskuksissa, saatetaan pyrkiä rajoittamaan (esim. Thörn 2011). Kolmanneksi pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla asuminen on usein epävarmaa määräaikaisten vuokrasuhteiden ja tukiasumisjaksojen, asuntojen purkamisen ja peruskorjaamisen tai kokonaisten asuinalueiden saneeraamisen sekä toistuvien asunnottomuusjaksojen vuoksi. Asukkaat joutuvat siten usein liikkumaan tai heitä siirrellään vastentahtoisesti pohjimmaisten asuntomarkkinoiden sisällä. Tätä liikettä voidaan kuvata vastentahtoisena paikastaan siirtämisenä (*displacement*), joka on kaupunkitutkimuksessa paljon tutkittu ilmiö (esim. Atkinson, 2015; Baeten ym. 2021; Watt & Morris 2024). Neljänneksi edellä kuvattujen tilallisten epäoikeudenmukaisuuksien takia pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkailla ei monestikaan ole sekä levon että osallisuuden mahdollistavaa pysyvää, omaa paikkaa kaupunkitilassa, ääripäässään tämä tarkoittaa hyljeksittynä 'katuasunnottomana' elämistä.

Pohjimmaisten asuntomarkkinoiden lisäksi myös Asunto ensin -mallin onnistumisen mahdollisuuksia on syytä arvioida suhteessa

kaupunkitilallisen epäoikeudenmukaisuuden kysymyksiin. Jos oikeus asumiseen tarkoittaa käytännössä päätymistä pysyvyydeltään epävarmoihin asumismuotoihin tai vastentahtoista asumispaikasta toiseen siirtämistä, mallin periaatteisiin kuuluva itsemääräämisoikeus ei selvästikään toteudu.

Aikuissosiaalityö pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla

Aikuissosiaalityö on sosiaalihuollon lainsäädäntöön perustuva julkisen sektorin järjestämä palvelu, jossa pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaita kohdataan, autetaan ja tuetaan eli tehdään asiakkaita lähellä olevaa asumissosiaalista työtä (Granfelt 2013; 2014). Minna Kivipellon ja kumppanien (2023, 12) sanoin ”asumiseen liittyvä huono-osaisuus näkyy aikuissosiaalityössä päivittäin”. Siellä paitsi kohdataan asiakkaita, tehdään arvioita palvelujen tarpeesta ja päätöksiä tuetusta asumisesta ja palveluasumisesta sekä neuvotellaan tarvittaessa asiakkaiden asioista erilaissa monitoimijaisissa verkostoissa. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) käsittein pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaita voi luonnehtia erityisen tuen tarpeessa oleviksi jo pelkästään asunnottomuuden tai sen riskin vuoksi. Tarvetta erityiseen tukeen perustelevat asumiseen liittyvän huono-osaisuuden lisäksi siihen monesti kytkeytyvät taloudelliset vaikeudet, mielenterveyden häiriöt ja päihteet (ks. Kivipelto ym. 2023). Aikuissosiaalityön arviointi- ja päätösvaltaan sisältyy auttamisen ja tuen ohella myös viranomaiskontrollia, jonka aikoinaan määrittelimme yhdeksi pohjimmaisten asuntomarkkinoiden ominaisuudeksi.

Aikuissosiaalityö, kuten sosiaalityö yleensäkin, on viime kädessä ihmisoikeustyötä (Turtiainen ym. 2021). Pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden näkökulmasta tulkitsemme sen tarkoittavan ensinnäkin sen varmistamista, että he saavat erityisen tuen tarpeensa mukaisia palveluita ja toiseksi, Asunto ensin -mallin hengessä, heidän asumisensa ja kaupunkitilallisten oikeuksiensa turvaamista sekä näihin liittyvää asianajoa. Ihmisoikeustyössä on lisäksi olennaista itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Näin tulkittuna aikuissosiaalityö pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden parissa on vaativaa ulottuen asiakkaiden henkilökohtaisesta auttamisesta ja tukemisesta alueellisen yhteisö-

työn kautta rakenteellisiin yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelun kysymyksiin ja valtakunnallisiin asuntopoliittisiin linjauksiin.

Tutkimuksen toteutus

Asiakaskertomukset aineistona

Aikuissosiaalityötä pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla voisi tutkia monella tasolla ja tavalla. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme sitä apua ja tukea tarjoavan asiakastyön tasolla, jolloin alueellinen ja rakenteellinen työ jäävät taustoittavaan ja työlle reunaehtoja asettavaan rooliin. Asiakastyötä tutkimme puolestaan työntekijöiden kirjaamien asiakasdokumenttien konstruoimana.

Erilaisilla asiakasdokumenteilla on tärkeä tehtävä asiakastyössä osana sosiaalityön tiedonmuodostusta ja institutionaalisia käytäntöjä ja niillä on myös omat, muun muassa lainsäädännön sanelemat, tuotantoehtonsa (Kääriäinen 2024; Jokinen 2012). Asiakasdokumenttien keskeisiä funktioita ovat tiedon tuottaminen, säilyttäminen ja jakaminen. Niillä on oma tehtävänsä organisaation sisäisissä käytännöissä, työtehtävien suorittamisessa sekä tiedon jakamisessa organisaation sisällä sekä organisaatiosta ulospäin yhteistyötahoille ja tietysti myös asiakkaalle. (ks. esim. Jokinen 2012, 241, Kääriäinen 2024.) Kirjaamiskäytännöt voivat vaihdella osin työntekijäkohtaisesti, mutta olennaista on, että asiakas ja hänen tilanteensa käsittely on istutettava kyseisen organisaation institutionaaliseen kehykseen. Tällöin asiakirjoihin suodattuu (esim. asiakastapaamisesta) vain sellaista tekstiä, jonka ajatellaan olevan tärkeää kyseisen organisaation ja institutionaalisen tehtävän näkökulmasta. (Jokinen 2012, 241.) Huolimatta asiakirjojen melko säännellystäkin luonteesta tehdään asiakirjoja kirjoitettaessa paljon valintoja siitä, mitä ja miten kirjoitetaan eli työntekijöillä on tekstin tuottamiseen liittyvää määrittelyvaltaa (Kääriäinen 2024). Esimerkiksi lainataanko tekstiin asiakkaan puhetta, miten se tehdään ja missä kohdissa, on kirjaavan työntekijän päätettävissä.

Asiakaskirja-aineistomme sisältää aikuissosiaalityön työntekijöiden kirjaamia asiakaskertomuksia. Kertomuksiin on tallennettu kuvauksia asiakaskohtaamisista ja niissä keskustelluista ja päätetyistä asioista. Vaikka

kertomuksien kirjoittamista ohjaavat aikuissosiaalityölle asetetut institutionaaliset tehtävät, kuten vastaaminen erityisen tuen tarpeeseen, kyse on vapaamuotoisemmista kirjauksista kuin mitä tehdään muodollisemmissa ja tarkemmin ohjeistetuissa päätös-, palvelutarpeenarvio- tai asiakassuunnitelmadokumenteissa. Aineistomme on vuosilta 2018–2022, jolloin asiakaskertomuksia eivät vielä ohjanneet määrämuotoisen kirjaamisen periaatteet. Kirjaamisessa työntekijällä on paljon valinnanmahdollisuuksia ja valtaa (ks. Kääriäinen 2024), mutta se ei kuitenkaan ole täysin vapaata, sillä esimerkiksi laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä (703/2023, 44§) säätää, että ”asiakaskertomukseen kirjataan sekä asiakkaaseen tai asiakkuuteen liittyvät tapahtumat, joissa asiakkaan asiaa on käsitelty, asiakkaan saaman tuen tai palvelun ajankohta sekä tieto siitä, ketkä ovat osallistuneet asian käsittelyyn”. Kertomuksista muodostuu näin kronologisia, joten ne sisältävät myös historiatietoa asiakkaasta ja hänen asiakkuuspolustaan.

Aineistomme koostuu 12 asiakkaan asiakaskertomuksesta, joista yhdeksän asiakkaan kertomukset ovat vuosilta 2018–2022, kahden vuosilta 2019–2022 ja yhden vuosilta 2021–2022. Aineisto on koostettu tilanteessa, jossa jokainen asiakas on menettämässä vuokrasuhteeseen perustuvan tukiasunnon, jonka saamista aikanaan perusteltiin osittain Asunto ensin -mallin mukaisena oikeutena asuntoon. Asiakaskertomusten kronologiaa muutaman vuoden taakse lukiessamme saatoimme kirjauksista päätellä, että kaikilla asiakkailla oli takanaan asunnottomuusjaksoja, tilapäisessä majoitusyksikössä ja tukiasunnoissa asumista, lyhytaikaisia vuokrasuhteita sekä useimmilla myös päihde- tai mielenterveyskuntoutuksia. Tältä pohjalta teimme päätelmän, että kyse on pohjimmaisten asuntomarkkinoiden pysyvyyden ja kehämäisyyden kohdanneista ja kokeneista asukkaista. Heidän viime vuosien asumistaan luonnehtii katkonaisuus, epävarmuus ja useat paikastaan siirtämiset eli kaiken kaikkiaan kaupunkitilallinen epäoikeudenmukaisuus.

Tutkimusaineisto on kerätty osana SEGRA-tutkimushanketta vuonna 2023. Asiakaskertomukset ovat arkaluonteista tutkimusaineistoa, koska ne sisältävät henkilökohtaista tietoa asiakkaista ja heidän asumishistorioistaan- ja paikoistaan. Tämän vuoksi olemme anonymisoineet huolella kaikki tekstissä käyttämäämme aineisto-otteet ihmisten nimien (sekä asiakkaiden että työntekijöiden), asumispaikkojen ja erilaisten pal-

velujen osalta. Aineiston eettistä arkaluonteisuutta lisää se, että asiakkaat eivät ole voineet antaa suostumustaan asiakaskertomustensa käyttöön, minkä vuoksi SEGRA-hankkeelle tehtiin eettinen ennakkoarviointi sen lisäksi, että hankittiin tarvittavat tutkimusluvat kaikilta niiltä sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioilta, joissa aineistoa kerättiin.

Tutkimuskysymys ja raportoidut keskustelut analyyttisenä käsitteenä

Asiakaskertomuksia aloimme lukea siitä näkökulmasta, miten niissä kuvataan kohtaamisia pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden kanssa. Teimme pian sen havainnon, että työntekijät ovat kirjanneet dokumentteihin melko paljon asiakkaidensa kanssa käymiä keskusteluja, joissa on läsnä sekä heidän oma äänensä että asiakkaiden ääni. Lähestymme kertomuksia konstruktionistisesta näkökulmasta. Tämä tarkoittaa sitä, että kyse on kirjatuista kuvauksista keskusteluista, eikä niitä voi tutkia suorina todellisuuden kuvina tapahtuneista kohtaamisista. Sen sijaan tarkastelemme niitä tietynlaista sosiaalista todellisuutta rakentavina raportoituina keskusteluina (*reported conversation*, ks. Juhila ym. 2014b).

Koska kiinnostuksemme oli yhtäältä pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden pysyvyyden ja kehämäisyyden ilmiössä ja toisaalta Asunto ensin -mallin mukanaan tuomassa asumisoikeusdiskurssissa, jossa painotetaan itsemääräämistä ja valinnan vapautta, paneuduimme sellaisiin keskusteluihin, joissa asiakkaan raportoidaan esittäneen jonkun toiveen liittyen omaan asumistilanteeseensa (ks. Raitakari 2016). Tutkimuskysymykseksemme tarkentui:

> *Miten pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden asumiseen liittyviin toiveisiin vastataan aikuissosiaalityön asiakaskertomuksiin kirjattujen raportoitujen keskustelujen valossa?*

Näin tutkimuksemme analyysiyksiköksi tuli sellainen raportoidun keskustelun kirjaus, joka alkaa asiakkaan toiveen esittämisestä, johon työntekijä jollain tavalla vastaa. Ymmärrämme asiakkaan toiveen laa-

jasti pyyntönä tai eksplisiittisenä tarpeen ilmaisuna, joka hänen on kirjattu esittäneen työntekijälle tai laajemmalle tiimille aktuaalisessa vuorovaikutustilanteessa (yleisemmin joko asiakasvastaanotolla, puhelimessa tai verkostokokouksessa). Keskustelulliseksi toive rakentuu, kun dokumenttiin on kirjattu myös se, miten työntekijä vastaa hänelle, ja mitä asiasta kohtaamistilanteessa yhteisesti sovitaan tai päätetään. Näissä kohdissa työntekijä siis tuo asiakkaan äänen osaksi raporttiaan ja rakentaa kuvauksen siitä, kuinka se vuorovaikutustilanteessa tuli vastaan otetuksi (*reported speech*, ks. Holt 1996; Buttny 1998; Juhila ym. 2014a).

Raportoitu puhe, joista keskustelut muodostuvat, voi olla joko suoraa tai epäsuoraa. Ensiksi mainitulla tarkoitetaan toisen puhujan puheen 'sanatarkkaa' raportoimista, kun taas jälkimmäisessä ei tarkasti lainata toisen puhetta, vaan raportoidaan sen (merkitys)sisältö. (Ks. Holt 1996; Buttny 1998; Juhila ym. 2014a). Analysoimassamme aineistossa esiintyy pääasiassa epäsuoraa raportoitua puhetta ja se tehdään yleensä melko lyhyesti kertomalla, mitä toiveita asiakas on esittänyt ja kuinka hän on ne esittänyt. Raportoidussa puheessa on aina kyse menneisyyden konstruoinnista ja siirtämisestä uuteen kontekstiin ja käyttötarkoitukseen. Tässä tapauksessa asiakasvuorovaikututustilanteessa lausuttu puhe siirretään osaksi kirjallista asiakaskertomusta. Raportoiduilla keskusteluilla voi dokumenteissa olla monia erilaisia funktioita. Niillä voidaan esimerkiksi rakentaa evidenssiä tapahtuneesta. Lisäksi asiakkaan tilanteesta kertominen 'asiakkaan omin sanoin' viestittää työskentelyn asiakaslähtöisyydestä, kuten asiakkaan kuuntelusta ja hänen toiveidensa huomioimisesta. Raportoidulla puheella voidaan myös perustella ja oikeuttaa tehtyjä päätöksiä esimerkiksi sitomalla päätökset asiakkaan kuvaukseen omasta tilanteestaan, toiminnastaan tai hänen esittämistään toiveista. Toisaalta raportoidulla puheella voidaan myös perustella toiveista kieltäytymistä, jos asiakkaan kuvaus tilanteestaan – esimerkiksi päihteidenkäytön suhteen – on ristiriidassa esitetyn toiveen kanssa, kuten toiveen saada päihteettömyyttä edellyttävä tukiasunto.

Raportoidut keskustelut asumisen toiveista ja niihin vastaamisesta

Aloitimme aineiston analyysin käymällä läpi kaikki 12 asiakkaan asiakaskertomusten kirjaukset vuosilta 2018–2022 etsimällä niistä kohdat, joissa mainitaan asiakkaan kertoneen, esittäneen, pyytäneen, halunneen, vaatineen jotain tai olevan harmissaan jostakin. Näitä löytyi tekstistä melko runsaasti erilaisiin asioihin liittyen. Tämän jälkeen rajasimme aineiston ulkopuolelle puheen, joka ei sisältänyt eksplisiittisesti ilmaistua toivetta, kuten pelkän ongelmien kuvaukseen liittyvän puheen (esim. asiakas kertoo taloudellisista vaikeuksistaan). Jätimme pois myös kohdat, joissa asiakas ja kirjauksen tehnyt työntekijä eivät olleet kuvatussa kohtaamistilanteessa molemmat läsnä (esim. omasosiaalityöntekijä kirjaa asumisyksiköstä tulleita tietoja asiakkaan kanssa siellä työntekijöiden käymistä keskusteluista). Lisäksi rajasimme tarkastelun vain sellaisiin raportoidun toiveen ilmaisuihin, joihin työntekijä tavalla tai toisella omalla äänellään vastaa tai joista kirjataan sovitun jotakin, eli joissa on mukana raportoitu keskustelun päätös osapuolten välillä. Aineistossa on kirjauksia eri paikoissa ja eri työntekijöiden kanssa tapahtuvista keskusteluista aikuissosiaalityössä, sosiaali- ja kriisipäivystyksessä, sosiaalineuvonnassa, verkostokokouksissa tai hoitoneuvotteluissa. Osa keskusteluista käydään puhelimitse tai Teamsissa.

Aineistoon valikoituivat edellä kuvatun pohjalta siis vain ne raportoidun keskustelun episodit, joissa asiakas esittää jonkin toiveen, johon työntekijä myös vastaa jotakin. Identifioimme aineistosta kaikki nämä kohdat merkitsemällä ja numeroimalla ne asiakaskirjoihin sekä värilapuin että numeroin. Kaikkiaan paikansimme aineistosta 59 kriteerit täyttävää raportoidun keskustelun episodia. Tämän jälkeen tarkastelimme, mihin esitetyt toiveet liittyvät ja miten niihin vastataan.

Analysoiduista episodeista 18 liittyy konkreettisesti asumisen järjestämiseen, keskusteluun asiakkaan esittämistä toiveista asumismuodon tai -paikan suhteen. Muita asumisen toiveisiin liittyviä raportoituja keskusteluja on 20 käsittäen keskusteluja esimerkiksi vuokravelasta, välitystilistä, asumisen tuen järjestämisestä, siivousavusta tai kotiin hankittavista tavaroista. Lisäksi paikansimme aineistosta muita kuin asumiseen liittyviä toiveita koskevia episodeja yhteensä 21. Ne koskivat muun muassa bussilippuja, maksusitoumuksia, korvaushoitoa tai muuta lää-

kitystä tai hoitoa sekä erilaisia hakemuksia (esim. sellaisia täydentävän toimeentulotuen hakemuksia, jotka eivät liittyneet vuokraan). Nämä viimeksi mainitut jätimme lopullisesta analyysistä pois, sillä tutkimuskysymyksemme mukaisesti keskitymme asumisen toiveisiin liittyviin raportoidun keskustelun episodeihin, jolloin aineiston kooksi tuli 38 episodia.

Asiakkaiden asumisen toiveisiin vastaamisen funktiot

Asiakkaan asumiseen liittyvissä raportoidun keskustelun episodeissa (N=38) tulkitsimme toteutettavan kolmea erilaista funktiota, jotka kertovat siitä, miten pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden asumiseen liittyviin toiveisiin vastataan. Näistä vahvin ja lähes kaikissa (N=32) analysoimissamme episodeissa läsnä oleva funktio on kuvata asiakkaat toimijoina, osallisina ja asiantuntijoina omassa asiassaan. Toinen, täsmällisemmin asumismuodon tai -paikan valintaan liittyvissä episodeissa (N=18) todentuva funktio (N=14) on osoittaa, että asiakkaiden asumiseen liittyviä toiveita kuunnellaan ja kunnioitetaan siten, että pyritään toimimaan niiden mukaisesti. Kolmas, vain neljässä episodissa rakentuva funktio on selonteon antaminen siitä, miksi asumispaikkaan tai -muotoon liittyvään toiveeseen ei voida vastata. Näissäkin episodeissa asiakkaita kuitenkin kuvataan osallisina ja asiantuntijoina omassa asiassaan, joiden toiveista poikkeamista on siksi erityisesti perusteltava. Seuraavassa avaamme funktioita tarkemmin esimerkkiepisodien avulla. Funktioiden lisäksi kommentoimme sitä, miten pohjimmaiset asuntomarkkinat näyttäytyvät episodeissa.

Asiakkaiden kuvaaminen toimijoina, osallisina ja asiantuntijoina omassa asiassaan

Ensimmäisen esimerkkiepisodimme tapahtumapaikka on sosiaaliasema. Läsnä ovat asiakas ja työntekijä.

Esimerkki 1[2]

On huolissaan asumisen jatkumisesta jäljellä olevan velkaosuuden vuoksi. Kokee jatkuvaa taloudellista ahdinkoa. Pesukoneen hankinnan kertoo helpottaneen arkea. A esittää lyhentäneensä velkaa kuukausittain ja todetaan Tukiasumisyksikön 1 maksuluettelosta näin olevan. Keskusteltu A:n kanssa välttämättömistä menoista ja esittää, että myönnettäisiin lainaksi rahaa. Kerrottu, ettei ko. menettely mahdollinen. Sovitaan, että A varautuu nyt loppuvuoden kattamaan ylimääräiset menoerät omilla varoillaan ja tuetaan kertaluonteisesti vuokravelassa. Omalta osaltaan A pitää parempaa huolta kotiin tuotavien vieraiden kunnosta ja omasta käytöksestään asumisyksikössä. (11,10)

Episodissa kuvataan ensin asiakkaan omaa kokemusta tilanteestaan, mikä viestii siitä, että hänet on kohdattu oman elämänsä asiantuntijana. Tämän jälkeen mainitaan, mitä asiakas on jo tehnyt taloudellisen tilanteen ja arjen helpottamiseksi; pesukone hankittu ja vuokravelkaa lyhennetty. Vuokravelan osalta asiakkaan oma kertomus kuitenkin vielä tarkistetaan Tukiasumisyksikön maksuluettelosta, mikä tuo episodiin kontrollin elementin. Tämän jälkeen seuraa varsinainen raportoitu keskustelu, kun asiakkaan ja työntekijän kuvataan keskustelleen yhdessä ja ratkoneen asiakkaan taloudellista tilannetta päätyen siihen,

2 Asiakirjojen teksti on kirjoitettu lähtökohtaisesti sanatarkasti, mutta tunnistamisen estämiseksi asiakkaan nimen kohdalle on merkitty A ja työntekijän nimen kohdalle X tai XX, jos tekstissä on myös sukunimi. Asiakirjoissa mainitut asumispaikojen/-palveluiden yms. nimet on muutettu muotoon Tukiasumisyksikkö 1, 2, 3 ja 4, Tilapäinen majoitusyksikkö, Päihdehoitoyksikkö, Huumehoitoyksikkö, Järjestö 1 ja 2, Asuntovuokraamo, Tukiasumista järjestävä organisaatio ja Liikkuva aikuissosiaalityö. Selvät, lukemista haittaavat kirjoitusvirheet, on korjattu (esim. taloudellista ehdinkoa korjattu muotoon taloudellista ahdinkoa). Hakasulkeissa oleva teksti on tutkijoiden lisäämä selvennys. Asiakirjoissa on usein käytetty merkintää ak, jolla viitataan allekirjoittaneeseen eli aikuissosiaalityön palveluissa toimivaan kirjauksen tehneeseen sosiaalityöntekijään. Otteen perässä suluissa oleva numero viittaa tietyn asiakkaan asiakirjaan (jotka on numeroitu 1-12), ja sen jälkeinen numero kertoo asiakirjan sivunumeron.

että asiakasta tuetaan kertaluonteisesti vuokravelassa, mutta asiakas itse sitoutuu loppuvuoden (noin 4 kk) vastaamaan ylimääräisistä menoista. Lisäksi asiakkaan mainitaan jatkossa lupautuneen kantamaan vastuuta paitsi omasta käytöksestään myös kotiinsa tuotavien vieraiden kunnosta. Otteessa asiakas tuotetaan toimijana ja osallisena omassa asiassaan sekä sen ratkaisemisessa yhteistyössä sosiaalityöntekijän kanssa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että asiakkaan kaikkiin toiveisiin vastattaisiin. Asiakasta autetaan kriittisen vaiheen yli tukemalla kertaluonteisesti vuokravelan maksussa, mutta samalla hänet sitoutetaan kantamaan vastuuta tilanteesta omalta osaltaan; hänen tulisi jatkossa pitää parempaa huolta omasta ja vieraidensa käytöksestä. Pohjimmaiset asuntomarkkinat ovat läsnä episodissa Tukiasumisyksikön harjoittaman kontrollin muodossa ja epävarmuutena asumisen jatkumisesta yksikössä, jos vuokravelkaa ei saada hoidettua.

Seuraava episodi tapahtuu puhelimitse, kun asiakas soittaa sosiaalityöntekijälle vankilasta yhdessä projektityöntekijän kanssa.

Esimerkki 2

Puhelu X vankilasta projektityöntekijä XX:ltä yhdessä A:n kanssa. A yrittänyt tavoitella ak:ta jo eilen iltapäivällä. Kertoo joutuneensa kiinni maksamattomien sakkojen vuoksi ja tuomion kestävän 58 päivää. Kertoo kiinnioton tulleen hyvin yllättäen ja hän ei ole saanut esim. riittävästi vaatteita mukaansa. Päällimmäisenä huoli asunnosta, tuo esille harmitustaan siitä, että vankilatuomio tuli odottamatta kesken asuntoasian hoitamisen. Hyvin huolissaan siitä, ettei pääsekään nyt muuttamaan Asuntovuokraamon välittämään asuntoon. Harmissaan myös siitä, että ilmeisesti edellinen asukas edelleen asunnossa, joka tällä hetkellä X:lle vuokrattuna. Todettu, että ak voi selvittää uuden asunnon tyhjentämistä ja avaimien luovutusta yhdessä Asuntovuokraamon kanssa, mikäli A antaa tähän luvan. A sanoo antavansa ak:lle/Liikkuvalle aikuissosiaalityölle kaikki valtuudet hoitaa muutto-/asuntoasiaa hänen puolestaan ja ottaa vastaan uuden asunnon avaimet. Pohdittu, että tilanteessa mahdollisesti järkevintä se, että Liikkuva aikuissosiaalityö hoitaa Tukiasumisyksikkö 2:n asunnon tyhjentämisen ja toimittaa A:n irtaimiston uuteen osoitteeseen. Sovittu, että palataan tähän asiaan XX:n [viittaa projektityöntekijään, joka mainitaan otteen alussa] välityksellä, kun ak saanut selvyyttä uuden asunnon vapautumisesta. (6, 18)

Ensimmäinen taustoittava lause rakentaa asiakkaan omaa asiaansa asiantuntevasti, aktiivisesti ja vastuullisesti hoitavaksi: asiakas ottaa itse yhteyttä sosiaalityöntekijään ja on yrittänyt tavoitella häntä jo edellisenäkin päivänä. Lisäksi asiakkaan kertoman ikävän käänteen (vankilaan joutuminen kesken asuntoasian hoitamista) yllätyksellisyys ja sen aiheuttama harmitus ja huoli kuullaan ja otetaan tulevan toiminnan lähtökohdaksi. Asiakkaan toimintamahdollisuuksien ollessa vankilassa rajoitetut käytännön asioiden ratkaisemista kuvataan pohditun yhdessä. Lisäksi mainitaan sovitun yhteisymmärryksessä, että sosiaalityöntekijä ja Liikkuvan aikuissosiaalityön työntekijät ottavat kiireiset käytännön asiat hoitaakseen, jotta asukkaan muutto uuteen asuntoon mahdollistuisi ikävästä käänteestä huolimatta. Asiakasta luvataan myös informoida tilanteen etenemisestä. Pohjimmaisista asuntomarkkinoista episodissa viestivät aiempi asuinpaikka, vaihtoehtojen rajallisuus ja epävarmuus uuden asunnon järjestymisestä ja väliaikainen asuminen vankilassa.

Asiakkaiden asumiseen liittyvien toiveiden kuunteleminen ja kunnioittaminen

Siirrymme nyt tarkastelemaan täsmällisemmin sitä, miten raportoidut keskustelut rakentavat asiakkaiden asumispaikkoihin liittyvien toiveiden kuuntelemisen ja kunnioittamisen funktiota. Seuraavan esimerkkiepisodin paikkana on Teamsissa toteutettu verkostopalaveri, jossa ovat asiakkaan ja työntekijän lisäksi läsnä Päihdehoitoyksikön sosiaalityöntekijä ja Tukiasumisyksikkö 3:n ohjaaja.

Esimerkki 3

Käyty läpi asiakkaan asumistilannetta. Asiakas kertoo, että oli saanut oikeudesta tiedon häädön vireilletulosta, päätös odotettavissa noin kuukauden päästä, eli häätöpäivä todennäköisesti alle 2 kk päästä. Asiakkaan mukaan Tukiasumisyksikkö 3:n ja entisen omatyöntekijän ollut tarkoitus selvitellä jotain muuta asumisvaihtoehtoa, mutta tästä ei ole tietoa Tukiasumisyksikkö 3:ssa eikä aikuissosiaalityössä. Asiakas kertoo, että haluaisi edelleen jatkaa tukiasumisessa, eli pitäisi löytää toinen tukiasumisyksikkö. Asiakas

tuo esille, että haluaisi myös jatkaa päihdekuntoutukseen katkon jälkeen. Kerrottu asiakkaalle päihteet sallivista ja päihteettömistä asumisyksiköistä. Asiakas arvioi, että päihteet salliva asumisyksikkö olisi parempi, koska ei ole varma, kuinka pitkään päihteettömyys kantaa kuntoutuksen jälkeen, eikä halua stressata asunnon menettämistä. Asiakas tavoittelee kuitenkin oheiskäytön lopettamista ja päihteettömyyttä pidemmälle ajanjaksolle. Todettu, että tuolloin vaihtoehtona oikeastaan vain Järjestö 1, joista Tukiasumisyksikkö 1 ehkä asiakkaan tilanteessa sopivin. Ak selvittää asiakasohjauksesta, voiko asiakas mennä Tukiasumisyksikkö 1:een haastatteluun. (4, 7)

Verkostokokouksesta työntekijä on aluksi kirjannut laajasti epäsuoraa raportoitua puhetta käyttäen asiakkaan esittämät toiveet eli halun jatkaa tukiasumisessa asumista sekä halun jatkaa päihdekuntoutukseen katkon jälkeen. Esimerkin puolivälissä kirjaus täydentyy raportoiduksi keskusteluksi, kun työntekijä alkaa muotoilla sitä, mitä asiakkaalle on vastattu. Asiakkaan toiveen mukaisesti toimintalinjaksi valikoituu toisen tukiasumispaikan etsiminen, joista hänelle esitellään päihteet sallivia ja päihteettömyyttä edellyttäviä vaihtoehtoja. Sen jälkeen kirjataan asiakkaan oma arvio hänelle paremmin sopivasta asumisvaihtoehdosta, joka on päihteet salliva asumisyksikkö. Perusteluksi kirjataan asiakkaan esittämä halu olla stressaamatta asunnon menettämisen mahdollisuudesta, jos päihteettömyys ei kestäisikään. Asiakkaan kuitenkin mainitaan edelleen pyrkivän päihteettömyyteen, mutta se asettuu nyt pidemmän aikavälin tavoitteeksi. Asiakkaan toiveet huomioiden mahdolliset asumisvaihtoehdot kaventuvat vain Tukiasumisyksikköön 1, mikä myös asiakkaalle kerrotaan ja minkä mukaisesti sosiaalityöntekijä lähtee selvittämään asiaa. Tässä raportoidussa keskustelussa asiakkaan ilmaisemien toiveiden ja arvioiden kuuleminen otetaan toiminnan ohjenuoraksi, ja siten hänen itsemääräämisoikeuttaan kunnioitetaan. Tulevia asumisen valintoja tehdään kuitenkin vain pohjimmaisten asuntomarkkinoiden sisällä, kun kyseeseen tulee ainoastaan tukiasumisyksiköstä toiseen siirtyminen.

Seuraava episodi on myös verkostokokous, johon asiakkaan ja työntekijän lisäksi osallistuvat Huumehoitoyksikön omatyöntekijä ja Liikkuvan aikuissosiaalityön ohjaaja. Tapahtumapaikkana on sosiaaliasema.

Esimerkki 4

A:n vuokrasopimus XX asunnossa päättyy x.x.21. Asumisen järjestämiseksi A käynnistää asunnonhaun Asuntovuokraamossa, mutta itsenäisen asunnon saaminen on epätodennäköistä. Tästä syystä hänellä on tarve tukiasumisen palveluille. Kävimme yhdessä läpi eri vaihtoehtoja, joista Järjestö 1:n asumisyksiköt kiinnostavat A:ta eniten. Tukiasumista järjestävän toisen organisaation kaksi tukiasumisyksikköä eivät A:n mielestä sovi hänelle. Annoin A:lle esitteen Järjestö 1:n tukiasunnoista. Sovittiin, että lähetän A:n tilanteesta tiedon Asiakasohjaukselle ja otan yhteyttä, kun saan vastauksen vapautuvasta tukiasunnosta. Aluksi sovitaan asumisyksikköön haastattelu ja tutustumiskäynti. (7, 4)

Kuten edellisessäkin esimerkissä, myös tässä on useampi työntekijä eri yksiköistä miettimässä asiakkaan asumisvaihtoehtoja vuokrasopimuksen päättyessä. Ensiksi todetaan asiakkaan käynnistävän asunnonhaun Asuntovuokraamossa, mutta sitä kautta itsenäisen asunnon saamisen nähdään olevaan epätodennäköistä, mistä aukeaa tarve tukiasumisen palveluille. Kirjauksesta ei voi päätellä, tehdäänkö arvio itsenäisen asunnon saamisen epätodennäköisyydestä yhdessä asiakkaan kanssa vai työntekijälähtöisesti. Sen jälkeen seuraa raportoitu keskustelu siitä, kuinka asiakkaan kanssa on yhdessä käyty läpi eri tukiasumisen vaihtoehtoja. Asiakkaan epäsuoraa puhetta lainaten todetaan hänen haluavan sulkea vaihtoehdoista kaksi pois, mitä toivetta kunnioitetaan. Jäljelle jää Järjestö 1:n tukiasumisyksikkö, josta asunnon saamista työntekijä kirjaa lähtevänsä sovitusti ajamaan välittämällä tiedon Asiakasohjaukselle ja ottavansa asiakkaaseen sitten yhteyttä, kun saa tiedon vapautuvasta paikasta. Samoin kuin edellisessä esimerkissä, myös tässä dokumenttiin kirjataan tarkasti asiakkaan arvioita ja toiveita ja sitä, kuinka niiden mukaisesti toimitaan. Vaikka tässä ensisijainen tavoite oli oman itsenäisen asunnon saaminen Asuntovuokraamon kautta, ei sen vaihtoehdon toteutumiseen kuitenkaan uskottu, jolloin painopiste siirtyi tukiasumisvaihtoehtoihin. Siten tämäkin esimerkki kertoo toisaalta toiveiden huomioimisesta mutta toisaalta pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaiden reaalisten asumisvaihtoehtojen niukkuudesta.

Myös seuraava, Tukiasumisyksikkö 2:ssa käyty asiakkaan ja työntekijän välinen raportoitu keskustelu kertoo samanlaisesta asetelmasta:

Esimerkki 5

Kaikkien yksikön asukkaiden asuminen päättyy [mainitaan päivämäärä] mennessä. Sovittu, että asiakas aloittaa nyt ohjaajien kanssa asunnonhaun toden teolla. Lisäksi Liikkuvan aikuissosiaalityön X tapaamassa asiakkaan [mainitaan päivämäärä, joka on seuraava päivä] yhteistyön merkeissä. Asiakas kertoo, että menee mieluummin vankilaan kuin Tilapäiseen majoitusyksikköön. Samoin Järjestö 2:n asuntoihin ei koe voivansa mennä. Päihdekäyttöä ei aio kokonaan lopettaa. Sovittu, että tuetun asumisen palvelu on hyvä ottaa tueksi siinä vaiheessa jos asiakas muuttaa itsenäiseen vuokra-asumiseen. Asiakas kokee itse olevansa tähän valmis ja on opetellut Kelahakemusten täyttämistä yms. Tarvitsee kuitenkin vielä jonkin verran apua ja tukea näissä asioissa. Puhuttu myös siitä, että voidaan myöntää harkinnanvaraista toimeentulotukea esimerkiksi Asuntovuokraamon välityspalkkioon, jos sitä kautta asunto löytyisi. (6, 3–4).

Keskustelu käydään akuutissa kriisitilanteessa, jossa asiakkaan asuminen päättyy noin kuukauden päästä Tukiasumisyksikkö 2:ssa yksikön sulkeutumisen vuoksi. Asiakkaan raportoidaan kertoneen keskustelussa niistä asumisen paikoista, jonne hän ei halua mennä. Toisen paikoista asiakas kertoo olevan vankilaakin epätoivotumpi asumispaikka itselleen. Asiakkaan toive tulee kuulluksi ja kunnioitetuksi, koska keskustelu jatkuu Asuntovuokraamon kautta haettavan itsenäisen vuokra-asunnon hakemisen käytännön järjestelyistä ja itsenäisen asumisen onnistumisessa tarvittavan tuen yhteisenä pohdintana. Keskustelussa tarjolla olevat pohjimmaisten asuntomarkkinoiden tukiasumisvaihtoehdot suljetaan asiakkaan toivomuksen mukaisesti pois. Epävarmuus kuitenkin jatkuu sen suhteen, onnistuuko itsenäisen asunnon saaminen Asuntovuokraamon kautta vai ei.

Selonteon antaminen siitä, miksi asiakkaan asumisen toiveisiin ei voida vastata

Kuten edellä olevista esimerkistä käy ilmi, työntekijät näyttävät kirjausten valossa kuuntelevan hyvin asiakkaiden toiveita asumismuodon

ja paikan suhteen. Raportoimissaan keskusteluissa he myös kertovat ilmaisseensa asiakkaille pyrkivänsä huomioimaan toiveet mahdollisuuksiensa mukaan. Kirjauksista löytyi kuitenkin neljä keskustelua, joissa näin ei toimita, vaan asiakkaan esittämiin asumistoiveisiin vastataan kielteisesti, eikä toivetta oteta jatkotoiminnan lähtökohdaksi. Kaikissa näissäkin tapauksissa asiakirjoihin on kuitenkin kirjattu asiakkaan esittämän toiveen kuuleminen, ja lisäksi niissä on annettu selonteko siitä, miksi asiakkaan ilmaisemaan asumistoiveeseen ei voida vastata. Näin tapahtuu myös seuraavassa esimerkissämme, jossa asiakas ja työntekijä keskustelevat puhelimitse.

Esimerkki 6

Vastasin A:n soittopyyntöön. Hän toivoi, että tekisin palvelupyynnön johonkin asumispalveluun, koska ei halua Tilapäisessä majoitusyksikössä olla. Majailee nyt kaverilla. Kerroin A:lle että hänelle olisi jo haettu toista asumispalvelua jos se olisi mahdollista. Sääntöihin sopeutumattomuus, hoitoon sitoutumattomuus, päihteiden käyttö ja ennalta arvaamaton käytös kuitenkin estävät hänen sijoittamisensa minnekään muualle kuin Tilapäiseen majoitusyksikköön. A kiisti tämän ja oli sitä mieltä, että Tukiasumisyksikkö 4:n henkilökunta valehteli. Totesin, että myös Päihdehoitoyksiköstä tuli samansuuntaista raporttia A:n käytöksestä. Tähän A ei kommentoinut. Kerroin A:lle, että hänellä on toki mahdollisuus hakea omaa vuokra-asuntoa. Vuokrathan nyt tulisi maksettua edv:n [edunvalvonnan] kautta. Muu asumiskyky tietysti on kysymysmerkki. (8, 6)

Esimerkissä asiakas on ottanut yhteyttä aikuissosiaalityöntekijään ja toivoo työntekijän tekevän palvelupyynnön muuhun kuin Tilapäiseen majoitusyksikköön, jossa asiakas ei halua olla, vaan majailee kavereiden luona. Työntekijä ei kuitenkaan ota asiakkaan esittämää toimeksiantoa vastaan, vaan kirjoittaa kertoneensa suoraan asiakkaalle perustelut sille, miksi pyyntöön ei ole mahdollista suostua. Perusteluna toimii listaus asiakkaan epäsopivasta käytöksestä, mikä työntekijän näkemyksen mukaan tekee mahdottomaksi muut asumispalvelut. Asiakas kuitenkin kiistää kuvaukset käytöksestään esittäen majoitusyksikön työntekijöiden valehtelevan. Tämän jälkeen työntekijä vahvistaa omaa

tulkintaansa vetoamalla myös toisesta asumisyksiköstä saamiinsa samansuuntaisiin tietoihin, joita asiakas ei käy enää kiistämään. Vaihtoehdoksi aiemmin tarjotulle Tilapäisen majoitusyksikön paikalle työntekijä kertoo antaneensa mahdollisuuden hakea omaa vuokra-asuntoa, mikä vuokranmaksukyvyn mukaan olisi mahdollista. Tämän vaihtoehdon onnistumiseen liitetään kuitenkin vahvasti kysymysmerkki asiakkaan asumiskyvystä. Episodissa rakentuu pohjimmaisille asuntomarkkinoille ominainen asumiskyvyttömyysdiskurssi ja työntekijän valta päättää siitä, mitä asumisvaihtoehtoa asiakkaalle on mahdollista tarjota. Asiakasta ei kuitenkaan esitetä tähän valtaan alistuvana uhrina, vaan vastarintaa esittävänä, omaan tilanteeseen vaikuttamaan pyrkivänä toimijana.

Viimeisen esimerkkimme kirjauksen on tehnyt Liikkuvan aikuissosiaalityön työntekijä asiakkaan kanssa käymänsä puhelinkeskustelun jälkeen.

Esimerkki 7

Pahoittelee kovasti sitä, ettei ollut eilen tavoitettavissa. Kertoo, ettei halua antaa sitä vaikutelmaa, ettei pitäisi asumiseen liittyviä asioita tärkeänä vaan hänen oli ollut välttämätöntä hoitaa akuutti rahaan liittyvä asia. Tuo esille olevansa pahoillaan siitä, että asuminen Tukiasumisyksikkö 2:ssa on päättymässä. Kertoo viihtyneensä ja olisi mielellään asunut yksikössä vielä noin 6 kk. Kertomansa mukaan jatkaisi vielä mielellään asumista tukiasumisessa. Todettu, että koska huumekäyttöä on, niin sopivia asumisyksiköitä ei valitettavasti ole tarjolla. Tukiasumisyksikkö 3:n on itse rajannut pois levottomuuden vuoksi. A sanoo, ettei jaksa valehdella ettei käyttöä olisi, mutta ei kuitenkaan itse koe sen vaikuttavan asumiseen oikeastaan mitenkään. Sanoo kuitenkin ymmärtävänsä, ettei sopivia palveluita ”hänen kaltaisilleen” ole tarjolla. (6, 21-22)

Kirjaus alkaa raportoidulla asiakkaan pahoittelulla ja perusteluilla siitä, miksei hän ollut edellisenä päivänä sosiaalityöntekijän tavoitettavissa. Sen jälkeen kuvataan asiakkaan ilmaisema mielipaha siitä, että hän joutuu lähtemään nykyisestä tukiasumisyksiköstään (sen lopettaessa toimintansa) ja mainitaan asiakkaan toive jatkaa asumista tukiasumisessa. Tukiasumisvaihtoehtoa ei kuitenkaan oteta käsittelyyn, vaan todetaan

ettei hänelle sopivia asumisyksiköitä valitettavasti ole tarjolla asiakkaan huumekäytön ja hänen aikaisemmin tekemiensä asumisvaihtoehtojen poisrajausten vuoksi. Esille nostetut seikat toimivat samalla selontekoina tukiasumisessa jatkumisen toiveen huomiotta jättämiselle. Huumeiden käytön osalta asiakkaan kuvataan ottaneen perustelun ymmärtäväisesti vastaan: asiakas ei kiellä asiaa ja vaikka hänen kerrotaan kokevan, ettei se vaikuta hänen asumiskykyynsä, todetaan asiakkaan omilla sanoin kuvaten hänen ymmärtävän, ettei "hänen kaltaiselleen" ole sopivia palveluita tarjolla. Tämän jälkeen keskustelussa (otteen ulkopuolella) siirrytään kuvaamaan sitä, kuinka asiakas ja työntekijä yhdessä visioivat ja pohtivat asiakkaan itsenäisen asumisen mahdollisuuksia ja sen järjestämisen edellytyksiä, tosin siihen vaihtoehtoon liitetään myös monia huolenaiheita ja tuen tarpeita. Pohjimmaisten asuntomarkkinoiden näkökulmasta tilanteessa, jossa asukkaalle sopivaa tukiasumista ei ole tarjolla, painottuu vaihtoehdottomuus sekä asumisen epävarmuus ja katkoksellisuus.

Lopuksi

Kysyimme tässä tutkimuksessa, miten asukkaiden asumiseen liittyviin toiveisiin vastataan aikuissosiaalityön asiakaskertomuksiin kirjattujen raportoitujen keskustelujen valossa. Kiinnitimme tutkimuksen alun perin 1990-luvulla kehittämäämme pohjimmaisten asuntomarkkinoiden käsitteeseen, jota päivitimme Suomessa vuosituhannen vaihteen jälkeen omaksutun Asunto ensin -mallin asumisen oikeutta ja itsemääräämisoikeutta korostavasta näkökulmasta. Liitimme pohjimmaisten asuntomarkkinoiden olemassaolon lisäksi laajempaan kaupunkitilallista oikeudenmukaisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta koskevaan keskusteluun.

Aineistomme sisälsi 12 aikuissosiaalityön asiakkaan asiakaskertomukset, joihin kirjatut asumishistoriat viimeisiltä vuosilta viestivät, että kyse on pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaista. Aikuissosiaalityö on keskeinen palvelu, joissa heitä autetaan ja tuetaan. Kertomuksissa apu ja tuki liittyvät paljolti juuri asumisasioiden järjestämiseen. Kiinnostuksemme tutkia asiakaskertomuksista asiakkaiden asumiseen liittyviin toiveisiin vastaamista kumpusi siitä, että halusimme selvittää, millä tavalla

Asunto ensin -malliin kytkeytyvä itsemääräämisoikeus todentuisi tai jäisi todentumatta aineistossa.

Lähdimme analysoimaan aineistosta asiakkaan ja työntekijän välisiä raportoituja keskusteluja, joita asiakaskertomuksissa on runsaasti. Vaikka kyse on kirjauksista, jotka eivät ole sama asia kuin kasvokkain käydyt keskustelut, jo tapa kirjata asioita keskustelujen muodossa rakentaa kuvan asiakkaiden osallisuuden, toimijuuden ja asiantuntijuuden huomioon ottavasta työotteesta (raportoitujen keskustelujen ensimmäinen laaja funktio). Asiakkaan 'oma ääni' on siis keskeisessä asemassa asiakaskertomuksissa, mikä ilmenee erityisesti sen kirjaamisena kertomuksiin, millaisia toiveita asiakas on esittänyt asumisensa suhteen. Lisäksi kertomuksiin on kirjattu työntekijöiden omia, asiakkaan toiveita myötäileviä vastauksia. Raportoitujen keskustelujen toinen olennainen funktio on siten sen osoittaminen, että asiakkaiden toiveita kuunnellaan ja kunnioitetaan. Aineistossa on myös muutamia esimerkkejä siitä, että työntekijä on kirjannut kertomuksiin omia, asiakkaalle esittämiään selontekoja siitä, miksi toiveisiin ei voida vastata (kolmas funktio). Selontekojen antaminen viestii kuitenkin siitä, että asiakkaan toive on kuultu, ja että siitä poikkeaminen ei ole tavanomaista ja vaatii siten erillisiä perusteluja.

Raportoiduissa keskusteluissa tulevat esiin paitsi asiakkaiden toiveiden kuuleminen ja niihin vastaaminen, myös ne rajalliset asumisen vaihtoehdot, joista keskusteluissa puhutaan. Näihin rajallisiin vaihtoehtoihin kuuluvat erilaiset tukiasumisyksiköt (päihteiden käytön sallivat ja sallimattomat), asunnottomille suunnattu tilapäismajoitusyksikkö ja pahimmillaan asunnottomuus. Itsenäisistä vuokra-asunnoistakin keskustellaan, mutta niiden saamiseen liittyy monia epävarmuuksia. Jostain syystä analysoimissamme kertomuksissa kunnallisten vuokrataloyhtiöihin asunnot eivät juurikaan tule keskustelluiksi asumisen vaihtoehtoina; voiko tämä kertoa siitä, että niihin pääsemisen kynnys on pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaille korkea.

Vaihtoehtojen rajallisuus kertoo pohjimmaisten asuntomarkkinoiden olleen todellisuutta asukkaiden elämässä vuosina 2018–2022, ja oletuksemme on, että ne ovat sitä edelleen. Pohjimmaisten asuntomarkkinoiden olemassaolosta kertoo lisäksi pysyväisluonteisuus; niiltä on vaikea siirtyä pois. Pysyvyys ei kuitenkaan tarkoita asumisen epävarmuuden poistumista, sillä asumisjaksot esimerkiksi erilaisissa tukiasuntoyksiköissä

ovat usein lyhyitä; niissä asumiseen voidaan tehdä määräaikaisia sopimuksia, niistä voidaan kirjoittaa ihmisiä ulos ja toisinaan yksiköitä myös lakkautetaan. Asiakkaat elävät siten jatkuvassa asumisen turvattomuuden tilassa (Ilmoniemi 2023a). Turvattomuudesta viestivät myös asiakkaiden raportoidut toiveet siitä, että he eivät halua muuttaa joihinkin tiettyihin pohjimmaisten asuntomarkkinoiden paikkoihin esimerkiksi niiden rauhattomuuden vuoksi. Vaikka pienestä aineistosta ei voi tehdä yleistyksiä, kertomuksemme kaltaiset asiakkaiden tilanteet ovat aikuissosiaalityössä varmasti tunnistettavia laajemminkin.

Huomionarvoista on, että kertomuksiin kirjatut asiakkaiden asumisen toiveet myös painottuvat johonkin pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asumismuotoon samoin kuin työntekijöidenkin ehdotukset. Rohkenemme kuitenkin väittää, että tämä ei kerro tyytyväisyydestä näihin vaihtoehtoihin, vaan enemminkin jonkinlaisesta ”toiminnallisesta loukusta” (Ranta ym. 2017; käsitteen alkuperä, ks. Järventie 1993). Muut vaihtoehdot näyttäytyvät mahdottomilta saavuttaa, eivät realistisilta. Kyseisen kaltaisen vaihtoehdottomuuden puolestaan liitämme kaupunkitilallisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiin. Pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkailla on oma, usein leimattu tilansa, jonka sisällä heidän on mahdollista liikkua ja esittää asumispaikkaan liittyviä toiveita, mutta niin sanotuille tavanomaisille asuntomarkkinoille heidän on vaikea, ellei jopa mahdotonta päästä. Asunto ensin -mallin ansiosta esimerkiksi asuinalueille hajasijoitettujen, asunnottomuutta kokeneille tai asunnottomuusriskissä oleville suunnattujen vuokra-asuntojen ja niihin tarvittaessa vietävän tuen tarjonnan myötä tilallinen eristäminen on alkanut murtua. Erilliset tukiasumisyksiköt saattavat sitä kuitenkin edelleen ylläpitää; näin siitä huolimatta, että niiden edeltäjät, ei-vuokrasuhteisiin perustuvat asuntolat, on pääosin lakkautettu.

Aikuissosiaalityö kuvautuu asiakaskertomuksien raportoiduissa keskusteluissa Asunto ensin -mallin hengessä asiakkaiden toiveita kuuntelevaksi ja heidän itsemääräämistään kunnioittavaksi asumissosiaaliseksi työksi, jossa tehdään asiakastyön tasolla paljon erityisen tuen tarpeessa olevien asiakkaiden asumiseen liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi. Jotta edellä kuvatusta pohjimmaisten asuntomarkkinoiden toiminnallisesta loukusta on mahdollista päästä pois, aikuissosiaalityö ihmisoikeustyönä edellyttää asiakastyön tason lisäksi laajoihin kumppanuuksiin perustuvaa

asuinalueilla tehtävää yhteisötyötä sekä rakenteellista, asuntopolitiikan ja kaupunkisuunnittelun tasoilla tehtävää vaikuttamis- ja asianajotyötä. On myös pyrittävä vaikuttamaan normaalien asuntomarkkinoiden toimintaan ja sääntelyyn, etteivät ne muodostu suljetuiksi, vain hyvätuloisten ja -osaisten toiminta-areenoiksi. Tämä tarkoittaa myös sitä, että suomalainen Asunto ensin -malli tulee ymmärtää paljon laajemmaksi kysymykseksi kuin 'vain' pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisohjelmaksi.

Kirjallisuus

A home of your own (2017) Housing First and ending homelessness in Finland. Helsinki: Y-Foundation.

Atkinson, Rowland (2015) Losing one's place: Narratives of neighbourhood change, market injustice and symbolic displacement. Housing, Theory and Society 32 (4), 373–88.

Baeten, Guy & Listerborn, Carina & Persdotter, Maria & Pull, Emil (toim.) (2021) Housing displacement: Conceptual and methodological issues. London: Routledge.

Buttny, Richard (1998) Putting prior talk into context: Reported speech and the reporting context. Research on Language and Social Interaction 31 (1), 45–58.

Dikeç, Mustafa (2001) Justice and the spatial imagination. Environment and Planning 33 (10), 1785–1905.

FEANTSA: European typology on homelessness and housing exclusion. https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion. Luettu 3.1.2025.

Fredriksson, Peter (2018) Modernin asunnottomuuspolitiikan synty. Teoksessa Peter Fredriksson (toim.) Yömajasta omaan asuntoon: Suomalaisen asunnottomuuspolitiikan murros. Helsinki: Into, 73–92

Granfelt, Riitta (2013) Asumissosiaalinen työ läsnäolotyönä: Kokemuksia naisten yhteisöstä. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 219–243.

Granfelt, Riitta (2014) Asunto vai rikoksettomuus ensin? Asumissosiaalisen työn avulla irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta. Teoksessa Henrik Linderborg, Mari Suonio & Tytti Lassila (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Helsinki: Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1, 255–274.

Holt, Elizabeth (1996) Reporting on talk: The use of direct reported speech in

conversation. Research on Language and Social Interaction 29 (3), 219–245.
Ilmoniemi, Mikko (2023a) Kodittomuus pitkittyneenä ontologisen turvallisuuden kriisinä. Teoksessa Suvi Raitakari, Timo Harrikari, Marja Hekkala & Minna Kivipelto (toim.) Sosiaalityö kriiseissä ja poikkeuksellisissa olosuhteissa, Jyväskylä: SoPhi, 32–60.
Ilmoniemi, Mikko (2023b) Recognitional relations and autonomy-related vulnerabilities in a temporary accommodation service for homeless people. Housing, Theory and Society 41(4), 504–519.
Jokinen, Arja (2012) Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen: Kategoriat, kulttuuri ja moraali. Johdatus kategoria-analyysiin. Tampere: Vastapaino, 227–269.
Jokinen Arja & Juhila Kirsi (1991) Pohjimmaiset asuntomarkkinat: Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1996) Intersituationaalisuus ja interaktiivisuus asunnottomuuspuheissa. Teoksessa Arja Jokinen ja Kirsi Juhila: Merkitykset ja vuorovaikutus: Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 510, 17–49.
Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Saario, Sirpa (2014a) Reported speech. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Maureen Matarese & Carolus van Nijnatten (toim.) Analysing social work communication: Discourse in practice. London: Routledge, 154–172.
Juhila, Kirsi & Perälä, Riikka (2024) Displacement and everyday resistance: Seeking spatial justice in urban renewal processes. Social Inclusion 12, 8329.
Juhila Kirsi & Raitakari Suvi & Ranta Johanna (2022) Housing First: Combatting long-term homelessness in Finland. Teoksessa Caroline de La Porte, Guðný Björk Eydal, Jaakko Kauko, Daniel Nohrstedt, Paul 't Hart & Bent Sofus Tranøy (toim.) Successful Public Policy in the Nordic Countries: Cases, Lessons, Challenges. Oxford: Oxford University Press, 495–513.
Juhila, Kirsi & Saario, Sirpa & Günther, Kirsi & Raitakari, Suvi (2014b) Reported client–practitioner conversations as assessment in mental health practitioners' talk. Text & Talk 34 (1), 69–88.
Järventie, Irmeli (1993) Selviytyä hengiltä: Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 34.
Kaakinen, Juha (2013) Asunto ensin ja sitten. Teoksessa Hyväri, Susanna & Kainulainen, Sakari (toim.) Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, A tut-

kimuksia 39, 15–24.
Karjalainen Pekka & Kivipelto, Minna (2022) Alueellinen eriytyminen ja huono-osaisuus sosiaalityössä. Tutkimuksesta tiiviisti 1/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Kivipelto, Minna & Ilmarinen, Katja & Karjalainen, Pekka (2024) Sosiaalityön ammattilaisten näkemyksiä asumisesta ja siihen liittyvästä huono-osaisuudesta. Yhdyskuntasuunnittelu, 61 (4), 12–33.
Kortteinen, Matti & Vaattovaara, Mari (2015) Segregaation aika. Yhteiskuntapolitiikka 80 (6), 562–574.
Kuronen, Marjo (2022) Marginaalisuuden, haavoittuvuuden ja naiserityisyyden käsitteellisiä paikannuksia. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa: Konstruktionistisia jäsennyksiä. Tampere: Vastapaino, 55–84.
Kääriäinen, Aino (2024) Tekstit sosiaalityössä: Asiakirjat, kirjoittaminen ja tiedonmuodostus. Helsinki: Gaudeamus.
Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä 703/2023.
Lefebvre, Henri (1996) Writings on cities. Edited and translated by Eleonore Kofman & Elizabeth Lebas. Oxford: Blackwell.
Muñoz, Solange (2018) Urban precarity and home: There is no 'right to the city'. Annals of American Association of Geographers 108 (2), 370–379.
Mäki, Jenni & Kuoppakangas, Päivikki & Juhila, Kirsi & Ranta, Johanna & Karjalainen, Rosa (2023) "Et se oli hyvin poikkeuksellinen paikka asua": Purettavasta asuinyhteisöistä uusiin koteihin. Tampere: Tampere University.
Nimi ovessa (2007) Kansallinen tavoite: Pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen vuoteen 2015 mennessä. https://www.hel.fi/static/sote/astu/nimi_ovessa.pdf. Luettu 3.1.2025.
Raitakari Suvi (2016) Neuvottelut mielenterveys- ja päihdeasiakkaiden asumisen siirtymistä: toiveita, haasteita ja toimijuutta. Teoksessa Kirsi Juhila & Teppo Kröger (toim.) Siirtymät ja valinnat asumispoluilla. Jyväskylä: SoPhi. 108–133.
Raitakari Suvi & Juhila Kirsi (2014) Asunto ensin -julkaisujen suuntaukset, pääargumentit ja käytännöllispoliittiset tavoitteet. Yhteiskuntapolitiikka 79 (2), 185–196.
Raitakari Suvi & Juhila Kirsi (2022) Kotikäänne: Hyvinvointipalveluiden ja -työn muutos. Teoksessa Suvi Raitakari, Kirsi Günther & Jenni-Mari Räsänen (toim.) Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus. Tampere: Tampere University Press, 25–58.
Ranta Johanna & Raitakari Suvi & Juhila Kirsi (2017) Vastuuneuvottelut huumeidenkäyttäjien asunnottomuuden toiminnallisissa loukuissa. Yhteiskuntapolitiikka 82 (2), 165–175.

Rasinkangas, Jarkko (2013) Sosiaalinen eriytyminen Turun kaupunkiseudulla: Tutkimus asumisen alueellisista muutoksista ja asumispreferensseistä. Turku: Siirtolaisinstituutin tutkimuksia A 43.
SEGRA-tutkimushanke. https://projects.tuni.fi/segra/ Luettu 3.1.2025.
Soja, Edward W. (2010) Seeking spatial justice. Minneapolis: University of Minnesota.
Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
Suomen perustuslaki 731/1999.
Syrjälä, Jenna (2022) Tulevaisuuden asumispolun siirtymät tilapäisessä asumispalvelussa majoittuvien asunnottomien kerronnassa. Yhteiskuntapolitiikka 87 (2), 175–185.
Thörn, Catharina (2011) Soft policies of exclusion: Entrepreneurial strategies of ambience and control of public space in Gothenburg, Sweden. Urban Geography 32 (7), 989–1008
Tsemberis, Sam (2010) Housing First: The pathways model to end homelessness for people with mental illness and addiction. Minnesota: Hazelden.
Turtiainen, Kati & Jäppinen, Maija & Stamm, Ingo (2021) Ihmisoikeudet aikuissosiaalityön lähtökohtana. Teoksessa Aila-Leena Matthies, Anu-Riina Svenlin & Kati Turtiainen (toim.) Aikuissosiaalityö: Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudeamus, 27–54.
Watt, Paul & Morris, Alan (2024) Special feature: Putting urban displacement in its place. City 28 (1–2), 161–188.

Pakkomuuttajien moninkertainen haavoittuvuus ammattilaisten kuvaamana

Kati Turtiainen

Johdanto

Ihmisoikeusjuristi Laura Tarvainen (2022, 7) toteaa, että vaikka ihmisoikeudet on tarkoitettu kaikille, ihmisoikeusjärjestelmä sisältää erityisiä oikeuksia tietyille ryhmille, joiden katsotaan tarvitsevan erityistä suojelua. Suomeen pakotetun muuton seurauksena tulleet henkilöt kuuluvat usein tällaisiin ryhmiin haavoittuvuutensa tai haavoittuvan asemansa takia. He ovat joutuneet jättämään asuinmaansa, yrittäneet asettua toiseen maahan, hakeneet kansainvälistä suojelua joko YK:n pakolaisjärjestöltä UNHCR:ltä tai jostakin uudesta valtiosta turvapaikanhakijoina, tai he ovat ihmiskaupan uhreja.

Pakolaisia tai laajemmin maahanmuuttajia kuvataankin usein haavoittuvana ryhmänä, mikä voi viitata esimerkiksi paon aikaisiin kokemuksiin tai vähemmistöasemaan uudessa maassa. Useat tutkijat kuitenkin korostavat, että yksittäisten ihmisten ja ryhmien kuvaaminen yksipuo-

lisesti haavoittuviksi voi johtaa palveluiden käyttäjien leimaamiseen tai kaventaa käsitystä heidän toimijuudestaan (Virokannas ym. 2020; Kuronen & Virokannas 2021; Fawcett 2009).

Tässä luvussa tarkastelen äskettäin Suomeen muuttaneiden parissa työskentelevien ammattilaisten näkemyksiä asiakkaidensa haavoittuvuudesta ja haavoittuvasta asemasta. Ammattilaisten työtehtävät sijoittuvat palveluihin, joiden asiakkaina olevat henkilöt ovat joko hakemassa turvapaikkaa tai oleskelulupaa perhesiteen perusteella, tai he ovat saaneet lähivuosina oleskeluluvan edellä mainituilla perusteilla tai saapuneet Suomeen kiintiöpakolaisina. Tutkimuksen empiirisenä aineistona ovat ammattilaisten ryhmäkeskustelut ja yksilöhaastattelut. Aineisto keskistyy vanhempien, nuorten ja lasten haavoittuvuuden tai haavoittuvan aseman kuvaamiseen Suomessa ja erityisesti heidän roolissaan perhepalveluiden, lastensuojelun ja perhekotien- sekä perheryhmäkotien palveluiden käyttäjinä.

Pakkomuuton prosesseihin liittyvää haavoittuvuutta on kuvattu runsaasti erilaisissa raporteissa (esim. UNHCR) ja tutkimuksissa (esim. Campbell ym. 2018; Eid & Castaneda 2023). Lähtökohtaisesti pakoon lähtemisen keskeisenä syynä on se, että valtiot joko vainoavat tai eivät pysty tai halua tarjota suojelua pakoon lähteville kansalaisilleen. Haavoittuvuus näyttäytyy eri tavoin lähtömaista pakenemisen aikana ja uusissa olosuhteissa, joista pakolaiset etsivät tilapäistä suojelua esimerkiksi YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:ltä. Siksi taustoitan tätä lukua tarkastelemalla haavoittuvuuden käsitettä kansainvälisissä sopimuksessa ja Suomalaisessa lainsäädännössä. Aiempaa tutkimuskirjallisuutta tarkastelemalla luon katsauksen siihen, minkälaisiin asioihin haavoittuvuus liittyy lähtömaasta paon jälkeen, turvapaikanahakijana tai oleskeluluvan saamisen jälkeen uudessa maassa. Näillä taustoittavilla kuvauksilla raamitan tutkimusta pakkomuuton kautta tulleiden henkilöiden haavoittuvuuden ymmärtämisestä ja sen monimutkaisuudesta. Seuraavaksi määrittelen tässä tutkimuksessa ymmärtämäni haavoittuvan aseman ja haavoittuvuuden käsitteet. Tutkimuksen toteuttamiseen liittyvän kuvauksen jälkeen kerron aineiston analyysin lopputuloksena saamani tulokset ja johtopäätökset.

Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden haavoittuvasta asemasta kansainvälissä sopimuksissa ja suomalaisessa lainsäädännössä

Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden oikeudellista asemaa suojelevat YK:n pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus (77/1968), kansainväliset ihmisoikeussopimukset (kidutuksen vastaiseen yleissopimus ja lapsen oikeuksien sopimus), alueelliset säädökset (esim. EU:n ihmisoikeussopimus) ja kansallinen perustuslaki ja ulkomaalaislaki. Suomen ulkomaalaislain mukaan turvapaikan saamisen peruste nojaa YK:n pakolaisten oikeusasemaa koskevaan yleissopimukseen, jonka mukaan henkilö saa turvapaikan, mikäli ”hän oleskelee kotimaansa tai pysyvän asuinmaansa ulkopuolella sen johdosta, että hänellä on perustellusti aihetta pelätä joutuvansa siellä vainotuksi alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, ja jos hän pelkonsa vuoksi on haluton turvautumaan sanotun maan suojeluun” (Ulkomaalaislaki 77/1968, 87 §). Vainoksi katsottavia tekoja voivat olla muun muassa fyysinen tai henkinen väkivalta, mukaan luettuna seksuaalinen väkivalta ja kohtuuton tai syrjivä syytteeseen paneminen tai rankaiseminen (enemmän Ulkomaalaislaki 323/2009 87 a §).

Suomen Ulkomaalaislain (77/1968) mukaan YK:n pakolaissopimuksen mukaiset kriteerit täyttyvät Suomen pakolaiskiintiössä valituille henkilöille, niin kutsutuille kiintiöpakolaisille. Laissa (92 §) kuvataan lisäksi, että Suomen pakolaiskiintiössä valittu ulkomaalainen on kansainvälisen suojelun tarpeessa kotimaahansa nähden ja hän on uudelleen sijoituksen tarpeessa ensimmäisestä turvapaikkamaasta. Suomeen kiintiöpakolaisten poliittisten linjausten mukaisesti uudelleensijoitettavat pakolaiset valitaan *kaikkein haavoittuvimmista* ryhmistä. Suomen pakolaisten valintadelegaatio arvioi, ketkä ovat UNHCR:n uudelleensijoitukseen esittämistä henkilöistä haavoittuvimpia. Käytännössä haavoittuvuuden kriteerinä voi olla sukupuoli (nainen), lapsiperhe, vanhus, kidutuksen tai muun väkivallan uhri, pitkäaikaissairaus tai vammaisuus. (Sisäministeriö.)

Suomessa maahanmuuttovirasto (MIGRI) tutkii turvapaikan myöntämisen perusteet. Mikäli turvapaikan saamisen kriteerit eivät täyty,

oleskelulupa voidaan myöntää myös toissijaisen suojelun tai yksiköllisen ja inhimillisen perusteen takia tai ihmiskaupan uhriksi tunnistamisen perusteella (Ulkomaalaislaki 2006/619). Lainsäädäntö velvoittaa ottamaan huomioon turvapaikanhakijan *haavoittuvan aseman* ja takaamaan siihen liittyviä erityisoikeuksia (Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta, 87/2015 6 §, myöhemmin Vastaanottolaki). Lakia sovellettaessa on

> *”otettava huomioon erityistarpeet, jotka johtuvat kansainvälistä suojelua hakevan, tilapäistä suojelua saavan ja ihmiskaupan uhrin haavoittuvasta asemasta, kuten iästä taikka fyysisestä tai psyykkisestä tilasta. Haavoittuva asema ja siitä johtuvat erityistarpeet selvitetään yksilöllisesti kohtuullisen ajan kuluessa asian vireille tulon jälkeen. Erityistarpeet otetaan huomioon koko kansainvälistä suojelua koskevan hakemuksen käsittelyn ajan, tilapäisen suojelun antamisen ajan ja sen ajan, jonka ihmiskaupan uhri saa 4 luvun mukaisia auttamispalveluja.”*

Vaikka harvat kansainväliset ihmisoikeussopimukset sisältävät suoria määräyksiä haavoittuvien ryhmien suojelemisesta, ajatus ihmisen ruumiillistuneen haavoittuvuuden suojelemisesta sisältyy eri ihmisoikeussopimuksissa säädettyyn niin kutsuttuun *non-refoulement* -periaatteeseen (Pakolaisten asemaa koskeva yleissopimus artikla 33.1). Periaatteella tarkoitetaan sitä, että ketään ei saa palauttaa sellaiselle alueelle, jossa häntä uhkaa kidutus tai muu julma, epäinhimillinen tai halventava kohtelu.

Vaikka haavoittuvuuden huomioimiseen on oikeudellinen velvoite, voi sen tunnistaminen turvapaikkaprosessissa olla haastavaa (Tarvainen 2022). EU-lainsäädännössä tunnistetaan kolme haavoittuvuuteen johtavaa tilannetta: 1. Synnynnäinen tai hankittu tunnusmerkki, esimerkiksi ikä tai vammaisuus 2. Kärsityt kokemukset, esimerkiksi kidutus 3. Henkilöön liittyvät erityiset olosuhteet, esimerkiksi vakava sairaus, ihmiskaupan uhri tai alaikäinen ilman huoltajia saapunut turvapaikanhakija. Turvapaikkaa koskevassa päätöksenteossa nämä tulee ottaa huomioon kuitenkin vasta tapauskohtaisen arvioinnin jälkeen. Määritelmää voidaan siis soveltaa siten, ettei henkilöllä katsota olevan erityistarpeita, jolloin haavoittuvuutta ei oteta huomioon. Lainsäädännön epätarkkuuden takia valtioille jää turvapaikanhakijoiden oikeuksia heikentävää harkintavaltaa. (Tarvainen 2016, 68–69.)

YK:n yleissopimuksessa lapsen oikeuksista (Yleissopimus Lasten Oikeuksista 60/1991) ei mainita haavoittuvuutta. Sopimusten taustalla on kuitenkin ajatus siitä, että tiettyjen ryhmien suojelu vaatii omia suojelumekanismeja. (Tarvainen 2022, 7). YK:n lapsen oikeuksien komitean (UNCRC) yleissopimuksen toimeenpanon tueksi julkaistussa yleiskommentissa kuvataan haavoittuvassa asemassa olevien lasten suojelua. Lasten oikeuksien komitea kiinnittää suosituksissaan runsaasti huomiota eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevien lasten oikeuksien turvaamiseen ja lasten kaltoinkohteluun (Lapsen oikeudet 2024). Vuoden 2017 lasten oikeuksia koskevassa yleiskommentissa (nro 22) haavoittuvaa asemaa kuvataan seuraavasti:

> *Kansainvälisen siirtolaisuuden yhteydessä lapset voivat olla haavoittuvassa asemassa sekä lapsina että siirtolaisuuden vaikutusten kohteena olevina lapsina, jotka a) ovat itsekin siirtolaisia, joko yksin tai perheidensä kanssa, b) ovat syntyneet siirtolaisvanhemmille kohdemaassa tai c) ovat jääneet kotimaahansa toisen tai molempien vanhempien muutettua toiseen maahan. He voivat lisäksi olla haavoittuvassa asemassa kansallisen, etnisen tai sosiaalisen alkuperänsä, sukupuolensa, seksuaalisen suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä, uskontonsa, vammaisuutensa, siirtolaisuus- tai oleskeluoikeusasemansa, kansalaisasemansa, ikänsä, taloudellisen asemansa, poliittisten tai muiden mielipiteidensä tai muun asemansa vuoksi.*

Hyvinvointialueen sosiaalityöntekijän asiantuntijuuteen kuuluu myös kuvata oleskeluluvan saamiseen liittyviä mahdollisia haavoittuvuuteen tai haavoittuvaan asemaan liittyviä tekijöitä. Ulkomaalaislain (2016/501, 63 §) mukaan perhesiteen perusteella tehdystä oleskelulupahakemuksesta voidaan pyytää lausuntoa perheenkokoajan koti- tai asuinpaikkakunnan sosiaali- tai terveydenhuoltoviranomaiselta perheenkokoajan sosiaalisesta tai terveydellisestä tilanteesta, mikäli ”perheenkokoaja on ilman huoltajaa tullut alaikäinen tai jos hakija on ydinperheen ulkopuolinen muu omainen taikka jos lausunnon pyytämiseen on muu perheen tilanteen selvittämiseen liittyvä erityinen syy”.

Mikäli henkilö ei saa oleskelulupaa pakolaisaseman tai toissijaisen suojelun perusteella, voi kysymykseen tulla oleskelun myöntäminen yksilöllisistä inhimillisistä syistä, jolloin oleskeluluvan perustetta arvioitaessa otetaan huomioon myös henkilön haavoittuva asema:

Suomessa olevalle ulkomaalaiselle myönnetään jatkuva oleskelulupa, jos oleskeluluvan epääminen olisi ilmeisen kohtuutonta hänen terveydentilansa, Suomeen syntyneiden siteiden tai muun yksilöllisen inhimillisen syyn vuoksi, kun erityisesti otetaan huomioon olosuhteet, joihin hän joutuisi kotimaassaan, tai hänen haavoittuva asemansa. (Ulkomaalaislaki 52§).

Aiemmat tutkimukset

Pakkomuuttajien haavoittuvuuteen ja haavoittuvaan asemaan liittyvää kansainvälistä tutkimusta on runsaasti. Tutkimusta ja raportteja on myös lähtömaiden tilanteesta, pakolaisleireistä ja maista, joihin pakolaiset ovat paenneet (esim. UNHCR). Kuvaan tässä tutkimuksia, jotka sijoittuvat pakkomuuton prosessille osoittaakseni sen, miten haavoittuvuus saattaa näyttäytyä Suomeen muuttaneiden taustoissa ja muuton jälkeisessä ajassa. Tutkimuksessa lapsiin liittyvä haavoittuvuus tulee näkyviin välillisesti heidän perheisiinsä liittyvien haavoittuvuutta aiheuttavien tekijöiden kautta.

Pakkomuuttajat pakenevat lähtömaastaan erilaisten ihmisoikeusloukkausten takia edellisessä luvussa kuvatuista syistä. Tutkimukset osoittavat (Zadhy ym. 2023), että lähtömaistaan paenneiden tilanne voi olla erittäin haavoittuva myös uudessa maassa ja siksi tilanteen parantamiseksi etsitään kansainvälistä suojelua. Esimerkiksi syyrialaiset naiset Turkissa hakeutuvat mieluummin riippuvaisiksi humanitaarisesta avusta sen sijaan, että he joutuvat sukupuolensa takia haavoittuviksi turkkilaisessa yhteiskunnassa. Michele Zaman (2024) tutkijakollegoineen tarkasteli raskaana olevien venezuelalaisten pakolaisnaisten haavoittuvuutta Perussa, Ecuadorissa and Brasiliassa. Tutkijat kuvaavat, että naiset ovat miehiä haavoittuvammassa asemassa. Heidän tutkimustuloksensa osoittavat, että raskaana olevat venezuelalaiset siirtolaiset ja pakolaiset kokevat muukalaisvihaa rotusyrjinnän takia ja myös terveydenhuollon työntekijät kohtelevat heitä vihamielisesti raskauden aikana. He kokevat myös seksuaalista, fyysistä ja sanallista väkivaltaa eikä heidän suojelun tarpeitaan oteta huomioon, eivätkä he saa riittävää taloudellista tukea. Tutkijoiden johtopäätöksenä on, että raskaana olevat venezuelalaiset siirtolaiset ja pakolaiset ovat haavoittuvainen väestö, johon kohdistuu monenlaisia sukupuolesta johtuvia tekijöitä.

Myös Saeed Shahbin ja kumppaneiden (2023) tutkimus Iraniin paenneista henkilöistä osoittaa, että vaikka Iran myöntää sairausvakuutuksen pakolaisille, sen kattavuus on matala ja aiheuttaa puutteita taloudellisessa suojelussa. Siksi esimerkiksi ei-haavoittuviksi luokitellut henkilöt, kuten miehet, jotka eivät ole sairausvakuutuksen piirissä, ajautuvat sairastuttuaan haavoittuvaan asemaan. Myös Jonathan Strongin ym. (2015) pakolaisina Libanoniin tulleitten syyrialaisten ja palestiinalaisen vanhusten terveydentilaa ja niihin liittyviä tarpeita koskeva tutkimus osoittaa, että suuri osa heistä jää hoidon ja ohjauksen ulkopuolelle, koska humanitaarinen apu kohdentuu useimmin lapsiin ja perheisiin. Pakolaisleireillä puolestaan haavoittuvuutta lisäävät muun muassa heikot saniteettiolosuhteet, jotka voivat aiheutta vakavia terveysongelmia ja voivat johtaa kuolemaan (Calderón-Villarreal 2022).

Aiemmassa tutkimuksessa pakkomuuttajien haavoittuvuus liitetään valtaväestöä suurempaan riskiin syrjäytyä yhteiskunnan osallisuuksista. Esimerkiksi Vesna Šućur-Janjetovićin ja kumppaneiden (2023) tutkimus Bosnia ja Hertsegovinasta ihmisoikeuksien kirjaamisesta perustuslakiin ja lakien toteuttamiseen osoittaa, että haavoittuvat ryhmät jäävät silti yhteiskunnan marginaaleihin. Myös Iris Feinbergin ja kumppaneiden (2021) tutkimustulokset Yhdysvalloista osoittavat, että haavoittuvilla pakolaisryhmillä on syrjäytymisriski rakenteellisten eriarvoisuuksien ja puuteellisten resurssien vuoksi. Heidän seurantatutkimuksessaan tuli esille, että puutteellinen englannin kielen taito, heikko taloudellinen asema ja siihen liittyvä ravinnon puute ja heikot asumisolot heikentävät mahdollisuuksia pitää yllä terveyttä ja muuta hyvinvointia. Tutkijat kuvaavat, että vaikka ihmiset pakenevat sotia, nälänhätiä ja kidutusta, heidän tilanteensa jatkuu haavoittuvana.

Myös Suomessa toteutetut tutkimukset osoittavat, että valtaväestön ja Suomeen muuttaneiden välillä on merkittäviä hyvinvointieroja. Tutkijat Mona Eid ja Anu Castaneda (2023) ovat tarkastelleet ulkomaalaistaustaisten nuorten haavoittuvuustekijöitä suhteessa valtaväestöön. Ulkomaalaistaustaisilla nuorilla on valtaväestöä useammin pienituloisuutta, yhden vanhemman huoltajuutta, äidillä matala koulutustaso, perheessä on sisäisiä keskusteluvaikeuksia ja lapsilla enemmän lastensuojelun asiakkuuksia. Myös Merja Aniksen ja Maili Malinin (2023) tutkimuksessa tuli esille, että ulkomaalaistaustaisilla lapsilla ja nuorilla on ollut suh-

teellisesti enemmän kodin ulkopuolisia sijoituksia kuin valtaväestöllä. Ruotsissa Di Thienen ja kumppaneiden (2021) hyvinvointipalveluiden tutkimuksessa pakolaiset ja muut maahanmuuttaneet ovat valtaväestöä haavoittuvimpia työmarkkinoilta syrjäytymisessä. Myös pitkät sairauspoissaolot ja vammaisuus liitettynä mielenterveysongelmiin ovat maahanmuuttaneilla valtaväestöä yleisempiä.

Ruotsissa Therése Wissön ja Margareta Bäck-Wiklundin (2021) tutkimuksessa haavoittuvuutta aiheuttaa se, että maahanmuuttopolitiikan heikennysten seurauksena luottamus julkiseen päätöksentekoon heikkenee. He tarkastelivat Ruotsissa asuville syyrialaisille perheenisille suunnatussa tutkimuksessa haavoittuviin ryhmiin kohdistuvaa informaatiota pandemian aikana. Tulokset osoittavat, että aiemmat heikennykset pakolais- ja kotouttamispolitiikassa ovat heikentäneet tutkittavien luottamusta hallitukseen. Siksi he turvautuivat tiedonsaannissa puolisoihinsa ja lapsiinsa, mikä puolestaan aiheuttaa keskinäistä riippuvuutta ja disinformaation mahdollisuutta.

Pakolaisten mielenterveyteen liittyvät haasteet tulevat esille monissa tutkimuksissa. Mark Campbellin ym. (2018) Isossa-Britanniassa saatujen tutkimustulosten mukaan pakolaiset ovat haavoittuvin ryhmä mielenterveysongelmien osalta. Tutkijoiden mukaan sellaiset sosiaaliset tekijät, kuten kielen vahvistuminen, työllistyminen ja asumisolot, olivat merkittäviä tekijöitä mielenterveyden edistämisessä. Myös Hadi Farahanin ym. (2021) systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa tarkasteltiin 21 tutkimuksen avulla pakkomuuttajien mielenterveyden riskejä ja suojaavia tekijöitä. Mielenterveyskysymysten medikalisointi vaikutti kielteisesti pakolaisten jokapäiväiseen elämään ja vähensi heidän halukkuuttaan hakeutua ammatillisiin mielenterveyspalveluihin. Sen sijaan haavoittuvien vähemmistöjen valtaistaminen toimijuutta vahvistamalla mahdollisti palveluiden käyttäjien hakeutumisen palveluihin ja tuomaan esille esimerkiksi traumaattisia kokemuksia. Mielenterveyspalveluiden ryhmämuotoisten interventioiden hyödyt korostuivat yhteisöjen ja yksilöiden mielenterveyteen liittyvien kysymysten käsittelemisessä rakentamalla muun muassa tukiverkostoja ja kollektiivisia identiteettejä.

Suomessa turvapaikkapuhutteluihin liittyvä tutkimus osoittaa, että haavoittuvuuden tunnistaminen näyttäytyy epäjohdonmukaisena suojamekanismina (Tarvainen 2022). Esimerkiksi kidutuksen uhrien tun-

nistaminen on epäjohdonmukaista ja sen huomioiminen turvapaikkaprosessissa on sattumanvaraista (Ihmisoikeuskeskus 2018). Kidutuksen uhrien lääkärinlausunnoissa todetaan, etteivät henkilöt diagnoosiensa takia kykene tuottamaan aukotonta kertomusta turvapaikkapuhuttelussa, vaikka sitä heiltä edellytetään. Turvapaikanhakijoita vaaditaan muistamaan vaikeita, turvapaikkaprosessin aikana eri maissa tapahtuneita kokemuksia. Siksi traumatisoituneen ihmisen muistin toiminnan haasteet eivät näy oikeudellisessa prosessissa. Myös haavoittuvuuden arviointi jää kansainvälisen kriteeristön mukaisen suojelun tarpeen arvioinnin katveeseen, vaikka nämä psykologiset tekijät ovat erittäin kriittisiä turvapaikkaa määriteltäessä. (Skrifvars & Selim 2022, 38.) Marjaana Laine (2022, 50) korostaa, että yksiselitteinen prioriteetti tulisi kuitenkin olla se, ettei ainoatakaan palautuskiellon arvioinnin osalta väärää kielteistä päätöstä tehdä.

Tutkimukset ja selvitykset osoittavat, että kansainvälisten sopimusten sitovuus haavoittuvassa asemassa olevien suojelusta näyttäytyy lain täytäntöönpanossa vain ohjenuorana (Heikkilä & Mustaniemi-Laakso 2019). Tarvainen (2022, 17) korostaa, että lainsäädännöllä ja poliittisilla linjauksilla voidaan tehdä ihmisistä oikeudettomia esimerkiksi paperittomiksi joutumisen avulla. Tästä seuraa, että he ovat aiempaa haavoittuvampia ja samalla vähemmän vastustuskykyisiä haavoittuvuudelle. Esimerkiksi Elsa Saarikkomäen ja kumppaneiden (2018) selvityksessä havaittiin, että maahanmuuttovirasto kiristi tulkintalinjaansa siitä, miten turvapaikanhakijan kokeman fyysisen tai henkisen väkivallan pelkoa arvioidaan turvapaikkapuhutteluissa. Selvityksessä kävi ilmi, että hakijan ikä ja toimijuus näyttäytyivät päätöksissä hakijan haavoittuvuutta vähentävänä tai sen kumoavana seikkana. Kategoriaa ”nuori työikäinen mies” esiintyi vuonna 2017 paljon useammin kuin vuonna 2015. Päätökset, joissa kyseistä ilmaisua käytettiin, olivat poikkeuksetta kielteisiä (Saarikkomäki ym. 2018). Myös ilmaisut ”työikäiset miehet” ja ”lapsettomat terveet työikäiset” katsottiin Migrin Afganistania koskevassa maalinjauksessa sellaisiksi, joilla ei olisi haavoittuvia ominaisuuksia (Maahanmuuttovirasto 2018; Tarvainen & Hautala 2018).

Suomessa sosiaalityön tutkijat Camilla Nordberg ja Hanna Kara (2022) sekä Camilla Granholm ym. (2024; myös Kara 2016) liittävät rakanteellisen haavoittuvuuden käsitteen näkyvyyden ja näkymättö-

myyden käsitteisiin. He tarkastelevat kielten merkitystä kuulumisen ja osallisuuden neuvotteluissa ja sitä, millä tavoin kielellinen haavoittuvuus liittyy erilaisiin intersektioihin. Granholm ym. (2024) tarkastelevat erilaisia sosiaalipalveluja ja niiden merkitystä vieraskielisten osallisuuden kokemuksen ja kansalaisina toimimisen kannalta. Tutkimustuloksissa korostuu sosiaalipalveluiden digitalisaatio ja se, miten suomalaisen yhteiskunnan monikielistymisen edellytykset on huomioitu digitaalisissa sosiaalipalveluissa. Tutkijoiden mukaan digitalisaatio pikemminkin luo uusia tukea tarvitsevia asiakasryhmiä, koska digipalveluiden käyttäminen vaatii yhtäältä hyviä kieli- ja digitaitoja ja toisaalta palvelujärjestelmän tuntemusta. Siksi moni maahanmuuttanut jää palveluiden ulkopuolelle tai ei pysty käyttämään niitä itsenäisesti. Tutkijoiden johtopäätös on, että maahanmuuttaneet tulevat työnnetyksi palvelujärjestelmän ulkopuolelle ja kyvyttömiksi itse hoitamaan omia asioitaan. Tutkimustulos on esimerkki siitä, miten yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset aiheuttavat haavoittuvuutta maahanmuutteille, jotka aiemmin ovat kokeneet osallisuutta uudessa yhteiskunnassa.

Tutkimuskirjallisuudessa haavoittuvuuden maininnat paikantuvat valtioiden ja muun kansainvälisen yhteisön ihmisten suojelumekanismien pettämiseen haavoittuvuutta aiheuttavana tekijänä. Uudessa maassa haavoittuvuus jatkuu muun muassa pakolaisten asemaan liittyvinä lainsäädännön puutteina sekä erilaisina syrjivinä rakenteina ja käytäntöinä.

Haavoittuvuuden käsitteestä tässä tutkimuksessa

Haavoittuvuus käsitteenä on kompleksinen ja se voi olla myös ongelmallinen ja kiistanalainen (Virokannas ym. 2020). Tässä tutkimuksessa haavoittuvuuden käsite näyttäytyy kompleksisena esimerkiksi turvapaikanhakijoiden kohdalla, koska lainsäädäntö yhtäältä ohjaa tarkastelemaan haavoittuvuutta yksilön ominaisuutena ja toisaalta ryhmän jäsenyyden kautta (Tarvainen 2022). Siksi haavoittuvuus voi johtua vaikkapa iästä, sukupuolesta, fyysisistä ominaisuuksista tai uhriutumisesta, kuten kidutuksesta aiheutuvana tekijänä. Vaikka haavoittuvuus esimerkiksi turvapaikkaprosessissa on tarpeellinen kollektiivisena käsitteenä, voi haavoittuvuuden ymmärtäminen ainoastaan kollektiivisena

tai yksilöön keskittyvä käsitteenä jättää huomitta haavoittuvuuden tilannesidonnaisuuden ja sen yhteyden yhteiskunnan rakenteisiin. Esimerkiksi turvapaikkaprosesseihin liittyvät haavoittuvuuden syyt ovat kontekstisidonnaisia. (Emt.) Siksi haavoittuvuus liittyy myös ihmisten välisiin suhteisiin tai ihmisten ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin (Fineman 2010, 269).

Erityisen tärkeää on määritellä haavoittuvuus amerikkalaisen oikeustieteilijä Martha Finemanin tavoin (myös Virokannas ym. 2020; Tarvainen 2022) siten, että siinä otetaan huomioon haavoittuvuutta tuottavat valtion ja sen instituutioiden sosiaaliset prosessit, joiden tulee vähentää riskejä ja haavoittuvuuden seurauksia. Tarvainen (2022, 18) määritteleekin haavoittuvuuden osuvasti ”valtion vastuuksi järjestää instituutionsa ja prosessinsa sillä tavalla, että tämä haavoittuvuus otettaisiin huomioon ja rakenteet tukisivat resilienssin rakentumista ja sitä kautta yksilön toimijuutta”. Näin määriteltynä haavoittuvuus voidaan ymmärtää ryhmä- tai yksilöperustaisuutta laajemmin yhteiskunnan rakenteiden epätasa-arvoisuutta tuottavana ilmentymänä, koska kykymme ja mahdollisuutemme suojautua haavoittuvuudelta rakentuu yhteiskunnan rakenteissa, lainsäädännössä ja instituutioissa. (Emt. 2022, 8, 16.)

Edellä kuvatun mukaisesti haavoittuvuuden käsite kiinnittyy lainsäädäntöön, politiikkaan ja käytäntöihin, joiden tavoitteena on vähentää henkilön elämään liittyviä riskejä (Fawcett 2009; myös Brown 2011). Siksi ihmisten nimeämisellä haavoittuviksi on tarkoitus helpottaa heidän palveluidensa saatavuutta ja vahvistaa henkilön oikeudellista asemaa. Vaikka Barbara Fawcettin (2009) mukaan haavoittuvuuden nimeämiseen liittyy ongelmia, muun muassa keskittymällä yksipuolisesti ihmisten heikkouksiin, pakolaisten uuteen maahan pääsemiseksi se on ollut välttämätöntä. Uuteen maahan asettumisen jälkeen puolestaan haavoittuvuudesta tulisi päästä pois siten, ettei sitä pidetä Fawcettia lainaten objektiivisena tosiasiana, leimaavana, riippuvuuksia luovana ja autonomiaa heikentävänä seikkana. Yksittäisten ihmisten ja ryhmien kuvaaminen haavoittuvaksi saattaa myös stigmatisoida palveluiden käyttäjiä (Kuronen & Virokannas 2020). Siksi palveluissa tulisikin päästä pois haavoittuvuuden leimasta ja tunnistaa henkilöiden yksilölliset tarpeet ja vahvuudet.

Haavoittuvuus paikantuu myös mikrosuhteisiin. Esimerkiksi tutki-

jat Simo Määttä, Eeva Puumala ja Riitta Ylikomi (2023, 74) kuvaavat, että ”haavoittuvuus läpäisee koko turvapaikkaprosessin ja se on sidoksissa varman tiedon tuottamisen ja saamisen ongelmiin monenkeskisessä, monikielisessä ja tiedollisesti epätasa-arvoisessa tilanteessa”. Näin ymmärrettynä haavoittuvuus on tilanteista ja liittyy vuorovaikutussuhteiden dynamiikkaan. Tutkijat liittävät haavoittuvuuden osallisuuden mahdollisuuksiin, jolloin esimerkiksi kidutustraumaan liittyvän haavoittuvuuden takia henkilö ei pysty tuottamaan tarkoituksenmukaista tietoa tai sitä ei tunnisteta tavalla, joka vie henkilön asiaa eteenpäin. Ammattilaisten tehtävänä onkin lieventää haavoittuvuutta vahvistamalla osallisuutta tuomalla esille esimerkiksi palveluprossien kulku, tavoitteet ja molempien osapuolten velvollisuudet. (Mt., 76.) Haavoittuvuuden lievittäminen esimerkiksi epäsymmetristen valtasuhteiden takia liittyy yhteisen käsityksen luomiseen palvelutilanteesta siihen liittyvistä mahdollisuuksista (Anis & Turtiainen 2021).

Ajattelen Finemanin (2008, 2010; myös Virokannas ym. 2020; Tarvainen 2022) tavoin, että haavoittuvuus on universaalia ja erityistä. Vaikka kaikki ihmiset ovat haavoittuvia, on kuitenkin selvää, että jotkut ryhmät ovat haavoittuvampia kuin toiset. Tässä luvussa ymmärrän haavoittuvuuden Finemanin (2010) Tarvaisen (2022) ja Elina Virokannaksen ym. (2020) tavoin kollektiivisena ja yksilöllisenä käsitteenä, mutta ennen kaikkea se on tilannekohtainen, sosiaalisiin prosesseihin ja suhteisiin sekä yhteiskunnan instituutioihin kiinnyttävä käsite. Yhteiskunnan instituutiot ja niissä toimivat ammattilaiset yhtäältä tuottavat haavoittuvuutta ja toisaalta suojaavat siltä.

Tutkimuksen toteutus

Tutkimuksen aineisto koostuu LAMPE-tutkimushankkeessa (Lastensuojelun asiantuntijuus maahanmuuttaneiden lasten, nuorten ja perheiden sosiaalityössä) kerätystä aineistosta. Ensimmäinen aineisto kerättiin vuosina 2018–2020 ja toinen aineisto vuoden 2022 aikana. Ensimmäinen aineisto koostui äskettäin maahan saapuneiden lastensuojelun avohuollon tiimin kolmen sosiaalityöntekijän ja yhden sosiaaliohjaajan kymmenestä puolentoista tunnin ryhmäkeskustelusta. Toinen aineisto

koostui maahanmuuttaneiden parissa työskentelevien ammattilaisten yhteensä kuudesta ryhmäkeskustelusta ja yksilöhaastattelusta. Karsin pois keskustelut, joissa haavoittuvuus ei tullut esille erillisenä mainintana, vaikka keskustelijat puhuivat haavoittuvuuteen liittyvistä asioista. Poimin aineistoista hakusanalla ”haavoittuvuus” tai ”haavoittuva” tai näiden sanojen eri muotoihin liittyvät maininnat. Ensimmäisessä aineistossa haavoittuvuuteen liittyviä mainintoja oli kymmenen ja toisessa aineistossa 23 kappaletta. Haavoittuvuuteen liittyvät maininnat paikantuivat lainsäädäntöön, tapahtumiin ennen Suomeen saapumista ja sen jälkeen sekä haavoittuvuutta aiheuttaviin rakenteellisiin ja henkilöihin liittyviin tekijöihin. Aineistoon tutustumisen jälkeen muodostin tarkennetun tutkimuskysymyksen: Miten haavoittuvuus näyttäytyy Suomeen pakotetun muuton kautta tulleiden henkilöiden parissa tehtävässä työssä ammattilaisten kuvaamana.

Analysoin aineiston manuaalisesti sisällönanalyysimenetelmällä (Graneheim ym. 2017). Etsin ilmaisuista konkreettisia kuvauksia ja olin uskollinen aineistolle sellaisenaan ilman laajempaa abstraktiotasoa tai omia tulkintojani. Ryhmäkeskustelut (Valtonen & Viitanen 2020) perustuivat tiimin jäsenten tuottamaan yhteisymmärrykseen kuvatuista asioista, siksi tulosluvun aineistokuvauksissa en viittaa erillisiin keskustelijoihin. Analyysin lopputuloksena vanhempien ja lasten haavoittuvuutta aiheuttavat tekijät kietoutuvat yhteen, mutta ne näyttäytyivät aineistossa eri tavoin ja siksi muodostin niistä kolme erillistä tuloslukua.

Tutkimustulokset

Vanhemmuuden kyseenalaistuminen haavoittuvuuden aiheuttajana

Aineistossa tulee esille erilaisia äskettäin Suomeen muuttaneiden vanhempien haavoittuvuutta aiheuttavia tekijöitä. Haavoittuvuudesta keskusteltaessa ammattilaiset kuvaavat, että lastensuojelun asiakkuus tai ylipäätäntänsä vanhemmuuteen puuttuminen saattaa haavoittaa koettelemalla olemassaolon perusteita, kuten seuraavassa aineisto-otteissa kuvataan.

Että yhteys säilyy ja että määrätty aika ja että suunnitelmallinen ja miksi ja daa-daa (lastensuojeluprosessin kuvauksen selittäminen), mutta sitä on kuitenkin hirveän vaikea sitten oikeasti kuitenkaan puhua ainakaan sellaisen äidin kanssa, joka ei ole vielä perheineen kovin kauaa ollut Suomessa, koska se hänen identiteettinsä on rakentunut niin siihen äitiyden ja siihen lasten kautta olemiseen ja elämiseen. Että se on, kuten yksi äiti sanoi, että se on erittäin iso loukkaus häntä kohtaan, että siitä joudutaan keskustelemaan.

Niissä kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa rakenteissa, joissa naisen identiteetti määrittyy vahvasti äitiyteen, vanhemmuuden kyseenalaistaminen saattaa uhata olemassaolon perusteita. Näin voi olla erityisesti sellaisista olosuhteista tulleiden vanhempien kohdalla, joilla ei ole ollut mahdollisuutta kouluttautua tai käydä töissä. Vanhemmuudesta on muodostunut ei vain keskeinen rooli vaan myös merkittävä osa identiteettiä. Tässä yhteydessä identiteetillä tarkoitan niin kutsuttua omaksuttua identiteettiä (Fadjukoff ym. 2020), jolloin vanhempi ilman erityistä omaa pohdintaansa on omaksunut esimerkiksi perheestään, taustayhteisöstään tai yhteiskunnastaan näkemykset ja normit vanhemmuudestaan merkittävänä osana omaa identiteettiään. Äitiys tai isyys merkittävänä osana omaa identiteettiä johtaa toteuttamaan ja täyttämään omaksuttuja normeja ja odotuksia. Siksi lastensuojelun puuttuminen perheen sisäiseen dynamiikkaan tai vanhemmuuden taitoihin on identiteetin perusteita ravisteleva uhka. Kiireellinen sijoitus tai huostaanotto puolestaan koettelee viimeisiäkin itsetunnon rippeitä omissa ja mahdollisesti myös yhteisön silmissä. Aineistossa kuvataan vanhemmuuteen liittyvän identiteetin ja yhteisön välistä suhdetta seuraavasti: ”*vaikka yksilönä haluaakin toimia tietyllä tavalla niin sit ei oo sitä uskallusta ja sä et voikaa menettää niitä kasvoja*”.

Ylemmän aineistolainauksen alussa tulee esille, että sosiaalityön ja asiakkaan välisessä keskustelussa pyritään säilyttämään yhteys vanhempaan siitä huolimatta, että puututaan vanhemman kykyyn tai mahdollisuuksiin olla vanhempi lapsilleen. Seuraavassa aineistolainauksessa pohditaan sitä, että vanhemmuuteen puuttuminen on hankala asia kenelle tahansa, vaikka taustalla ei olisi identiteetin määrittelyä tai haavoittuvaa asemaa.

Sitä mä mietin, että tähän tulee vielä tämä eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevien, jos ajatellaan vaikka turvapaikanhakijoiden, identiteetin

rakentuminen. Onko siinä iso ero kuitenkaan valtaväestöön, vai liittyykö se sitten vaan johonkin kiireelliseen sijoitukseen?

Pohdinnassa tulee esille turvapaikanhakijoiden jo sinällään haavoittuva asema. He ovat niin kutsutussa liminaalitilassa (Määttä 2022) jopa vuosia ilman tietoa siitä, saavatko he jäädä maahan. Vanhemmuutta ajatellen haavoittuvuustekijät liittyvät siihen, että he eivät välttämättä tiedä omista ja lastensa oikeuksista eivätkä siksi pysty puolustamaan lapsiaan esimerkiksi peruspalveluissa. Ja kuten aineisto-otteessa todetaan: ”se kyllä läpileikkaa tätä työtä siis vanhempien oikeudet toimia huoltajana lapselleen”. Lisäksi aineistossa tulee esille ympäristön outous kaiken kaikkiaan juuri vanhemmuuteen liittyvänä haavoittuvuutta aiheuttavana tekijänä, koska tutussa kontekstissa he pystyisivät puolustamaan itseään ja lastaan haluamallaan tavalla. Kielelliset kysymykset, kuten tulkkaus ja ylipäätänsä yhteisesti ymmärrettävään sanastoon liittyvät haasteet, lisäävät haavoittuvuutta tuottamalla riippuvuutta tulkkauksesta, kääntämisestä ja siitä, miten ammattilainen sanoittaa esimerkiksi lastensuojeluun liittyviä asioita (myös Jäppinen ym. 2024).

Vaikka aineistossa korostuu äskettäin maahanmuuttaneiden ja erityisesti turvapaikkaa odottavien vanhempien haavoittuva asema, esille tulee myös maassa pitempään oleskeluluvalla asuneiden vanhempien haavoittuva asema siten, että rakenteet aiheuttavat haavoittuvuutta, eikä henkilö ole haavoittuva.

Meidän perheet on erityisesti haavoittuvassa asemassa kun mietitään, miten perheitä kohdellaan tai lapsia, että se on yhdenvertaista palvelujärjestelmässä ja siihen me joudutaan usein puuttumaan ja sitten me puhutaan siitä lapsen edun ensisijaisuudesta.

Aineistolainauksessa tulee esille erityisesti peruspalveluihin liittyviä tilanteita, joissa lapsia ei kohdella suomalaisiin lapsiin nähden yhdenvertaisesti (kts. myös Turtiainen & Välimaa 2024; Turtiainen ym. 2024; Lehto-Lundén ym. 2024; Räsänen 2020). Muun muassa kulttuuriset oletukset, vuorovaikutukseen liittyvät puutteet, lakien tuntemattomuus ja organisaatioiden epäoikeudenmukaiset ohjeistukset tuottavat vanhemmille haavoittuvuutta (myös Feinbergin ym. 2021; Di Thiene 2021;

Nordberg & Kara 2022). Aineistossa tuodaankin esille, että äskettäin maahan tulleiden lastensuojelun sosiaalityöntekijät toteuttavat asianajotehtävää perheiden- ja lasten oikeuksien toteuttamisessa suhteessa muihin palveluihin.

Aiempi tutkimus osoittaa, että vanhemmilla on monia pakolaisuuteen liittyviä terveydellisiä, erityisesti mielenterveyteen liittyviä haavoittuvuutta lisääviä haasteita, joita palvelujärjestelmässä ei tunnisteta (esim. Farahani ym. 2021). Kati Räsänen (2020) kuvaa sosiaalityöntekijöiden tehtävää (ihmis)oikeuksille perustuvan sosiaalityön avulla, jossa vanhempien valtaistaminen ajamaan omia asioitaan on keskiössä. Vanhempien valtaistaminen suhteessa palvelujärjestelmään vähentää riippuvuutta viranomaisista ja vahvistaa mahdollisuutta toimia vastuuvelvollisina vanhempina uusissa olosuhteissa.

Lapsen haavoittuva asema statuksena ja suhteessa palvelujärjestelmässä

Aineistossa lasten haavoittuva asema näyttäytyy moniperustaisena. Moniperustaisuudella viitataan lasten oleskelulupiin liittyviin statuksiin ja suhteeseen palvelujärjestelmään.

> *Lapset on niinku tuplahaavoittuvassa asemassa sen tilanteensa vuoksi, koska vanhemmat on haavoittuvassa asemassa sen takia, että heidän oikeudet on kaventuneita, mut sitten jos heidät ohitetaan tuolla peruspalveluissa niin hehän eivät pysty edes puolustamaan sitä lapsensa etua niin silleen meidän tiimin lapset on erityisen, erityisen haavoittuvassa asemassa. Niin sitten YK:n yleiskommentissa oli että se pitää huomioida, että lapsi on tilanteensa vuoksi erityisen haavoittuvassa asemassa.*

Aineistolainauksessa korostuu lapsen tilanteeseen liittyvä haavoittuva asema vedoten YK:n yleiskommenttiin, joka ohjaa tulkintaa haavoittuvassa asemassa olevien lasten suojelusta (Yleissopimus Lasten Oikeuksista 60/1991). Maahanmuuttajataustaiset lapset on mainittu erikseen haavoittuvassa asemassa olevana ryhmänä. Aineistokuvauksessa tuodaan myös esille myös se, että palvelujärjestelmän sisällä lasten haavoittuva

asema näyttäytyy palvelujärjestelmän sisällä siten, että vanhemmat eivät pysty puolustamaan lasten oikeuksia esimerkiksi riittäviin palveluihin. Vanhemmat eivät välttämättä tunne palveluita oman tilanteensa takia uusissa, itselle tuntemattomissa olosuhteissa, kuten edellisessä luvussa kuvataan.

Lastensuojelun keskusliiton rinnakkaisraportissa YK:n lapsen oikeuksien komitealle otetaan myös kantaa siihen, että kiristyneessä Suomen turvapaikkapolitiikkatilanteessa tehtiin kielteisiä turvapaikkapäätöksiä aiempaa enemmän myös ilman huoltajaa tulleille lapsille. Kannanotossa tähdennetään, että kielteisten päätösten seurauksena vaarana on, että osa lapsista jää elämään paperittomana yhteiskunnan ulkopuolelle. Toisaalta kotimaahansa palautettavat lapset ja nuoret taas saattavat joutua hengenvaaraan. Lisäksi raportissa todetaan, että ”haavoittuvassa asemassa olevien tunnistaminen oli puutteellista”, eivätkä kaikki saaneet oikeusavustajaa turvapaikkaprosessiinsa. Tämä vaikutti vuosia myös lasten tilanteeseen. Vuoden 2017 alusta lähtien ulkomaalaislain soveltamista muutettiin myös siten, että monille myönnettiin oleskelulupa vain vuodeksi kerrallaan, kunnes nuori tulee täysi-ikäiseksi eikä oleskeluluvan jatkuminen tämän jälkeen ole enää itsestään selvää. (Rinnakkaisraportti YK:n lapsen oikeuksien komitealle 2022, 20, 57, 58.)

Aineistossa tulee toistuvasti esille se, että lastensuojelu turvapaikkaa hakevien lasten kanssa kytkeytyy oleellisesti vanhempien haavoittuvaan asemaansa.

Jos mietitään näitä lastensuojeluasioita, niin turvapaikanhakijathan on jo lähtökohtaisesti haavoittuvassa asemassa.

Myös tässä aineistolainauksessa muistutetaan turvapaikanhakijoiden lähtökohtaisesta haavoittuvasta asemasta ikään kuin moniperustaisena ja turvapaikanhakijoiden asemaan liittyvänä asiana. Myös kuvauksissa alaikäisinä ilman huoltajaa tulleista lapsista ja nuorista tarkastelun lähtökohtana on heidän haavoittuva asemansa. Heidän haavoittuvuuttaan vähentävänä asiana nähdään kuitenkin se, että heillä on omat työntekijät perheryhmäkodeissa. Tällä viitataan Lakiin kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (2015/87, 6 §), jolloin haavoittuva asema tulee tunnistaa ja ottaa

huomioon siihen liittyvät erityistarpeet ja toimia sen mukaisesti. Perheryhmäkodin työntekijöiden tehtävänä on siis tunnistaa nämä yksilölliset erityistarpeet. Aiempi tutkimus osoittaa ilman vanhempia tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoina haavoittuvuutta aiheuttavia tekijöitä, kuten yksinäisyyttä, vaikeutta samaistua paikallisiin nuoriin, palveluiden väliin jäämistä, kuormittuneisuutta vastuusta lähtömaissa oleviin vanhempiin sekä samassa maassa asuviin sisaruksiin (Turtiainen & Välimaa 2024; Turtiainen ym. 2024). Vaikka perheryhmäkodeissa otetaan huomioon nuorten yksilölliset tarpeet, aineistossa tulee esille, että kansainvälistä suojelua hakevat nuoret kohtaavat rakenteellista syrjintää suhteessa tilapäistä suojelua saaviin ukrainalaisiin nuoriin. Ukrainalaisten nuorten ei esimerkiksi tarvitse odottaa vuosia oleskelulupaa, ja he ovat saavat myös erityisoikeuksia muun muassa julkisissa liikennevälineissä liikkumiseksi.

Lasten ja nuorten haavoittuvuus suhteessa omiin vanhempiinsa

Lasten haavoittuvaa asemaa näyttäytyy aineistossa pohdintoina siitä, missä tilanteessa lapset ovat kaikkein haavoittuvimpia.

> *Mut sitten se mikä ehkä on tietyllä tapaa vielä vähän haavoittuvampi [yksin alaikäisinä ilman huoltaa tulleisiin nähden] ryhmä, niin on just ne perheen mukana hakevat alaikäiset (…) lapsella saattaa olla suojelun tarvetta niitä vanhempia kohtaan. Harvoin ne kauheen räikeitä on, mut se että asioita pystytään selvittelemään, niin se saattaa vaatia sen että on se oma avustaja, joka pystyy sitä lasta siinä asioiden esiin nostamisessa tukemaan ja auttamaan.*

Aineistolainauksessa kaikista haavoittuvimmiksi tunnistetaan ne lapset, jotka ovat suojelun tarpeessa suhteessa omiin vanhempiinsa ja jotka saattavat jäädä näkymättömiksi myös turvapaikkaprosessissa. Aineistossa kuitenkin kuvataan, että mikäli lapsilla tunnistetaan suojelun tarve suhteessa vanhempiinsa, lapsia ei voida välttämättä kuulla yhdessä vanhempien kanssa ja siksi he saavat oman avustajan turvapaikkapuhutteluissa. Ulkomaalaislain (2004, 6§) mukaan 12 vuotta täyttäneitä lapsia

kuullaan aina erikseen turvapaikkapuhutteluissa. Käytännössä Migri kuulee kaikkia 11-vuotiaita ja sitä vanhempia lapsia, jotta voidaan varmistua lapsen edun toteutumisesta (Migri. Perheen mukana hakevan alaikäisen lapsen kuuleminen; myös Turtiainen & Välimaa 2024, 201).

Lasten haavoittuvasta asemasta suhteessa vanhempiinsa mainitaan muun muassa se, että vanhemmat yrittävät järjestää avioliiton alaikäiselle lapselle.

> *Jos ajatellaan ihan teoreettinen tilanne, että on perhe saapunut Suomeen ja siellä lapsi, vaikka teini-ikäinen tyttö kertoo pakkoavioliittouhasta, niin kyllähän se on hänelle jo ihan oma (oleskeluluvan) peruste ja se voi johtaa ihan siihen kansainväliseen suojeluunkin.*

Kuvauksessa viitataan siihen, että lapselle itselleen myönnettävä kansainvälinen suojelu voi tulla kyseeseen tilanteessa, jossa lapsi tarvitsee suojelua suhteessa vanhempiinsa. Tällöin lainsäädäntö mahdollistaa myös lapsen haavoittuvuuden tunnistamisen ja saattaa lapsen lastensuojelulain piiriin. Lisäksi aineistossa lapsen haavoittuvuus suhteessa vanhempiinsa tunnistetaan perheväkivaltatilanteissa, jolloin myös lastensuojelu puuttuu asiaan. Tilanne lapsen haavoittuvuuden poistamiseksi saattaa olla monimutkainen.

> *Lastensuojelutoimenpiteillä voi olla vaikutusta turvapaikkaprosessiin. (…) lastensuojeluasiakkuus ja sijoitus ei suoranaisesti estä käännytyspäätöksen tekemistä, mutta sen täytäntöönpano on sitten riippuvaista siitä, miten ne lastensuojelutoimenpiteet, et onko niitä edelleen ikään kuin käynnissä, niin se vaikuttaa sit siihen täytäntöönpanoon. (…) kyllä se viimeistään sitten siellä ulkomaalaislain 52-pykälän edellytyksiä arvioitaessa hyvin perusteellisesti [otetaan huomioon].*

Mikäli kyseessä on lastensuojelun asiakkuus, lastensuojelun sosiaalityöntekijän lausunnolla voi olla keskeinen merkitys haavoittuvuuden tunnistamisessa ja sen mukaisesti myös oleskeluluvan myöntämisessä. Ulkomaalaislain 52 pykälällä viitataan oleskeluluvan myöntämiseen yksilöllisen, inhimillisen syyn perusteella, jolloin arvioidaan erityisesti hakijan haavoittuvaa asemaa ja sen myötä lastensuojeluasiakkuuden tar-

vetta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä on tässä vaiheessa haavoittuvuuden asiantukija monella tapaa. Samalla kun hän toteuttaa lastensuojelulain mukaista lasten suojelua, hänen tehtävänsä on sovittaa yhteen haavoittuvuutta aiheuttavia tekijöitä suhteessa ulkomaalaislakiin, vaikka hän ei olekaan ulkomaalaislain asiantuntija.

Sosiaalityöntekijä lastensuojelulain asiantuntijana arvioi lapsen suhdetta vanhempiin:

Eli tavallaan se, että jos lapsi on lastensuojelun asiakas, niin sitä perheen tilannetta yleensä arvioidaan lähtökohtaisesti ensin kokonaisuutena ja aika usein on sit niin, et niillä vanhemmilla kyllä on jotakin semmosia omiakin haavoittuvuuksia mitkä siihen lupaan vaikuttaa. Mut et se, että jos ois semmonen tilanne tosiaan et lapsi on huostaanotettu (…) et kyllä se täytyy mennä vähän sen mukaan et mikä on ollut se syy sille huostaanotolle ja mikä se suhde lapsen ja vanhempien välillä siinä kohtaa ylipäätään on.

Kuvauksessa tulee hyvin esille se, miten Migri arvioi perhettä kokonaisuutena ja myös vanhempien omia haavoittuvuutta aiheuttavia tekijöitä. Mikäli kyseessä on lastensuojelun asiakkuus, oletettavaa on, että vanhemmilla voi olla myös omia haavoittuvuutta aiheuttavia tekijöitä, kuten mielenterveyden haasteita. Lapsen ja vanhemman välisen suhteen arvioiminen puolestaan on lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden alue, jonka ulkomaalaislaki edellyttää haavoittuvuutta aiheuttavien tekijöiden arvioinnissaan. Lasten tilanne näyttäytyy eri tavoin esimerkiksi riippuen siitä, onko hän asunut huoltajien kanssa vai ollut huostaanotettuna, kuten seuraava kuvaus osoittaa.

Mikäli on jo pidempään ollut vaikkapa huostaanotettuna, niin sitten se sille lapselle tavallaan sitä kautta on voinut muodostua semmoisia siteitä Suomeen, mitä taas semmoiselle lapselle, joka on perheen kans täällä ollut ja se pääasiassa se elämänpiiri kuitenkin pyörinyt ehkä siinä perhepiirissä, niin ei oo välttämättä muodostunut.

Aineistolainauksessa käy ilmi se, miten haavoittuvana turvapaikkaa hakevien lasten tilanne näyttäytyy. He ovat haavoittuvassa asemassa turvapaikanhakijoina, he ovat haavoittuvia ikänsä perusteella ja he ovat

haavoittuvia suhteessa omiin vanhempiinsa, joiden mahdollisuudet toimia lastensa vastuuvelvollisena huoltajana saattavat kyseenalaistua. Aineistossa tulee esille haavoittuvuutta määrittelevänä tekijänä myös se, että ”henkilöt, jotka ovat riippuvaisia enemmän kuin toiset voivat olla haavoittuvia”. Vaikka vanhemmat ovat riippuvaisia ulkomaalaislain tuomista rajoitteista ja suomalaisista viranomaisista, asettuu lasten moninkertainen haavoittuvuus lisäksi riippuvuudeksi omien vanhempien mahdollisuudesta toteuttaa vanhemmuuttaan.

Lopuksi

Lukuni osoittaa, että haavoittuvuus juridisena käsitteenä on välttämätön kansainvälisen suojelun tai yksilöllisen inhimillisen oleskeluluvan perusteena. Lisäksi Pakolaissopimukseen liittyvissä kirjauksissa kilpailevat jäsenmaiden suvereniteetti ja haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden suojelu (Tarvainen 2016, 61.) Aiempi tutkimus osoittaa, että haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset jäävät valtioiden suojelun ulkopuolelle myös Suomessa. Esimerkiksi ihmisoikeussopimusten noudattamisen heikkeneminen näkyy turvapaikkaa hakevien henkilöiden aiempaa suurempana vaikeutena saada Suomesta turvapaikka tai toissijaista suojelua. (Saarikkomäki ym. 2018.) Lisäksi kansainvälisen suojelun tarpeessa olevien henkilöiden määritelmä on kapea ja siksi monet pakkomuuttoon johtaneet ihmisoikeusloukkaukset, kuten muun muassa luonnonkatastrofit, nälänhätä ja sota, jäävät sen ulkopuolelle. (esim. Tarvainen 2016, 2022.) Näin ollen kansainvälinen yhteisö, mukaan lukien valtiot, eivät rakenna resilienssiä suojelun avulla haavoittuvuutta vastaan (Fawcett 2009; Tarvainen 2022).

Tutkimukseni tuloksissa korostuu pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden haavoittuvuus ”tuplakuviona”, jolla viitataan ensinnäkin ihmisten lähtökohtiin vainoa tai muita ihmisoikeusloukkauksia kokeneina henkilöinä. Tutkimukseni paikantuu kuitenkin hetkeen, jolloin ammattilaiset tarkastelevat uuteen maahan saapumisen jälkeistä haavoittuvuutta. Siksi aineistossa viitataan haavoittuvuuteen, joka näyttäytyy uudessa maassa. Näitä haavoittuvuutta aiheuttavia tekijöitä ovat riippuvuus viranomaisista oleskeluluvan saamiseksi, taustoihin liittyvät mahdolliset traumat,

mielen- ja muuhun terveyteen liittyvinä haasteet, palvelurakenteiden tuntemattomuus ja palveluissa sekä muualla yhteiskunnassa tapahtuva syrjintä. Kuvattuja asioita liitetään haavoittuvuuteen myös aiemmissa tutkimuksissa, jolloin puhutaan rakenteiden tuottamasta haavoittuvuudesta (Tarvainen 2016, 2022; Fawcett 2020), palveluiden kohtaamattomuuteen ja syrjintään liittyvästä haavoittuvuudesta (esim. Granholm ym. 2024), henkilöön liittyvästä haavoittuvasta asemasta sekä haavoittuvuuteen liittyvästä uhriutumisesta esimerkiksi kidutuksen seurauksena (Laine 2022).

Taustojen ja vähemmistöasemaan liittyvien tekijöiden lisäksi haavoittuvuus näyttäytyy perhe- ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa perheen sisäiseen dynamiikkaan ja vanhemmuuteen puuttumisena. Vanhempien haavoittuvuus tulee esille vanhemmuuden kyseenalaistumisena, ei vain kiireellisissä sijoituksissa tai lasten huostaanottotilanteissa, vaan ylipäätänsä perheen yksityisyyteen puuttumisena tukea tarjottaessa. Yksityisyyteen puuttumisella tarkoitetaan sitä, että vaikka vanhemmuus voi olla tärkeä osa identiteettiä missä tahansa olosuhteissa, pakolaisuudessa vanhemmuuden kyseenalaistaminen voi olla erityisen raskas kokemus. Pakolaisuuteen liittyvien menetysten jälkeen se saattaa horjuttaa vanhempien perustavanlaatuista kokemusta itsestään

Tuloksissa haavoittuvuutta aiheuttavana tekijänä tulee esille se, että vanhemmat eivät välttämättä pysty toimimaan lastensa vastuuvelvollisina huoltajina uusissa olosuhteissa. He eivät pystypuolustamaan ja ajamaan lastensa asioita ja oikeuksia järjestelmän ja lakien vierauden takia. Siksi sosiaalityöntekijän tehtävänä on valtaistaa vanhempia toimimaan vanhempina omissa ja lastensa asioissa perehdyttämällä heidät palvelujärjestelmän tarjoamiin mahdollisuuksiin ja edistämään lastensa asioita. (myös Turtiainen & Anis 2024; Lehto-Lundén ym. 2024; Räsänen 2020.)

Lapset ymmärretään erityisen haavoittuvana ryhmänä silloin, kun haavoittuvuus näyttäytyy vanhempien kyvyttömyytenä toimia lastensa huoltajina. Äärimmillään tämä voi näkyä siten, että vanhempien haavoittuvuutta aiheuttavat asiat, kuten mielenterveysongelmat (Campbell ym. 2018; Farahani ym. 2021) aiheuttavat lasten ja vanhempien oleskeluluvan tarkastelemisen erillisinä prosesseina. Tällöin sosiaalityöntekijän rooli haavoittuvuutta määrittelevänä ammattilaisena korostuu myös

oleskeluluvan saamiseksi tai sen epäämiseksi. Näissä tilanteissa haavoittuvuus on sekä juridinen että sosiaalityöntekijän ammatilliseen arviointiin liittyvä käsite.

Haavoittuvuuden käsite näyttäytyy tutkimustuloksissa paradoksaalisena: Ensin pakolaiset ja turvapaikanhakijat tulee tunnistaa haavoittuviksi ennen kuin he saavat mahdollisuuden uuteen alkuun toisessa maassa. Tämän jälkeen haavoittuvuudesta tulisi päästä pois saavuttamalla toimijuus uudessa yhteiskunnassa. Uuteen maahan liittyy kuitenkin runsaasti erillisiä haavoittuvuutta aiheuttavia rakenteellisia ja muita yksilöllisiin haasteisiin liittyviä tekijöitä, jotka hankaloittavat tai estävät toimijuuden muodostumisen (Feinbergin ym. 2021; Eid & Castaneda 2023; Di Thiene 2021; Nordberg & Kara 2022). Tutkimustuloksista piirtyy kuva haavoittuvuuden monimutkaisuudesta pakkomuuttajien elämässä ennen Suomeen tuloa ja sen jälkeen. Siksi sosiaalityössä haavoittuvuus näyttäytyy tärkeänä työvälineenä sekä asiakkaiden yksilöllisen tilanteen ymmärtämisessä ja voimaannuttamisen edistämisessä, että rakenteellisen sosiaalityön työvälineenä rakennettaessa resilienssiä haavoittuvuutta tuottavia tekijöitä vastaan.

Lähteet

Anis, Merja & Malin, Maili (2023) Ulkomaalaistaustaiset lapset ja nuoret lastensuojelun sijaishuollossa: sijoitusten määrän, perusteen ja sijoituspaikan tarkastelu vuosina 1991–2015. Janus 31 (1), 4–23.

Anis, Merja & Turtiainen, Kati (2021) Social Workers' Reflections on Forced Migration and Cultural Diversity: Towards Anti-Oppressive Expertise in Child and Family Social Work. Social Science 10 (3), Article 79.

Calderón-Villarreal, Alhelí & Schweitzer, Ryan & Kayser, Georgia (2022) Social and geographic inequalities in water, sanitation and hygiene access in 21 refugee camps and settlements in Bangladesh, Kenya, Uganda, South Sudan, and Zimbabwe. International Journal for Equity in Health 21(1), 27-18.

Campbell, Mark R. & Mann, Kay D. &M offatt, Suzanne & Dave, Mona & Pearce, Mark. S. (2018) Social determinants of emotional well-being in new refugees in the UK. Public Health 164, 72-81.

Di Thiene, Domitilla & Helgesson, Magnus & Rahman, Syed & Alexanderson, Kristina & Tiihonen, Jari & La Torre, Giuseppe & Mittendorfer-Rutz, Ellenor (2021) Risk of labour market marginalisation among young refugees

and non-refugee migrants with common mental disorders. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology 56 (6), 1025–1034.
Eid, Mona & Castaneda, Anu (2023) Ulkomaalaistaustaisten nuorten hyvinvointi tutkimusten ja tilastojen valossa. Helsinki: Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 73.
Euroopan ihmisoikeussopimus. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_fin (Luettu 5.1.2025)
Fadjukoff, Päivi & Pulkkinen, Lea & Kokko, Katja (2020) Identiteetin kehitys aikuisuudessa työn ja perheen elämänalueilla. Psykologia, 55 (4), 212–226.
Farahani, Hadi & Joubert, Natalie & Anand, Janet Carter; Toikko, Timo & Tavakol, Mohamad (2021) A Systematic Review of the Protective and Risk Factors Influencing the Mental Health of Forced Migrants: Implications for Sustainable Intercultural Mental Health Practice. Social Sciences 10 (9), 334.
Fawcett, Barbara (2009) Vulnerability: Questioning the certainties in social work and health. International Social Work 52 (4), 473–484.
Feinberg, Iris & O'Connor, Mary Helen &Owen-Smith, Ashli& Dube, Shanta R. (2021) Public health crisis in the refugee community: little change in social determinants of health preserve health disparities. Health Education Research 36 (2), 170-177.
Fineman, Martha A. (2008) The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition. Emory Public Law Research Paper No 8-40.
Fineman, Martha (2010) The Vulnerable Subject and the Responsive State. Emory Law Journal 60 (2). Randolph W. Thrower Symposium — The New New Deal: From De-Regulation to Re-Regulation, 251-276.
Graneheim, Ulla H. & Lindgren, Britt-Marie & Lundan, Berit (2017) Methodological Challenges in Qualitative Content Analysis: A Discussion Paper. Nurse Education Today 56, 29–34.
Granholm, Camilla & Merikoski, Paula & Kulmala, Meri (2024). Haavoittuvuus ja osallisuuden haasteet digitalisoituvissa sosiaalipalveluissa. Teoksessa Tuuli Anna Renvik, & Minna Säävälä (toim.) Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2023: Näkökulmana väestösuhteet. TEM oppaat ja muut julkaisut; Nro 2024:1. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 155–165.
Gustafsson, Kristina & Norström, Eva & Åberg, Linnéa (2022) "The right to an interpreter — A guarantee of legal certainty and equal access to public services in Sweden?" Teoksessa Christopher D. Mellinger & Esther Monzó-Nebot (toim.) Language Policies for Social Justice. Special issue, Just. Journal of Language Rights & Minorities 1 (1-2), 165-192.
Hall, Jonathan & Valdiviezo, Sonia (2020) The social worker as language worker in a multilingual world: Educating for language competence. Journal of Social Work Education 56 (1), 17–29.

Hassemer, Jonas & Garrido, Maria (2020) Language as a resource with fluctuating values: Arabic speakers in humanitarian and social work. International Journal of the Sociology of Language (264), 137–161.

Heikkilä, Mikaela & Maija Mustaniemi-Laakso (2019). Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuuden huomioiminen Suomen ulkomaalaisoikeudessa ja -käytänteissä. Teoksessa Eveliina Lyytinen (toim.) Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 65–87

Ihmisoikeuskeskus (2018) Ihmisoikeuskeskuksen toimintakertomus 2018. https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/uutiset/ihmisoikeuskeskuksen-toimintakertom-2/ (Luettu 7.1.2025)

Jäppinen, Maija & Heino, Eveliina & Turtiainen, Kati (2024) Vieraskielisyyteen liittyvät kysymykset ja asioimistulkkaus lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa Johanna Kiili, Anne-Mari Jaakola, Merja Anis, Tuuli Lamponen & Elina Stenvall (Toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 140–156.

Kallakorpi, Susanna (2019) Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden psyykkinen sairastuminen ja psykiatriset hoitokokemukset Suomessa. Teoksessa Eveliina Lyytinen (toim.) Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 65–87

Kuronen, Marjo & Virokannas, Elina (2021) Introduction. Teoksessa Marjo Kuronen, Elina Virokannas, & Ulla Salovaara (toim.) Women, Vulnerabilities and Welfare Service Systems. Abingdon, Oxton: Routledge, 1–10.

Laine, Marjaana (2022) Kidutetut turvapaikanhakijat. Teoksessa: Laura Tarvainen, Marjaana Laine, Mia Leisti, Matti Rautakorpi, Hedayat Selim & Jenny Skrifvars (toim.) Haavoittuva asema turvapaikkaprosessissa. Pakolaisneuvonta, 41–52.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (87/2015)

Lapsen oikeudet (2024) YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomelle antamissa suosituksissa korostuvat haavoittuvassa asemassa olevat lapset: https://lapsenoikeudet.fi/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-suomelle-antamissa-suosituksissa-korostuvat-haavoittuvassa-asemassa-olevat-lapset/ (Luettu 7.1.2025)

Lastensuojelulaki (417/2007)

Lehto-Lundén, Tiina, Turtiainen, Kati & Kannasoja, Sirpa (2024) Lasten ja nuorten oikeuksien toteutuminen: esimerkkeinä tukisuhdetoiminta ja maahan saapuneiden lasten palvelut. Teoksessa J. Kiili, Anne-Mari Jaakola, Merja Anis, Tuuli Lamponen, & Elina Stenvall (Toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 55–70.

Leinonen, Johanna & Toivanen, Mari (2014) Researching in/visibility in the

Nordic context: Theoretical and empirical views. Nordic Journal of Migration Research 4 (4), 161–167.
Migri. Perheen mukana hakevan alaikäisen lapsen kuuleminen. https://migri.fi/perheen-mukana-hakevan-alaikaisen-lapsen-kuuleminen (Luettu 7.1.2025)
Määttä, Tiina (2022) Migrant identity orientations and sense of place and belonging reimagined via transitions through liminal spaces. Tampere University Dissertations 622. Tampere: Tampere University.
Määttä, Simo & Puumala, Eeva & Ylikomi, Riitta (2023) Haavoittuvuus ja osallisuus turvapaikkapuhutteluissa. Teoksessa: Jenny Paananen, Meri Lindeman, Lindholm, Camilla & Milla Luodonpää-Manni (toim.) Kieli, hyvinvointi ja haavoittuvuus. Kohti kielellistä osallisuutta. Helsinki: Gaudeamus, 73–94.
Nordberg, Camilla & Kara, Hanna (2022) "Unfolding Occupational Boundary Work: Public Service Interpreting in Social Services for Structurally Vulnerable Migrant Populations in Finland". Journal of Language Rights & Minorities / Revista De Drets Lingüístics I Minories 1 (1–2), 137-162.
Nordberg, Camilla (2016) Outsourcing equality: Migrant care worker imaginary in Finnish Media. Nordic Journal of Working Life Studies 6 (3), 101–118.
Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus 77/1968.
Perustuslaki (731/1999)
Pirjatanniemi, Elina & Inka Lilja & Maija Helminen & Kristiina Vainio & Outi Lepola & Anne Alvesalo-Kuusi (2021) Ulkomaalaislain ja sen soveltamiskäytännön muutosten yhteisvaikutukset kansainvälistä suojelua hakeneiden ja saaneiden asemaan. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
Rinnakkaisraportti YK:n lapsen oikeuksien komitealle. Järjestöjen ja muiden sidosryhmien raportti Suomen hallituksen yhdistettyyn 5. ja 6. määräaikaisraporttiin. (2022) Lastensuojelun keskusliitto. https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2022/09/20220923RinnakkaisraporttiYKnLapsenOikeuksienKomitealle.pdf (Luettu 7.1.2025)
Räsänen, Kati (2020) Ihmisoikeusperustaisuus maahanmuuttajataustaisten perheiden parissa tehtävän lastensuojelutyön lähestymistapana. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. (julkaisematon)
Saarikkomäki, Elsa & Oljakka, Nea & Vanto, Johanna & Pirjatanniemi, Elina & Lavapuro, Juha & Alvesalo-Kuusi, Anne (2018) Kansainvälistä suojelua koskevat päätökset Maahanmuuttovirastossa 2015–2017: Pilottitutkimus 18–34-vuotiaita Irakin kansalaisia koskevista myönteisistä ja kielteisistä päätöksistä. Oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusraportteja ja katsauksia 1. Turun yliopisto: Oikeustieteellinen tiedekunta.
Selim, Hedayat & Skrifvars, Jenny (2022) Muisti, trauma ja kulttuuri turvapaikkaprosessissa. Teoksessa: Laura Tarvainen Marjaana Laine, Mia Leisti, Matti Rautakorpi, Hedayat Selim & Jenny Skrifvars (toim.) Haavoittuva asema

turvapaikkaprosessissa. Helsinki: Pakolaisneuvonta, 26–40.
Shahabi, Saeed & Etemadi, Manal & Hedayati, Maryam & Bagheri Lankarani & Kamran & Jakovljevic, Mihajlo (2023) Double burden of vulnerability for refugees: conceptualization and policy solutions for financial protection in Iran using systems thinking approach. Health Research Policy and Systems 21(1), 1-13.
Sisäministeriö. Kiintiöpakolaisten vastaanotto on tapa auttaa kaikkein haavoittuvimmassa asemassa Olevia. https://intermin.fi/maahanmutto/turvapaikanhakijat-ja-pakolaiset/kiintiopakolaiset (Luettu 7.1.2025)
Strong, Jonathan & Varady, Christopher & Chahda, Najla & Doocy, Shannon & Burnham, Gilbert (2015) Health status and health needs of older refugees from Syria in Lebanon. Conflict and Health 9 (1), 12-12.
Šućur-Janjetović, Vesna & Rakanović-Radonjić, Andrea & Gajić, Draško (2023) Are the human rights providing empowerment possibilities for social work with vulnerable groups in Republic of Srpska? Srpska politička misao 82 (4), 183–201.
Tarvainen, Laura (2022) Haavoittuvuus turvapaikkaprosessissa. Teoksessa: Teoksessa: Laura Tarvainen Marjaana Laine, Mia Leisti, Matti Rautakorpi, Hedayat Selim & Jenny Skrifvars (toim.) Haavoittuva asema turvapaikkaprosessissa. Helsinki: Pakolaisneuvonta, 7–25.
Tarvainen, Laura (2016) Pakolaispolitiikka ja lainsäädäntö pääpiirteittäin – näkökulmana haavoittuvuus. Raili Gothóni & Ulla Siirto (toim.) Pakolaisuudesta kotiin. Helsinki: Gaudeamus, 57–71.
Turtiainen, Kati & Anis, Merja (2024) Social workers' perceptions on structural challenges for minorities' social care. Teoksessa Kris Clarke, Leece Lee-Oliver, & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) Decolonising Social Work in Finland: Racialisation and Practices of Care. Bristol University Press & Policy Press, 105–124.
Turtiainen, Kati & Anis, Merja & Kaittila, Anniina (2024) Siirtolaisuus ja kulttuuriset merkitykset nuorten perhe- ja vertaissuhteiden kehystäjinä: nuorten kokemuksia vaikeista elämäntilanteista, sukupuolesta ja palveluista. Teoksessa Markku Jahnukainen & Timo Harrikari (Toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa (14. painos.). Tampere: Vastapaino, 249–277.
Turtiainen, Kati & Välimaa, Mira (2024) Palveluiden ja lakien risteyksissä: tiedollinen toimijuus äskettäin maahan saapuneiden lasten ja nuorten palveluissa. Teoksessa Johanna Kiili, Anne-Mari Jaakola, Merja Anis, Tuuli Lamponen, & Elina Stenvall (Toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 195–211.
Ulkomaalaislaki 77/1968
Ulkomaalaislaki 323/2009

UNHCR. Reports and publications. https://www.unhcr.org/what-we-do/reports-and-publications Luettu 7.1.2025.

Valtonen, Anu & Viitanen, Meiju (2020) Ryhmäkeskustelut laadullisena tutkimusmetodina. Teoksessa Anu Puusa, & Pauli Juuti (Toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus, 118–130.

Virokannas, Elina, Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) The contested concept of vulnerability: a literature review. European Journal of Social Work 23 (2), 327-339.

Wissö, Therése & Bäck-Wiklund, Margareta (2021) Fathering Practices in Sweden During the COVID-19: Experiences of Syrian Refugee Fathers. Frontiers in Sociology 6, Article 721881.

YK:n lapsen oikeuksien komitean yhteinen yleiskommentti (2017) Yleiskommentti nro 22 (2017) lasten ihmisoikeuksia koskevista yleisperiaatteista kansainvälisen siirtolaisuuden yhteydessä (CMW/C/GC/3 – CRC/C/GC/22). https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37292773/CRC_C_GC_22_julkaisu-1.pdf/2de2180b-cec9-37fe-b499-d54b046849ce/CRC_C_GC_22_julkaisu-1.pdf?t=1555501441000 (Luettu 7.1.2025)

Yleissopimus Lasten Oikeuksista 60/1991. Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060 (Luettu 7.1.2025)

Zadhy, Aminath Nisha & Erman, Tahire (2023) Confronting gendered constructions of refugee deservingness and representations: Syrian refugee women strategising for humanitarian aid in Turkey. Journal of ethnic and migration studies 49 (9), 2355-2372.

Zaman, Michele & McCann, Victoria & Friesen, Sofia & Noriega, Monica & Marisol, Maria & Bartels, Susan A & Purkey, Eva (2024) Experiences of pregnant Venezuelan migrants/refugees in Brazil, Ecuador and Peru: a qualitative analysis. BMC Pregnancy and Childbirth 24 (1), 157–157.

OSA II

Naiseuden ja sukupuolen läpäisemiä suhteita

Sukupuoli sosiaalityön tutkimuksessa – Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sukupuolispesifillä otteella tehdystä sosiaalityön tutkimuksesta 2000-luvulla

Elina Virokannas

Johdanto

Kansainvälinen sosiaalitieteellinen tutkimus oli lähes 1900-luvun loppumetreille asti pääasiassa miesten tekemää tutkimusta miesten kanssa ilman sukupuolen merkityksen tunnistamista tai tunnustamista. Vastalauseena vallitsevalle tilanteelle yksi feministisen tutkimuksen pioneereista, Dorothy E. Smith (esim. 1987), kritisoi konventionaalisen sosiologian tavoitteita puhtaan totuuden saavuttamisesta tapana ylläpitää ideologiaa miessukupuolen kokemuksen universaaliudesta. Smith ei mieltänyt sosiologiaa ainoastaan yhteiskunnan tarkastelun välineeksi, vaan piti sitä mieskeskeisen yhteiskunnan tarpeiden pönkittäjänä. Tällä hän viittasi sosiologian tapaan muuntaa arkipäiväiset elämäntapahtumat hallinnolliseksi jargoniksi.

Sukupuolisokeaa tutkimusta problematisoiva feministinen tutkimustraditio alkoi saada laajemmin sijaa angloamerikkalaisen sosiaalityön

tutkimuksen piirissä 1980-luvulla (esim. Keskinen 2004). Tässä ensimmäisen aallon moderniksi feminismiksi kutsutussa suuntauksessa naistutkijoiden naispuolisille informanteille tehtävät tutkimushaastattelut miellettiin mahdollisuutena antaa ääni aiemmin marginaaliin jääneelle sukupuolelle (Reinharz & Chase 2001).

Toisen aallon postmoderni feminismi, joka puolestaan haastoi modernin feminismin käsityksiä, voimistui 1980-luvun lopussa. Kritiikkiä esitettiin huomiolla siitä, että naiset eivät ole yhtenäinen ryhmä, kuten eivät miehetkään (Fawcett & Featherstone 2000). Tällöin ideologia ”naisten todellisen äänen” esiintuomisesta ei ollut enää relevantti. Celia Kitzingerin (2007) mukaan feministisessä tutkimuksessa vain tietynlaiset äänet oli hyväksytty edustamaan naisia, jolloin osa naiskategorian sisällä olevista äänistä jäi pimentoon. Toinen kritiikin kärki koski vallan olemusta, joka postmodernissa ajattelussa mielletään sosiaalisissa suhteissa rakentuvana ja kaiken läpäisevänä, eikä niinkään tiettyyn instituutioon tai tilanteeseen liittyvänä (ks. Fawcett & Featherstone 2000, 17–19; Keskinen 2004, 24–25).

Suvi Keskinen (2004, 19) luonnehtii ensimmäisen aallon feminismikeskustelun jääneen suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen kentällä yksittäisten tutkijoiden puheenvuoroiksi. Ylipäätään sukupuolen huomioivaa tutkimusta tehtiin Suomessa 1980–1990-luvulla vain muutamia (Pösö 1986; Forsberg 1994; Eräsaari 1995; Granfelt 1998; Kuronen 1999) ja niissä näkyivät jo toisen aallon ideologiset vaikutteet. Edellä mainittut tutkimukset keskittyivät pääasiassa naissukupuoleen, minkä lisäksi 2000-luvun alussa ilmestyi muutama miessukupuolta tarkasteleva tutkimus (Nyqvist 2001; Jokiranta 2003; Hänninen 2004). Poikkeuksen yksittäiseen sukupuoleen keskittyvään tutkimukseen muodostaa Leena Eräsaari (1995), joka tarkasteli sosiaalitoimistoon sijoittuvan etnografian keinoin sekä naisille että miehille niin asiakkaina kuin työntekijöinä rakentuvia asemia ja toimintatapoja.

Sosiaalityön tukijoista erityisesti Marjo Kuronen (2009; Kuronen ym. 2004) on kritisoinut suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen tapaa sivuuttaa sukupuoleen liittyvät kysymykset, millä hän ei viittaa pelkästään naisiin tai miehiin keskittyvään tutkimukseen. Vaikka yksittäiseen sukupuoleen keskittyvissä tutkimusasetelmissa ollaan herkkiä sukupuolta koskeville kysymyksille ja merkityksille, tulisi Kurosen mukaan

tutkimuksen kohteeksi ottaa myös sosiaalityössä kohdattavien ihmisten elämää ohjaavat sukupuolistavat käytännöt. Esimerkkinä tällaisista käytännöistä Kuronen ja kumppanit (2004, 6–7) tuovat esiin, kuinka naiset eivät välttämättä tule kohdatuksi palvelujärjestelmässä omana itsenään vaan ”naissukupuolesta juonnetun huolenpitotehtävänsä vuoksi lastensa äiteinä, miestensä vaimoina ja vanhempiensa hoivaajina” (ks. myös Nousiainen 2004).

Jaan omassa kirjoituksessani Kurosen ja kumppaneiden (2004) käsityksen siitä, että sukupuolispesifiyden ei pitäisi tarkoittaa tarkastelun kohdistumista juuri tai pelkästään naisiin, mutta nähdäkseni tämä on ollut välttämätön askel siirryttäessä sukupuolisokeasta ja lähtökohtaisesti miesten näkökulmaan keskittyvästä tutkimuksesta kohti tasaveroisempaa ja tarkoituksenmukaisempaa tutkimusta. Näistä näkökulmista käsin tarkastelen tässä luvussa aikaisempaa sekä suomalaista että kansainvälistä sukupuolen huomioivaa sosiaalityön tutkimusta. Tavoitteenani oli alun perin käsitellä erityisesti sosiaalityön asiakastyötä ja haavoittuvissa elämäntilanteissa (ks. Virokannas ym. 2020) olevien yksilöiden tai ryhmien kohtaamisia ja palvelutarpeita käsittelevää tutkimusta. Tällaisen tutkimuksen löytymisen osoittauduttua melko haastavaksi laajensin tarkastelun kohdetta ylipäätään sukupuolispesifillä otteella 2000-luvulla tehtyyn sosiaalityön tutkimukseen.

Kerron tässä luvussa ensin käyttämästäni metodista ja aineiston valikointiprosessista, jonka jälkeen esittelen aikaisemman tutkimuksen pohjalta, millaisiin aiheisiin sukupuolen huomioiva sosiaalityön tutkimus on kohdistunut ja millaista erityistä tietoa se on tuottanut. Lopuksi pohdin mitä annettavaa tutkimusten tuottamalla tiedolla on sosiaalityölle sekä miten sukupuoli olisi aiheellista huomioida jatkossa. Tiivistetysti ilmaistuna tämän luvun tarkoituksena on siis tarkastella kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla, millaista tietoa sukupuolen huomioiva sosiaalityön tutkimus on tuottanut 2000–luvulla ja mikä sen anti on sosiaalityölle.

Tutkimuksen toteutus: Kuvaileva kirjallisuuskatsaus ja aineiston valikointi

Olen käyttänyt tarkasteltavien tutkimusten valikoinnissa soveltavasti kuvailevaan kirjallisuuskatsaukseen pohjautuvaa menetelmää. Kuvaileva, toiselta nimeltään narratiivinen, kirjallisuuskatsaus tavoittelee laaja-alaista valitun ilmiön ymmärtämistä. Se on luonteeltaan tietyin kriteerein valikoidun aikaisemman tutkimuksen aineistolähtöistä tarkastelua. (Esim. Aveyard 2010; Vilkka 2023.) Empiirisen tutkimuksen tavoin myös kirjallisuuskatsauksessa lähdetään liikkeelle tutkimuskysymyksen muodostamisesta, mistä edetään aineiston valintaan ja sen kuvailevaan käsittelyyn sekä tulosten kokoamiseen (esim. Kangasniemi ym. 2013).

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen valinta suo tutkijalle enemmän vapauksia ja harkinnan varaa kuin mitä systemaattisen kirjallisuuskatsauksen valinta mahdollistaisi (esim. Gardner ym. 2023). Hyödynnänkin aineistona varsinaisten tietokantahakujen ohella omaa aihetta käsittelevän tutkimuksen tuntemustani ja käytän tutkimusartikkeleiden lisäksi toimitettuja teoksia sekä kotimaisia väitöskirjoja, jotka eivät ole tietokannoista välttämättä löydettävissä.

Löytääkseni itselleni uutta aihepiiriä koskevaa tutkimusta tein hakuja sosiaalityön tutkimusta sisältävästä Social Services Abstracts -tietokannasta erilaisia hakusanojen yhdistelmiä ja rajauksia käyttäen. Osa hauista osoittautui liian yleisluonteiseksi ja tuotti kymmeniätuhansia osumia. Vahvasti rajatut haut puolestaan tuottivat vain yksittäisiä osumia. Lopulta päädyin tekemään muutamia erillisiä hakuja yhdistelmällä hieman eri tavoin hakusanoja gender-specific (missä tahansa) ja ”social work” (abstraktissa), sekä termejä encounter, service ja treatment. Kieleksi määrittelin englannin, aikajaksoksi ja tekstien muodoksi vuoden 2010 alusta lähtien julkaistut vertaisarvioidut artikkelit tai kirjat. Tällaiset haut tuottivat reilusta sadasta muutamaan kymmeneen osumaan ja osa osumista toistui kaikissa yhdistelmissä. Kävin läpi reilun sadan osuman otsikot, ja mikäli otsikko vaikutti tutkimustehtäväni kannalta mielekkäältä, luin myös abstraktin. Osa lukemistani abstrakteista osoittautui epärelevantiksi tarkastelemani aiheen kannalta, kun taas osan teksteistä, kaikkiaan kahdeksan julkaisua, latasin abstraktin perusteella tarkemmin luettavaksi. En käyttänyt sisäänotto- tai poissulkukriteerinä tutkimuksen tekotapaa,

mutta mukaan valikoituneissa artikkeleissa oli useimmiten käytetty laadullisia, naisten haastatteluihin perustuvia aineistoja. Käsittelen tässä luvussa kaikkia valikoituja tekstejä. Lisäksi tein hakuja suomenkieliseen Julkariin laihoin tuloksin. Janus-lehdestä kävin otsikkotasolla läpi tutkimusartikkelit viimeisen noin kymmenen vuoden ajalta, minkä myötä tarkempaan tarkasteluun valikoitui vielä viisi tutkimusta, joita en aikaisemmin ollut huomioinut.

Sukupuolen huomioiva sosiaalityön tutkimus

Tyypillisin tapa huomioida sukupuoli näyttäisi tapahtuvan suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa fokusoitumalla vanhemmuuteen eli äitiyteen (esim. Virokannas 2011; 2014; Eronen 2020; Salovaara 2023; Heino ym. 2024) tai isyyteen (Salo 2021; Pelkonen 2023). Naiseuden tarkastelu ilman äitiysulottuvuutta oli huomattavasti yleisempää kansainvälisessä tutkimuksessa (esim. Wells ym. 2013; Page ym. 2024), tosin niissäkin äitiyttä usein sivuttiin, vaikka se ei olisi ollut tarkastelun lähtökohtana (esim. Wendt & Fraser 2019; Patton 2024). Tarkastelun konteksti, olipa kyse naisiin tai miehiin keskittyvästä tutkimuksesta, muodostui yleisimmin päihteidenkäyttöön (Väyrynen 2007; Virokannas 2011; 2014; Karttunen 2019; Salo 2021; Patton 2024), rikostaustaisuuteen (Granfelt 2007; Wendt & Fraser 2019; Salovaara 2023) tai lähisuhde- ja perheväkivaltaan (Nyqvist 2001; Keskinen 2005; Laine 2005; Wells ym. 2013; Gilfus ym. 2010) liittyvästä tematiikasta. Myös tytöt olivat tarkastelun kohteena muutamassa tutkimuksessa (Brown ym, 2021; Kolivoski 2022). Maantieteellisesti tutkimuksissa painottuu aineiston valikointitavan vuoksi suomalainen konteksti, mutta mukana on myös Australiassa, Intiassa, Iso-Britanniassa, Kanadassa, Sloveniassa ja Yhdysvalloissa tehtyä tutkimusta.

Olen jaotellut tarkastelussani olleen aineiston yhtäällä sen mukaan, keskittyikö tutkimus naisiin vai miehiin, sillä heteronormatiivisen sukupuolikäsityksen rikkovaa tai muunsukupuolisiin keskittyvää tutkimusta ei aineistossani ollut. Tutkimuksia, jotka olisivat keskittyneet samanaikaisesti useamman kuin yhden sukupuolimuodon käsittelyyn, ei myöskään löytynyt, vaikka esimerkiksi naisiin keskittyvässä tutkimuksessa saatettiin tehdä joitakin miessukupuoleen kohdistuvia vertailuja.

Toisena jaottelun perusteena sukupuolen ohella olen käyttänyt julkaisuissa käsiteltyjä sisällöllisiä teemoja, tosin lähes kaikki edellä mainitut teemat – päihteet, rikollisuus ja väkivalta – kietoutuivat toisiinsa. Naiset saattoivat toki olla lähisuhdeväkivallan kohteena ilman omaa päihteidenkäyttö- tai rikostaustaa mutta toisin päin tarkasteltuna tilanne on toinen. Sisällöllisen käsittelyn päätteeksi esitän koosteen käsiteltyjen tutkimusten keskeisestä annista ja niissä mahdollisesti esitetyistä suosituksista sosiaaliyölle.

Sukupuolispesifi lähisuhdeväkivalta naisen elämää hallitsevana tekijänä

Ensimmäisenä valikoiduista tutkimuksista esiin nousevana teemana esittelen lähisuhdeväkivaltaa käsitteleviä tutkimuksia, joissa sosiaalityön näkökulma on tavalla tai toisella läsnä. Osassa tutkimuksista käytettiin englanninkielistä ilmaisua ”intimate partner violence” viitaten erityisesti parisuhteeseen ja osassa laajempaa käsitettä ”domestic violence”, vaikka myös tällöin tarkastelu kohdistui erityisesti parisuhteeseen. Käytän omassa tekstissäni alkuperäisen julkaisun terminologiasta riippumatta lähisuhdeväkivallan käsitettä, joka on suomenkielisissä tutkimuksissa yleisemmin käytetty.

Filippiineiltä Kanadaan muuttaneiden naisten kokemuksia lähisuhdeväkivallasta käsittelevässä Lana Wellsin ja kumppaneiden (2013) tutkimuksessa väkivalta näyttäytyi prosessiluonteisena, arkielämään kokonaisvaltaisesti vaikuttavana olotilana ennemmin kuin yksittäisinä tapahtumina. Kodin ulkopuolisessa palkkatyössä käyminen saattoi tarjota traditionaalisten sukupuoliroolien vahvasti määrittämille naisille väylän lähteä hakemaan muutosta väkivaltaiseen parisuhteeseen. Tutkijat korostivat auttamistahojen tarvetta ymmärtää lähtökulttuureita ja niissä vallitsevia sosiaalisia toimintamalleja sekä maahanmuuton mieltämistä jo lähtökohtaisesti sukupuolispesifinä.

Naisten omat tulomassa sijaitsevat lähiverkostot muodostivat Wellsin ja kumppaneiden (mt.) mukaan mahdollisen suojatekijän lähisuhdeväkivallalle. Auttamisammattilaisen koulutustarpeiden ohella tulisikin heidän mukaansa hyödyntää naisten luonnollisista yhteisöistä löytyviä epävirallisia tukihenkilöitä.

Koulutuksen merkitystä ja tietoisuuden lisäämisen tarvetta korostettiin myös Mary E. Gilfiuksen ja kumppaneiden (2010) tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin lähisuhdeväkivaltaa sukupuolisidonnaisena ilmiönä koskevaa aikaisempaa tutkimusta. Tutkijat painottivat sukupuolen huomioimista yhdessä muiden yhtäällä yksilöllisten ja toisaalla rakenteellisten tekijöiden kanssa. Lähisuhdeväkivaltaa koskevan problematiikan kanssa työskenneltäessä tulisi arvioida kattavasti väkivallan ja pakottavien tekojen historiaa, vakavuutta, kontekstia ja merkitystä kunkin osapuolen näkökulmasta. Sosiaalityön opiskelijoille tulisi opettaa lähisuhdeväkivallan vivahteita sukupuolen näkökulmasta, jolloin he pystyisivät sosiaalityöntekijöinä työskennellessään paremmin valitsemaan sekä arvioimaan turvallisia ja tehokkaita interventioita. (Mt.)

Sukupuolisidonnaisena näyttäytyvää lähisuhdeväkivaltaa tarkastellaan myös Anna Nikupeterin (2016) tutkimuksessa, jossa analysoidaan entisen kumppanin harjoittaman vainon merkityksiä eronneiden naisten kertomuksissa. Vaino mielletään tutkimuksessa yhtenä lähisuhdeväkivallan muotona, joka haavoittaa naista moninaisin tavoin liittyen niin tunnekokemuksiin, arkeen, sosiaalisiin suhteisiin kuin avunhakuun. Nikupeteri (mts. 123) korostaa vainon ulottuvan naisen äitiyteen ja lapsisuhteeseen lasten aistiessa äidin pelon ja jakaessa huolen turvallisuudesta. Naiset voivat kokea syyllisyyttä vainon heijastuksista lapsiin samalla kun itse pelkäävät vainoajaa. Auttamisammattilaisten tulisikin nähdä myös lapset osallisina vainon aiheuttamiin negatiivisiin seurauksiin.

Nikupeteri (mt.) tuo esiin useiden naisten turhautuneisuutta ja tyytymättömyyttä riittämättömiksi koettujen palvelu- ja oikeusjärjestelmän mahdollisuuksiin puuttua vainoon. Ammattilaisten olisi tärkeää huomioida paremmin naisten oma käsitys ja tulkinnat määritellessään naisten avuntarvetta. Pahimmillaan ammatilliset tulkinnat voivat Nikupeterin mukaan haavoittaa naisia entisestään, jos he eivät tule tunnistetuiksi avunhakijoina.

Kunniaan liittyvää väkivaltaa käsitellyt Eeva Elfving Ström (2024) painottaa Nikupeterin (2016) tavoin sosiaalityön tarvetta keskustella avoimesti ja kuunnella naisten itsensä tapoja merkityksellistää elämäntilannettaan ja etsiä ratkaisuja. Hieman toisin kuin etukäteistietämisen merkitystä korostaneet Wells ja kumppanit (2013), Ström kehottaa välttämään stereotyyppisten tulkintojen tekemistä koskien muualta muuttaneiden naisten asemaa omassa perheessään.

Kaikkia edellä käsiteltyjä tutkimuksia yhdistää lähisuhdeväkivaltatematiikan ymmärtäminen moniulotteisena naisen koko elämäntilannetta haavoittavana tekijänä, jonka kohtaamiseen sosiaalityössä tai auttamisjärjestelmässä laajemmin ei välttämättä ole riittävästi keinoja. Vaikka lähtökohtana on tilanne, jossa fyysisesti vahvempi mies harjoittaa väkivaltaa itseään heikompaa naista kohtaan, kyse on huomattavasti monisyisemmästä problematiikasta, johon kytkeytyvät kulttuuriset käsitykset ja normit, niin epävirallisen läheisverkoston kuin virallisen auttamisjärjestelmän suhtautuminen sekä naisten omat käsitykset itsestään naisina. Koulutuksen merkityksen korostamisen ohella naisten omien selitysmallien ja kokemusten kuuleminen näyttäytyy eri tutkijoiden tarkasteluissa tärkeänä.

Naisen rikostausta muutosvaatimusten ja jännitteiden aiheuttajana

Kun edellä kuvatuissa tutkimuksissa naiset näyttäytyivät väkivallan kohteina ja uhreina, seuraavaksi käsitellyssä teemassa he asemoituivat mahdollisen lähisuhdeväkivallan kohteena olemisen ohella itse rikostuomion saaneiksi tai osallisiksi rikolliseen toimintaan. Naisten suhteet lapsiinsa ja kokemukset lähisuhdeväkivallan kohteeksi joutumisesta näyttäytyivät keskeisenä muutoksen motivaattorina Sarah Wendtin ja Heather Fraserin (2019) tutkimuksessa, jossa oli haastateltu vankeusrangaistusta kärsiville naisille ennen vapautumista suunnatun kuntoutusprojektin asiakkaita Australiassa. Tutkijat painottivat sukupuolen merkityksen huomioimista rikostaustaisten, väkivallan kohteiksi joutuneiden ja päihderiippuvuuksista kärsivien naisten kanssa työskentelyssä, sillä sukupuolen ymmärrettiin risteävän useiden muiden naisten elämäntilannetta mahdollisesti haavoittavien tekijöiden, kuten luokka-aseman ja etnisen taustan, kanssa. Naisten yksilökohtaisia tilanteita tulisikin Wendtin ja Fraserin (mt.) mukaan tarkastella suhteutettuna laajempaan sosiaaliseen kontekstiin.

Rikostaustaisten naisten äitiysidentiteettien rakentumista tarkastellut Ulla Salovaara (2023) pohtii puolestaan naisten esiin tuomien häpeän ja syyllisyyden tunteiden yhteyttä siihen, kuinka naiset tulkitsevat sosiaalityöntekijöiden toimintaa vallan käyttäjinä. Äitiysidentitee-

tit näyttäytyivät joko ristiriidassa sosiaalityöntekijän näkemysten kanssa olevina, kohtaamatta jääneinä tai riittämättömäksi koettuina. Naiset korostivat heille asetettua painetta vakuuttaa sosiaalityöntekijöitä riittävästä vanhemmuudestaan ja päihteettömyydestään. Salovaara (mts. 387–388) painottaa tutkimuksensa tuloksissa päihteiden käytön hallitseman elämän ja niin kutsutun valtaväestön tavanomaisen elämän välisten kulttuurierojen ymmärtämisen tärkeyttä äitinaisten kohtaamisessa lastensuojelun kontekstissa. Naisten kokemukset avun ja tuen puutteesta lastensa sijoitusprosessien aikana liittyvät Salovaaran tulkinnan mukaan osaltaan siihen, että apua ei olla kyseisessä elämänvaiheessa kyetty ottamaan vastaan. Sosiaalityössä tulisikin olla sensitiivisiä kulloisellekin tilanteelle ja tarjota tukea toistuvasti ja aktiivisesti prosessin eri vaiheissa (mt.).

Karen M. Kolivoski (2022) hyödyntää kriittistä rotuteoriaa (CRT) ja intersektionaalisuuden käsitettä tutkimuksessaan, jossa hän tarkastelee afrikkalaisamerikkalaisten kaltoinkohdeltujen ja lastensuojelun asiakkaina olleiden tyttöjen yliedustusta rikosoikeusjärjestelmän kanssa tekemisissä olevien nuorten naisten joukossa. Kolivoskin mukaan rodullistavien asenteiden ja rasismin kietoutuminen tyttöjen ja nuorten naisten kokemuksiin olivat keskeisiä huomioitavia tekijöitä niin työntekijöiden kuin palvelujärjestelmän tasolla tyttöjen auttamista pohdittaessa. Kuten monessa muussakin sukupuolisensitiivisessä tutkimuksessa (esim. McPhail 2008; Wells ym. 2013), työntekijöiden lisäkoulutus kokonaisvaltaisen ymmärryksen laajentamiseksi nostetaan esiin tärkeänä. Työntekijöiden tulisi tunnistaa ja reflektoida omia asenteitaan ja näkemyksiään voidakseen tukea ja kohdata nuoria naisia sensitiivisesti (Kolivoski 2022, 142).

Kate Brown ja kumppanit (2021) tarkastelevat hieman erilaisesta näkökulmasta nuorten naisten ja palvelujärjestelmän välisiä kohtaamisia kuin kohderyhmänsä monisyistä problematiikkaa ja palvelutarpeita korostava Kolivoski (2022). Brown ja kumppanit (2021) tarkastelevat tyttöjen strategioita vastustaa palvelujärjestelmän tapaa kategorisoida heidät lähtökohtaisesti haavoittuvaksi asiakasryhmäksi johtuen heidän elämäntilanteestaan esimerkiksi turvakodin asiakkaana tai turvapaikan hakijana. Nuoret naiset toivat tutkimushaastatteluissa esiin kokemuksiaan siitä, kuinka heidän toimintakykyynsä ja ulkonäköönsä kohdistet-

tiin tiettyjä sukupuoleen ja haavoittuvuuteen liitettyjä stereotyyppisiä odotuksia. Mikäli näitä odotuksia ei täytetty, palvelujärjestelmässä tapahtuviin kohtaamisiin saattoi syntyä jännitteitä. (Ks. myös Patton 2024; Page ym. 2024.) Tutkimuksen nuorten naisten tavat vastustaa heihin kohdistuvia kategorisointeja eivät välttämättä aina helpottaneet heidän elämäntilannettaan ja palveluiden saantia. Tästä huolimatta Brown ja kumppanit (mts. 22) korostavat sosiaalityön ja laajemmin palvelujärjestelmän tarvetta ravistella ennakkokäsityksiään haavoittuviksi määritellyistä naisista traumatisoituneina, heikkoina ja passiivisina.

Naisiin, äiteihin ja tyttöihin näyttäisi kohdistuvan useanlaisia jännitteitä aiheuttavia sukupuolisidonnaisia odotuksia ja ennakkoluuloja heidän tullessa nähdyksi palvelujärjestelmässä rikoksen tekijöinä, osallisina tai kohteina. Edellä kuvatuissa tutkimuksissa korostui rikostaustan intersektionaalinen ymmärrys eli useiden haavoittuvuutta aiheuttavien tekijöiden risteäminen osana haastavaa elämäntilannetta, jonka kohtaamiseen palvelujärjestelmä ei aina ollut valmis tai tarjottu apu ei ollut oikea-aikaista. Toisaalta tutkimusten naiset tai tytöt eivät toivoneet määrittyvänsä pelkästään monisyisen problematiikan kautta passiivisina avun tarvitsijoina, vaan heidän toimijuutensa ja itsemääräämisoikeutensa tulisi tunnustaa ja huomioida yhtäaikaisesti tarvittavan tuen tarjoamisen kanssa.

Normista poikkeavat äitiysidentiteetit ja niiden seuraukset

Yleisistä yhteiskunnallisista normiodotuksista poikkeava äitiys oli yksi sosiaalityön tutkimuksessa suosittu tulokulma sukupuolispesifin tutkimuksen tekemiseen. Elina Virokannas (2011) on käsitellyt huumeita käyttäneiden äitien äitiysidentiteettien tuottamisen tapoja eri näkökulmista. Naisten haastattelupuheessa rakentuneita tapoja identifioitua äideiksi olivat ensiksi vastuullinen äitiys, jossa nainen lapsensa edun vuoksi haki apua lastensuojelusta, vaikka se tarkoittikin huostaanoton myötä tulevaa erilleen joutumista lapsesta. Toisena muotona Virokannas esittelee luovuttavan äitiyden, jossa äitiys näyttäytyy ulkoisten voimien ja tahojen determinoimana. Myös tässä äitiyskategoriassa lapsi huostaanotetaan, mutta äiti ei toimi yhteistyössä lastensuojelun kanssa.

Strategisessa äitiydessä nainen pyrki toimimaan viranomaisten kanssa heitä miellyttävällä tavalla säilyttääkseen lapsensa lähivanhemmuuden. Nainen kontrolloi tarkasti siitä, mitä hän kertoo viranomaisille, samalla kun hän toimi näennäisesti yhteistyössä ja ikään kuin hyväksyy saamansa ohjeet. Viimeisessä muodossa äitiys näyttäytyy palvelujärjestelmän naiselle asettamien kategorioiden vastustamisena ja taisteluna lapsen itsellään pitämisen puolesta. Kaikille äitiysidentiteetin muodoille Virokannas määrittelee ominaiseksi rajallisuuden ja pyrkimyksen sinnitellä yhteiskunnan päihdetaustan omaaville äideille asettamien tiukkojen reunaehtojen ja normiodotusten puristuksissa.

Virokannas (mt.) toteaa naiseuden ja äitiyden ideologioiden olevan yhä sidoksissa toisiinsa universaalisti ja tiukasti, vaikka ajatusta biologialähtöisestä äitiydestä on kritisoitu pitkään ja tuotu rinnalle käsitystä äitiydestä sosiaalisena ja aikasidonnaisena (ks. myös McPhail 2008). Yhäkin kasvatusvastuusta lipevä isyys näyttäytyy kulttuurisesti helpompana hyväksyä kuin lapsensa ”hylkäävää” äitiyttä, mikä näkyy erityisen selvästi hoitojärjestelmässä ja viranomaistyössä (ks. myös Mejak & Leskosek 2021; Salovaara 2023), jossa norminmukaisesta äitiydestä poikkeamista saatetaan sanktioida. Tämä puolestaan näyttäytyy erityisen haitallisena haavoittuvissa elämäntilanteessa oleville päihderiippuvuudesta toipumassa oleville naisille, joille edes rajatun äitiysidentiteetin ylläpitäminen näyttäytyy tärkeänä ja motivoi itsestään huolehtimiseen (esim. Virokannas 2011; 2013; Salovaara 2023).

Vääränlaisesta äitiydestä rankaiseminen nousee esiin myös Sameena Azharin ja kumppaneiden (2019) Intiaan sijoittuvassa tutkimuksessa, joka koskee HIV-positiivisuuden tuomaa leimaa naisille heidän estyessään toimimasta odotetun äitiysroolin mukaisesti. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta esteestä he mainitsevat vastasyntyneen lapsen imetyksen, joka mielletään tiukasti hyvään äitiyteen nivoutuvaksi, ja jota HIV-positiiviset äidit eivät voi tehdä. Sosiaalityöltä ja -politiikalta Azhar ja kumppanit (mts. 73) peräänkuuluttavat parempaa ja kokonaisvaltaista ymmärrystä HIV-positiivisuuden naiselle aiheuttamasta häpeästä ja mahdollisista mielenterveydellisistä haasteista, niistä juontuvasta tarpeesta piilotella sairauttaan, eristäytyä ja jäädä siten ulkopuoliseksi palveluista ja hoidosta.

Syvien kulttuuristen moraalinormien säätelemien äitiysodotusten täyttämisen haasteellisuus tulee edellä kuvatuissa tutkimuksissa esiin

tilanteissa, joissa naisena olemisen lähtökohdat eivät muutoinkaan vastaa ihanteita. Äärimmäistä esimerkkiä edustaa Vesna Mejakin ja Vesna Leskosekin (2021) Sloveniaan sijoittuva tutkimus, jonka mukaan raskaana olevien, huumeiden käyttö taustan omaavien, naisten annettiin palvelujärjestelmän taholta ymmärtää, että heillä ei olisi oikeutta tulla äidiksi. Vaikka myös isyyteen kohdistuu odotuksia (ks. myöhemmin tässä luvussa Salo 2021; Pelkonen 2023), äitiysodotuksissa valtakulttuurin silmissä epäonnistuminen näyttää hallitsevan naisen elämää kokonaisvaltaisesti. David Patton (2024) korostaakin huumeita käyttäneillä naisilla olevan miehiin verrattuna kaksikertainen negatiivinen leima, sillä he ovat päihteiden käytön lisäksi epäonnistuneet täyttämään yhteiskunnan asettamia oletuksia kunnollisen naisen ja potentiaalisen hyvän äidin ja huolenpitäjän roolista (ks. myös Page ym. 2024).

Äitiyden ja päihteiden käytön liittyessä toisiinsa äitiyteen kohdistuu usein niin palvelujärjestelmässä kuin arkipuheessa aktiivista moralisointia ja paheksuntaa. Sen sijaan esimerkiksi maahanmuuttajataustaisuuden vuoksi valtavirrasta poikkeava äitiys ei välttämättä tule paheksutuksi, vaan jää kokonaan vaille huomiota. Tämän tulee esiin Eveliina Heinon ja kumppaneiden (2024) tutkimuksessa, joka käsittelee vieraskielisten maahanmuuttajaäitien hyvinvointia COVID-19-pandemian kontekstissa. Tutkimuksen (mt.) mukaan pandemia vahvisti sukupuolten välistä eriarvoisuutta ja haastoi äitien hyvinvointia usein eri tavoin ilmeten esimerkiksi arjen elinolojen huonontumisena, huolena terveydestä, kasvaneena vastuuna palkattomasta hoiva- ja kotityöstä sekä heikentyneenä yhteytenä suomalaiseen yhteiskuntaan. Suomea tai ruotsia osaamattomat äidit kokivat vaikeuksia saada riittävästi tietoa pandemiasta ja sitä koskevista viranomaispäätöksistä. Heillä oli haasteita lastensa auttamisessa etäopetuksessa, mikä johti vieraskielisten lasten koulutukselliseen eriarvoisuuteen. Sosiaalisten verkostojen ja tuen puute vahvisti yksinäisyyden tunteita ja koti-ikävää. Tutkijat (mt.) korostivat riittävän tiedon saannin tärkeyttä eri kielillä niin saatavilla olevista palveluista kuin julkisista päätöksistä, rajoituksista ja suosituksista. Mahdollisissa tulevissa pandemioissa kielivähemmistöjen eristäytymisen ehkäiseminen pitäisi huomioida paremmin ja löytää keinoja äitien tukemiseen.

Eeva Erosen (2020) tutkimus vertaistukiryhmään osallistuneiden naisten kokemuksista edustaa vielä yhtä tulokulmaa äitiyden käsitte-

lyyn sosiaalityön tutkimuksessa. Erosen haastattelemien naisten kertomusten mukaan ryhmän mahdollistama oma aika määrittyi hengähdystauoksi äitiysodotusten naiselle asettamista vaatimuksista. Sosiaalityössä tätä havaintoa voitaisiin Erosen (mts. 354) mukaan hyödyntää rakentamalla naisille paikkoja toteuttaa itseään äitiroolin ulkopuolella, mikä voisi luoda tilaa myös traumaattisten kokemusten käsittelyyn. Tällaisten tilojen tarjoaminen voisikin toimia yhtenä tukikeinona mille tahansa norminmukaisesta äitiydestä poikkeavalle tai ylipäätään äitiysidentiteetistä etäisyyttä ottavalle naisryhmälle.

Naiserityiset esteet ja edistävät tekijät päihteiden käytöstä toipumiselle ja palveluihin hakeutumiselle

Sosiaalityön tutkimuksessa on pohdittu sekä haavoittuvaan elämäntilanteeseen kontekstoituvaan äitiyteen että naiseuteen laajemmin liittyvien palveluiden tarpeita ja erityisesti haitallisesta päihteidenkäytöstä toipumisen mahdollisuuksia. Sosiaalisen leiman ja siitä aiheutuvan häpeäntunteen kantaminen vaikeuttavat päihteiden käytöstä toipumista ja palveluihin hakeutumista, etenkin kun naista tukevilla sosiaalisilla verkostoilla ja lähiyhteisöllä tai niiden puutteella on merkittävä rooli toipumisessa (Karttunen 2019; Virokannas 2020; Patton 2024). Teija Karttunen (2019) painottaa häpeän ja syyllisyydentuntoa erityisesti naiseuteen ja päihteiden käyttöön liittyvänä ulottuvuutena. Negatiiviset tuntemukset kiinnittyvät niin rakenteellisiin seikkoihin kuten yhteiskunnallisiin moraalikäsityksiin ja palvelujärjestelmän toimintatapoihin kuin yksilötasolle sijoittuviin käsityksiin äitinä ja naisena epäonnistumisesta.

Päihteitä käyttäneitä naisia Iso-Britanniassa haastatelleiden Sarah Pagen ja kumppaneiden (2024) mukaan naisten tietoisuus hyvän äidin ja vaimon stereotyyppisistä rooliodotuksista voi estää heitä ylipäätään hakemasta palveluita. Naiset raportoivat kokeneensa leimasta aiheutuvia häpeäntunteita sekä läheisverkostojensa että auttamisammattilaisten kanssa tekemisissä ollessaan. Oman toiminnan ja ulkonäön kokeminen nolona voimisti negatiivista leimaa varsinkin, jos viranomaiset vahvistivat asennoitumistavallaan tai suoranaisia moitteita esittämällä tämänkaltaisia tuntemuksia. Myös epärealistiset odotukset, ammattikielen ja

-terminologian käyttö tai huumeriippuvaiseksi nimittäminen saattoivat lisätä naisten negatiivisia tuntemuksia. (Mt.)

Asunnon saaminen ja säilyttäminen näyttäytyvät haasteellisina myöskin Iso-Britanniassa naisten haastattelututkimusta tehneen Pattonin (2024) mukaan. Asunnottomuus, asumisen epävarmuus ja jatkuvat muutot olivat päihderiippuvuudesta toipumassa oleville naisille yleisiä kokemuksia. Esimerkiksi väliaikaisista tuetuista asumismuodoista saatettiin joutua siirtymään välillä asunnottomuuteen, mikä puolestaan ei edesauttanut itsensä hoitamista ja palveluihin hakeutumista. (Ks. myös Granfelt 2022.)

Toinen erityisesti naisia koskeva haaste hoitoon hakeutumiselle on Pattonin (2024) mukaan miespartnereiden heihin kohdistama lähisuhdeväkivalta ja sen uhka, mikäli partneri ei halua naisen olevan tekemisissä palvelujärjestelmän kanssa. Tällöin turvallisen, omassa hallussa olevan, asunnon merkitys voi olla ratkaiseva naisen toipumisen kannalta (ks. myös Granfelt 1998; Lehtonen ym. 2020). Patton (2024) korostaa oman asunnon hankkimisessa onnistumisen tuottavan usein heikon itsetunnon omaaville naiselle positiivista minäkuvaa, mikä puolestaan tukee toipumista. Myös raskaus ja äitiys näyttäytyivät hoitoon hakeutumiseen motivoivina tekijöinä, kun taas toipumisen alkuvaiheessa aloitetut uudet romanttiset suhteet saattoivat edesauttaa päihteiden käytön jatkumista. Patton (mt.) mieltää asumisen siirtymien olevan päihderiippuvuudesta toipuville naisille ennen kaikkea sosiaalinen prosessi, jossa haavoittavuutta tuottavien parisuhteiden katkaiseminen ja sosiaalisilta verkostoilta saatava tuki ovat keskiössä.

Palveluihin hakeutumista ja toipumista sen sijaan edistävät sukupuoli- ja traumatietoinen, empaattinen ja avoin kohtaaminen (esim. Patton 2024). Karttunen (2019) on käsitellyt etnografisessa tutkimuksessaan naiserityistä päihdehoitoa vastapainona hoitomuodoille, jotka ovat perinteisesti perustuneet miespuolisten asiakkaiden tarpeille. Naiserityisyyden käsitteen määrittely on Karttusen mukaan kuitenkin haasteellista, eikä naiserityisyyden toteutuminen hoidossa tiivisty siihen, että naiset työskentelevät naisten kanssa, vaikka toiset naiset tarjosivatkin vertaistuellisen tilan työskentelylle. Naiseus ja sukupuoli nousivat Karttusen tutkimassa yhteisössä esiin useilla tavoilla ja sukupuolen merkityksestä oltiin tietoisia. Sukupuoli näyttäytyi esimerkiksi suhdekysy-

myksenä: kuinka ollaan suhteessa itseen naisena, suhteessa toisiin naisiin ja puolestaan suhteessa vastakkaiseen sukupuoleen. Sukupuolitietoisuus määrittyi kiinnostuksena pohtia sukupuolen merkitystä naisten päihdeongelmalle ja siitä toipumiselle ilman naiseuden kategorisoimista stereotyyppisiin normeihin. Kehollisuus ja sen yhteys traumakokemuksiin, kuten alistetuksi tulemiseen ja väheksynnän kokemiseen, huomioitiin hoitomuodoissa. Laajemmin mielenterveyden haasteisiin ja negatiivisiin minäkäsityksiin suuntautuva työskentely sekä tunteiden huomioiminen oli yhteisössä tärkeää.

Karttunen (2019, 250) painottaa sosiaalisten suhteiden merkitystä, omaa äitiyttä ja suhdetta vastakkaiseen sukupuoleen päihdehoidon kannalta merkityksellisenä. Hän tiivistää (mts. 257–263) päihdehoidon kehittämissuosituksiksi naisten toisistaan poikkeavien lähtökohtien ja tarpeiden tunnistamisen ja naisten elämäntilanteiden kokonaisvaltaisen huomioimisen. Kaikki naiset eivät siis tarvitse samanlaisia tai yhtä pitkiä hoitojaksoja, ja työskentelyn teoreettiset ja menetelmälliset lähtökohdat tulisi tunnistaa, jotta niitä voidaan suunnata tarpeenmukaisesti. Myös ammatillisen ja vertaistuen yhdistämistä voitaisiin hyödyntää avopalveluissa aikaisempaa enemmän (ks. myös Page ym. 2024).

Päihteiden käytöstä toipuvat naiset toivoivat kaiken kaikkiaan sosiaalityöntekijöiltä ja muilta viranomisilta läpinäkyvyyttä heitä koskevissa päätöksissä, empaattista ja ymmärtäväistä kohtelua tuomitsemisen sijaan sekä sukupuolen huomioivaa traumatieotoista otetta (Karttunen 2019; Page ym. 2024). Patton (2024) suosittelee, että myös päihdekuntoutus- ja asumispolitiikassa otettaisiin käyttöön sukupuolikohtaisia strategioita, jotka huomioivat naisen elämäntilanteen kokonaisvaltaisesti ja ymmärtävät toipumisen sosiaalisena prosessina. Sosiaalityössä voitaisiin paremmin huomioida naisia toipumiseen motivoivia aikasidonnaisia tekijöitä kuten raskausaikaa ja halua huolehtia omista lapsista (mt.; Page ym. 2024).

Maskuliinisuuden kategoriat ja niiden purkaminen

Miehiä ja maskuliinisuutta käsitteleviä julkaisuja oli aineistossani vain muutamia ja ne kaikki perustuivat suomalaiseen tutkimukseen. Jiri

Nieminen (2023) kritisoi tuoreessa julkaisussaan sosiaalityön tukimusta kriittisen miestutkimuksen vähäisestä hyödyntämisestä. Omassa tutkimuksessaan Nieminen pohtii kuinka bourdieulaista pääomateoriaa voisi käyttää sosiaalityön kontekstiin sijoittuvaan maskuliinisen pääoman tarkasteluun. Tällaisen tutkimuksen tavoitteeksi hän määrittelee maskuliinisista toimintamalleista aiheutuvien ongelmien ehkäisemisen sekä sukupuolittuneiden käytäntöjen ja hierarkkisten valtasuhteiden purkamisen.

Kuten feminiinisyys naisille, ei maskuliinisuus miehille tarkoita samaa asiaa puhumattakaan siitä, että tällaiset kategorisoinnit olisivat ylipäätään faktuaalisesti olemassa ja sijoitettavissa kahteen booliin ilman niiden kulttuurista ylläpitoa ja vahvistamista. Stereotypiat, joissa maskuliininen pääoma mielletään esimerkiksi miesten naisiin ja lapsiin kohdistamana (väki)valtana, heikentävät yhdessä mahdollisten muiden negatiivisten sosiaalisten kategorisointien kanssa miesten ja poikien itseymmärrystä (mt.).

Näen Niemisen (mt.) ajatuksissa yhtymäkohtia Tarja Pösön (2003, 175) 20 vuotta aikaisemmin esittämiin ajatuksiin, joiden mukaan sukupuolen, asiakkuuden ja sosiaalityön suhdetta pitäisikin tarkastella analysoimalla todellisissa asiakaskohtaamisissa todentuvia sukupuoliasemia ja oletuksia. Itsestäänselvyyksissä pitäytymisen sijaan sosiaalityössä tulisi siis reflektoida millaisia maskuliinisuuksia ja feminiinisyyksiä käytännön tilanteissa tuotetaan, milloin sukupuolen merkitys on toissijainen jonkin muun kategorian määritellessä toimintaa ja mitä näiden konstruktioiden ylläpito merkitsee sosiaalityön toteuttamisen kannalta (Nieminen 2023; Pösö 2003; ks. myös Laine 2005; Kuronen 2009.)

Isyyden uudet ihanteet

Kriittiseen miestutkimukseen asemoituu myös Arttu Salo (2021) käsitellessään isyyden, alkoholinkäytön ja maskuliinisuuden keskinäisiä suhteita erilaisten kulttuurintuotteiden ja verkkokeskusteluiden avulla. Niemisen (2023) tavoin Salo korostaa miehisyyteen kohdistuvien normien ollen myöhäismodernissa ajassa niin alkoholin- kuin väkivallankäytön osalta jatkuvassa liikkeessä. Salo (2021) esittää uudenlaisen isyyden suhteen alkoholinkäyttöön poikkeavan merkittävästi perinteisestä

etäisen isän humalahakuisesta juomisesta. Nykyisien ihanteena on sosiaalinen ja hallittu alkoholin käyttö. Lähtökohtaisesti alkoholia ei käytetä lasten nähden, tosin lapsille kohtuukäytön opettaminen voi olla miesten itsensä näkökulmasta hyväksyttävää tai jopa isän velvollisuus.

Salon (mt.) tutkimuksessa isien mahdollinen humalajuominen määrittyi kulttuuristen käsitysten mukaan hyvinkin ansaittuna, sijoittuen yksittäisiksi irtiotoiksi kodin ulkopuolelle. – Äitien ollessa kyseessä sallittu irtiotto näyttäytyy Erosen (2020) tutkimuksen valossa hyvin erilaisena. Hieman karrikoiden ilmaistuna, kun isät voivat ryypätä arjen raskaudet kaveriporukassa, tulee äitien käyttää mahdollinen kodin ulkopuolinen aika käsittelemällä ilmeisenkin selvinpäin traumaattisia kokemuksiaan vertaistensa kanssa.

Vaikka päihteiden käyttö näyttää yhä tiukasti sukupuolisidonnaiselta sallitun ja ei-sallitun suhteen, isillä ja äideillä ilmenee myös samankaltaisia lähtökohtia vanhempana toimimiseen. Lasten kanssa tekemisissä oleminen sekä mahdollisuus toteuttaa ja tulla nähdyksi edes jonkinlaisena vanhempana näyttäytyi äitejä koskevien tutkimusten ohella tärkeänä myös isille. Salon (2021) käsitellessä niin sanotusti kulttuurisesti ”normaalien”, ei palvelujärjestelmän asiakkaina olevien, isämiesten alkoholinkäyttöä koskevia näkemyksiä, Tarja Pelkonen (2023) on tutkinut perhehoitoon sijoitettujen lasten isien asiakasdokumentteja. Pelkosen tavoitteena on ollut selvittää isien roolia ja isyyden rakentumisen tapoja lastensuojelun sijaishuollon kontekstissa.

Isyyden muodot vaihtelivat Pelkosen (mt.) tutkimuksessa katkenneista suhteista, joissa lapsen olemassaolosta ei välttämättä edes tiedetty, viikoittaiseen yhteydenpitoon. Näiden väliin jäävissä ”löyhissä suhteissa” yhteydenpito lapseen oli vähäistä mutta isille tärkeää. Mikäli löyhien suhteiden isillä oli taustallaan päihde- tai mielenterveyskuntoutusjaksoja, viranomaisverkosto ja vertaistuki näyttäytyvät isyyttä tukevina tekijöinä. Läheissuhteet saattoivat toimia sekä isyyttä tukevaan mutta myös estävään suuntaan. Oman äidin ollessa tärkeä tukeva tekijä, kaveripiiri saattoi hankaloittaa isyyteen sitoutumista.

Sosiaalityön kannalta Pelkosen (mt.) tuloksissa on erityisen mielenkiintoista, kuinka miessukupuolta edustavia isiä saatiin osallistettua sekä työskentelyyn että lapsen elämään. Asiakirjoista tuli esiin isien kokemuksia leimatuiksi tulemisesta lastensuojelun taholta, minkä vanavedessä seurasi isien kriittisyys ja tyytymättömyys. Tämä puolestaan saat-

toi vahvistaa isien määrittymistä hankalina ja aggressiivisina henkilöinä. Sen sijaan isien lämpimät tunteet lasta kohtaan ja halu pitää lapsesta huolta edesauttoivat isien osallisuutta. Tutkimuksen (mt.) mukaan sosiaalityössä voidaan tukea isien osallistumista kutsumalla heitä aktiivisesti mukaan, välttämällä huonon isän leiman antamista ja pyrkimällä tunnistamaan isien elämäntilanteita, tunteita ja tuentarpeita. Näissä suosituksessa ei olla kovin kaukana vastaavista äitiyttä tukevista menetelmistä, tosin äitejä ei erityisesti ”kutsuta mukaan” heidän ollessaan jo lähtökohtaisesti lastensuojelutyön keskiössä.

Lopuksi

Luvun alussa kuvaamieni feminismin ensimmäisen ja toisen aallon lisäksi kansainvälisessä keskustelussa on 2000-luvulla puhuttu feminismin kolmannesta ja neljännestä aallosta sekä nimetty useita erilaisia suuntauksia. Barbara Fawcett (2023) mainitsee esimerkiksi sosialistisen feminismin, standpoint feminismin, mustan feminismin ja ”choice” feminismin. Hän korostaakin feminismin tarkoittavan eri asioita eri henkilöille (ks. myös McPhail, 2008; Wendt & Moulding 2017). Laatimani katsauksen perusteella voin yhtyä Kurosen yli 20 vuotta sitten esittämään kritiikkiin ja todeta, että ainakaan suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa nämä erilaisten feminististen suuntausten vaikutteet eivät edelleenkään saa kovin merkittävää roolia.

Kurosen (2009) peräänkuuluttamaa sukupuolistavien käytäntöjen tutkimusta en myöskään suoranaisesti löytynyt, tosin viitteitä tämänkaltaiseen ajatteluun oli luettavissa joidenkin tutkijoiden pohdinnoissa (esim. McPhail 2008). Lähimmäksi Kurosen kaipaamaa tutkimusta tulkitsen menevän Pösön (2003) jo ennen Kurosen esittämiä näkemyksiä tekemän tutkimuksen, jossa hän tarkasteli sosiaalityöntekijöiden tapoja identifioida kirjalliseen muotoon saatettujen asiakaskohtaamisten osapuolten sukupuolia. Pösö siis tarkasteli sukupuolta jonakin, mikä mielletään sukupuoleksi, mikä puolestaan toi esiin sosiaalityöntekijöiden sukupuolikäsityksiä. Vieläkin varhaisempi ja eräänlainen aikaansa edellä oleva esimerkki on Eräsaaren (1995) viiltävän tarkkasilmäinen kuvaus sukupuoliroolien aktualisoitumisesta sosiaalitoimiston arjessa koskien

niin aloitteentekoja, ohjeiden ja papereiden hienovaraista liikettä kuin asemoitumista fyysiseen tilaan. Vaikka sukupuolen tarkastelu ei ole Eräsaaren teoksessa varsinaisesti keskiössä, tulee hän tuottaneeksi oivaltavia havaintoja sekä työntekijöiden että asiakkaiden sukupuolisidonnaisista käytännöistä.

Yhdenlaisen poikkeuksen tässä luvussa esittämiini 2000-luvulla laadittuihin suomalaisiin tutkimuksiin muodosta Päivi Petreliuksen (2005) sukupuolta ja subjektiuutta naissosiaalityöntekijöiden muisteluissa käsittelevä tarkastelu, jossa sukupuolen ymmärretään rakentuvan kulttuuristen ja sosiaalisten sukupuolirakenteiden performatiivisen toiston tuloksena. Petreliuksen lähtökohtana oli oletus erityisesti asiantuntija-asemassa olevin miesten ja naisten erilaisesta asemasta työelämässä, jossa naisvaltainen sosiaalityö määrittyi näkymättömäksi. Tätä näkyvyyttä hän toi esiin keräämällä sosiaalityöntekijänaisten muistoja ja tulkitsemalla heidän ammatillisen toimijuutensa rakentumista.

Sukupuolen tavalla tai toisella huomioivaa sosiaalityön tutkimusta on siis tehty pitkälläkin aikajänteellä ja hieman erilaisista lähtökohdista käsin. Aineistoa tähän katsaukseen etisessäni kiinnitin kuitenkin huomiota siihen, että useissa kotimaisissa tutkimuksissa sukupuoli oli häivytetty tai jätetty huomioimatta sellaisissakin asetelmissa, joissa sukupuolen ja sen moninaisuuden tunnistamisella ja huomioimisella olisi merkitystä palvelujen kehittämiselle ja asiakaskohtaamisissa tapahtuvalle vuorovaikutukselle. Tämä on myös ymmärrettävää, sillä esimerkiksi kerättäessä tutkimuksen aineistoa haastattelemalla erilaisissa haasteellisissa elämäntilanteissa olevia henkilöitä, osallistujamäärät saattavat olla pieniä ja sukupuolijakaumat niin epätasaisia, että sukupuolten välisiä mahdollisia eroja tai erityisyyksiä on vaikea käsitellä.

Sukupuolen huomioivissa tutkimuksissa puolestaan sukupuoli näyttäytyi valtaosin etukäteen annettuna eikä sitä juurikaan problematisoitu. Kaikissa läpikäymissäni lähisuhdeväkivaltaa käsittelevissä kotimaisissa tutkimuksissa parisuhteen muodostivat mies ja nainen. Esimerkiksi kahden samaa sukupuolta olevan henkilön muodostamia parisuhteita ei käsitelty. Yksittäisiä viittauksia toisenlaiseen parisuhteen sukupuolijakoon löytyi kansainvälisestä tutkimuksesta (esim. Gilfus ym. 2010, 255–256). Myöskään kahden äidin tai kahden isän vanhemmuusidentiteettien rakentuminen ei ollut yhdenkään tutkimuksen aiheena. Tämä ei

tarkoita sitä, etteikö tällaista tutkimusta mahdollisesti olisi, mutta sosiaalityön tutkimuksen kontekstista käsin tässä luvussa kuvaamallani tavalla etsiessäni en sitä löytänyt.

Sukupuolen moninaisuus ei siis varsinaisesti ollut tarkastelemieni empiiristen tutkimusten kohteena, tosin sitä koskevaa käsiteanalyysia suhteessa sosiaalityöhön esitettiin McPhailin (2008) julkaisussa. Hän toteaa, että oikeudenmukaisuuden ja ihmisoikeuksien puolustajaksi ankkuroituvan profession, kuten sosiaalityön, ei tulisi missään tilanteessa jättää huomioimatta sukupuolen merkitystä valtasuhteita ja resurssien jakautumista säätelevänä tekijänä. Ituja sukupuolen monimuotoisuuden ymmärtämisen tärkeydestä nousi paikoitellen esiin myös kotimaisessa sosiaalityön tutkimuksessa. Esimerkiksi Karttunen (2019) korostaa tarvetta tunnistaa sosiaalityön ja päihdehoidon käytännöissä naisten keskinäiset erot sekä ymmärtää sukupuoli moninaisemmin kuin mies–nais-jakona.

Vaikka olen esittänyt huomioita koskien aikaisemman tutkimuksen puutteita, tässä luvussa käsittelemälläni tutkimuksella on myös paljon annettavaa sosiaalityölle. Erityisesti naisen elämäntilannetta haavoittavat lähisuhdeväkivalta, rikostaustaisuus ja päihteidenkäyttö ymmärretään hyvin moniulotteisina ja kulttuurisidonnaisina ilmiöinä, joihin vastaamisen keinoissa tunnistetaan jännitteitä ja puutteita sekä näistä syntyviä koulutustarpeita (esim. Nikupeteri 2016; Karttunen 2019;Virokannas 2020; Salovaara 2023). Tutkimukset korostavat intersektionaalista ymmärrystä, jossa useat haavoittuvuustekijät risteävät (esim. Heino ym. 2024), vaikka intersektionaalisuuden käsitettä ei eksplisiittisesti käytettäisikään. Sukupuolen huomioimisen ohella palvelussa tulisi tällöin tunnistaa erilaisten traumataustojen merkitys toipumiselle. Toisaalta tuotiin esiin, että naiset eivät halua jäädä passiivisiksi uhreiksi, vaan he toivovat normatiivisten ennakkokäsitysten purkamista ja erilaisuuden hyväksyntää (Brown ym. 2021). Naisten kokemusten kuuleminen ja heidän omien selitysmalliensa huomioiminen nousevat tällöin tärkeiksi. Sosiaalityössä tulisi tutkimusten mukaan myös tarkastella, kuinka maskuliinisuuksia ja feminiinisyyksiä tuotetaan käytännön tilanteissa ja millaisia merkityksiä sukupuoli saa eri konteksteissa. Tutkimuksissa korostettiin tarvetta vahvistaa isien osallisuutta sosiaalityössä kutsumalla heitä mukaan ja tunnistamalla heidän elämäntilanteensa ja tunteensa samalla tavalla kuin äitienkin (Pelkonen 2023).

Vaikka Smith (esim. 1987) viittasi erityisesti naissukupuoleen korostaessaan marginaaleihin jääneiden ryhmien subjektiuden tärkeyttä tutkimuksessa, hän tunnisti jo lähes 40 vuotta sitten useita muita sukupuoliryhmiä, kuten seksuaalisen suuntautumisensa vuoksi vähemmistöön jääneet, jotka eivät noudattaneet dikotomista mies–nainen-jakoa. Myös kansainvälisesti tunnettu sukupuolen moninaisuuden häivyttämisen kulttuurisia käytäntöjä kritisoiva Judith Butler (esim. 2006) korostaa, että sukupuoli tulisi ymmärtää alati muuttuvana, vuorovaikutuksessa tilannesidonnaisesti tuotettuna ja ylläpidettynä (ks. myös Petrelius 2005). Näiden klassikoiden sanoma on erityisen ajankohtainen tilanteessa, jossa toisen presidenttikautensa demokraattiseksi länsimaaksi laskettavassa Yhdysvalloissa aloittanut Donald Trump kiisti virkaanastujaispuheessaan muiden kuin mies- ja naissukupuolen olemassaolon, ja josta on sittemmin seurannut useanlaisia rajoituksia ja heikennyksiä heteronormatiivisuudesta poikkeaville vähemmistöryhmille.

Sosiaalityön tutkimuksella ja käytännöillä voisi nähdäkseni olla merkittävä rooli maailmantilanteessa, jossa sukupuolen moninaisuutta kyseenalaistetaan ja perinteiset sukupuoliroolit pyritään palauttamaan. Sosiaalityö voisi omalta osaltaan haastaa yksinkertaistavat ja rajoittavat sukupuolikäsitykset suosimalla tutkimusasetelmia, jotka ottavat sukupuolen moninaisuuden huomioon. Naiserityisyyden käsitteen rinnalle tulisi kehittää sukupuolierityisyyden käsite, joka tunnistaa ja arvostaa kaikkia sukupuoliryhmiä ja niihin itsensä määrittelevien yksilöiden kokemuksia. Tällaisen tutkimuksen avulla voisi olla mahdollista kehittää myös inklusiivisia ja oikeudenmukaisia palveluja, jotka kunnioittavat jokaisen yksilön ihmisarvoa ja oikeutta itse määrittää sukupuolensa.

Kirjallisuus

Aveyard, Helen (2010) Doing a literature review in health and social care: A practical guide (2nd Edition). Open University Press: Maidenhead.

Azhar, Sameena & Ganham, Sabitha & Vaudrey, Jason & Oruguanti, Ganesh & Samuel, Revina Suhasini (2019) "They Kept Away": Social Isolation of Cisgender Women Living with HIV in Hyderabad, India. Clinical Social Work Journal 48 (1) 64–76.

Brown, Kate & Ellis, Katie & Smith, Kate (2021) Vulnerability as lived experi-

ence: Marginalised women and girls in the UK. Teoksessa Marjo Kuronen, Elina Virokannas & Ulla Salovaara (toim.) Women, vulnerabilities and welfare service systems. Abingdon, Oxton: Routledge, 13–25.
Butler, Judith (2006) Hankala sukupuoli. Helsinki: Gaudeamus.
Elfving Ström, Eeva (2024) Sosiaalityö toiseuttavia tulkintoja purkamassa – esimerkkinä kunniaan liittyvä väkivalta. Janus 32 (3), 267–282.
Eronen, Eeva (2020) ”Kaikki jäi pois” – Oma aika äitien vertaisryhmässä. Janus 28 (4), 341–356.
Eräsaari, Leena (1995) Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Tampere: Gaudeamus.
Fawcett, Barbara (2023) Feminisms in social work and social care: Backwards, forwards or something in between. International Social Work66 (3), 831–841.
Fawcett, Barbara & Featherstone, Brid (2000) Setting the scene. An appraisal of notions of postmodernism, postmodernity and postmodern feminism. Teoksessa Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jan Fook & Amy Rossiter (toim.) Practice Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives. London ja New York: Routledge, 5–23.
Forsberg, Hannele (1994) Family as a Discursive Phenomenon in Social Offices. Teoksessa Anneli Anttonen (toim.) Women and the Welfare State: Politics, Professions and Practices. Department of Social Policy. Working Papers. No 87. Jyväskylä: University of Jyväskylä,131–141.
Gardner, Erin & Pyles, Loretta & Mensinga, Jo & Zuverink, Laurie DeJong & Fizzell, Craig (2023) A systematic review of qualitative social work articles: Exploring embodiment from 2000 to 2019. International Social Work 66 (6), 1887-1901
Gilfus, Mary E. & Trabold, Nicole & O’Brien, Patricia & Fleck-Henderson, Ann (2010) Gender and intimate partner violence: Evaluating the evidence. Journal of Social Work Education 46 (2), 245–263.
Granfelt, Riitta (2022) Asumissosiaalinen työ marginalisaation vastaisena psykososiaalisena ja suhdeperustaisena työnä. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa. Konstruktionistisia jäsennyksiä. Tampere: Vastapaino, 233–267.
Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Heino, Eveliina & Kara, Hanna & Nordberg, Camilla (2024) Changes in the Well-Being of Foreign Language Speaking Migrant Mothers Living in Finland during the Initial Stage of the COVID-19 Pandemic. Social Sciences 13 (1), 42.
Hänninen, Jorma (2004) Sosiaalityön miehet ja huoltapitävä valta. Teoksessa

Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 77–100.

Jokiranta, Harri (2003) Se on miehen elämää - Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Kangasniemi, Mari & Utriainen, Kati & Ahonen, Sanna-Mari & Pietilä, Anna-Maija & Jääskeläinen, Petri & Liikanen, Eeva (2013) Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsennettyyn tietoon. Hoitotiede 25 (4), 291–301.

Karttunen, Teija (2019) Naiserityistä päihdehoitoa. Etnografinen tutkimus päihdehoitolaitoksen naistenyhteisöstä. JYU Dissertations 118. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Keskinen, Suvi (2004) Katkokset ja jatkumot feministisessä sosiaalityökeskustelussa. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 19–45.

Keskinen, Suvi (2005) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Acta Universitas Tamperensis 431. Tampere: Tampere University Press.

Kitzinger, Celia (2007) Feminist approaches. Teoksessa Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F Gubrium & David Silverman (toim.) Qualitative Research Practice. Concise Paperback Edition. London: Sage Publications, 113–128.

Kolivoski, Karen M. (2022) Applying Critical Race Theory (CRT) and Intersectionality to Address the Needs of African American Crossover Girls. Child and Adolescent Social Work Journal 39, 133–145.

Kuronen, Marjo (2009) Feministinen tutkimus ja sosiaalityön tutkimus: Kohtaamisia ja kohtaamattomuutta. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 111–130.

Kuronen, Marjo (2022) Marginaalisuuden, haavoittuvuuden ja naiserityisyyden käsitteellisiä paikannuksia. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa. Konstruktionistisia jäsennyksiä. Tampere: Vastapaino, 55–84.

Kuronen, Marjo (1999) The social organization of motherhood. – Advice giving in maternity and child health care in Scotland and Finland. PhD thesis. University of Stirling.

Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (2004) Sukupuolistunut ja sukupuoleton sosiaalityö. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.

Laine, Terhi (2005) Turvakotityön käytännöt, asiantuntijuus ja sukupuolen merkitykset. Helsinki: Yliopistopaino.

Lehtonen, Leena &Granfelt, Riitta & Azeem, Pilvi (toim.) (2020) Kohti kotia ja turvaa. – Naiserityisyys asunnottomuustyössä. Y-Säätiö.
McPhail, Beverly A. (2008) Re-Gendering the social work curriculum: New realities and complexities. Journal of Social Work Education 44 (2), 33–52.
Mejak, Vesna & Leskosek, Vesna (2021) The right to have a child: an institutional response to the motherhood of drug users in Slovenia. Teoksessa Marjo Kuronen, Elina Virokannas & Ulla Salovaara (toim.) Women, vulnerabilities and welfare service systems. Abingdon, Oxton: Routledge, 69–83.
Nieminen, Jiri (2023) Maskuliininen pääoma hyvässä ja pahassa sekä sosiaalityöntutkimuksessa. Janus 31(2), 182–198.
Nikupeteri, Anna (2016) Vainottuna: Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Acta Universatis Lapponiensis 336. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit: äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylän yliopisto: SoPhi & Jyväskylän yliopisto.
Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos: prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Doctoral dissertation, Turun yliopisto. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
Page, Sarah & Fedorowicz, Sophia & McCormack, Fiona & Whitehead, Stephen (2024) Women, Addictions, Mental Health, Dishonesty, and Crime Stigma: Solutions to Reduce the Social Harms of Stigma. International Journal of Environonmental Research andPublic Health21(1)63.
Patton, David (2024) The Power, Capacity, and Resiliency of Women in Substance Use Disorder Recovery to Overcome Multiple and Complex Housing Transitions. Social Sciences 13 (4), 206.
Pelkonen, Tarja (2023) Isyys lastensuojelun sijaishuollon institutionaalisessa kontekstissa. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 295. Kuopio: University of Eastern Finland.
Petrelius, Päivi (2005) Sukupuoli ja subjektius sosiaalityössä: tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Pösö, Tarja (2003) Complicated Gender. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Nigel Parton & Tarja Pösö (toim.) Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. London and New York: Jessica Kingsley Publishers, 161–176.
Pösö, Tarja (1986) Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 83. Tampere: Tampereen yliopisto.
Reinharz, Shulamit & Chase, Susan E (2001) Interviewing women. Teoksessa

Jaber F Gubrium & James A Holstein (toim.) Handbook of Interview Research. Context & Method. London: Sage Publigations, Inc, 221–138.
Salo, Arttu (2021) Naama ruttuun muualla, kotona kohtuudella. Isien alkoholinkäytön moraalikoodisto ja isille sallitut alkoholin käytön tavat. Tampereen yliopiston väitöskirjat 380. Tampere: Tampereen yliopisto.
Salovaara, Ulla (2023) Ristiriitainen, kohtaamaton ja riittämätön äitiys – ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen naisten koettu ja määritelty äitiys lastensuojelun sosiaalityön kontekstissa. Janus 31(4), 376–392.
Smith, Dorothy E. (1987) The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology. Northeastern University Press.
Vilkka, Hanna (2023) Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina. Helsinki: Art House.
Virokannas, Elina (2011) Identity Categorization of Motherhood in the Context of Drug Abuse and Child Welfare Services. Qualitative Social Work 10 (3), 329–345.
Virokannas, Elina (2013) Vailla suojelua – huumehoidossa olleiden äitien kertomuksia lapsuudenkokemuksistaan. Teoksessa Elina Virokannas & Sanna Väyrynen (toim.) Varjoja naiseudessa. Kuopio: UNIpress, 52–82.
Virokannas, Elina (2020) Treatment barriers to social and health care services from the standpoint of female substance users in Finland. Journal of Social Service Research 46 (4), 484–495.
Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) The contested concept of vulnerability: A literature review. European journal of social work 23 (2), 327–339.
Väyrynen, Sanna (2007) Usvametsän neidot: tutkimus nuorten naisten elämästä huumekuvioissa. Acta Universitatis Lapponiensis 118. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
Wells, Lana & Hurlock, Debb & Antonio, Marichu & Lantion, Vic & Abboud, Rida & Claussen, Caroline & Lorenzetti, Liza (2013) A Context of domestic violence: Learnings for prevention from the Calgary Filipino community. International Journal of Child, Youth and Family Studies 1 (1)147–165.
Wendt, Sarah & Fraser, Heather (2019) Promoting gender responsive support for women inmates: a case study from inside a prison. International Journal of Prisoner Health 15(2), 126–137.
Wendt, Sarah & Moulding, Nicole (2017) The Current State of Feminism and Social Work. Australian Social Work 70 (3), 261–262.

Vankeusrangaistusta suorittavien naisten kokema väkivalta, piilotettu resilienssi ja selviytymiskeinot

Miisa Törölä, Elli Jutila & Sisko Piippo

Johdanto

Tässä luvussa tarkastelemme vankeusrangaistusta suorittavien naisten väkivaltakokemuksia ja niistä selviytymistä. Rikostaustaiset naiset muodostavat marginaalisen joukon, jolla on taustallaan paljon traumaattisia kokemuksia (Viitanen 2013, 57–58; Lattu 2016; Salovaara 2021a; Koskialho ym. 2023; Rikosseuraamuslaitos 2024, 16). Väkivalta eri muodoissaan on usein ollut osa vankeusrangaistusta suorittavien naisten elämänkulkua, ja naiset ovat saattaneet väkivallalle altistumisen lisäksi myös käyttää itse väkivaltaa. Henkisesti ja fyysisesti vaurioittavien väkivaltakokemusten myötä heidän palveluntarpeensa on moninaista, mutta tutkimusten mukaan naiset jäävät usein sivuun niin sanotuista virallisista palveluista. Tämä saattaa lisätä naisten aseman haavoittuvuutta ja huonontaa heidän tilannettaan entisestään. (Salovaara 2019; Raitakari ym. 2022, 14.)

Päihteiden käyttö ja päihderiippuvuudet ovat yleisiä vankeusrangaistuksia suorittavien yksilöiden joukossa (Niemelä ym. 2023). Erityisesti riippuvuus laittomiin huumausaineisiin määrittää sosiaalista elinpiiriä ja voi hivuttaa aineiden käyttäjän yhä kauemmaksi sosiaali- ja terveyspalveluiden piiristä. Se sanelee arkielämän tärkeysjärjestystä, elinympäristöä ja suhtautumista palvelujärjestelmään. Päihteiden käytön myötä ihmisen sosiaaliset verkostot, oleskelupaikat ja arvomaailma muuttuvat (esim. Perälä 2011, 218–222). Sosiaaliset ympäristöt, joissa päihteitä käytetään, ovat yleisesti miesvaltaisia ja niissä väkivalta on yleistä (Salovaara 2021b, 4). Lisäksi päihderiippuvuuteen saatava apu voi olla pitkän prosessin takana ja päihteidenkäyttö voi estää pahimmillaan tarkoituksenmukaisten terapia- tai terveyspalvelujen saamisen (Virokannas ym. 2021, 30–31; Vanjusov 2022; Piippo ym. 2025a). Hyvinvointipalveluiden sektorimaisuus monimutkaisine sääntöineen sisältää potentiaalin palveluita tarvitsevan yksilön turhautumiselle ja epäluottamukselle koko järjestelmää kohtaan (Virokannas ym. 2021).

Vankeusaika voidaan mieltää ajanjaksona, jolloin rangaistusta suorittavat naiset voivat rauhoittaa tilanteensa, vieroittautua päihteidenkäytöstä ja muuttaa elämänsä suuntaa (ks. Salovaara 2021b, 85–86). Traumaattisista kokemuksista, päihderiippuvuudesta, sekä rikollisesta käyttäytymisestä eteenpäin pääseminen edellyttää vahvaa resilienssiä eli vaikeissakin olosuhteissa pärjäämistä. Se ilmenee käytettävissä olevien resurssien hyödyntämisenä, kun yksilö pyrkii sopeutumaan vastoinkäymisiin. Viimeisimmän vankiväestötutkimuksen perusteella suomalaisten vankien resilienssin taso on perusväestöä heikompaa ja ryhmätasolla tarkasteltuna tyypillisesti matalaa. Tutkijat kuitenkin otaksuvat erityisesti naisvankien joukosta löytyvän ”kaikkein vahvinta resilienssin muotoa”, kun otetaan huomioon heidän elämäntapansa ja siihen liittyvät negatiiviset kerrannaisvaikutukset. (Ripatti & Manninen 2023.)

Tässä luvussa nostamme esille naisten käytössä olleita voimavaroja ja sopeutumiskeinoja heidän kohtaamastaan väkivallasta selviytymisessä *piilotetun resilienssin* käsitteen avulla, joka tarkoittaa sellaisten selviytymiskeinojen käyttämistä, joita ei kategorisella tasolla pidetä suotuisina. Resilienssin tutkimuksessa kiinnitetään huomiota tyypillisesti yksilöiden vahvuuksiin ja keinoihin selviytyä sekä resilienssiprosessin lopputulemaan eli vastoinkäymisistä palautumiseen. Yleisesti suotuisana tulok-

sena on pidetty hyvää mielenterveyttä ja vakaata elämäntilannetta. Myös selviytymiskeinojen laatuun on kiinnitetty huomiota ja niitä on arvotettu haitallisiksi ja terveiksi. (ks. Huey & Broll 2018, 9). Tarkasteltaessa resilienssiä suhteessa siihen sosiaaliseen ympäristöön, jossa yksilöt elävät, haitallisiksi tulkitut selviytymiskeinot ovat kuitenkin voineet osoittautua merkiksi erityisesti haavoittavassa asemassa elävän yksilön kyvystä sopeutua ja selvitä (hengissä).

Tarkastelemme, millaisia väkivallalle altistumisen kokemuksia vankeusrangaistusta suorittavat naiset tuovat esille, ja miten naisten omaksumat tavat suhtautua ja keinot selviytyä väkivaltakokemuksista heijastelevat heidän piilotettua resilienssiään. Tutkimus syventää ymmärrystä vankeusrangaistustaan suorittavien naisten väkivaltakokemuksista tuomalla esiin heidän vahvuuksiaan ja konkreettisia tapoja, joiden avulla he ovat selviytyneet. Keskittymällä resilienssiprosessiin ja sen vuorovaikutukseen sosiaalisen ympäristön kanssa tutkimus korostaa näiden naisten potentiaalia ja sisäisiä voimavaroja. Resilienssin käsitteen kautta tutkimus myös purkaa vallitsevia käsityksiä haavoittuvassa asemassa elävistä naisista passiivisina ”ajelehtijoina” ja vailla toimijuutta olevina yksilöinä.

Keskeiset käsitteet

Väkivalta

Huomattavan pieni osa naisten kokemasta väkivallasta tulee viranomaisten tietoon, vaikka naisten kokema väkivalta on verrattain yleistä Suomessa. Uusimman kansallisen tutkimuksen (Attila ym. 2023) mukaan 53,1 % naisista oli kokenut kumppanin tekemää fyysistä tai ei-fyysistä väkivaltaa. Joka neljäs naisista oli arvioinut koetun väkivallan olleen heidän henkeään uhkaavaa.

Euroopan Unionin perusoikeusviraston tutkimus (FRA 2014) osoitti jo vuonna 2014, että ainoastaan 10 % naisista tekee rikosilmoituksen. Luku oli huomattavasti alle Euroopan Unionin keskiarvon (22 %) ja rikosilmoitusten vähäisen määrän osalta tilanne on valitettavasti pysynyt

samana 2020-luvulla (Attila ym. 2023, 38). Suuri osa naisista ei kerro tapahtuneesta kenellekään ja vain joka viides nainen oli kertonut tilanteestaan terveyspalveluissa (emt.)

Väkivallalle altistuminen, sen tunnistaminen ja nimeäminen sekä väkivallasta puhumisen ja kuulluksi tulemisen mahdollisuudet ovat yhteydessä paitsi sukupuoleen, myös muihin sosiaalisiin eroihin, kuten sosioekonomiseen asemaan ja ikään (Aaltonen ym. 2012; Keski-Petäjä & Attila, 2023; Tanskanen 2023). Rikostaustaisten naisten elämänkulussa risteää useita haavoittavuuksia, kuten matala koulutustaso, heikko työllisyys, epävakaa asumistilanne sekä päihde- ja mielenterveyshaasteet (Salovaara 2019; 2021b; Piippo ym. 2025a). Vankien terveys ja hyvinvointi 2023-tutkimuksen mukaan jopa 97 % naisvangeista oli kokenut elämänsä aikana fyysistä väkivaltaa (Koskialho ym. 2023). Rikostaustaisten naisten palvelujen käyttöä koskevassa tutkimuksessa esille on tullut vähäinen tukeutuminen julkisiin palveluihin, kokemuksia leimautumisesta valtavirrasta poikkeavan elämäntavan ja rikostaustan vuoksi sekä epäluottamus palvelujärjestelmää kohtaan (mm. Salovaara 2019).

Oma-aloitteista väkivallasta kertomista vaikeuttavat muun muassa väkivallan traumatisoivat ja eristävät seuraukset, väkivallasta aiheutunut pelko sekä uhria vaientamaan, häpäisemään ja syyllistämään pyrkivä yhteiskunnallinen asenneilmapiiri (esim. Husso 2003; Nikupeteri 2016). Palvelujärjestelmässä väkivallan tunnistaminen ja siitä kysyminen sekä väkivaltaan puuttuminen on ollut haastavaa. Huolimatta siitä, että väkivallan uhrit käyttävät keskimääräistä enemmän terveyspalveluja, ainoastaan noin yksi prosentti väkivallan kokijoista tunnistetaan ja kirjataan esimerkiksi päivystyspoliklinikan työssä (Siltala 2022). Väkivallasta ei kysytä systemaattisesti eikä siihen välttämättä puututa silloinkaan, kun väkivallan merkit ovat ilmeiset. Syyt tähän kytkeytyvät niin yksilöllisiin, organisatorisiin kuin institutionaalisiin tekijöihin, kuten henkilöstön resurssi- ja osaamisvajeisiin, puutteellisiin työn rakenteisiin, haitallisiin institutionaalisiin ja ammatillisiin käytäntöihin sekä väkivaltaan liittyviin yhteiskunnallisiin asenteisiin ja ennakkoluuloihin. (Virkki ym. 2015; Cleak ym. 2021; Husso ym. 2021; Piippo 2022).

Suhteellinen ja kontekstiherkkä resilienssi

Resilienssillä tarkoitetaan yksilön kykyä selviytyä traumaattisista tai vaikeista tilanteista. Se on dynaaminen ja vuorovaikutuksellinen prosessi, jonka aikana yksilö sopeutuu merkittävään vastoinkäymiseensä (Vella & Pai 2019, 235). Tällaiset vastoinkäymiset voivat olla niin yksittäisiä tapahtumia tai pitempiaikaisia elämäntilanteita. Resilienssin käsitettä voidaan soveltaa yksilötasoisena ominaisuutena tai se voi sisältää psykologisen tasonsa lisäksi esimerkiksi biologisia, yhteisöllisiä tai sosiaalipoliittisia tasoja. Resilienssin käsite kuitenkin sisältää poikkeuksetta vastoinkäymisistä huolimatta pärjäämisen ja sopeutumisen teemoja, ja se nähdään usein dynaamisena prosessina kohti hyvinvointia. (Aburn ym. 2016; Denckla ym. 2020; Ungar 2004, 5.) Tyypillisesti resilienssin tulokulmasta katsoen huomio kiinnitetään voimavaroihin, joita yksilöllä on tai voisi olla käytössä selviytymisprosessissaan (esim. Hinton 2017). Nämä voimavarat ovat luonteeltaan biologisia, psykologisia ja sosiaalisia (Denckla ym. 2020).

Resilienssi on sisällöllisesti suhteellinen ja kontekstiherkkä käsite. Perinteisesti resilienssiin on yhdistetty varsin normatiivisiakin käsityksiä siitä, mikä on oikeanlaista ja tervettä selviytymistä, kuten esimerkiksi vakaan työuran saavuttaminen tai vahvojen perheen ulkopuolisten ihmissuhteiden ylläpitäminen (Valentine & Feinauer 1993). Yksi yleisimmistä positiivisen sopeutumisen ja menestyksekkään resilienssin lopputulemista on henkinen tasapaino (Vella & Pai 2019, 234). Tämäntyyppisiin tavoitetiloihin yltävät yksilöt on nähty resilientteinä tai toimivan tiettyyn haavoittuvuuteen nähden resilientisti. Menestyksekkäässä selviytymisprosessissa tukeudutaan siis lakia noudatteleviin, terveyttä ja hyvinvointia edistäviin keinoihin ja resursseihin. Jos yksilö tukeutuukin toisenlaisiin sopeutumis- ja selviytymiskeinoihin, voidaan se määritellä palvelujärjestelmän puolelta merkkinä mielenterveysongelmista, häiriintyneisyydestä tai rikollisesta mielestä. (Ungar 2004.)

Resilienssi on siis mielletty sopeutumiseksi vallitseviin olosuhteisiin ja vahingoittaviin tapahtumiin positiivisella tavalla. Se, mikä on milloinkin positiivista sopeutumista, on ollut riippuvaista sosiaalisesta normistosta. Positiiviseen sopeutumiseen liitetyillä yksilötason ominaisuuksilla, kuten toiveikkuudella ja positiivisella itsekäsityksellä, on kui-

tenkin huomattu voivan olevan myös epäsuotuisia seurauksia yksilön elämään. Epärealistinen toivo paremmasta voi aiheuttaa suuria lannistumisen tunteita, jos asiat eivät muutu parempaan. Toiveikkuuden lisäksi myös itsessään positiivisten ominaisuuksien näkemisen suosiminen eli minää vahvistava ajattelu (*self-enhancement*) on vastoinkäymisistä selviytymisen kannalta rakentava ominaisuus, mutta sen kääntöpuolena voi olla liioiteltu käsitys oman ajattelun oikeellisuudesta ja itsensä käsittäminen muita parempana. Äärimmillään minää vahvistavaa ajattelu voi olla haitallista yksilön sosiaalisten suhteiden kannalta, esimerkiksi tilanteissa, joissa siihen kytkeytyy tunnetasolla syrjään vetäytymistä tai toisen manipulointia. Resilienssitutkimuksessa on herännyt myös kriittistä keskustelua esimerkiksi rasismiin tai sosiaalisen epäoikeudenmukaisen kohteluun positiivisesti sopeutumisen ongelmallisuudesta. (Madhiani & Ungar 2021, 149–151.)

Asunnottomia naisia Yhdysvalloissa käsittelevässä tutkimuksessa tunnistettiin traumaattisista kokemuksista selviytymisen kontekstiin eli kaduilla elämiseen liittyen kolme eri tekijää: 1) selviytymisen kannalta tavoiteltavien asioiden tärkeysjärjestys, jolloin asunnottomuudesta pois pääsy tärkein ja emotionaalisten tai psyykkisten jälkiseurausten käsittely on toissijaista, 2) väkivaltainen ympäristö, josta ei ole ollut poispääsyä sekä 3) psykologisten palveluiden puute nimenomaan asunnottomille ihmisille. (Huey, & Broll 2018, 27–28.) Asunnottomina elävien naisten kertomuksissa esiintyi tyypillisesti *”elämän jatkumisen” asenne*. Tämä voi tarkoittaa traumaattisen kokemuksen sanoittamista ja tapahtumien hyväksymistä. *Aktiivisen toipumisen aika* voi tulla myöhemmin, jolloin omasta toipumisesta otetaan vastuu ja uhrin asemasta voimaannutaan yksilöksi, jonka elämää tai identiteettiä vaikea kokemus ei enää määrittele voimakkaasti. Tällöin voidaan hakea apua joko traumaattisiin kokemuksiin tai niistä selviytymisen keinojen epäsuotuisiin seurauksiin, kuten esimerkiksi päihteiden käyttöön. Toipumisen ja avunsaamisen myötä resilienssiprosessi voi edetä *tulevaisuuteen suuntaamisen vaiheeseen*. Resilienssin ”saavuttamisen” viimeinen vaihe on *kokemuksen ”saaminen päätökseen”*, jolloin vastoinkäymisen kokija on löytänyt sisäisen rauhan eikä oireile emotionaalisesti tai mielenterveydellisesti sen vuoksi. Tutkijat korostavat, että resilienssiprosessi on dynaaminen, jolloin se voi sisältää taka-askelia ja esteitä. Yksilöt siirtyvät elämässään eteenpäin, tai ovat siirtymättä, omaan tahtiinsa. (etm., 65–75.)

Monin tavoin haavoittavassa asemassa elävät naiset voivat olla resilienttejä, mutta heidän selviytymiskeinonsa eroavat sisällöllisesti sosioekonomisesti tai muulla tavoin parempiosaisessa asemassa elävien keinoista (ks. Mahdiani & Ungar 2021, 149). Tässä tutkimuksessa sovellamme Michael Ungarin (2004) resilienssitutkimukseen tuomaa näkökulmaa piilotetusta resilienssistä (*hidden resilience*). Piilotetun resilienssin tulokulmasta vankeusrangaistusta suorittavien naisten resilienssiä tarkastellaan ottaen huomioon heidän eriarvoinen asemansa valtaväestöön nähden elinympäristöstä kumpuavien ”keinovalikoimien” suhteen. Nämä keinovalikoimat tarkoittavat tässä tutkimuksessa selviytymiskeinoja, joiden avulla naiset ovat kohdanneet ja sietäneet väkivaltaisia tilanteita.

Selviytymiskeinot

Selviytyminen käsitteenä pohjautuu psykologisiin stressiteorioihin. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa selviytymistä jäsennetään resilienssiä ylläpitävänä tai edistävänä elementtinä ja sosiaaliseen ympäristöön sopeutumisen strategiana (Isola & Turunen 2014, 7; Huey & Broll 2018, 9). Selviytyminen tarkoittaa erilaisia tietoisia ja tiedostamattomia selviytymiskeinoja, jotka auttavat yksilöitä pääsemään yli kriisitilanteiden ja haastavien tapahtumien aiheuttamista kuormittavista tekijöistä. Tällöin yksilö pyrkii muuttamaan ajatuksiaan ja toimintaansa, jotta hän pystyy käsittelemään liian raskailta tai voimavarat ylittäviltä tuntuvia ulkoisia ja sisäisiä vaatimuksia. (Lazarus & Folkman 1984.) Selviytymiskeinojen avulla yksilö pyrkii hallitsemaan tai välttämään vaikeita tilanteita. (Lazarus & Folkman 1984; Compas ym. 2001; Folkman & Moskowitz 2004; ks. Pigaiani ym. 2020; Lindberg ym. 2023, 413–414).

Selviytymiskeinoja ryhmitellään tyypillisesti 1) ongelma- ja tunnesuuntautuneisiin tai 2) vaikeaa tilannetta lähestyviin (approach) tai välteleviin (avoidance) keinoihin (Folkman ym. 1986; Littleton ym. 2007). Ongelmasuuntautuneilla keinoilla pyritään ratkaisemaan ongelmatilanne. Näiden keinojen käyttö edellyttää käsitystä siitä, että kyseiseen tilanteeseen, ympäristöön tai yksilöön voidaan omalla toiminnalla vaikuttaa. Tunnesuuntautuneet keinot auttavat selviytymään negatiivisista tunteista, kun hankalaan tilanteeseen ei voida vaikuttaa ja epämiellyt-

täviä tunteita halutaan lievittää. Keinot täydentävät toisiaan ja monesti ihmiset käyttävät ongelma- ja tunnesuuntautuneita keinoja samanaikaisesti (Folkman ym. 1986, 993; Fields & Prinz 1997, 940.) Lähestymis-orientoitunut selviytymistapa viittaa aktiiviseen stressiä aiheuttavan tekijän kohtaamiseen ja siihen reagoimiseen, esimerkiksi hakeutumalla keskusteluavun tai muunlaisen tuen piiriin. Välttely voi tarkoittaa esimerkiksi strategioita, jotka suuntautuvat pois stressin alkuperästä, negatiivisista tai vaikeista tunteista sekä ajatuksista (Littleton ym. 2007, 978; Tahkola ym. 2021, 3).

Eleonora Gullonen, Tessa Jonesin ja Robert Cumminsin (2000) tutkimus käsittelee miesvankien selviytymiskeinojen ja vankilakokemuksien ennustettavuutta psyykkisessä hyvinvoinnissa. Tutkimuksessa havaittiin, että vankien psyykkinen hyvinvointi oli yhteydessä heidän käyttämiinsä selviytymiskeinoihin. Välttelyyn keskittyvät selviytymiskeinot olivat yhteydessä vankien parempaan hyvinvointiin. Vankilassa mieltä painavat asiat ovat usein vankien hallinnan ulkopuolella, jolloin välttelyyn keskittyvä selviytyminen voi olla vangeille hyödyllistä. Lisa Tamres, Denise Janicki ja Vicki Helgeson (2002) totesivat meta-analyysissaan, että naiset hyödynsivät miehiä laajemmin selviytymiskeinoja stressaavissa ja vaikeissa tilanteissa. Naiset käyttivät erityisesti sellaisia selviytymiskeinoja, jotka sisälsivät sanallista ilmaisua toisille tai itselleen saadakseen emotionaalista tukea. Tutkijat jaottelivat ongelmasuuntautuneisiin selviytymiskeinoihin muun muassa tuen hakemisen lähipiiriltä ja tunnesuuntautuneisiin keinoihin esimerkiksi välttämisen, eristäytymisen sekä huumeiden käytön.

Lähisuhdeväkivaltaa kokevat käyttävät monenlaisia selviytymiskeinoja selviytyäkseen äärimmäisestä stressistä (ks. esim. Bauman ym. 2008). Cynthia Rizon (2015) tutkimuksessa tavoitteena oli tutkia lähisuhdeväkivallan monimutkaisuutta stressitekijänä ja lähisuhdeväkivallasta selviytyneiden selviytymiskokemuksia laadullisin kuvauksin. Lähisuhdeväkivallalle altistuneilla naisilla todettiin olevan kymmenen erilaista selviytymiskeinoa, kuten uskonto (esim. rukoilu), tunteisiin keskittyvät selviytymiskeinot (itkeminen, tunteiden ”auki” kirjoittaminen) ja huomion siirtäminen muualle tai asioiden välttäminen (päihteidenkäyttö, itsen pitäminen kiireisenä). Tutkimukset osoittavat, että välttelyyn perustuvat selviytymiskeinot ovat yhteydessä kielteisiin mielenter-

veysvaikutuksiin parisuhdeväkivaltaa kokeneilla naisilla (Flanagan ym. 2014). Päihteidenkäyttö voidaan tulkita yhdeksi lähisuhdeväkivallan uhrien selviytymiskeinoksi traumaattisista kokemuksistaan (Gezinski ym. 2021, 114–115).

Tutkimuksen toteutus

Piilotetun resilienssin näkökulman mukaisesti tarkastelemme vankeusrangaistusta suorittavien naisten kokemuksia väkivallasta traumaattisina kokemuksina ja heidän selviytymiskeinojaan päihdemaailman kontekstissa.

Tutkimuskysymykset

- Millaisia väkivallalle altistumisen kokemuksia vankeusrangaistusta suorittavat naiset tuovat esille?
- Miten naisten omaksumat suhtautumistavat ja selviytymiskeinot heijastavat heidän piilotettua resilienssiään?

Aineisto ja menetelmät

Aineisto

Tutkimusaineisto koostuu vankeusrangaistustaan suorittaneille naisille suunnatusta kyselytutkimuksesta ja siihen kiinteästi liittyvistä yksilöhaastatteluista (n=27). Keräsimme aineiston yhden kalenterivuoden aikana useammassa naisille tarkoitetussa vankilayksikössä henkilökuntaan kuuluneiden yhteyshenkilöiden avustuksella.

Kyselylomake pohjautuu strukturoituun, traumaattisten kokemusten ja sosiaalisesti vaikeiden tilanteiden kartoittamiseen kehitettyyn Traumatic Antecedents Questionnaire-lomakkeeseen (TAQ, ks. Luxenberg ym. 2001, 382). Lomakkeen väittämät koskevat koettua turvallisuutta,

vapaa-ajan viettotapoja, merkityksellisiä sosiaalisia suhteita, yksin jäämisen ja yksinäisyyden kokemuksia, perheen sisäisiä tapahtumia, kodin ja perheenjäsenten välistä ilmapiiriä, väkivallan kokemuksia, väkivaltaisen käyttäytymisen todistamista tai sen uhan alaiseksi joutumista, vastaajan ja läheis(t)en päihteiden käyttöä seurauksineen, sekä onnettomuuksia ja muita pelottavia tai traumaattisia kokemuksia. Naisten kokemuksia kysyttiin lomakkeella alle 18-vuotiaana ja täysi-ikäisenä.

Pyrimme toteuttamaan naisten yksilöhaastattelut mahdollisimman pian kyselylomakkeen täyttämisen jälkeen. Käsittelimme haastatteluissa niitä kyselylomakkeen teemoja, joista haastateltava halusi kertoa. Elämänkokemusten lisäksi keskityimme naisten selviytymiskeinoihin ja palvelujärjestelmän tarjoamaan tukeen niissä. Annoimme naisille mahdollisuuden säädellä kertomisen kohdentumista ja syvyyttä, jolloin he saivat valita, mitä kokemuksia he haluavat nostaa esille menneisyydestään (ks. Karttunen ym. 2023). Haastattelujen kestot olivat 24–109 minuuttia (ka. 62 min). Aineisto litteroitiin sanasta sanaan.

Tutkimusetiikka

Tutkimuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa on sovellettu traumainformoitua lähestymistapaa (esim. Isobel 2021). Käytännössä tutkimuseettisiin valintoihin vaikutti tutkimukseen osallistuvien todennäköinen traumatausta. Tutkimukseen osallistumiseen rekrytoinnissa, informoinnissa ja varsinaisissa aineistonkeruutilanteissa pyrimme rakentamaan turvallista ja kannustavaa ilmapiiriä sekä luottamuksellista yhteyttä osallistujiin. Pyrimme lisäksi edistämään osallistujien valinnanvapauden toteutumista osallistumisen sekä tiedonjakamisen suhteen.

Vastaajien rekrytointi käynnistyi Jyväskylän yliopiston ihmistieteellisen eettisen toimikunnan lausunnon ja Rikosseuraamuslaitoksen tutkimusluvan saamisen jälkeen yhteistyöpalavereilla vankiloiden yhteyshenkilöiden ja johtajien kanssa. Palavereissa sovimme tarkemmin aineistokeruun ajankohdasta ja käytännön järjestelyistä. Keskustelimme erityisesti siitä, millä tavoin vankeusrangaistusta suorittavilta naisilta olisi tarkoituksenmukaisinta kerätä tietoa tutkimuksemme aiheesta. Uudelleentraumatisoitumisen tai muun pitkäaikaisen kuormituksen riskin

vähentämiseksi osallistumisen kriteereiksi asetettiin: a) ikä vähintään 18 vuotta, b) vankeusrangaistusta on suoritettu vähintään 1 kk ja c) yksilö on psyykkisesti tarpeeksi vakaa osallistumaan tutkimukseen.

Kiinnitimme huomiota osallistujille jaettavan materiaalin (tutkimuskutsu, tutkimustiedote, tietosuojaseloste, suostumuslomake ja kyselylomake) selkeyteen. Selvensimme myös sanallisesti niiden sisältöä, sekä kerroimme etukäteen, miten käytännössä kyselylomakkeen täyttäminen ja haastattelu toteutetaan.

Tutkimuksen tiedonintressin kannalta oleellista traumainformoidun lähestymistavan soveltamisessa on tarkkaavainen ote niin tutkimukseen osallistuvan yksilön hyvinvoinnin takaamiseksi kuin tutkimuksen tavoitteiden kannalta oleellisen tiedon keräämisen. Avustimme tarpeen mukaan väitteiden sisällöllisessä pohdinnassa kyselylomakkeen täyttämistilanteissa. Tutkimushaastattelutilanteessa korostui kriittinen suhtautuminen traumaattisista kokemuksista avautumiseen. Käytännön tasolla ohjasimme haastattelua välillä kevyempään aiheeseen, jos haastateltavalla oli alttiutta liian yksityiskohtaiseen tai muuten tapauskohtaisesti tarkasteltuna liialliseen ”tiedonvuodattamiseen” (ks. myös Schmid ym. 2024). Tutkijoina emme arvioineet naisten kokemusten ”oikeellisuutta” vaan lähestyimme kertomuksia lähtökohtaisesti naisille tosina tapahtumina. Lopetimme haastattelut nykyhetkeen palauttavilla kysymyksillä. Koska toteutimme tutkimusaineiston keruun vankilaympäristössä, pyrimme ylläpitämään tietoisuutta tutkimuksemme erillisyydestä vankilan viralllisesta toiminnasta sekä osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Pyysimme haastateltavilta kirjallisen suostumuksen, ja korostimme osallistujien mahdollisuutta vetäytyä tutkimuksesta ilman seuraamuksia. (Eettisistä näkökulmista, ks. Karttunen ym. 2023; Piippo ym. 2025b).

Aineiston analyysi

Kyselylomakkeen vastauksia hyödynnetään tässä tutkimuksessa kuvaamaan haastateltavien naisten ilmoittamaa omaa päihteidenkäyttöä sekä väkivallan tai sen uhan kokemuksia. Koska vastaajia on lukumäärällisesti vähän (n=27), kuvaamme väitteiden paikkansapitävyyttä naisten aikuisiällä perusjakaumien avulla. Haastatteluissa tutkimukseen osallistuneet

naiset ovat syventäneet tietoa päihteidenkäytöstään, väkivaltakokemuksistaan sekä sosiaalisesta elinpiiristään.

Analyysiin valittiin 24 haastattelua, jotka sisälsivät mainintoja ja kuvailua naisten väkivallan kokemuksista.

Hyödynsimme analyysissa temaattista sisällönanalyysia (Braun & Clarke 2006). Aineiston laajuus on 497 sivua (fontti Times New Roman 12, riviväli 1,15). Luimme aineiston läpi useita kertoja. Ensimmäisessä vaiheessa kaksi tutkijaa koodasi aineistosta 1) naisten kokemuksia väkivallasta niin tekijänä kuin uhrina, sekä sen uhan kokijana tai sen todistajana ja 2) haastateltavien mainintoja selviytymisestään näissä elämäntilanteissa.

Naisten kertomista väkivaltakokemuksista piirtyi kuva marginaalisessa asemassa eläneistä, yksin pärjäävistä ja kovan kuoren itselleen kasvattaneista naisista. Naisten suhtautumisessa ja selviytymiskeinoissa korostui yksin pärjäämisen eetos ja tukipalveluihin hakeutumisen vähäisyys. Esimerkiksi terveyspalveluihin hakeuduttiin vain äärimmäisessä tilanteessa, jos silloinkaan. Joidenkin naisten kertomuksista heijastui ambivalentti suhtautuminen väkivaltaan: muiden kokema väkivalta saattoi suututtaa ja siihen pyrittiin puuttumaan, mutta itse joutumista väkivallan kokijaksi ei pidetty niin ”isona asiana” suhteessa muihin haasteisiin silloisessa elämäntilanteessa. Naiset eivät myöskään tehneet väkivaltatapauksista rikosilmoitusta tai olleet yhteydessä viranomaisiin, jos tekivät, niin siinä kesti jonkin verran aikaa.

Toisessa vaiheessa yhdistimme ja tarkensimme tekemämme koodaukset. Rajasimme analyysia naisten kuvaamiin tilanteisiin, joissa heihin oli kohdistettu väkivaltaa tai heitä oli uhattu sillä. Paikansimme kokemuksista väkivallan erilaisia muotoja (fyysinen, henkinen, seksuaalinen, taloudellinen). Tarkastelimme kokijan ja tekijän suhdetta (oliko tekijä esimerkiksi haastateltavan puoliso/entinen puoliso, muu perheenjäsen, tuttu, vai ennestään tuntematon) sekä väkivaltakokemusten ajallista kestoa (yksittäinen teko vai pitempiaikainen altistuminen väkivallalle). Kiinnitimme lisäksi huomiomme naisten mainitsemiin tapoihin väkivallan kokemusten aikaiseen tai jälkeiseen tapaan reagoida ja pärjätä väkivallasta aiheutuneiden seurausten kanssa. Tunnistimme haastateltavien kuvailuista erilaisia suhtautumistapoja väkivaltaan sekä vaikeassa tilanteessa käytettyjä ratkaisu- ja sopeutumiskeinoja. Kiinnostuksemme

kohdistui siihen, mitä edellä mainitut naisten selviytymisprosessiin liitännäiset tekijät heijastelevat haastatteluissa ilmi tulleita sosiaalista todellisuutta ja siihen adaptoitumista.

Huolimatta siitä, että naisilla saattoi olla kokemuksia sekä väkivallan käytöstä että sille altistumisesta, osa naisista puhui mieluummin itse tekemästään kuin kokemastaan väkivallasta. Yleisimmät väkivallan muodot, jonka kohteeksi haastateltavat kertoivat joutuneensa, olivat fyysinen tai seksuaalinen väkivalta. Vertaillessa haastatteluun osallistuneiden kyselylomakevastauksia ja haastatteluissa käsiteltyjä sisältöjä, fyysisen väkivallan kokemuksien esilletuominen oli selkeästi yleisempää kuin seksuaalisen väkivallan. Osassa haastatteluja tuli ilmi, että seksuaalisen väkivallan kokemisen käsittely kyselylomaketta täyttäessä oli voinut olla vastaajalle haastavaa muistikuvien hataruuden tai asian käsittelemättä jättämisen vuoksi. Lisäksi jotkut haastateltavat ilmaisivat ennen varsinaisen haastattelun alkua haluttomuutensa kertoa seksuaaliväkivallan kokemuksistaan, jolloin niistä ei keskusteltu.

Kolmannessa vaiheessa yhdistelimme ja ryhmittelimme toistuvia kokemuksia. Analysoimme naisten väkivaltakokemusten ja niistä selviytymisen yhtäläisyyksiä ja muotoja. Tunnistimme naisten kokemusten limittymisen päihteidenkäyttöön sekä selviytymiskeinoja, joita naiset olivat omaksuneet haastattelujen perusteella jo lapsuudessaan.

Päihdekuvioiden limittyminen väkivaltakokemuksiin

Haastatelluista naisista 19 ilmoitti haastattelua edeltäneessä kyselyssä käyttäneensä alkoholia ja/tai lääke-/huumausaineista toisinaan tai usein alaikäisenä. Aikuisiällä saman tavoin vastanneiden määrä on 20. Jonkun muun perheenjäsenen alkoholi-, lääke- tai huumausaineongelmasta vastaajan ollessa alaikäinen ilmoitti 16 ja vastaajan aikuisiällä 14 naista.

Haastatelluista 24 naisesta 20 kuvaili aikuisiällä kontakteja huumeiden käyttäjien porukoihin. Osa heistä viittasi kokemuksiinsa ” maailmassa missä elin” tai ”huumemaailmassa”. Käytännössä päihdemaailma kuvautui haastattelujen perusteella sosiaaliseksi verkostoksi, jota yhdisti päihteiden käyttäminen ja niiden välittäminen. Tätä verkostoa ei tule mieltää yhtenäisenä kokonaisuutena. Käyttäjien ryhmä on voinut koos-

tua omanikäisistä ystävistä, tai haastateltava on voinut olla hyvin nuori muihin nähden. Haastateltavista 17 kertoi aloittaneensa päihteidenkäytön alaikäisenä ja huumeiden tulleen kuvioihin viimeistään parikymppisenä. Osa naisista on kasvanut aikuiseksi ”päihdemaailmassa”. Huumeiden käytön myötä naiset kuvailevat elinpiirinsä olleen turvaton: kertomuksissa toistuvat asunnottomuus ja kavereiden luona oleskelu oman asunnon puutteessa, väkivaltaisten tekojen todistaminen ja tekeminen, epäluottamus muita ihmisiä kohtaan, seksuaalinen hyväksikäyttö, lähipiiriin kuuluneiden ihmisten kuolemat joko yliannostus- tai rikosliitännäisesti, ja valppaus velkojien, poliisien tai oman hengen menetyksen varalta. Joissakin haastatteluissa tuli ilmi kipeä kokemus läheisen ihmisen löytämisestä kuolleena samasta asunnosta. Osa kuvaili tietäneensä läheisensä joutuneen tapetuksi, jos häneen ei saanut yhteyttä. Osa naisista oli todistanut raakaa velkojen perintää.

Lähes poikkeuksetta naisilla oli kokemus parisuhteesta, jossa hän ja puoliso ovat olleet päihteiden aktiivikäyttäjiä, ja jossa naiset olivat kokeneet raakaa väkivaltaa. Eräs haastateltavista kertoi, että on aikaisemmissa väkivaltaisissa suhteissaan ajatellut ansainneensa ”saavansa selkään”. Toisaalta naiset saattoivat muuttaa omaa käyttäytymistään, jolloin toiveena oli väkivallan loppuminen. Muutosta tilanteeseen oli haettu esimerkiksi ”aloittamalla uudestaan” vaihtamalla asuntoa tai asuinpaikkakuntaa. Kaikkien haastateltavien kohdalla puolison väkivaltainen käytös oli kuitenkin loppunut vasta kun parisuhde oli katkennut. Parisuhteen päättämisen naiset näkivät tyypillisesti tekona, jossa ulkopuoliset eivät voineet auttaa. Osa haastateltavista totesi ykskantaan katkaisseensa väkivaltaisen parisuhteen. Osa taas kertoi tarkemmin, mitä se oikeastaan heiltä vaati. Eräs haastateltavista kertoi turvautuneensa tuntemattomien ihmisten apuun ja menneensä piiloon toiselle paikkakunnalle, koska esimerkiksi lähestymiskielto ei ollut ratkaissut tilannetta. Toinen haastateltava kertoi eristäytyneensä kotiinsa useamman kuukauden ajan sen jälkeen, kun ex-miesystävä oli pahoinpidellyt hänet ”sairaalakuntoon”. Toisille irrottautuminen väkivaltaisesta parisuhteesta onnistui vasta tapaamalla uusi mies tai haastateltavan joutuessa vankeusjaksolle.

Väkivallan kokemukset muokkasivat myös suhtautumista tuleviin ihmissuhteisiin. Osa naisista kertoi oppineensa olemaan ylipäätään luottamatta miehiin erityisesti parisuhteiden väkivaltaisuuden myötä. Myös

tarve olla yksin tai eristäytyneenä kuvautui nimenomaan erontekona niihin ihmissuhteisiin, joiden myötä naiset ovat kokeneet traumatisoivia tilanteita. Naisten kertomassa toistui vaatimus olla tarkkana, keneen voi luottaa. Ystäväksi mielletty henkilö on voinut kohdistaa väkivaltaa tai olla oman väkivaltaisen käyttäytymisen kohde. Toisaalta päihdeporukasta voi löytyä niitä ihmisiä, jotka ymmärtävät parhaiten omia kokemuksia ja osoittavat sympatiaa, tai pelastavat jopa hengen.

Naisten kokema väkivalta

Kysyttäessä kokemuksista läheisen tai oman perheen ulkopuolisen vastaajiin kohdistamasta fyysisestä tai seksuaalisesta väkivallasta haastateltavista naisista lähes yhdeksän kymmenestä (n=23) ilmoitti kokeneensa fyysistä ja/tai seksuaalista väkivaltaa tai sen uhkaa aikuisiällä. Haastatteluun osallistuneista naisista 22 ilmoitti fyysisen väkivallan, ja 15 seksuaalisen väkivallan kokemuksista lomakevastauksissaan. (ks. Taulukko 1.)

Taulukko 1. Väkivallan tai sen uhan kohdistuminen itseen täysi-ikäisenä (n=27). Lukumäärät ja suhteellinen osuus "toisinaan tai jonkin verran" tai "usein tai paljon"-vastauksista.

Väkivallan tai sen uhan kohdistuminen itseen täysi-ikäisenä	n	%
Joku minua lähellä oleva ihminen pieksi, potki tai löi minua.	12	44
Olin tilanteessa, jossa olin vakuuttunut, että saisin ruumiinvamman tai menettäisin henkeni.	19	70
Joku perheeni ulkopuolinen ihminen hyökkäsi kimppuuni.	19	70
Joku kosketti minua seksuaalisesti vastoin tahtoani tai yritti saada minut koskettamaan itseään.	13	48
Joku pakotti minut tai uhkasi vahingoittaa minua ruumiillisesti, jos en suostuisi tekemään jotakin seksuaalisesti.	7	26

Haastatteluissa esiin tulleessa naisten kokemassa väkivallassa tekijä oli ollut pääosin naisille tuttu ja läheinen henkilö, mutta kokemuksia oli myös naisille tuntemattoman tekijän tekemästä väkivallasta. Joissain haastatteluissa tekijä ei tullut haastattelijalle täysin selväksi tai haastateltava ei erikseen maininnut kuka tekijä oli ollut. Näitä kokemuksia on käsitelty tässä luvussa lähisuhdeväkivallasta erillisinä.

Lähisuhdeväkivallan kokemukset

Suurin osa (n =18) tutkimukseemme osallistuneista naisvangeista kertoi kokemuksistaan oman puolison tai muutoin tutun ja läheisen henkilön tekemästä väkivallasta. Väkivalta oli näissä tapauksissa usein hyvin vakavaa ja henkeä uhkaavaa. Kolmetoista naista oli kokenut puolison tekemää lähisuhdeväkivaltaa. Yleisesti ottaen lähisuhdeväkivalta oli ollut pääosin fyysistä (n =15) ja seksuaalista (n =4) väkivaltaa. Naisilla oli saattanut olla useita väkivaltaisia parisuhteita. Useiden naisten (n =14) kohdalla kaltoinkohtelua sekä fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa oli ollut jo lapsuus- ja nuoruusiän lähisuhteissa. Fyysisen väkivallan kokemuksista kerrottiin joko yksityiskohtaisesti tai niihin viitattiin yleisellä tasolla, esimerkiksi toteamalla useissa suhteissa olleen väkivaltaa. Mainintoja oli myös kumppanin harjoittamasta kontrollista ja manipuloinnista sekä taloudellisesta väkivallasta. Yksityiskohtaiset kuvaukset väkivallasta sisälsivät poikkeuksetta hyvin raakaa väkivaltaa, ja naisten kokemuksista välittyi hengenvaarassa ja jatkuvassa pelossa eläminen. Eräs haastateltava kertoi, että hän oli joutunut karkaamaan kotoaan lapsensa kanssa, koska lapsen isä olisi muutoin vienyt haastateltavan hengen. Naiset kuvailivat myös tilanteita, joissa he olivat olleet ”panttivankeina” ja altistuneensa toistuvasti puolison väkivallalle.

Haastattelujen perusteella naisten halukkuus hakeutua julkisiin palveluihin oli vähäistä, mutta toisinaan sairaalahoitoon oli jouduttu hakeutumaan fyysisen väkivallan vammojen vakavuuden vuoksi. Eräs haastateltava kertoi, ettei ollut viranomaisiin yhteydessä puolison väkivaltaisuuden vuoksi, koska pelkäsi tällöin puolison vahingoittavan haastateltavan lasta. Väkivalta ilmeni naisten kertomuksissa sekä fyysisinä nyrkin iskuina tai kuristamisena että erilaisten välineiden, kuten

puukon käytön kautta. Eräs nainen oli raskaana ollessaan joutunut puolisonsa pahoinpitelemäksi eikä ollut fyysisten vammojen vuoksi kyennyt liikkumaan päiväkausiin. Vaikka väkivaltakokemuksia oli runsaasti, niitä kuitenkin myös vähäteltiin. Eräs haastateltava sanoitti, että puoliso oli yrittänyt tukahduttaa, mutta ei kuitenkaan ”hakannut”. Kokemukset seksuaalisesta väkivallasta läheisen ihmisen toimesta liittyivät fyysisen väkivallan kokemuksiin usein saman henkilön toimesta. Seksuaaliseen väkivaltaan liittyi elementtejä puolison mustasukkaisuudesta tai väkivallan teko tehtiin uhkaamalla esimerkiksi teräaseella.

Muut väkivallan kokemukset

Haastatteluissa nousi esiin myös väkivaltakokemuksia, joissa tekijä jäi epäselväksi tai se ei ilmennyt haastattelusta lainkaan (n=10). Nämä kokemukset olivat lähisuhdeväkivallan tavoin fyysistä (n=5) tai seksuaalista (n=5) väkivaltaa. Haastateltava kuvasi tilanteita joko yksityiskohtaisemmin tai kertoi tapahtuneesta yleisellä tasolla, kuten eräs haastateltava totesi, että poliisit olivat käyneet hänen kotonaan kyselemässä raiskauksesta, mutta hän ei muistanut kunnolla mitä oli tapahtunut. Naiset, jotka kertoivat yksittäisistä väkivaltakokemuksista haastatteluissa, sanoittivat yhtä lukuun ottamatta myös erilaisia kaltoinkohtelun kokemuksia lapsuudessa ja nuoruudessa.

Fyysiseen väkivaltaan liittyi kokemuksia teräaseen käytöstä tai aseella uhkaamisesta. Eräs haastateltava totesi, että ei ole ”todellakaan ollut turvassa läheskään aina, että henki on meinannut lähtee aina kun narkkaa”. Haastattelussa nainen pohti turvallisuuden tunnettaan eläessään päihdekuvioissa vankilan ulkopuolella sekä mahdollisuuksia olla täysin turvassa vankilassa. Hän kuitenkin koki olevansa turvassa tällä hetkellä. Seksuaaliväkivallan kokemuksissa osa naisista kertoi olleensa tekohetkellä huumattuna tai päihtymyksen vuoksi tajuttomana. Haastatteluissa ilmeni myös tietynlaista vähättelyä seksuaalisesta väkivallasta. Eräs naisista kertoi, että joskus käyttäessä on ollut ”jotain semmosta, on ehkä esineellistetty tai silleen”, mutta ei kuitenkaan kertonut tapauksista haastattelijalle tarkemmin.

Väkivallasta selviytyminen ja piilotettu resilienssi

Kysyttäessä haastateltavilta heidän selviytymisestään toi useampi haastateltava esille, että hän on vain mennyt eteenpäin. Naiset kuvasivat, että heillä on ”kova pää”, tai että heidän ainoa voimavaransa on he itse. Yleinen asennoituminen elämään oli, ettei ole muuta vaihtoehtoa, kuin jatkaa elämää. Haastatteluissa kuitenkin ilmeni selkeästi myös läheisten ihmisten merkitys naisten selviytymisessä ja heidän resilienssiään kannattelevana tekijänä.

Yleisimpänä sosiaalisen tuen ja siten resilienssiä tukevana sosiaalisena suhteena olivat naisten ystävät. Ystävät olivat turvallisia henkilöitä, jotka olivat tyypillisesti tunteneet haastateltavan kauan, tiesivät hänen menneisyytensä ja auttoivat selviytymään. Ystävät kuvautuivat vertaistukena, jotka ovat voineet kokea samankaltaisia asioita elämässään, eivätkä sinällään pelkää puhua tai kauhistu kuulemastaan. Suhteissa omiin perheenjäseniin aikuisiällä selkeimmin tärkeänä henkilönä erottautuivat naisten omat äidit. Joillakin haastateltavilla suhteet lapsuuden perheeseen olivat katkenneet päihteiden käytön ja rikollisen käyttäytymisen myötä, mutta osalla suhde äitiin oli pysynyt vahvana. Näissä tapauksissa äitiä kuvattiin tärkeänä tukena ja käytännön apuna elämän aikana. Niillä naisilla, joilla oli omia lapsia, äiti saattoi olla apuna lapsen hoidossa heti näiden syntymästä lähtien. Joissakin tapauksissa omat äidit myös pitivät huolta lapsista naisten suorittaessa vankeustuomiotaan. Suhde omaan äitiin saattoi olla monimutkainen lapsuuden kokemusten ja oman tai äidin käyttäytymisen vuoksi, mutta omien lasten hoidossa äiti tuntui olevan luotettavin henkilö. Naisille omat lapset olivat myös tärkeitä, vaikkeivat he olisi pitäneet yhteyttä heihin haastattelujen tekoaikana. Lapset näyttäytyivät syynä ”pysyä pinnalla” ja uskoa parempaan tulevaisuuteen tai motivoivana tekijänä pyrkiä päihteettömyyteen ja rikoksettomaan elämään.

Selviytymiskeinot

Naiset toivat väkivallan kokemuksista selviytymisen keinoina kokemusten jakamisen, päihteidenkäytön, tunnekokemusten poissulkemisen ja väkivallan käytön.

Kokemuksen jakaminen

Omien vaikeiden kokemusten jakamisen mainitsi 15 haastateltavaa. Suurimmalla osalla heistä ystävät ovat tärkeimpiä tukijoita, joille voi puhua omista kokemuksistaan ja ”ihan mistä vaan” avoimesti. Useimmille esimerkiksi puolison väkivaltaisesta käyttäytymisestä puhuminen ja kuunnelluksi tuleminen on ollut tärkeää vertaistukea. Eräs haastateltava kertoi, että ystävä oli rohkaissut ja auttanut häntä tekemään rikosilmoituksen hänen joutuessaan kokemaan seksuaalista väkivaltaa. Omien kokemusten jakamisesta viranomaistahoille (esim. sosiaali- ja terveysviranomaisille) ei juuri puhuttu. Osalle haastateltavista myös omat perheenjäsenet, kuten oma äiti tai vanhempien ikäiset sukulaiset olivat henkilöitä, joille he pystyivät kertomaan mieltä vaivaavia asioitaan. Silloin, kun kuuntelijoita ei syystä tai toisesta ole ollut, naiset ovat voineet turvautua kirjoitettuun sanaan. Eräs haastattelijoista kertoi kirjoittaneensa ajatuksiaan paperille ja kokenut sen auttavan jäsentävän omia ajatuksiaan tilanteessa, jossa hän oli eristäytynyt muista ihmisistä. Kaksi haastateltavaa toi esille myös omien kokemusta julkaisemisen isommalle lukijakunnalle olleen osa heidän prosessiaan ”jatkaa elämäänsä”.

Päihteet

Haastateltavista 13 toi esille päihteiden eli alkoholin, huumeiden tai lääkkeiden käytön osana omaa tapaansa selviytyä traumaattisista kokemuksistaan. Päihteiden käytön nähtiin turruttaneen pelon, surun ja ahdistuksen tunteita. Päihteiden käyttö kuvautuu ns. sijaistoimintona tilanteissa, jossa omat resurssit eivät riitä kokemusten käsittelyyn tunne- ja kognitiivisella tasolla. Eräs haastattelijoista totesi päihteidenkäytön olleen hänelle pitkään tapa vältellä itseään ja siten siirtää vaikeiden asioiden kohtaamista. Hän koki, ettei hänellä olisi ollut ”työkaluja, voimavaroja, itsetuntoa tai rajoja”. Toinen haastateltava kertoi käyttäneensä huumausaineita raiskauksestaan johtuneen oikeusprosessin ajan. Päihderiippuvuus myös vaikeutti ulkopuolisen avun hakemista. Eräs haastateltavista kertoi eläneensä väkivaltaisessa parisuhteessa, muttei mennyt turvakotiin, koska siellä ei voinut jatkaa huumeiden käyttöä. Toinen

haastateltavista mainitsi avun hakemisen olevan niin työlästä, että oli helpompi ”tarttua viinapulloon”.

Tunnekokemusten poissulkeminen

Varsin toistuva väkivallan kokijan reaktio oli kokemuksen torjuminen tunnetasolla (yhdeksässä haastattelussa). Naiset kertoivat sulkeneensa asioita pois mielestään tai patoavansa asioita sisälleen, tai etäännyttävänsä itsensä kokemuksistaan. Oma tunnekylmyys voi herättää naiselle itselleen ihmetystä, miksi ”ei tunne mitään”. Osa haastateltavista käytti termiä blokkaus, joka yhtäältä kertoo heidän todennäköisesti käsitelleen asiaa terapeuttisesti ja toisaalta tiedostavan joidenkin kokemusten käsittelyn tunnetasolla jääneen vähälle. Eräs haastateltava kertoi kokeneensa fyysisen hyökkäyksen. Hänen vammansa olivat vakavia ja asiaa puitiin myös oikeudessa. Haastateltava kertoi, että hänen lapsellaan oli samanaikaisesti vaikeaa, jolloin hän keskittyi lapsensa tilanteen parantamiseen ja siirsi oman kokemuksensa käsittelyn taka-alalle.

Useammassa parisuhteessa fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa kokenut nainen kertoi, että oli kokenut paljon väkivaltaa myös lapsuudessaan. Hän mainitsi selviytyneensä kokemuksistaan sulkemalla asiat pois päästään, jolloin ne eivät häntä häiritse.

Suuri osa haastateltavista mainitsi elämästään ”huumemaailmassa”. Raiskatuksi joutuminen ennestään tuntemattoman tai etäisesti tutun miehen toimesta päihteidenkäyttötilanteessa tuli esille parissa haastattelussa. Eräs haastateltava kertoi jatkaneensa elämäänsä kuin ennenkin, koska ”hänellä oli isompiakin ongelmia”. Toinen totesi paenneensa paikalta eikä kertonut kokemastaan kenellekään.

Väkivaltainen käyttäytyminen

Osa haastattelijoista kertoi omasta väkivaltaisesta käyttäytymisestään selviytymiskeinona vaikeissa tilanteissa (yhteensä 11 haastateltavaa). Tekijyys ilmeni joko haastateltavan kertoessa miksi oli haastattelun aikana vankilassa tai miten hän on selviytynyt elämässään. Kaikkiaan väkival-

taisen käyttäytymisen puheessa ohjaavaksi elämän oppitunniksi muotoutuu ”hyökkäys on paras puolustus”. Osa haastateltavista kertoi väkivaltaisen käyttäytymisen liittyvän asioiden selvittämiseen tai vaikean elämäntilanteen päätökseen saattamiseen. Kaksi haastateltavaa kertoi oppineensa jo kouluaikoina heihin kohdistuneen koulukiusaamisen myötä, että väkivalta on toimiva ratkaisu.

Osassa haastatteluissa kuvailu väkivallan käytöstä tuo esille naisten adaptaation sosiaaliseen ympäristöönsä. Naiset olivat eläneet ympäristössä, jossa väkivalta oli normalisoitunut osaksi yhteisön tavanomaista vuorovaikutusta. Lapsuudessa kyse oli saattanut olla esimerkiksi kasvatuskäytännöistä tai perheen aikuisten välienselvittelyistä ja aikuisuudessa parisuhteen tai muun sosiaalisen verkoston riita- tai velanperintätilanteista. Naisten kertomana parisuhdeväkivalta kuvautuu suhteellisen yleisenä ilmiönä, ja naisten reagointi jatkuvaan kaltoinkohteluun saattoi purkautua osalla naisista myös omana väkivaltaisena käyttäytymisenä. Väkivalta on voinut olla tapa saada valtaa ja purkaa vihaa epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista. Eräs haastateltavista kertoi provosoituneensa helposti ”naistenhakkaajista”, ja toinen kuvaili tekemänsä raa’an väkivaltarikoksen olleen kulminaatio lapsuudesta asti koetulle väkivallalle ja kaltoinkohtelulle.

Lopuksi

Tässä tutkimuksessa olimme kiinnostuneita siitä, millaisia väkivallalle altistumisen kokemuksia vankeusrangaistusta suorittavat naiset tuovat esille ja kuinka naisten omaksumat tavat suhtautua ja selviytyä väkivaltakokemuksista heijastavat piilotettua resilienssiä. Vankeusrangaistusta suorittaneista ja haastatelluista 27 naisesta 24 kertoi väkivallan kokemuksistaan. Neljällätoista naisella oli fyysisen ja seksuaalisen väkivallan kokemuksia jo alaikäisenä. Poikkeuksetta naiset olivat kohdanneet menneisyydessään henkeä uhkaavaa ja raakaa väkivaltaa, joka limittyi naisten kuvailemaan elämään päihdemaailmassa. Tyypillisesti väkivallan tekijä oli ollut hänelle läheinen ihminen, useimmiten oma puoliso.

Aikaisemman tutkimuksen ja naisten kuvaileman päihderiippuvuuden saneleman arjen perusteella naisten elämä on ollut turvatonta ja

levotonta (esim. Salovaara 2021b). Analysoimamme haastatteluiden perusteella he kuitenkin kokivat elämänsä lähtökohtaisesti taistelun arvoiseksi. Naisten kertomasta nousivat esille neljä selviytymiskeinoa: kokemusten jakaminen, päihteidenkäyttö, tunnekokemusten poissulkeminen ja väkivallan käyttö.

Päihdekuvioiden kyllästämä elinympäristö oli naisten kertomana kova ja ennalta-arvaamaton, jossa on pärjättävä yksin. Piilotetun resilienssin näkökulmasta haastatteluista kuitenkin erottui merkityksellisiä ystävyys- ja sukulaissuhteita, niin päihdekuvioiden ja sen ulkopuolisista suhdeverkostoista. Naiset pyrkivät selviytymään erityisesti samanlaista elämää elävien ystävien tuella. Samanlaatuiset kokemukset yhteisessä elinpiirissä ystävien tai perheenjäsenien kanssa yhdisti ja auttoi naisia selviytymään kokemusten jakamisen muodossa. Päihdekuvioiden ulkopuolisista suhteista erityisesti suhde äitiin kuvautui usealle haastateltavalle tärkeänä ihmissuhteena.

Usea haastateltava reagoi kokemaansa traumaattiseen kokemukseen sulkemalla sen pois mielestään tai välttelemällä sen käsittelyä mahdollisimman pitkään. Tämä mahdollisti elämän jatkamisen arjessa, jossa kokemuksen käsittelylle ei välttämättä ole ollut aikaa, tilaa tai pystyvyyttä ilman ulkopuolista ammattiapua. Naisten kertomassa heijastui sopeutuminen päihdemaailman sääntöihin ja suhtautuminen väkivaltaan yhtenä tapana ratkaista hankalia tilanteita. Päihteidenkäyttö turrutti ja suojeli satuttaneilta kokemuksilta, mutta samalla myös voi estää näiden kokemusten käsittelyä tai avun hakemista. Väkivallan teot, joita naiset kertoivat itse tehneensä, kohdistuivat päihdeverkostoon kuuluviin ihmisiin. Väkivaltaisesta käyttäytymisestä kertoneet naiset tunnistivat tekojen ajaviksi voimiksi puolustautumisen, oman aseman pönkittämisen tai itseen kohdistuneen aikaisemman väkivallan herättäneen raivon tunteiden purkamisen.

Piilotetun resilienssin näkökulmasta haastateltujen naisten elämässä ei esiintynyt vain yksittäistä vastoinkäymistä, jota tarkastella. Haastatellut naiset ovat eläneet monin tavoin haavoittavassa asemassa. Useilla heistä sosiaalinen verkosto oli kaventunut alkoholin ja laittomien päihteiden käytön myötä ja sisälsivät myös vaurioittavia ihmissuhteita, joissa ei syntynyt luottamusta tai turvallisuuden kokemuksia. Monella haastatelluilla naisilla traumaattisten kokemusten

käsitteleminen oli vielä kesken. Päihteidenkäytön, joka piilotetun resilienssin näkökulmasta näyttäytyy yhtenä, joskin pitemmän päälle haitallisena selviytymiskeinona, lopettaminen ja päihderiippuvuudesta kuntoutuminen edellyttää vaikeiden kokemusten avaamista ja niiden sanoittamista (vrt. Huey & Broll 2018, 65–75).

Hankkeemme kokemusasiantuntijan sanoin: ”Naiset ovat sairastuneet vahvuuteen ja pärjäämiseen,” mikä heijastaa rikostaustaisten naisten tarvetta selviytyä haastavista tilanteista yksin ja ilman riittävää tukea. Tämä kuului selvästi myös tekemissämme haastatteluissa ja siksi on mahdollista, että yksittäisten haastattelukertojen yhteydessä emme kuulleet niitä selviytymistarinoita, joissa ulkopuolisten apu on ollut elintärkeää ja palvelujärjestelmällä erityinen rooli. Lukumme kuitenkin avaa väkivallan kokemuksia pääosin päihdekuvioissa eläneiden naisten näkökulmasta ja antaa näköalan väkivaltaisiin kokemuksiin ja niistä selviytymiseen tavalla, johon palveluihin hakeutuminen tai palvelujen piiriin kiinnittäytyminen ei ensisijaisesti kuulu.

Rikosseuraamuksen kannalta on oleellista luoda vankilasta vankeusrangaistusta suorittaville naisille tila, jossa he kokevat olevansa turvassa. Tätä on pyritty tavoittelemaan naiserityisen työn jalkauttamisella naisvankeja säilyttävissä vankilayksiköissä (ks. Tammi-Moilanen 2020). Moni haastatelluista toikin esille vankilan olevan heille turvallinen ympäristö, jossa he voisivat olla valmiita käsittelemään omia kokemuksiaan. Rikosseuraamusta suorittavien naisten piilotetun resilienssin tunnistamisen kannalta turvalliseksi koetun ympäristön lisäksi oleellista on vankilayksiköissä tarjottava tuki ja kuntoutus. Esimerkiksi päihdekuntoutuksessa on hyödyllistä ottaa huomioon rikosseuraamusta suorittavien mahdollisen traumataustan ja päihdemaailmassa elämisen laajemmat seuraamukset sekä kyky luottaa muihin ihmisiin ja erityisesti viranomaisiin.

Kirjallisuus

Aaltonen, Mikko & Kivivuori, Janne & Martikainen, Pekka & Sirén, Reino (2012) Socioeconomic differences in violent victimization: Exploring the impact of data source and the inclusivity of the violence concept. European Journal of Criminology 9 (6), 567–583.

Aburn, Gemma & Gott, Merryn & Hoare, Karen (2016) What is resilience? An Integrative Review of the empirical literature. Journal of Advanced Nursing 72 (5), 980–1000.

Attila, Henna & Keski-Petäjä, Miina & Pietiläinen, Marjut & Lipasti, Laura & Saari, Juhani & Haapakangas, Kimmo (2023) Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa 2021: Loppuraportti. Helsinki: Tilastokeskus.

Bauman, Emily M. & Haaga, Daid A. F. & Dutton, Mary Ann (2008) Coping with Intimate Partner Violence: Battered Women's Use and Perceived Helpfulness of Emotion-Focused Coping Strategies. Journal of aggression, maltreatment & trauma 17 (1), 23–41.

Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006) Using Thematic Analysis in Psychology. Qualitative Research in Psychology 3 (2), 77–101.

Cleak, Helen & Hunt, Georgia & Hardy, Fotina & Davies, Brett & Bell, Joanne (2021) Health Staff Responses to Domestic and family violence: The case for training to build confidence and skills. Australian Social Work 74 (1), 42–54.

Compas, Bruce E. & Connor-Smith, Jennifer K. & Saltzman, Heidi & Thomsen, Alexandra Harding & Wadsworth, Martha E. (2001) Coping With Stress During Childhood and Adolescence: Problems, Progress, and Potential in Theory and Research. Psychological Bulletin 127, 87–127.

Denckla, Christy A. & Cicchetti, Dante & Kubzansky, Laura D. & Seedat, Soraya & Teicher, Martin H. & Williams, David R. & Koenen, Karestan C. (2020) Psychological resilience: an update on definitions, a critical appraisal, and research recommendations. European Journal of Psychotraumatology 11 (1), 1822064–1822064.

Fields, Laurie & Prinz, Ronald J. (1997) Coping and adjustment during childhood and adolescence. Clinical Psychology Review 17 (8), 937–976.

Flanagan, Julianne C. & Jaquier, Véronique & Overstreet, Nicole & Swan, Suzanne C. & Sullivan, Tami P. (2014) The mediating role of avoidance coping between intimate partner violence (IPV) victimization, mental health, and substance abuse among women experiencing bidirectional IPV. Psychiatry Research 220 (1), 391–396.

Folkman, Susan & Moskowitz, Judith T. (2004) Coping: Pitfalls and promise. Annual Review of Psychology 55 (1), 745–774.

Folkman, Susan & Lazarus, Richard S. & Dunkel-Schetter, Christine & DeLongis, Anita & Gruen, Rand J. (1986) Dynamics of a Stressful Encounter: Cognitive Appraisal, Coping, and Encounter Outcomes. Journal of Personality and Social Psychology 50 (5), 992-1003.

Folkman, Susan. 1984. Personal control and stress and coping process: a theoretical analysis. Journal of Psychology and Social Psychology (46) 4, 839-852.

FRA (2014). Violence against women. An EU-wide survey. Main results. European Union Agency for Fundamental Rights. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf (Luettu 1.9.2025)

Gezinski, Lindsay B. & Gonzalez-Pons, Kwynn M. & Rogers, Mallory M. (2021) Substance Use as a Coping Mechanism for Survivors of Intimate Partner Violence: Implications for Safety and Service Accessibility. Violence Against Women 27 (2), 108–123.

Gullone, Eleonora & Jones, Tessa & Cummins, Robert (2000) Coping styles and prison experience as predictors of psychological well-being in male prisoners. Psychiatry, Psychology, and Law 7 (2), 170-181.

Hinton, Monica (2017) What enables Resilience after traumatic childhood experiences? Teoksessa Elspeth McInnes & Danielle Schaub (toim.) What Happened? Re-presenting Traumas, Uncovering Recoveries: Processing Individual and Collective Trauma. Leiden: Brill, 107 – 136.

Huey, Laura & Broll, Ryan (2018) Becoming strong: impoverished women and the struggle to overcome violence. Toronto: University of Toronto Press.

Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.

Isobel, Sophie (2021) Trauma-informed qualitative research: Some methodological and practical considerations. International Journal of Mental Health Nursing 30 (S1), 1456–1469.

Isola, Anna-Maija & Turunen Elina (2014). Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa: Köyhyydestä ja sosiaalisista mahdollisuuksista kertovan laadullisen seuranta-aineiston (2006–2012) kuvaus. Kelan työpapereita 62/2014. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Joutsenniemi, Kaisla & Lipponen, Krisse (2015) Resilienssi ja posttraumaattinen kasvu. Suomen Lääkärilehti 70 (39), 2515–2519.

Karttunen, Teija & Törölä, Miisa & Jutila, Elli (2023) Traumainformoitu viitekehys aineistonkeruussa: Esimerkkinä RITA -tutkimushanke. Teoksessa Eveliina Heino, Hanna Kara & Jenni Simola (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityö ja moninaisuus. Sosiaalityön tutkimuksen seura & Talentia, 147–158.

Keski-Petäjä, Miina & Attila, Henna (2023) Parisuhdeväkivalta. Teoksessa Henna Attila, Miina Keski-Petäjä, Marjut Pietiläinen, Laura Lipasti, Juhani Saari & Kimmo Haapakangas (toim.) Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa 2021: Loppuraportti. Helsinki: Tilastokeskus, 16–44.

Koskialho, Katja & Keinonen, Katariina & Lappalainen, Raimo & Rautanen, Mika (2023) Väkivallan kokemukset ja traumaattisten stressioireiden esiin-

tyvyys. Teoksessa Mika Rautanen, Kennet Harald & Sasu Tyni (toim.) Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. Wattu IV-vankiväestötutkimus. Helsinki: Terveyden ja Hyvinvoinnin Laitos, 57–65.
Lazarus, Richard S. & Folkman, Susan (1984). Stress, appraisal, and coping. Springer Pub. Co.
Lattu, Emmi (2016) Naisten tekemä väkivalta. Acta Universitatis Tamperensis 2176. Tampere: Tampere University Press.
Lindberg, Marja & Nygård, Mikael & Hakovirta, Mia & Sarkia, Aino (2023) Lasten selviytymisstrategiat koronapandemian aikana Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 88 (4), 412–491.
Littleton, Heather & Horsley, Samantha & John, Siji & Nelson, David V. (2007) Trauma coping strategies and psychological distress: A meta-analysis. Journal of Traumatic Stress 20 (6), 977–988.
Luxenberg, Toni & Spinazzola, Joseph & van der Kolk, Bessel (2001) Complex Trauma and Disorders of Extreme Stress (DESNOS) Diagnosis, Part One: Assessment. Directions in Psychiatry, 21 (25), 373–393.
Mahdiani, Hamideh & Ungar, Michael (2021) The Dark Side of Resilience. Adversity and Resilience Science 2 (3), 147–155.
Niemelä, Solja & Kuussaari, Kristiina & Matilainen, Tanja & Raitasalo, Kirsimarja & Levola, Jonna & Mishin, Kaisa & Rautanen, Mika (2023) Päihteiden käyttö ja päihdehäiriöt. Teoksessa Mika Rautanen, Kennet Harald & Sasu Tyni (toim.) Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. Wattu IV-vankiväestötutkimus. Helsinki: Terveyden ja Hyvinvoinnin Laitos, 113–133.
Nikupeteri, Anna (2016) Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Acta Universitatis Lapponiensis 336. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
Pigaiani, Yolande & Zoccante, Leonardo & Zocca, Anastacia & Arzenton, Athos & Menegolli, Marco & Fadel, Sabrina, . . . & Colizzi, Marco (2020) Adolescent Lifestyle Behaviors, Coping Strategies and Subjective Wellbeing during the COVID-19 Pandemic: An Online Student Survey. Healthcare (Basel) 8 (4), 472.
Perälä, Jussi (2011) "Miksi lehmät pitää tappaa?" Etnografinen tutkimus 2000-luvun alun huumemarkkinoista Helsingissä. Tutkimus 56. Helsinki: Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos.
Piippo, Sisko (2022) Lähisuhdeväkivallan kohtaamisen rakenteet, käytännöt ja toimijuus sosiaalityössä. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies. No 282. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto
Piippo, Sisko & Törölä, Miisa & Karttunen, Teija & Jutila, Elli & Salovaara, Ulla (2025a) Institutionaalinen väkivalta ja sosiaalinen kärsimys rikostaustaisten

naisten palvelukokemuksissa. Kriminologia 5 (1), 75–92.
Piippo, Sisko & Törölä, Miisa & Karttunen, Teija & Jutila, Elli & Salovaara, Ulla & Kuronen, Marjo (2025b tulossa) Naisvankien traumakokemusten tutkiminen ja osallisuus tiedontuotannossa. Teoksessa: Henna Pirskanen, Mia Tammelin, Outi Alakärppä & Maija Mänttäri-van der Kuip (toim.) Osallisuus Sosiaalityössä. Tampere: Tampere University Press.
Raitakari, Suvi & Günther, Kirsi & Räsänen, Jenni-Mari (2022) Johdanto: Koti hyvinvointityön ja haavoittuvuuden kohtaamisen ympäristössä. Teoksessa Suvi Raitakari, Kirsi Günther & Jenni-Mari Räsänen (toim). Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus. Tampere: Tampere University Press, 7–22.
Rikosseuraamuslaitos (2024). Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2023. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
Ripatti, Kitta & Manninen, Marko & Rautanen, Mika (2023) Resilienssi. Teoksessa Mika Rautanen, Kennet Harald & Sasu Tyni (toim.) Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. Wattu IV-vankiväestötutkimus. Helsinki: Terveyden ja Hyvinvoinnin Laitos, 161–168.
Rizo, Cynthia F. (2016) Intimate Partner Violence Related Stress and the Coping Experiences of Survivors: "There's Only So Much a Person Can Handle". Journal of Family Violence 31 (5), 581–593.
Salovaara, Ulla (2019) Rikoksista tuomitut naiset: Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet. Acta Peonologica 1/2019. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
Salovaara, Ulla (2021a) Vankilasta vapautuvien naisten tuen tarve ja tukemisen mahdollisuudet. Teoksessa Aila-Leena Matthies, Anu-Riina Svenlin & Kati Turtiainen (toim.) Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudeamus, 174–186.
Salovaara, Ulla (2021b) Incarcerated women, welfare services and the process of re-entering society in Finland. Teoksessa Marjo Kuronen, Elina Virokannas & Ulla Salovaara (toim.) Women, Vulnerabilities and Welfare Service Systems. Abingdon, Oxton: Routledge, 84-95.
Schmid, Evi & Garrels, Veerle & Skåland, Borge (2024) The continuum of rapport: Ethical tensions in qualitative interviews with vulnerable participants. Qualitative Research QR 24 (5), 1253–1271.
Siltala, Heli & Hisasue, Tomomi & Hietamäki, Johanna & Saari, Juhani & Laajasalo, Taina & October, Martta & Laitinen, Hanna-Leena & Raitanen, Jani (2022) Lähisuhdeväkivallasta aiheutuva palveluiden käyttö ja kustannukset: Terveys-, sosiaali- ja oikeuspalveluissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:52. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
Tahkola, Elli-Maria & Metsäpelto, Riitta-Leena & Ruohotie-Lyhty, Maria & Poikkeus, Anna-Maija (2021) Coping strategies in life stories of young

adults with foster care backgrounds. European Journal of Social Work 24 (5), 910–921.
Tammi-Moilanen, Kaisa (2020) Naisvankiselvitys. Selvitys naisvankien olosuhteista, toiminnoista ja turvallisuudesta. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2020. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
Tamres, Lisa K. & Janicki, Denise & Helgeson, Vicki S. (2002) Sex Differences in Coping Behavior: A Meta-Analytic Review and an Examination of Relative Coping. Personality and Social Psychology Review 6(1), 2–30.
Ungar, Michael (2004) Nurturing hidden resilience in troubled youth. Toronto: University of Toronto Press.
Valentine, Lanae & Feinauer, Leslie L. (1993) Resilience factors associated with female survivors of childhood sexual abuse. The American Journal of Family Therapy 21 (3), 216–224.
Vanjusov, Heidi (2022) Saatavilla, mutta ei saavutettavissa? Sosiaalioikeudellinen tutkimus päihdepalveluihin pääsystä. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 281. Kuopio: University of Eastern Finland
Vella, Shae-Leigh Cynthia & Pai, Nagesh B. (2019) A Theoretical Review of Psychological Resilience: Defining Resilience and Resilience Research over the Decades. Archives of Medicine and Health Sciences 7 (2), 233-239.
Viitanen, Päivi (2013) The Health, Work Ability and Healthcare Needs of Finnish Female Prisoners. Tampere: Tampere University Press.
Virkki, Tuija & Husso, Marita & Notko, Marianne & Holma, Juha & Laitila, Aarno & Mäntysaari, Mikko (2015) Possibilities for intervention in domestic violence: Frame analysis of health care professionals' attitudes. Journal of Social Service Research 41 (1), 6–24.
Virokannas, Elina & Salovaara, Ulla & Krok, Suvi & Kuronen, Marjo (2021) Finnish welfare service system from the standpoint of women in vulnerable life situations. Teoksessa Marjo Kuronen, Elina Virokannas & Ulla Salovaara (toim.) Women, Vulnerabilities and Welfare Service Systems. Abingdon, Oxton: Routledge, 26-38.

Väkivalta ja hallinnan suhteet rikostaustaisten naisten elämänkulussa

Ulla Salovaara

Johdanto

Suomalaisten vankilaan tuomittujen naisten runsaista väkivaltakokemuksista on viitteitä vankiterveystutkimuksissa (mm. Koskialho ym. 2023). Viime vuosina yhteiskuntatieteissä heitä on tutkittu väkivallan tekijöinä (Venäläinen 2017; Virolainen 2018; Virolainen 2022) ja sen kokijoina (Salovaara 2019; Törölä, Jutila & Piippo tämä kirja). Vaikka väkivalta on piilorikollisuutta, voidaan silti viranomaisten tietoon tulleesta väkivallasta todeta Suomen olevan tilastojen perusteella väkivaltainen maa, jossa naisiin kohdistuvan väkivallan kokemukset ovat verrokkimaita yleisimpiä (Piispa & Heiskanen 2017). Erot väkivallan uhriksi joutumisessa, sen kokemisessa ja seurauksissa poikkeavat sukupuolen mukaan (mm. Ronkainen 2017). Koettu väkivalta myös altistaa ja alentaa kynnystä käyttää itse väkivaltaa (mm. Kubiak ym.; Virolainen 2018).

Hahmotan tässä luvussa rikostaustaisten naisen haastatteluissa kuvaamaa moninaista väkivaltaa sekä siihen liittyviä hallinnan suhteita. Moninaisella väkivallalla tarkoitan erilaisia väkivallan muotoja, kuten fyysistä,

seksuaalista, taloudellista ja henkistä väkivaltaa ja sen kohteeksi joutumista. Jäsennän sitä, millaista väkivaltaa heidän elämänkulussaan on ollut sekä millaisia hallinnan suhteita näihin väkivaltakokemuksiin on liittynyt. Miellän väkivallan kokemusten sisältävän yksilötason hallinnan suhteita, jotka kietoutuvat yhteen rakenteellisten ja yhteiskunnallisten hallinnan suhteiden kanssa.

Institutionaalinen etnografia ja hallinnan suhteet

Tulkitsen haastattelupuheissa esiintyviä väkivaltakokemuksia institutionaalisen etnografian (IE) viitekehyksestä. Teorian kehittäjän Dorothy Smithin (1999) kiinnostus kohdistui ihmisten arkeen ja sitä säätteleviin tekijöihin. Keskeistä tarkastelussa on "standpoint", jolla tarkoitetaan yksilöiden arjen kontekseja: niitä elämisen ja kokemisen paikkoja ja tiloja, joissa arki tapahtuu ja johon tarkastelu kohdistuu. Tässä luvussa rikostaustaisten naisten "standpointina" ja tarkastelun keskiössä ovat heidän haastattelukertomuksissa tuottamansa henkilökohtaiset, mutta sosiaalisesti jaetut kerrotut kokemukset väkivallasta, siihen liittyvistä hallinnan suhteista ja väkivaltaan liittyvistä institutionaalisista prosesseista (Smith 1999, 74–76).

Institutionaalisen etnografian viitekehys mahdollistaa huomion kiinnittämisen yhteiskuntaan, instituutioihin ja palveluihin, jotka saattavat tukea, mutta myös tuottaa ja edesauttaa palveluista sivuun jäämistä (Fineman 2010; Virokannas ym. 2018). Marjo Kurosen (2019, 215) mukaan merkittävä peruste institutionaalisen etnografian käytölle sosiaalityön tutkimuksessa liittyy tutkimuksen kriittisiin, emansipatorisiin ja valtaistaviin tavoitteisiin, mikä toteutuu erityisesti feministisessä sosiaalityön tutkimuksessa. Smithiläisen hallinnan koneiston ja päivittäisen elämän avulla toisistaan erillään olevia, mutta yhteenkietoutuneita instituutioita ja ihmisten arkielämän käytäntöjä (Kuronen 2014).

Hallinnan suhteet ovat vallan kaltaisia, yksittäisiä toimijoita ja toimintapaikkoja yhdistäviä usein tekstivälitteisiä tiedon, informaation, sääntelyn ja kontrollin systeemejä sekä ylipaikallisia yhteiskunnallisen organisoitumisen muotoja (Hoikkala 2020, 15). Hallinnan suhteiden tarkastelussa tyypillisemmin käytetään aineistona erilaisia tekstejä,

muun muassa lakeja ja viranomaispäätöksiä, suhteessa arkipäivän toimintaan (Smith 1999, 73–95). Olen kuitenkin päätynyt ulottamaan hallinnan suhteiden tarkastelun haastattelupuheeseen Elina Virokannaksen (2017) tavoin. Keskeistä tarkastelussa on suunnata fokus yhteiskunnallisiin käytäntöihin ja niiden vaikutuksiin naisten elämässä ja henkilökohtaisissa valinnoissa yksilöllisten elämänkulkujen arvioinnin ja moralisoinnin sijaan. Hallinnan suhteiden avulla on suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa kartoitettu muun muassa haavoittuvassa asemassa olevien naisten kokemuksia hyvinvointipalveluista, huumeita käyttävien naisten eriarvoisuuden kokemuksia (Virokannas 2017), perheen rakentumista maahanmuuttajaperheissä (Jäppinen ym. 2020) sekä lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjä (Hoikkala 2020).

Vaikka hallinnan suhteiden tutkiminen lähestyy institutionaalisen väkivallan tutkimusta, mahdollistaa hallinnan suhteiden tarkastelu sitä laajemman näkökulman: hallinnan suhteet ulottuvat institutionaalista valtaa ja väkivaltaa pitemmälle arkipäiväisen toiminnan ja sitä säätelevien suhteiden tasolle. Hallinnan suhteita tarkastelemalla hahmotan samalla sitä erilaisten olemassa olevien sanattomien ja julkisten sopimusten ja sääntöjen kudelmaa, joka ohjaa meitä toimimaan samalla estäen meitä toimimasta.

Väkivalta hallinnan keinona

Väkivalta on määritelty vuonna 2020 julkaistussa Väkivaltakäsitteiden sanastossa olevan:

> *Vallan, kontrollin tai fyysisen voiman tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista siten, että tämä kohdistuu toiseen ihmiseen tai ihmisryhmään ja että tämä johtaa tai voi johtaa fyysisen tai psyykkisen vamman syntymiseen, kehityksen häiriytymiseen, perustarpeiden tyydyttymättä jäämiseen tai kuolemaan. (Bildjuschkin ym. 2020, 6.)*

Väkivalta on aina muodostaan riippumatta yksityisen kehon ja mielen rajat ylittävää sekä kaikkia osapuoliaan traumatisoivaa toimintaa. Se sisältää erilaisia vallan ja kontrollin muotoja. Näkyvimmillään

kyse on fyysisen voiman käytöstä tai sen käytöllä uhkaamisesta, jolla on aina vakavia seurauksia. Väkivalta voi ilmetä yhteisötasolla rakenteellisena tai kollektiivisena väkivaltana, tai se voidaan jaotella ihmissuhteiden, sukupuolen, väestöryhmien, tekopaikan tai ilmenemismuodon mukaan. (Ronkainen 2017; Bildjuschkin ym. 2020.)

Suvi Ronkainen (2017, 22–23) esittää väkivallan vaikuttavan kolmella tapaa: Ensinnäkin se on keino hankkia valta-asemaa suhteessa toiseen ihmiseen. Toiseksi kyse on dynamiikasta, joka muuttaa osapuolten välisiä suhteita muuttaen sitä sosiaalista tilaa, jossa väkivalta ilmenee tuottaen luottamuspulaa ja häpeän tuntemuksia. Kolmanneksi vaikutus liittyy väkivallassa hyödynnettäviin resursseihin, jotka ovat sen loukkaavuuden perusta. Väkivallan resurssina hyödynnetään esimerkiksi ihmisten välistä kiintymyssuhdetta, mikä tekee väkivaltaisesta parisuhteesta lähtemisen vaikeaksi. Ymmärrän Ronkaisen jaottelun käsitteellistävän väkivallan tuottamia yksityisiä hallinnan suhteita.

Väkivaltaan suhtautumiseen ja puuttumiseen viranomaistasolta kanssaihmisiin vaikuttaa teon ilmenemismuoto ja sen välittömät seuraukset. Lainsäädäntö ohjaa viranomaistyöskentelyä vakavampien ja rikosoikeudellisesti todennettavissa olevan fyysisen ja seksuaalisen väkivallan ja vainoamisen kohdalla. Näin ollen viranomaisten väkivaltaan puuttumis- ja auttamiskeinot ovat uhri- ja tilannekohtaisia ja siten satunnaisia (mm. selvitysprosentit vaihtelevat). Kuitenkaan väkivaltaan puuttuminen ei aina estä sitä (Kaittila 2017, 91). Toisaalta ne, jotka eivät ole kokeneet väkivaltaa, saattavat kategorisoida väkivallan poikkeavuudeksi, joka tapahtuu jollekin muulle jossain muualla. Ulkoistamalla väkivallan kohde, suojataan itseä, jolloin uhriksi joutumisen uhka poistuu itsen ja muiden kategorisoituun ryhmään kuulumattomien yltä. Vaikka väkivallalle altistumisen mahdollisuudet tiivistyvät päihteiden riippuvuuskäytön ja rikosmyönteisen asenteen omaksuvien piirissä, ei se kuitenkaan suojaa muita väkivaltakokemuksilta. (mm. Virkki 2015; Lidman 2015; 2020; Virkki & Jäppinen 2016.)

Väkivalta on tyypillistä piilorikollisuutta, jolloin ainoastaan osa tapauksista tulee viranomaisten tietoon (mm. Piispa & Heiskanen 2017). Elizabeth Stanko (2006, 546–549) kuitenkin osoittaa, että tosiasiallisesti väkivalta ei ole piiloista. Kyse on pikemminkin siitä, ettei sitä oteta puheeksi asiakastapaamisissa (mm. Kaittila 2017; Niklander ym. 2019)

eikä esimerkiksi havaita ja diagnosoida terveydenhuollossa (Kivelä 2020). Ainoastaan vakavampi väkivalta on rikoslainsäädännössä määritelty rikokseksi. Kyse on valinnasta: millä tavoin, kenen tekemänä ja kokemana väkivaltaa pidetään ja tulkitaan sellaisena yhteiskunnallisena, sosiaalisena ja kriminaalipoliittisena ongelmana, johon puututaan ja josta puhutaan julkisesti (Kainulainen & Niemi 2017). Samalla kyse on siitä, kenen kokema ja tekemä väkivalta jää yhteiskunnallisen tarkastelun katveeseen, unohdetuksi tai ulossuljetuksi. Henkisen väkivallan vakavat seuraukset uhrin mielenterveydelle ohitetaan lainsäädännössä, mikä vaikeuttaa seuraamusten arviointia, näkyväksi tekemistä ja uhrien suojaamista (Kainulainen & Niemi 2017; Hautanen 2017). Kun parisuhdeväkivalta päättyy uhrin kuolemaan, on merkitystä sillä, tulkitaanko tapahtunut tavanomaiseksi ryyppyriitatapoksi uhrin päihtyneisyyden vuoksi, vai ulotetaanko tarkastelu tapahtumaa edeltäneeseen parisuhdeväkivaltaan ja huomio uhrin sukupuoleen, jolloin tapahtunut saakin tyypillisiä naistapon tunnusmerkkejä (mm. Taylor & Jasinski 2011).

Väkivallan tulkintatavoissa on siis sisäänrakennettuja hallinnan suhteita. Tässä mielessä rikostaustaisten naisten kohtaama moninainen väkivalta on jossain määrin myös episteemistä väkivaltaa. Se on Gayatri Chakravorty Spivakin (1988) esiintuoma post- ja dekoloniaaliseen femismiin liittyvä käsite, jolla kiinnitetään huomio toiseutettujen ryhmien kohtaamaan epäoikeudenmukaisuuteen. Episteeminen väkivalta paikantuu epäoikeudenmukaisuuteen ja epätasa-arvoon taloudessa, politiikassa ja vallankäytössä. (mm. Brunner 2021.) Sen tarkastelu tuottaa väkivallan ymmärtämiseen ja tulkintaan vaikuttavia elementtejä, joiden myötä osa koetusta väkivallasta tulee näkyväksi.

Väkivalta on sukupuolistunutta ja sukupuolittunutta. Sukupuolittuneella väkivallalla huomioidaan väkivallan muotojen, tilanteiden ja paikkojen vaihtelu sukupuolten välillä (mm. Stanko 2006; 549–552; Karkulehto & Rossi 2017, 13; Ronkainen 2017, 30–35), jolloin sukupuoli vaikuttaa väkivallan tekoon ja seurauksiin (mm. oikeusprosessiin tai teon ilmoittamatta jättämiseen) (Lidman 2015, 62–66). Sukupuolistunut väkivalta puolestaan tarkoittaa sukupuolen kanssa risteäviä rakenteellisia ja epätasa-arvoa tuottavia tekijöitä (sukupuoli, sosioekonominen asema, asuinalue, etnisyys, ikä, seksuaalinen suuntautuminen). Kyse on siis väkivaltaan liittyvistä käytänteistä ja suhtautumistavoista, joissa itse tekoon, auttamis- ja oikeuskäytäntöihin sekä julkiseen kes-

kusteluun tuotetaan erilaisia merkityksiä osallisten sukupuolen ja elämäntilanteen mukaan. (Karkulehto & Rossi 2017, 13; Niemi ym. 2017, 11–12; Ronkainen 2017, 30–35.) Tämä saattaa johtaa väkivaltatilanteiden tulkintaan uhria vastuuttamalla ja vahvaa toimijuutta edellyttämällä esimerkiksi parisuhdeväkivallasta (miksi uhri jää) tai seksuaaliväkivallasta (miksi uhri oli, teki, toimi ja pukeutui väärin) sen sijaan, että tulkittaisiin vastuun väkivallasta olevan tekijällä.

Väkivallalle altistuminen myös synnyttää väkivaltaa. Väkivaltainen ilmapiiri ja sille altistuminen alentavat kynnystä käyttää väkivaltaa, jota saatetaan oikeuttaa uhridiskurssilla. Tuolloin merkittävämmäksi muodostuvat väkivallan uhrikokemukset ja oma toiminta vastauksena koetulle väkivallalle. Tehdystä väkivallasta kerrotaan toimijuuden kontekstissa kasautumis-, sisuuntumis- ja alakulttuurinarratiivin avulla (Virolainen 2018). Tai sitä oikeutetaan käsittämällä se elämänhallinnan keinoksi, välttämättömyydeksi tai ratkaisuksi.

Tutkimuksen toteutus

Tutkin vankeusrangaistuksiin tuomittujen naisten haastattelukertomuksessaan sanoittamaa moninaista väkivaltaa sekä siihen liittyviä hallinnan suhteita. Kysyin: (1) millaista väkivaltaa rikostaustaisten naisten elämänkulussa on ja (2) millaisia hallinnan suhteita väkivallan kokemiseen on liittynyt? Väkivallan kokemisen ymmärrän ulottuvan väkivaltaisesta teosta siihen puuttumiseen ja sen seurauksiin. Kerrotut kokemukset ovat keino tarkastella sitä, miten väkivaltaa legitimoidaan.

RITA-hankkeessa kerätty haastatteluaineisto käsitti 27:n naisvankiloissa vankeusvankina olleen naisen haastattelut. Aineistoanalyysi oli kaksivaiheinen: Aloitin lukemalla kaikki haastattelut etsien niistä kuvauksia väkivaltakokemuksista. Niitä löytyi kaikista haastatteluista, mikä vastaa aiheesta olevaa ennakkotietoa (mm. Salovaara 2019; Koskialho ym. 2023). Seuraavaksi luin väkivaltakohdat uudelleen tarkastellen ja teemoitellen niitä sisällönanalyysin keinoin (mm. Neuendorf 2019) ja samalla hahmotellen niistä hallinnan suhteita. Käytin yksilöllisten väkivaltakokemusten ja hallinnan suhteiden välisessä tarkastelussa Ronkaisen (2017) kuvaamia väkivallan vaikutuksia: valta-asemaa, dynamiikkaa ja hyödynnettäviä resursseja.

Väkivallan tulkitsin olevan uhrille vakavia seurauksia aiheuttavaa toimintaa. Tiettyjä väkivallan tyyppien tai muotojen tarkastelun sijaan etsin kertojien kuvauksia muun muassa epäreiluudesta, järkytyksestä, alistavuudesta, joiden koin ilmentävän tunnereaktiota omien fyysisten ja psyykkisten satuttavuuden rajojen ylittämisistä. Toki havaintojani tutkijana ohjasi ymmärrys väkivallan moninaisuudesta. Havaitsemani väkivallan teot olivat yksilönoikeuksia loukkaavia ja satuttavia (Bildjuschkin ym. 2020; Hurtig 2013). En edellyttänyt havaitsemani väkivallan olleen haastateltavien itsensä väkivallaksi tunnistamaa, sillä aiempien tutkimusteni (mm. Salovaara 2019) perusteella tiedän, että usein tunnistetaan vain vakava vaurioittava fyysinen väkivalta.

Hallinnan suhteita tutkittaessa huomioin rakenteita, käytäntöjä, lainsäädännön tulkintoineen, totuttuja ammatillisia konventioita sekä perheen toimintaa ohjaavia ajattelu- ja toimintamalleja. Tarkastelin, millaisia hallinnan suhteita haastattelupuheessa tuotetaan kerrottaessa väkivallasta ja millaisia hallinnan suhteita väkivaltaan liittyy. Käsittelemäni hallinnan suhteet kontekstoituivat sosiaali-, terveys- ja sivistystoimen palveluihin. Tulkitsin väkivallan ilmentäneen hallinnan suhteita yksilö- ja perhetasolla. Kun perheestä vastuussa olevat vanhemmat ylittivät lapsen vahingoittamisen rajat tai kun ihmisten välisiä rajoja rikottiin väkivallalla, oli kyse hallinnasta, siihen vaikuttavista suhteista ja toimintaa ohjaavista toimintamalleista ja -tavoista. Dorothy Smithin ajattelussa yksilöiden sosiaaliset suhteet kietoutuivat yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja ideologisiin keskusteluihin (Smith 1999, 2005). Väkivallan ymmärsin valta-aseman hankkimisen välineeksi, joka tuo hallinnan suhteita arkeen samalla rikkoen huolenpidon rajoja ja ylittäen lainsäädännön asettamia velvoitteita kanssaihmisten kohtaamisesta ja kohtelusta. Kyse oli näkymättömien ja piiloisten mekanismien näkyvämmäksi tekemistä (vrt. Welsh & Rajah 2014).

Jaottelin aineiston kolmeen osaan: lapsuuteen, nuoruuteen ja aikuisuuteen siitäkin huolimatta, että tapahtumaiän arviointi oli toisiaan vaikeaa. Haastattelupuhe ei välttämättä noudattanut haastatteluiden pohjana käytetyn lomakkeen jakoa kokemusten esiintymiseen 0–18-vuotiaina ja aikuisena. Päädyin tarkastelemaan erikseen 0–12-vuotiaiden ja 13–17-vuotiaiden kokemuksia, koska eri ikäryhmien välillä on erilaisia kulttuurisia ja institutionaalisia toimijuuden mahdollisuuksia (mm.

oikeus tulla kuulluksi). Ikäryhmien välisiä eroja tuottavia hallinnan suhteita on havaittavissa esimerkiksi lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä tehtyjen sijoitusten perusteissa: nuorempien lasten sijoitukset perustellaan aikuisen toiminnalla, kun vanhemmilla sijoitusten perusteet liittyvät nuoren omaan toimintaan (Heino ym. 2016).

Väkivalta ja hallinnan suhteet lapsuudessa

Lapsuusajan väkivaltakokemukset paikantuvat perheessä, koulussa tai sijaisperheessä koettuun laiminlyöntiin sekä fyysiseen, henkiseen ja seksuaaliseen väkivaltaan. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä riippuvaisempi tämä on aikuisen hoidosta ja huolenpidosta. Lait (mm. lastensuojelu- ja rikoslaki) turvaavat niitä tilanteita, kun lapsen hoivassa tai perheen olosuhteissa ilmenee tämän kehitystä vaarantavia tekijöitä. Lapsuuden kokemuksilla on merkittävä vaikutus siihen, miten hyväksytyksi ja rakastetuksi yksilö kokee itsensä aikuisena. Lasten terveen ja tasapainoisen kasvun edellytyksenä on muun muassa onnistunut kiintymyssuhde (Sinkkonen & Kalland 2005). Perheissä vallankäyttö usein sanoitetaan olevan lasta suojaavaa, ohjaavaa ja ympäristön vaara- ja riskitekijöiltä suojaavaa (Laitinen 2004, 107).

> *Meillä oli vanhemmat töissä, mut viikonloppuisin ne käytti tosi runsaasti alkoholia. Siellä oli aina nyrkkitappeluja ja minä siellä välissä. Sit tuli poliisit ja yleensä ne vei isän molempina päivinä putkaan. Se lähinnä toi ehkä sen turvattomuuden tunteen. Jo ennen ku oon menny esikouluun, rupesin tietään milloin on perjantai. Se rupes ahdistaa. Tavallaan meillä oli ne perusjutut ihan kunnossa. Mut sit kuitenkin oli aina se (…) semmonen turvattomuuden tunne.*

Turvaton koti, epävakaat kasvuolosuhteet ja vanhemman päihteiden käyttö toistuvat naisten lapsuudenkokemuksissa. Runsas humalahakuinen alkoholinkäyttö on yleistä, mutta vaihtelua on siinä, onko kumpikin vanhemmista päihtyneenä tai näkyykö kotona pulloja vai huumeiden käyttövälineitä. Toisissa perheissä juodaan kotona isollakin porukalla, kun taas joku on yksin iltaisin vanhemman mentyä töiden

jälkeen baarin. Riippumatta päihteidenkäyttötavasta sillä on seurauksia lapsille ja tuottaa sääntöjen epäjohdonmukaisuutta ja turvattomuutta. Vaikka aineellisista perustarpeista huolehditaan, on yhtä lailla turvallinen ja suojaava koti lapsen perustarve ja -oikeus (vrt. Hytönen ym. 2016, 59–61). Väkivallan näkeminen ja väkivaltaisen ilmapiirin kokeminen vaikuttaa lapseen riippumatta siitä, onko hän itse vai hänen läheisensä väkivallan kohteena (mm. Hautanen 2017). Iltojen ja viikonloppujen levottomuutta paetaan joko yksin tai sisarusten kanssa esimerkiksi rappukäytäviin ja pyörävarastoihin odottamaan kotitilanteen rauhoittumista. Sitaatti jatkuu:

> *Mä en muista, missä vaiheessa mulle tullu ystäviä. Mut ne oli kaikki vähän ns paremmista perheistä. Ja sitten jossain vaiheessa näille [muiden lasten] vanhemmille on selvinnyt mun vanhempien käytös. Mun kaa ei saanu kukaan olla. Eli mä vietin sit pääosin kaikki aikani yksin. Ja eihän se nyt hyvältä tuntunut missään tapauksessa. (…) Se oli aina vaan semmonen tietty olo. Et vaikka mä olin isin tyttö ja näin. Mä en ollu viikonloppuisin isin tyttö. Aina joutu lähtee jonneki. Tavallaan elämään semmosessa tietyssä häpeessä ja… Sit se jatku vanhempien avioeron jälkeen.*

Vanhempien runsas alkoholinkäyttö leimaa perheen lapsia ja vaikuttaa näiden ystävyyssuhteisiin. Haastattelukertomuksissa yksinäisyyden, ulossulkemisen ja kiusatuksi tulemisen kokemukset ovat yleisiä. Kaverikokemuksiin vaikuttavat lasten keskinäisten suhteiden lisäksi näiden vanhempien toiminta. Kaverisuhteen kieltäminen tuo näkyväksi erot perheiden toimintatavoissa, vanhemmuudessa ja vanhempien resursseissa. Päihteitä käyttävien vanhempien lapset kokevat suhteessa muihin perheisiin ulkopuolisuutta ja stigmaa (Muir ym. 2022). Ulkopuolisuuden kokemus syntyy kertojan havaitessa poikkeaman oman ja muiden perheiden välillä. Lapsuudenkokemuksiin liittyy myös arvottomuutta, ylimääräisyyttä ja taakkana olemista, mikä aiheuttaa sisäistettyä häpeää. Tuolloin oma itse koetaan jo lähtökohtaisesti erilaiseksi ja ulkopuoliseksi (Laitala & Puuronen 2016). Ulkopuolisuuden kokemus voi muodostua sisäisenä tuntemuksena tai muiden ihmisten syrjivän ja ulossulkevan käytöksen vuoksi.

Perheiden sosiaaliset suhteet vaikuttavat olleen hauraita, eikä tukevia sosiaalisia verkostoja tai perheen ulkopuolisia turvallisia aikuisia juuri

ole. Vanhemmissa on toksisia piirteitä. Toksinen vanhempi saattaa sysätä lapselle liikaa vastuuta, käyttää väkivaltaa tai päihteitä vältellen samanaikaisesti omaa vastuutaan. Toksisella tarkoitetaan sekä päihteiden fyysistä toksisuutta, vaikutusta toksisiin ihmissuhteisiin ja perheprosessien häiriintymiseen sekä niiden tuottamaan toksiseen lapsuuteen. (Itäpuisto 2020.)

Vanhempien päihdekyllästeiset parisuhteet johtavat usein eroon, mikä saattaa rauhoittaa perhetilannetta hetkeksi. Enimmäkseen äitiensä kanssa asuvien lasten elämään tulee vanhempien uusia puolisoita, joiden myötä arjessa on uusia epävarmuustekijöitä ja uusia päihteitä käyttäviä väkivaltaisia aikuisia. Perheisiin syntyy myös uusia pikkusisaruksia:

Silloin lapsena just tuntu, että en saanut sanoa 'ei' mihinkään, piti jaksaa tehdä ja pystyä. Että mulla ei ollut silleen väliä ihmisenä. Mä tein ne kotityöt: kaikki ruuat laitoin, pesin pyykit ja vahdin pienemmät sisarukset.(…) Kotona tuli semmonen tunne, että se on ihan sama oonko mä elossa vai kuollut. Tai ei periaatteessa sama, jos mä olisin kuollut, kuka ne kotityöt ois sitten tehnyt.(…)
Tutkija: Niinniin. Sä kävit kuitenkin koulussa?
Kyllä ja sain hyviä arvosanoja, koska koulu oli mulle lepoa, vaikka mua kiusattin. (…) Siitäkin huolimatta koin, että koulu oli mulle lepoa ja opin nopeasti asioita. Muahan ruvettiin kiusaan erilaisuuden takia. Se oli yksin jättämistä ja haukkumista.

Ikätasoon nähden liian varhainen vastuunotto pienempien sisarusten perushoidosta sekä kodin ruoka- ja pyykkihuollosta kuvataan välttämättömyytenä, koska vanhemmilla ei ole kykyä vastata asioista joko päihteidenkäytön, somaattisten tai psyykkisten oireidensa vuoksi. Koulussa kuitenkin on mahdollisuus olla ikäisensä lapsi, saada aikuisen ohjausta, huomiota ja onnistumisen kokemuksia. Koulu näyttäytyy turvapaikkana kiusaamisväkivallasta huolimatta arjen kaaoksen keskellä. Siellä pärjääminen mahdollistaa positiivisen huomion saamisen ja onnistumisen kokemuksia. Samalla se kuitenkin suojaa ja ylläpitää perheen kulisseja. Opettajille heikko tai vaihteleva koulumenestys on näkyvä signaali, joka edellyttää jonkinlaista interventiota. Kokemukset koulussa koetusta yksinäisyydestä, ulossulkemisesta ja jopa fyysisestä väkivallasta ovat ylei-

siä. Ratkaisuna tilanteisiin on joko kiusaajan lyöminen tai kiusaajaksi ryhtyminen, sillä aikuisilta tilanteeseen ei saa apua. Kiusaamisväkivalta on näkyvää, mutta vaikeasti havaittavaa ilman riittävää ymmärrystä kiusaamisväkivallan luonteesta (Hamarus 2006). Tutut aikuiset aiheuttavat turvattomuutta monin tavoin:

Sukulainen lähenteli mua kotona.(…)Oon ollu ala-asteella. (…) Mun vanhemmat oli tosi vihasia, koska hän oli humalassa ja oli vieny mut jonnekin autolla. Jälkeenpäin oon miettiny, et mitähän siinä matkalla mahto tapahtua, ku hän ahdisteli mua sillon sit vanhempanakin.(…) Joskus xx-ikäsenä hän on tulossa, mä pakotin isän lähteen rautakauppaan, me käytiin ostaan lukko mun oveen. Mä muistan, miten mä jouduin painostaan isää, että se lukko pitää saada siihen oveen. Ni se on semmonen todiste mulle. (…)Olin varmaan viidennellä, meillä oli opettaja, mikä tuli kans kauheen lähelle. Paino meitä seinää vasten jotenkin ja silleen. Se on jääny mieleen.

Aikuisten oletetaan suojelevan lapsia eikä läheisen sukulaisen lasta vaurioittavaa puolta helposti tunnisteta. Kertojan maininta isän pakottamisesta hankkimaan lukko ilmensi, että omaa turvallisuutta koskeva huoli on isän tiedossa. Aineistosta ei kuitenkaan ilmene, onko isän tiedossa asentamisen perimmäinen syy. Mutta lukko osoittaa myös kertojan aktiivista toimijuutta ja tilanteen haltuunottoa tulevaan vierailuun liittyen. Lapsena koettu seksuaalinen hyväksikäyttö saattaa myöhemmin ilmetä pohjattomana pahana olona, joka pahimmillaan kanavoituu itseä kohtaan koettuna inhona. Tapahtumista ei välttämättä ole selkeitä muistikuvia. Lisäksi siihen kietoutuu häpeä ja syyllisyys. (mm. Laitinen 2004, 218–228.) Lapsena seksuaalista väkivaltaa kokeneet voivat pitää itseään taakkana vanhemmilleen (Hurtig 2013, 138–139).

Kokemukset vaurioittavasta väkivallasta ovat haastattelukertomuksissa yleisiä. Väkivallan muodot vaihtelevat kuritusväkivallasta muuhun fyysiseen, seksuaaliseen ja ei-ruumiilliseen väkivaltaan. Naisilla on kokemusta väkivallan näkemisestä joko vanhempien kesken, vanhemman ja tämän puolison tai vanhemman ja jonkun muun välillä. Väkivaltaa kertojiin käyttäneet aikuiset henkilöt ovat heihin nähden auktoriteettiasemassa, usein läheisiä, ja väkivallan sijaan heidän pitäisi suojata lapsia.

Lapsuusaikaan liittyvissä sijoituksissa oli toisinaan epäselvyyttä tai muistamattomuutta, koska huostaanoton tai muun sijoituksen perusteet

eivät ole tiedossa, niitä ei ymmärretä tai muisteta. Vanhempien vastaajien kohdalla sitä selittää se, että ennen vuotta 1983 tehdyissä sijoituksissa oli virallisen lastensuojelun rinnalla vapaaehtoisuuteen perustuva sukulaissijoitus, jolloin sanallisesta sopimuksesta sijoituksia on voitu aloittaa ja lopettaa ilman viranomaisten puuttumista. (Hytönen ym. 2016, 30.)

Lastensuojelulain ja muun lainsäädännön perimmäisenä tavoitteena on suojata lasta vahingollisilta olosuhteilta sekä turvata tämän kasvun ja kehityksen edellytykset. Naiset kertovat yhteiskunnan vastuun ja valvonnan sekä sitä edustavien sosiaalityöntekijöiden kohtaamisten vähyydestä, mikä saattaa selittyä asioiden unohtamisella. Sijoituksella kodin ulkopuolelle ei kuitenkaan välttämättä voida suojata naisia lapsuudessa siinä määrin kuin he tarvitsisivat suojaa kasvunsa ja kehittymisensä tueksi. Haastattelukertomuksista välittyi kuva perusturvallisuuden ja -luottamuksen ja riittävän suojelun puutteesta, mikä mahdollisti haavoittavien ja vahingoittavien olosuhteiden kertaantumisen ja moninaistumisen vuosien varrella.

Mä luulen, et varmaan se, että hyvin piltälti pitäny asioita normaalina, koska mulle se on ollu normaalia. Ja totta kai se lojaalius vanhempia kohtaan. Mut sit myös se, että emmä luottanut keneenkään

Lapsuusaikaisten väkivaltakokemuksien kokonaistarkastelussa merkittävämpänä hallinnan suhteena näyttää vaikuttavan vaikeneminen, jotka ulottuvat laajalle lasten lähisuhteisiin. Kodin tapahtumista ei puhuta jälkeenpäin vanhempien eikä ulkopuolisen kanssa (myös Laurén & Malinen 2025). Vaikeneminen ja vaientaminen koskee myös koulussa tapahtunutta kiusaamisväkivaltaa (Hamarus 2006, 146–150). Samoin seksuaalinen väkivalta jää uhrin ja tekijän keskinäiseksi asiaksi. Tällainen ”älä puhu, älä luota, älä tunne” -sääntö opitaan, kun lapsuuden perheessä on väkivaltaa, päihteidenkäyttöä ja muita salaisuuksia. Oppimisprosessissa keskeistä on se, ettei asioista puhuta edes perheen kesken. (Easteal 2001, 87–96.) Kyse on vaientamisesta, jolla väkivallan tekijä sitoo muut yhteiseen salaisuuteen. Kun väkivalta ymmärretään valtaaseman hankkimiskeinona (Ronkainen 2017, 22–23), on hiljentäminen keino ylläpitää sitä (Hallsworth & Young 2006, 133–134). Vaikeneminen estää viranomaisten puuttumisen tilanteeseen, sillä ilman konkreettista

tietoa (mm. lastensuojeluilmoitus), ei muuta konkreettista tietoa tapahtuneesta ole (Lamponen 2022, 104–132). Lapsuudessa koettu kaltoinkohtelu jossain määrin altistaa ajautumista väkivaltaisiin parisuhteisiin, vankeusrangaistuksiin ja väkivallan tekoihin (Widom & Osborn 2021).

Väkivalta ja hallinnan suhteet nuoruusiässä

Nuoruusiän väkivaltakokemukset paikantuvat perheisissä, sijaishuollossa ja koulussa tapahtuneeseen moninaiseen väkivaltaan. Väkivaltatekojen luonne ja intensiteetti vahvistuvat verrattuna lapsuuteen. Nuoruusikään yleisesti kuuluvat irtiotot lapsuuden perheestä ja kuitenkin samanaikaisesti vanhempien tehtävänä on turvata ja pehmustaa irtiottojen vaikutuksia. Lainsäädännöllisesti huoltajat vastaavat 17-vuotiaiden ja sitä nuorempien elatuksesta. Alaikäisenä omaan asuntoon muutto kuvastui aineistossa irtiottona lapsuudenperheestä:

> *Oon itte joutunu opettelee kaiken, ja kun olin xx-vuotias lähin kotoo. Sitä mä kadun oikeesti, et olis pitäny vaan olla. Että lähin liian nuorena, jäi tavallaan lapsuus kesken, enhän mä osannu ees kananmunia keittää. (…) Mun poikaystävät on ollu väkivaltasii. No, ensimmäinen ei ollu, mut ei sekään ihan täysii vedelly kännissä. Kerran se yritti tukehduttaa mut pillereihin ja tämmösii, mut se ei koskaan kumminkaan hakannu minua. Ja sit toinen poikaystävä ei käyttäny väkivaltaa, niinku fyysistä väkivaltaa. Mut se oli huijari, se sitten kusetti minua. Vei rahat, ja musta tuntu, että kun mä oon aina jotenkin sekasin, se varmaan piti mua silleen, että mua on helpompi höynäyttää.*

Lapsuudessa alkanut varhainen vastuunottaminen jatkuu naisten kasvaessa tosin muuttaen hieman muotoaan. Aikuisen kertojan näkökulmasta tarkasteltuna alaikäisenä nuorena muuttaminen asumaan yksin ei ole rationaalista. Kananmunan keittämistaidon puute kuvastaa asumisen taitojen ja edellytyksien puuttumista. Kertomuksesta ei käy ilmi, millaista tukea hän sai vanhemmiltaan. Seurustelusuhteisiin liittyy väkivaltaa, josta ensimmäiset kertoja määritteli ei-väkivaltaisiksi, koska niistä puuttui fyysinen väkivalta. Yritys tukehduttaa pillereillä ja hui-

jaus ovat perusturvallisuutta ja kokonaishyvinvointia kaventavia tekoja. "Ku se ei kumminkaan koskaan hakannut mua" -tyyppinen väkivallan neutralisointi on reagointitapa, jossa väkivallaksi tunnistetaan ainoastaan vakava fyysinen väkivalta. Kun oman kehon vaurioittamisen rajat on ylitetty riittävän usein ja erilaisiin vahingoittamisen muotoihin on elämän aikana totuttu, saattavat muut kuin fyysisen väkivallan muodot tuntua lieviltä ja helpommilta kestää.

Toinen alaikäisenä lapsuudenkodista irtaantumistapa on sijoitus kodin ulkopuolelle. Huostaanotto tehdään lapsen tai nuoren kokonaishyvinvoinnin jonkun osa-alueen vakavasti vaarantuessa, jolloin tämän kehityksen turvaamiseksi tarvitaan pitkäaikaista sijoitusta ja riittävää ammatillista osaamista vastata tämän tarpeisiin. Nuorena tapahtuneista sijoituksista saatetaan puhua korostaen omaa aktiivista toimijuutta sijoitukseen hakeutumiselle sen sijaan, että oltaisiin viranomaistoiminnan kohteena.

Muahan pompoteltiin ympäri Suomee noissa lastensuojelulaitoksissakin. _ Se oli tosi raskasta, ei ehtiny mihinkään paikkaan tottua. Tottakai omalla tekemisellä oli syy siinä, mut oli se silti stressaavaa. (…)Kun olin XX-vuotias, kodin ulkopuolinen henkilö pahoinpiteli mua tosi kauan ja tosi paljon. Se oli mua paljon vanhempi. Sillon vielä pelkäsin, kun olin niin nuori. En ollu hirveesti nähny niin pahaa väkivaltaa.(…) Itteä huomattavasti vanhempi, aikuinen mies kumppanina. Ja sen luokse karkasin laitoksista. (…) Mun [sijoituspaikka] teki siitä rikosilmoituksen, että mua pietään siellä asunnossa vasten tahtoa.(…) Se oli vähän kurja. Siinä laitoksessa tuntu, et ei voinu puhua oikein mistään. Että ne oli tekemäs samantien rikosilmoituksia ja noissa piireissä ei oo arvostettavaa, että niitä tehdään.

Kertojalla on taustallaan useita laitoskokemuksia, mikä käytännössä tarkoittaa useita sijaishuoltopaikan muutoksia. Niihin ryhdytään sosiaalityöntekijän havaitessa, ettei nykyinen sijaishuoltopaikka vastaa lapsen tai nuoren tarpeita. Yksi syy voi olla toistuvat luvattomat poistumiset sijaishuoltolaitoksesta eli "hatkaamiset", jotka aina vakavasti vaarantavat nuoren hyvinvointia ja kehitystä, altistavat nuoria päihteiden käytölle ja rikollisuudelle sekä monenlaiselle hyväksikäytölle (mm. Byers ym. 2023). Tyypillisesti ne toistuvana tiivistyvät samojen nuorten koh-

dalle. Viranomaistoimijoiden näkökulmasta nämä nuoret ovat haastavia tavoitettavia, etenkin ennalta sovittujen majapaikkojen vuoksi. Kyseessä on kuitenkin lapsen edun kannalta tarkastellen aina turvaton asiaintila. (Isoniemi 2019.) Keskeistä luvattomissa poistumisissa on nuorten kyvyttömyys ja mahdollisuuksien puute suojata itseään heitä vahingoittavilta olosuhteilta.

Sitaatissa kuvattu pahoinpitely on toistuvaa ja pitkäaikaista. Kertoja selittää kokemaansa pelkoa nuorella iällään ja tottumattomuudellaan. Kokemastaan huolimatta hän yrittää perua rikosilmoitusta, koska asioista viranomaisille kertominen ei ole suotavaa käytöstä. Ilmaisu "noissa piireissä" tuo esille rikos- ja päihdeverkostoihin kuuluvan asioista puhumattomuuden (mm. Perälä 2011). Puhumattomuuden kulttuuri tuottaa lojaalisuutta pahoinpitelijää kohtaan, vaikka kertoja hyötyisi sijoituspaikan turvallisesta ilmapiiristä ja aikuisista. Lojaalisuutta lisää parisuhdeväkivaltaan liittyvä aikuisen pahoinpitelijän valta-asema ja nuoren riippuvuus pakopaikasta, seurustelusuhteesta ja sen mahdollistamasta "piiriin" kuulumisesta. Laitoksen aikuisille näkyvät oireet ja mustelmat, mutta eivät piilevät puhumisen ja luottamisen esteet. Tällaista puhumattomuuden ja lojaalisuuden tiivistymää voi kutsua hiljaisuuden koodistoksi (Fleetwood 2015, 52–56).

Toisinaan naiset toteavat olleen ihme, etteivät he olleet vakavasti vammautuneet tai kuolleet toistuvien karkaamisten, voimakkaan päihdehakuisuuden ja vahingoittaville olosuhteille altistumisen takia. Laitossijoituksen funktioksi saattaa pahimmassa tapauksessa jäädä nuoren säilöminen yhteiskunnan ulkopuolelle, ellei puuttumisen mahdollisuuksia rikos- ja päihdeverkostojen vetovoimaan puuttumiseksi ole. Nuoruusiässä kaverisuhteet ovat merkittävä identifioitumisen ja hyvinvoinnin lähde (Kekkonen ym. 2020):

> *Ja joo, ei ollu hirveesti noita kavereita. Ja sitten mun oli vaikee muodostaakaan mitään ystävyyssuhteita. Et sitten vasta alko tulee tavallaan vääriä kavereita. Mä olin XX-vuotias, kun mä jouduin raiskauksen uhriksi. Sen jälkeen sitten mulla alko alkoholin käyttö, sit sitä kautta niissä piireissä missä otettiin… Tavallaan et se oli vähän onni onnettomuudessa, et joutu sit just siihen väärään porukkaan. Mutta siellä mulla oli kavereita, ja minut huomioitiin. Ja mun ei tarvinnu olla yksin.*

Kertomuksesta ei ilmene, onko kertoja hakeutunut jonkin viranomaistahon pakeille tapahtuman jälkeen. Raiskaus tuottaa enemmän häpeää ja on mielenterveyttä haavoittavampaa ja traumatisoivampaa kuin muut väkivallan teot, ja siksi aikuistenkin tekemät rikosilmoitukset ovat vähäisiä (Kainulainen 2017, 217–219; Karlson & Zielinski 2020). Alkoholi vaikuttaa olleen tilanteen hallintakeino. Se myös mahdollistaa päätymisen muiden samanhenkisten nuorten seuraan, lisää sosiaalisia suhteita ja tuo siten muutoksen aiempaan yksinäisyyteen. Väärällä porukalla kertoja oletettavasti viittaa päihteidenkäyttöverkostoihin liittyviin rikosmyönteisiin konventioihin ja muutoinkin päihteiden käytön ympärille keskittyneeseen sosiaalisuuteen.

Mulla tuli jossain vaihees, etten enää noudattanu kotiintuloaikoja enkä ilmotellu, omia menojani.(…) Tietyllä tapaa se oli ristiriitasta(…) Mulla oli tosi rajottavat säännöt, sitte tavallaan mä sain jotenkin otettuu sitä vapautta itelleni. Mut toisaalta se, että 'eiks kukaan välitä.' (…)Emmä muista, että mua olis yritetty tavottaa. Ehkä vihanen tekstari jossain kohtaa, mut ei muuten. (…)Emmä välttämättä ees pitkii aikoja, koska mä kävin koulussa, mut viikonloput oli semmosta. (…) Aika usein äiti piti mykkäkouluu.(…) Mut se fiilis, et mä oon ulkopuolinen omas kodissa.(…) Sen mun itsemurhayrityksen jälkeen lastensuojelu kiinnostu, että 'mikä homma teillä siellä kotona on'. Mua syyllistetiin siitä ja peloteltiin, että jos tulee huostaanotto, se on mun syytä, et mä en osaa käyttäytyy.

Vaikka kotiintuloaikojen puuttuminen saattaa nuoresta tuntua vapauttavalta, värittää kokemusta samanaikainen tunne siitä, ettei hänestä välitetä. Toistuvia yön yli kestäneitä poissaoloja eikä niiden aikaisia olosuhteita käsitellä kotona mitenkään. Ainoa reagointitapa näyttää olevan äidin puhumattomuus. Perheen aikuiset kokevat lastensuojelun sosiaalityön uhkana ja puuttumisena perheen sisäisiin asioihin. Siksi sen mahdollisilla toimenpiteillä syyllistetään nuorta jo etukäteen. Syyllistäminen on myös tehokas vaientamiskeino (Hallsworth & Young 2006). Itsemurhayritys on vakava ja koko perhettä koskeva asia, jonka ohittaminen nuoren huonona käytöksenä tai tätä syyllistämällä ei mahdollista kokonaisvaltaista kuntoutumista tapahtuneesta, vaan pikemminkin lisää tämän tuntemaa ahdistusta ja motivoi vaikenemista (vrt. Laurén & Malinen 2025).

Paha ja ahdistava olo voi olla seurausta erilaisista väkivalta- ja uhrikokemuksista. Se saattaa altistaa häpeän tunteille, stigmalle ja itsetuhoiselle käytökselle, mikä ilmenee rajattomuutena, viiltelynä, päihteiden käyttönä sekä kyvyttömyytenä suojata itseä vahingoittavilta olosuhteilta. Sanoitetun tai käytöksestä pääteltävän pahan olon tulisikin olla läheisille ja viranomaisille merkki siitä, että oirehtiva nuori tarvitsee ympärilleen riittävän turvaavia olosuhteita. (mm. DeHart ym. 2014; Honkatukia 2017; Page ym. 2024.) Moninaisen väkivallan ja nuoriin kohdistuneiden hallinnan suhteiden seurauksena sosiaalisissa suhteissa tuotettu valta-asemiin nivoutuva keskinäinen riippuvuus ja lojaalisuus sitovat naisia kiinni vaurioittaviin olosuhteisiin. Se samanaikaisesti lujittaa vaientamista ja vaikenemista, mistä seuraa piilotettua pahaa oloa.

Simon Hallsworth ja Tara Young (2008) kuvaavat rikolliseen toimintaan liittyvän vaikenemisen olevan piilotetusti läsnä. Tämä viittaa siihen, että tehty teko piilotetaan vaikenemisella. Tulkitsen vaikenemisen paikantuvan lomittain selontekovelvollisuuden kanssa, joka syntyy moraalisen järjestyksen murtuessa ja kun toiminta ei vastaa odotuksia (Juhila 2012). Tulkitsen väkivallan toimintana, jota tekijä yrittää selittää pyrkien sijoittamaan sen osaksi normaalia toimintaa. Vaientamisessa selontekoa ei sanallisteta, vaan se asettaa tapahtuneen osaksi vaiennettuja tapahtumia.

Väkivalta ja hallinnan suhteet aikuisuudessa

Aikuisiän väkivaltakokemukset paikantuivat parisuhteisiin, päihteidenkäyttöverkostoihin ja palvelukokemuksiin sekä suhteisiin läheisiin ja lapsiin. Koetun väkivallan määrä on runsasta ja se vaikuttaa merkittävästi naisten turvallisuuden kokemuksiin, itsetuntoon ja arjessa tehtyihin valintoihin. Väkivalta liittyy erilaisiin fyysisiin vahingontekoihin, joihin sisältyy lukuisia psyykkisesti vaurioittavia elementtejä.

Se naulas taloo ulkopuolelta kii, et mä en ois päässy sieltä pois. Kaverit tuli hakeen mut ikkunasta, kun se oli kaupassa hakeen lisää nauloja. Tiedä mitä se ois sit tehny. Et kyl se aika hurjalta tuntu. Mä olin muutenkin valmiiks jo kepeissä. Et hän oli telonu multa just koivet sillee, et mä en päässy ilman

keppejä liikkumaan. (…) Kyllähän se tiedettiin siinä narkkipiirissä, missä olin. Ne ihmiset mua sieltä pelasteli, sieltä talostakin.

Kertoja on toistuvasti joutunut puolisonsa pahoinpitelemäksi. Ystävät tietävät väkivallasta ja he vapauttavat hänet talosta. Vertaisilta saatu tuki näyttäytyy tässä ensiarvoisen tärkeänä, mutta se vaikuttaa olleen ainoa saatu tuki. Parisuhdeväkivallan muodoissa ja tavoissa variaatio ulottui vapaudenriistosta manipulointiin, merkittäviin oman kehon ja mielen rajojen ylittämisiin sekä fyysiseen pahoinpitelyyn, jota tapahtuu myös raskaudenaikana. Naisia uhkaillaan terä- ja ampuma-asein tai muihin henkilöihin kohdistuvalla väkivallalla. Väkivaltaisesta parisuhteesta lähteminen on kuitenkin vaikeaa:

Mul on suhde erääseen mieheen ja siihen liittyy nää muutkin kysymykset [lomakkeessa]. Siinä sattu ja tapahtu ja sairaalassa oltiin. Useeseen kertaan. (…) [Eroon pääsin] piileskelemällä. Ei auttanu lähestymiskiellot, eikä mitkään. (…) Ehkä rohkeutta sain siitä, ku vedin pääni täyteen kamaa ja lähin. En tiiä, oisinko uskaltanu selvinpäin lähtee ees. (…)Kamapäissäni uskalsin lähtee. Netissä tutustuin ihmisiin ja menin puoleen Suomeen asti vieraitten ihmisten luokse, karkuun läheistä ihmistä.
Tutkija: Et oo menny turvakotiin tai sentyyppiseen missään vaiheessa?
En.

Vakavasta parisuhdeväkivallasta huolimatta hyvin harva mainitsee menneensä tai edes harkinneensa menevänsä turvakotiin. Jotkut kertovat olleensa siellä lyhyen aikaa, mutta lähteneensä pian pois. Syitä poislähtemisiin tai hakeutumattomuuteen ei selkeästi mainittu. Kuitenkin naisten sen hetkisen päihteiden riippuvuuskäytön voidaan olettaa olleen tähän yhtenä syynä. Vaikka naiset altistuvat toistuvasti vakavan väkivallan uhalle, estää päihderiippuvuus heitä hakeutumasta turvakotiin, sillä siellä ei päihteiden aktiivikäyttö ole mahdollista. Toisaalta turvakotiin hakeutuminen olisi merkinnyt vaikenemiskynnyksen ylittymistä, ja tapahtunut väkivalta olisi tullut dokumentoiduksi ja viranomaisten tietoon. Väkivalta pitää kiinni päihteiden käytössä, mikä auttaa sietämään väkivaltaisia olosuhteita, mutta estää hakeutumista palveluihin (Miller ym. 2015). Väkivaltaan liittyvä vaikeneminen sisältää

yhtymäkohtia sovittu vaitiolo -käsitteen kanssa. Se on traumaattisiin elämänkokemuksiin liittyvää vaikenemista, joka voi perustua luottamuksen puutteeseen tai siihen, ettei puhumista pidetä tärkeänä. Koska mennyttä ei saa pois, suojataan mieluummin itseä ja kuulijaa tapahtuman satuttavuudelta. (Tiilikainen 2004, 114–115, 120–128.)

Mä oon semmonen ongelmamagneetti ollu. Jostain kumman syystä mä joudun aina semmosiin tilanteisiin. Ja mun seuraan hakeutuu semmoset ihmiset, jotka myöhemmässä vaiheessa aiheuttaa mulle ongelmia.

Naiset tulkitsevat omaa parisuhdehistoriaansa sarjana tehtyjä huonoja valintoja.Väkivaltaiset parisuhteet näyttävät toisaalta pitävän naisia kiinni päihteiden käytössä (mm. Leverentz 2014; Kreis ym. 2016) ja eroaminen saattaa ajaa naisia uusiin vahingoittaviin parisuhteisiin. Se saattaa näyttäytyy toistuvina ”huonoina valintoina”, vaikka kyse on pikemminkin valinnasta kulloinkin tarjolla olevista parhaista mahdollisista vaihtoehdoista. Kyse on siis yrityksestä selviytyä niillä edellytyksillä ja resursseilla, joita kulloinkin tilanteessa on tarjolla. (Fuentes 2014; myös Lynch ym. 2012.)

Huumemaailmassa tapahtuu

Edellisen kaltaiset maininnat viittaavat paitsi päihdeorientoituneiden sosiaalisten verkostojen vaikenemisorientoituneeseen toimintalogiikkaan (mm. Perälä 2011) myös väkivallan välttämyyteen (Salovaara 2019, 140–143) ja systemaattisuuteen (Hautala ym. 2018). Välttämättömyys liittyy systeemiseen väkivaltaan, joka on päihteidenkäyttöverkostoihin kuuluva olennainen ja hyväksyttävä toimintatapa. Systeemiseen väkivaltaan kuuluvat ne päihteidenkäyttöverkostojen sosiaaliset, kulttuuriset ja sukupuoliset rakenteet, jotka tuottavat ja ylläpitävät väkivaltaa, väkivaltaisia toimintatapoja ja systeemin sisältämää hegemonista maskuliinisuutta. (Hautala ym. 2018.)

Lopuksi

Olen tarkastellut rikostaustaisten naisten elämänkulussaan kokemaa väkivaltaa ja siihen liittyviä hallinnan suhteita. Olen käyttänyt hallinnan suhteita välineenä tutkia väkivallan ja siihen liittyvien yhteiskunnallisten rakenteiden vaikutusta heidän elämäänsä. Yhteys hallinnan suhteiden ja väkivallan välillä on paikantunut vaikenemiseen. Se on myös pitänyt kiinni väkivaltaisissa olosuhteissa, ja samalla estänyt tiedon välittymistä auttajatahoille.

Olen tässä luvussa jäsentänyt tarkastellut moninaista väkivaltaa siivilöiden mukaan kaiken sellaisen toiminnan, jonka olen tulkinnut väkivallaksi. Kyse on siis ollut paitsi lainsäädännön väkivaltatulkinnasta myös siitä väkivallasta, josta ei rangaista. Tällainen väkivalta on paikantunut ei-fyysiseksi ja ei-näkyväksi. Se on ollut esimerkiksi henkistä väkivaltaa, manipulointia, laiminlyöntiä ja kiusaamisväkivaltaa. Toisaalta naisten kerrottujen väkivaltakokemusten valossa on piirtynyt kuva väkivallan rinnalla vaikuttavista erilaisista epäoikeudenmukaisuuden ja epätasa-arvoisuuden elementeistä.

Väkivalta on paikantunut lapsuudessa ja nuoruudessa perheeseen, kouluun ja sijaishuoltoon. Nuorten kohdalla väkivalta voimistui ja sen muodot moninaistuivat laajentuen seurustelusuhteisiin. Kokemukset turvattomuudesta, lähipiirin päihteidenkäyttö ja vaille jääminen ovat olleet yleisiä. Vaientaminen on ollut merkittävä hallinnan keino, joka on pitänyt naisia väkivallan tekijässä ja on estänyt hakemasta apua. Vaientaminen ja vaikeneminen ovat liittyneet pitkälti valtaan, kuulluksi tulemiseen ja kohtaamiseen. Kyse on ollut paitsi vuorovaikutuksen ja organisaatiotason keinoista, mutta myös laajemmin yhteiskunnan ja kulttuurin mahdollistamista kuulluksi tulemisen tasoista. Hallinnan suhteet ovat paikantuneet haastattelukertomuksissa palvelujärjestelmän näkymättömyyteen ja palveluihin pääsyn kohdalla pettäneisiin rakenteisiin ja toisaalta kyvyttömyyteen tukea oikea-aikaisesti riittävän hyvissä ajoin. Vaikuttaakin siltä, että naiset ovat ajautuneet palvelujärjestelmän katvealueelle jo varsin varhaisessa vaiheessa. Siinä mielessä voikin todeta palvelujärjestelmän korkeintaan hipaisseen heitä. Hallinnan suhteita on tukenut koko elämänkulun kattava vaikeneminen ja vaientaminen.

Moninaisen väkivallan jatkumo läheisissä suhteissa on ulottunut lapsuudesta aikuisuuteen. Havaittu väkivalta on ollut sukupuolistunutta, sillä uhriksi joutumisen paikat, dynamiikat ja prosessit ovat liittyneet juuri uhrien sukupuoleen. Vaikka aineistosta ilmenee väkivallan tekijänä olleen naisille tuntemattomia henkilöitä, on kuitenkin merkittävä osa heihin kohdistuneesta väkivallasta tapahtunut läheisissä ihmissuhteissa. Tuolloin väkivallan tekijänä on ollut esimerkiksi vanhempi, muu sukulainen, seurustelukumppani tai puoliso. Ronkainen (2017) kuvaa väkivallan loukkaavuuden perustuvan siinä hyödynnettäviin resursseihin. Usein tämä resurssi on yksilöiden välinen kiintymyssuhde, johon väkivallan haavoittavuus ja suhteessa kiinnipysyminen perustuu. Iästä riippumatta juuri läheisen tekemä väkivalta haavoittaa ja toisaalta rikkoo luottamuksen. Tätä resurssia on hyödyntänyt vaientaminen ja vaikeneminen paitsi piilottamalla väkivaltaa myös pitämällä kiinni haavoittavassa ihmissuhteessa samalla estäen avun hakemisen. Väkivalta on siten normalisoitunut osaksi elämää ja kohdattu väkivalta pysyy piilossa (mm. Karlson & Zielinski 2020) samalla altistaen käyttämään väkivaltaa itse (mm. Kubiak ym. 2013).

Tutkimukseni osoittaa väkivallan ja hallinnan suhteiden yhteenkietoutumisen. Tuolloin kokemus ulkopuolisuudesta, vaikeneminen, vaientaminen ja yhteiskunnan rakenteet ovat vaikuttaneet naisten mahdollisuuksiin selviytyä ja saada riittävää tukea, mikä jatkuu vankeudessa ja sieltä vapautuessa (Cobbina-Dungy 2022). Kun hahmotamme vaikenemisen osaksi väkivaltaa, voimme paremmin ymmärtää sen logiikkaa tehdä väkivallasta piilotettua, pitää uhreja kiinni suhteissa ja osana vaikenemisen prosessia. Mikäli väkivallan kokija on sisäistänyt vaikenemisen, on se toiminut merkittävä esteenä avulle. Marjo Kuronen (2014, 90–91) kirjoittaa, ettei Dorothy Smithin mukaan feministisen tutkimuksen tapa antaa naisille ”ääni” ole riittävää, vaan sen sijaan tulee tehdä näkyväksi niitä yhteiskunnallisia suhteita, jotka jäsentävät naisten päivittäistä elämänpiiriä. Olen tuonut esille vaikenemisen ja vaientamisen osana väkivaltakokemuksia, mutta aihe tarvitsee laajempaa tutkimusta, jotta vaientamista ohjaavat yhteiskunnalliset suhteet tehtäisiin näkyviksi.

Kirjallisuus

Bildjuschkin, Katriina & Ewalds, Helena & Hietamäki, Johanna & Kettunen, Hanna & Koivula, Tanja & Mäkelä, Jukka & Nipuli, Suvi & October, Martta & Peltonen, Joonas & Siukola, Reetta (2020) Väkivaltakäsitteiden sanasto. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Brunner, Claudia (2021) Conceptualizing epistemic violence. an interdisciplinary assemblage for IR. International Politics Reviews 9, 193–212.

Byers, Kaela & Barton, Jared & Grube, Whitney & Wesley, Jessica & Akin, Becci A. & Hermesch, Emily & Felzke, Erin & Roosevelt, Rachel (2023) "I Ran to Make a Point": Predicting and Preventing Youth Runaway from Foster Care. Child and Adolescent Social Work Journal 7, 1–24.

Cobbina-Dungu, Jennifer E. (2022) Bringing the 'invisible population' to light: Justice for incarcerated and formerly incarcerated women. Violence Against Women 28 (8), 1809–1823.

DeHart, Dana & Lynch, Shannon & Belknap, Joanne & Dass-Brailsford, Priscilla & Green, Bonnie (2014) Life history models of female offending: The roles of serious mental illness and trauma in women's pathways to jail. Psychology of Women Quarterly 38 (1), 138–151.

Easteal, Patricia (2001) Women in Australian prisons: The cycle of abuse and dysfunctional environments. The Prison Journal 81 (1), 87–112.

Fineman, Martha (2010) The Vulnerable Subject and the Responsive State. Emory Law Journal 60 (2). Randolph W. Thrower Symposium — The New New Deal: From De-Regulation to Re-Regulation, 251-276.

Fleetwood, Jennifer (2017) In Search of Respectability: Narrative Practice in a Women's Prison in Quito, Ecuador. Teoksessa Louis Presser & Sveinung Sandberg (toim.) Narrative Criminology. Understanding stories of crime. New York: New York University Press, 42-68.

Fuentes, Catherine Mitchell (2014) Nobody's Child: The Role of Trauma and Interpersonal Violence in Women's Pathways to Incarceration and Resultant Service Needs. Medical Anthropology Quarterly 28 (1), 85–104.

Hallsworth, Simon & Young, Tara (2008) Crime and silence. "Deaths and life are in the power of the tonque" (Proverbs 18:21). Theoretical Criminology 12 (2), 131–152.

Hamarus, Päivi (2006) Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 288. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hautala, Sanna & Hakkarainen, Pekka & Kuussaari, Kristiina & Kataja, Kati & Kailanto, Sanna (2018) Väkivalta osana huumekuvioita. Oikeus 47 (1), 12–28.

Hautanen, Teija (2017) Vain vanhempien parisuhdeasia? Väkivallan arviointi huoltoriidoissa. Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia, (toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 121–137.

Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Raportti 3/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Hoikkala, Susanna (2020) Historiallinen tapaustutkimus lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöistä 1950–2000. Helsinki: Heikki Waris –instituutti.

Honkatukia, Päivi (2017) Nuoret ja väkivalta. Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia(toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 324–338.

Hurtig, Johanna (2013) Taivaan taimet. Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta. Tampere: Vastapaino.

Hytönen, Kirsi-Maria; & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Isoniemi, Sami (2019) Sijaishuoltopaikasta luvatta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-avun näkökulmasta. Acta Wasaensia 423. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Itäpuisto, Maritta (2020) Päihteistä myrkylliset aikuiset. Teoksessa Maritta Itäpuisto & Henna Pirskanen (toim.) Myrkylliset aikuiset. Jyväskylä: SoPhi, 32–44.

Juhila, Kirsi (2012) Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraali. Tampere: Vastapaino, 131–173.

Jäppinen, Maija & Kara, Hanna & Nordberg, Camilla & Riitaoja, Anna-Leena (2020) Kuka kuuluu perheeseen? Perheen rakentumista ohjaavat hallinnan suhteet hyvinvointivaltion ammattilaisten ja maahan muuttaneiden asiakkaiden kohtaamisissa. Teoksessa Leena Leinonen, Taru Kekoni & Eine Pakarinen. Tutkiva sosiaalityö. Hyvinvointi 2020. Talentia & Sosiaalityön tutkimuksen seura, 29–41.

Kainulainen, Heini (2017) Raiskaus – myyttejä ja todellisuutta. Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Honkatukia, Päivi (toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 194–213.

Kainulainen, Heini & Niemi, Johanna (2017) Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia(toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 138–155.

Kaittila, Anniina (2017) Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset avun hakijoina. Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia(toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 89–103.

Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija (2017) Johdanto: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa – sukupuolen ja väkivallan risteyksessä. Teoksessa Sanna Karkulehto & Leena-Maija Rossi (toim.) Sukupuoli ja väkivalta. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 9–26.

Karlsson, Marie E & Zielinski, Melissa J. (2020) Sexual Victimization and Mental Illness Prevalence Rates Among Incarcerated Women: A Literature Review. Trauma, Violence & Abuse 21 (2), 326–349.

Kekkonen, Virve & Tolmunen, Tommi & Kraav, Siiri-Liisi & Hintikka, Jukka & Kivimäki, Petri & Kaarre, Outi & Laukkanen, Eila (2020) Adolescents' peer contacts promote life satisfaction in young adulthood: A connection mediated by the subjective experience of not being lonely. Personality and Individual Differences 167, Article 110264.

Kivelä, Salla (2020) The Documentation of Family Violence in Healthcare and the Associations of Violence on Well-Being. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kreis, Mette K. F. & Gillings, Kirsty & Svanberg, Jenny & Schwannauer, Matthias (2016) Relational Pathways to Substance Misuse and Drug-Related Offending in Women: The Role of Trauma, Insecure Attachment, and Shame. Journal of Forensic Mental Health 15 (1), 35–47.

Koskialho, Katja & Keinonen, Katariina & Lappalainen, Raimo (2023) Väkivallan kokemukset ja traumaattisten stressioireiden esiintyvyys. Teoksessa Mika Rautanen, Kennet Harald & Sasu Tyni (toim.) Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. Wattu IV -vankiväestötutkimus. Helsinki: Hyvinvoinnin ja terveyden laitos, 57–65.

Kubiak, Sheryl Pimlott & Kim, Woo Jong & Fedock, Gina & Bybee, Deborah (2013) Differences among incarcerated women with assaultive offenses: Isolated versus patterned use of violence. Journal of Interpersonal Violence 28 (2), 2462–2490.

Kuronen, Marjo (2020) Institutional ethnography as a feminist approach for social work research. Teoksessa Rebecca Lund & Ann Christin Nilsen (toim.) Institutional Ethnography in the Nordic Region. London: Routledge: 117–127.

Kuronen, Marjo (2014) Perheen ideologinen tuottaminen. Teoksessa Riitta

Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 81–98.
Laitala, Marjo & Puuronen, Vesa (2017) Yhteiskunnan tahra? Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset. Tampere: Vastapaino.
Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
Lamponen, Tuuli (2022) Kiireellisen sijoituksen päätöksenteko lastensuojelun sosiaalityöntekijän työnä. Tampereen yliopiston väitöskirjat 644. Tampere: Tampereen yliopisto.
Laurén, Kirsi & Malinen, Antti (2021) Shame and silences: children's emotional experiences of insecurity and violence in postwar Finnish families. Social History 46 (2), 193–220.
Leverentz, Andrea (2014) Ex-Prisoner´s Dilemma: How Women Negotiate Competing Narratives of Reentry and Desistance. New Brunswick: Rutgers University Press.
Lidman, Satu (2015) Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia. Helsinki: Gaudeamus.
Lynch, Shannon M. & Fritch, April & Heath, Nicole M. (2012) Looking Beneath the Surface: The Nature of Incarcerated Women's Experiences of Interpersonal Violence. Treatment Needs, and Mental Health. Feminist Criminology 7 (4), 381–400.
Miller, Jody & Carbone-Lopez, Kristin & Gunderman, Mikh V. (2017) Gendered narratives of self, addiction, and recovery among women metamphetamine users. Teoksessa Louis Presser & Sveinung Sandberg (toim.) Narrative Criminology. Understanding stories of crime. New York: New York University Press, 69–124.
Muir, Cassey & McGovern, Ruth & Kaner, Eileen (2022) Stigma and Young People Whose Parents Use Substances. Teoksessa Michelle Addison, William McGover & Ruth McGovern (toim.) Drugs, Identity and Stigma. Cham: Palgrave Macmillan, 173–196.
Neuendorf, Kimberly A. (2019) Content analysis and thematic analysis. Teoksessa Paula Brough (toim.) Advanced research methods for applied psychology. Design, analysis and reporting. Oxon: Routledge, 211–223.
Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (2017) Johdanto. Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia, (toim.) Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 11–16.
Niklander, Elisa & Notko, Marianne & Husso, Marita & Peltonen, Joonas & Fagerlund, Monica & Mela, Marianne (2019) Lähisuhdeväkivaltaan puut-

tuminen ja ammattilaisten koulutus sosiaali- ja terveydenhuollossa ja poliisissa: EPRAS-hankkeen arviointi. Raportti 13/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Page, Sarah & Fedorowicz, Sophia & McCormack, Fiona & Whitehead, Stephen (2024) Women, Addictions, Mental Health, Dishonesty, and Crime Stigma: Solutions to Reduce the Social Harms of Stigma. International Journal of Environmental Research and Public Health (1), 63–81.

Perälä, Jussi (2011) "Miks lehmät pitää tappaa?": Etnografinen tutkimus 2000-luvun huumemarkkinoista Helsingissä. Tutkimus 56. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos.

Piispa, Minna & Heiskanen, Markku (2017) Sukupuoli ja väkivalta tilastoissa. Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia, (toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 68–86.

Ronkainen, Suvi (2017) Mitä väkivalta on? Erontekojen tärkeydestä, yhteyksien näkemisestä. Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia, (toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 19–35.

Salovaara, Ulla (2019) Rikoksista tuomitut naiset. Yhteisöstä erottaminen ja takaisin liittymisen mahdollisuudet. Acta Poenologica 1/2019. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (2005) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY.

Smith, Dorothy (2005) Institutional Ethnography: A Sosiology for People. New York: Bloomsbury Publishing.

Smith, Dorothy (1999) Writing the Social. Critique, theory and investigations. Toronto: University of Toronto Press.

Spivak, Gayatri Chakravorty (1988) Can the Subaltern Speak? Teoksessa Cary Nelson & Lawrence Grossberg (toim.) Marxism and the Interpretation of Culture. Basingstoke: Macmillan Education. 271–313.

Stanko, Elizabeth A. (2006) Theorizing About Violence: Observations From the Economic and Social Research Council's Violence Research Program. Violence Against Women 12 (6), 543-555.

Taylor, Rae, & Jasinski, Jana (2011) Femicide and the Feminist Perspective. Homicide Studies, 15 (4), 341–362.

Tiilikainen, Marja (2003) Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Venäläinen, Satu (2017) Women as Perpetrators of Violence. Meanings of gender and violence in the tabloid press and in the narratives of women imprisoned for violent crimes. Publications of the Faculty of Social Sci-

ences 62/2017. Helsinki: Helsingin yliopisto.
Virkki, Tuija (2015) Social and Health Care Professionals' Views on Responsible Agency in the Process of Ending Intimate Partner Violence. Violence Against Women 21(6), 712–733.
Virkki, Tuija & Jäppinen, Maija (2016) Gendering responsibility. Finnish and Russian helping professionals' views on responsible agency in the context of intimate partner violence. Teoksessa Marita Husso, Tuija Virkki, Marianne Notko, Helena Hirvonen & Jari Eilola (toim.) *Interpersonal Violence. Differences and Connections.* London: Routledge, 107–121.
Virokannas, Elina (2017) Eriarvoisuuden kokemuksia ja hallinnan suhteita hyvinvointipalvelujärjestelmässä: Huumeita käyttävien naisten "standpoint". Yhteiskuntapolitiikka 82 (3), 274–283.
Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) The contested concept of vulnerability: A literature review. European Journal of Social Work 23 (2), 327–339.
Virolainen, Vera (2022) From abused to abuser, inevitably? Female inmates accounting for identity categorizations to distance themselves from violence. Qualitative Social Work 21 (1), 71–90.
Virolainen, Vera E. (2018) Naisvankien tarinoita väkivallasta: Uhridiskurssia moninaistavat pienet kertomukset ja vivahteikas toimijuus. Yhteiskuntapolitiikka 83 (5–6), 495–505.
Väyrynen, Sanna (2009) Väkivallan tabu ja naisten huumeidenkäyttö. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 179–203.
Welsh, Megan & Rajah, Valli (2014) Rendering Invisible Punishments Visible: Using Institutional Ethnography in Feminist Criminology. Feminist Criminology 9 (4), 323–343.
Widom, Cathy Spatz & Osborn, Max (2021) The cycle of violence: Abused and neglected girls to adult female offenders. Feminist Criminology 16 (3), 266–285.

Naisten kokeman digitaalisen väkivallan haavoittavuus ja avun saamisen haastavuus

Sisko Piippo, Marita Husso & Sonja Tihveräinen

Johdanto

Digitaalinen teknologia ja sähköiset järjestelmät ovat tulleet keskeiseksi osaksi yhteiskunnan toimintaa ja ihmisten arkea. Digitalisaatio on helpottanut sosiaalista vuorovaikutusta ja viestintää, mutta samalla naisiin kohdistuvan väkivallan muodot ovat teknologian kehittymisen myötä moninaistuneet. Esimerkiksi parisuhteissa kumppani voi pyrkiä teknologian välityksellä kontrolloimaan sekä sosiaalista vuorovaikutusta että liikkumista, ja eron jälkeinen vaino tapahtuu kasvavassa määrin teknologian välityksellä. (Douglas ym. 2019; Afrouz 2023.)

Anonyymeilla keskustelualustoilla verkkoviha kohdistuu usein johonkin tiettyyn ihmisryhmään, kuten naisiin, tietyn uskontokunnan tai poliittisen suuntauksen edustajiin tai maahanmuuttajiin. Verkossa ääntään käyttäviin naispoliitikkoihin, esiintyviin taiteilijoihin sekä muihin työnsä puolesta esillä oleviin naisiin saattaa kohdistua systemaattista häirintää ja uhkailua, jonka tavoitteena on hiljentää ja

häpäistä. (Collignon & Rüdig 2020; Saresma 2022.) Nimettömänä käytävä verkkokeskustelu mahdollistaa monenlaiset vihamieliset identiteetit ja vihan lietsomisen (Vainikka 2019, 4; Saresma 2022).

Digitaalinen väkivalta on osa väkivallan jatkumoa (esim. Kelly 1987; Manjoo 2012; Husso ym. 2024). Se ei ole erillinen ilmiö tai ja yksittäinen teko, vaan se on usein limittynyt osaksi muita väkivallan ja kontrollin muotoja. Myös anonyymi häirintä ja uhkailu verkossa saattavat konkretisoitua esimerkiksi tarkkailuksi ja seuraamiseksi, fyysiseksi väkivallaksi sekä työpaikalle tai kotiin ulottuvaksi vainoksi. Eri väkivallan muotojen yhdistelmä voi tehdä väkivallasta ja sen uhasta jatkuvasti läsnä olevaa ja siten erityisen haavoittavaa.

Digitaalista väkivaltaa kokeneiden naisten kertomusten todenperäisyyttä on julkisissa keskusteluissa kyseenalaistettu (Husso ym. 2024; Vaahensalo 2021, 20). Väkivallan tekijöiden vastuuta sivuuttava keskustelukulttuuri vahvistaa uhria syyllistävää asenneilmapiiriä. Digitaalisen väkivallan kokemuksistaan kertoneeseen kohdistuva solvaus, häirintä ja uhkailu ovat omiaan vaientamaan myös muita väkivaltaa kokeneita.

Digitaalisen väkivallan tunnistaminen ja siltä suojautuminen on vaikeaa, koska verkkoympäristöissä tapahtuva häirintä ja ahdistelu vaikuttavat yleisyydessään normalisoituneen osaksi keskustelualustojen ja sosiaalisen median arkea. Suojautumista vaikeuttaa myös teknologian jatkuva läsnäolo arjessa, kuten työssä, opiskelussa ja vapaa-ajalla. Väkivalta voi tapahtua ympäri vuorokauden ajasta ja paikasta riippumatta, mikä voi tehdä väkivallalle altistumisesta jatkuvaa.

Digitaaliselle väkivallalle altistuminen voidaan ymmärtää haavoittavaksi elämänolosuhteeksi (*vulnerable life situation*) (ks. esim. Virokannas ym. 2018; Kuronen ym. 2020; Mansikkala 2024). Tutkimusten mukaan digitaaliselle väkivallalle altistuminen vaikuttaa merkittävästi yksilön hyvinvointiin ja arjen toimintakykyyn ja -mahdollisuuksiin (mm. Leitão 2021; Champion ym. 2022; Afrouz 2023; Tilastokeskus 2023 s. 96–98). Tässä luvussa tarkastelemme digitaalisen väkivallan haavoittavuutta sekä digitaalisen väkivallan tunnistamista ja siihen puuttumista palvelujärjestelmässä. Kysymme, miten digitaalista väkivaltaa kokeneet naiset ja heitä työssään kohdanneet tukipalveluiden työntekijät kuvaavat digitaalista väkivaltaa ja sen seurauksia sekä avun hakemista ja saamista.

Väkivallan haavoittavuus

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on tarkasteltu erilaisten *elämäntilanteiden ja elinolosuhteiden haavoittavuutta* sekä *henkilöiden tai ihmisryhmien haavoittuvuutta* (Fineman 2010; Brown 2015; Virokannas ym. 2018; Kuronen ym. 2020). Ensiksi mainittu viittaa ihmisiä vaikeille olosuhteille altistaviin rakenteellisiin ja kontekstuaalisiin tekijöihin, joihin henkilöt itse eivät koe voivansa vaikuttaa. Jälkimmäisessä puolestaan keskitytään tiettyjen yksilöiden tai ihmisryhmien ominaisuuksiin tai tilanteisiin, jotka tekevät heistä erityisen alttiita riskitekijöille. (ks. esim. Brown 2011; Virokannas ym. 2018.)

Tässä luvussa jäsennämme digitaaliselle väkivallalle altistumista potentiaalisesti *haavoittavana elämänolosuhteena*. Käsitevalintamme yhdistää väkivallan haavoittavuuden yksilötasolla koettuihin traumatisoiviin ja eristäviin seurauksiin, jotka syntyvät ja muovautuvat sosiaalisissa, institutionaalisissa sekä yhteiskunnallisissa suhteissa ja käytännöissä

Väkivallan haavoittavuus heikentää osallisuutta ja murtaa turvallisuutta ja hyvinvointia monilla tavoilla ja tasoilla. Se kytkeytyy myös institutionaalisiin käytäntöihin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka voivat altistaa väkivallan jatkumiselle, vaikeuttaa väkivallan tunnistamista ja siihen puuttumista, tai rajoittaa mahdollisuuksia avun saamiseen. Naisvihamieliset, väkivaltaa oikeuttavat ja normalisoivat diskurssit voivat läpäistä niin poliittisen keskustelun, mediapresentaatiot kuin palvelujärjestelmän käytännöt. Digitaalisten alustojen toimintaperiaatteet ja niiden valvonnan puutteellisuus voivat osaltaan vahvistaa tätä dynamiikkaa. (Dragiewicz ym. 2018.)

Rakenteellinen haavoittavuus näkyy myös avun saamisen haastavuudessa (Douglas ym. 2019; Leitão 2021; Woodlock ym. 2023). Tutkimukset osoittavat, että digitaalisen väkivallan muodot ja niiden haavoittavat seuraukset jäävät sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä oikeusjärjestelmässä usein tunnistamatta (Powell & Henry 2016; Woodlock ym. 2023; Lakeus & Keskinen 2021; Husso ym. 2024). Palvelujärjestelmässä ja rikosprosessissa digitaalisen väkivallan tekojen vakavuutta ja haavoittavuutta saatetaan vähätellä, koska suora fyysinen kontakti osapuolten välillä puuttuu (ks. Killean ym. 2022; Piippo ym. 2025).

Digitalisaatio on osa arkea ja postdigitaalisena aikana toimimme limittäin ja yhtäaikaisesti sekä online- että offline-tiloissa ja -suhteissa

(Murray 2020; MacKenzie 2023). Nämä tilat voidaan kuitenkin edelleen mieltää erillisiksi sosiaalisiksi todellisuuksiksi, jolloin ”online”-tilasta voidaan siirtyä kokemuksellisesti ”offline”-elämään ja päinvastoin. Tämä erottelu voi johtaa siihen, että käsitykset oikeasta ja väärästä tai paheksuttavasta ja hyväksyttävästä käyttäytymisestä vaihtelevat näiden tilojen välillä. Kasvokkain tapahtuvat rikokset saatetaan määritellä vakavammiksi kuin teknologian välityksellä tapahtuvat. Esimerkiksi naisiin kohdistuva vihapuhe, solvaaminen, häirintä ja ahdistelu verkossa voi yleisenä ilmiönä normalisoitua osaksi sosiaalisen median arkea. (Hakkarainen 2019; Lakeus & Keskinen 2021; Killean ym. 2022; Husso ym. 2024.)

Digitaalinen väkivalta

Digitaaliseksi väkivallaksi on nimetty laaja kirjo erilaisia tekoja, joiden tarkoitus on kontrolloida, loukata tai vahingoittaa. Digitaalisessa väkivallassa hyödynnetään teknologiaa, kuten erilaisia laitteita, sovelluksia ja ohjelmistoja. Tekijä voi olla joko kokijan tuntema ja läheinen tai kokijalle täysin tuntematon.

Taulukossa 1 on listattu naisiin kohdistuvan digitaalisen väkivallan muotoja ja yksityisyyttä loukkaavia keinoja, joilla tekijä voi kontrolloida ja vahingoittaa kokijaa sekä läheisissä suhteissa että niiden ulkopuolella. Näihin kuuluvat myös teknologisten välineiden ja alustojen käytön estäminen tai rajoittaminen sekä väkivallan kokijalle kuuluvien teknologisten välineiden ja laitteiden tai käyttäjätilien luvaton käyttö. (Leitão 2021; Harris & Woodlock 2022a; 2022b.)

Digitaalisen väkivallan on todettu aiheuttavan muiden muassa ahdistusta, häpeää, stressiä, masennusta, hallinnan menettämisen tunnetta sekä epäluottamusta. Digitaalisen väkivallan seuraukset liittyvät usein yksilön terveyteen, mutta väkivallasta aiheutunut haitta ulottuu myös sosiaalisiin suhteisiin, opiskeluun, työelämään sekä taloudelliseen tilanteeseen. (Champion ym. 2022; Harris & Woodlock 2022b; Afrouz 2023; Mansikkala 2024.) Väkivallan teknologiavälitteisyys voi luoda kokijalle tunteen pakoon pääsemättömyydestä sekä tekijän ja väkivallan jatkuvasta läsnäolosta, vaikka tekijä ei olisi fyysisesti läsnä samassa asunnossa,

Taulukko 1. Naisiin kohdistuva digitaalinen väkivalta. (Husso ym. 2024, 18, mukaillen van der Wilk 2021; Grevio 2021.)

Seksuaalinen ja sukupuolistunut häirintä verkossa
Kuvien tai videoiden jakaminen ilman suostumusta o seksuaaliset kuvat/videot, jotka on otettu ilman suostumusta ja jaettu ilman lupaa o seksuaaliset kuvat/videot, joiden ottamiseen on suostumus, mutta jaettu ilman lupaa o tekoälyn avulla luodut video- tai kuvamanipulaatiot eli syväväärennökset (deepfakes) o digitaalinen 'vilauttelu' ('cyber flashing')
Verkossa tapahtuva seksuaalinen häirintä, joka sisältää hyväksikäyttöä, pakottamista ja uhkailua o pakottaminen seksuaalissävytteisten viestien lähettämiseen ja vastaanottamiseen (sexting) o kuvilla kiristäminen (sextortion) o raiskausuhkaukset o yllyttäminen uhrin seksuaaliseen / sukupuolistuneeseen häirintään esimerkiksi jakamalla tämän alastonkuvia ja yhteystietoja (doxing)
Seksuaalisuuteen kohdistuva kiusaaminen ja kaltoinkohtelu o juoruilu ja huhujen levittäminen uhrin väitetystä seksuaalisesta käyttäytymisestä, uhrin sosiaalisen median julkaisujen tai kuvien seksuaalissävytteinen kommentointi, uhriksi tekeytyminen ja seksuaalissävytteisen sisällön jakaminen tai seksuaalinen ahdistelu pyrkimyksenä vaikuttaa uhrin maineeseen ja/tai toimeentuloon o uhrin seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin suostumuksenvastainen paljastaminen tarkoituksena pelottelu, uhkailu tai kehon häpäisy
Verkko- ja teknologiavälitteinen väkivalta ja vaino
o teknologiavälitteinen parisuhdeväkivalta o yksittäiset väkivallanteot, jotka yhdistyvät internetin lynkkaushenkeen ja toistuvuuteen o verkkokiusaaminen ja vihapuhe o verkossa tapahtuva pelottelu, uhrien ja heidän perheensä uhkailu, solvaaminen, häpäisy ja kunnian loukkaaminen o digitaalisessa ympäristössä tapahtuva taloudellinen väkivalta, esim. uhrien pankkitilien ja taloudellisen toiminnan kontrollointi verkkopankissa, uhrin luottotietojen vahingoittaminen o vakoiluohjelmat/stalkerware ja seuranta GPS:n tai geolokaation avulla o pelotteleminen, uhkailu ja kontrollointi internetiin kytkettyjen älylaitteiden kautta

kaupungissa tai edes maassa (Afrouz 2023). Aiemmissa tutkimuksissa digitaalisen väkivallan ja sen uhkan jatkuvaa läsnäoloa on jäsennetty omnipresenssin käsitteen (*omnipresence*) avulla (esim. Yardley 2021). Delanie Woodlock (2017) kuvaa omnipresenssiä digitaalisen väkivallan ja vainon taktiikkana, mikä viittaa tekijän pyrkimykseen luoda väkivallan kokijalle tunne tekijän kaikkivoipaisuudesta ja rajattomasta pääsystä tämän elämään kaikkialla ja milloin tahansa (mm. Woodlock 2017; Yardley 2021). Tunne väkivallasta jatkuvasti läsnä olevana on tärkeä osa digitaalisen väkivallan haavoittavuutta. Muina digitaalisen väkivallan ja vainon taktiikkoina Woodlock (2017) mainitsee kokijan eristämisen sosiaalisista suhteista ja avun piiristä teknologian avulla sekä rankaisemisen ja nöyryyttämisen, johon liittyy esimerkiksi intiimin materiaalin levittämistä häpäisytarkoituksessa.

Tutkimusten mukaan erityisesti nuoret naiset kokevat digitaalisen väkivallan haavoittavampana kuin nuoret miehet (Powell & Henry 2016; Pew Research Center 2021.) Uusimman kouluterveyskyselyn (2025) mukaan tyttöjen ja nuorten naisten kokema teknologiavälitteinen seksuaalinen häirintä on Suomessa huolestuttavan yleistä. Plan Internationalin (2020) Suomea koskevassa kyselytutkimuksessa 15–25-vuotiaista tytöistä yli 40 % oli kokenut verkkohäirintää tai -väkivaltaa ja jopa 86 % oli kohdannut sosiaalisen median alustoilla johonkin toiseen henkilöön kohdistuvaa häirintää. Erilaisiin vähemmistöihin kuuluviin kohdistetaan erityisen paljon digitaalista väkivaltaa (mm. Afrouz 2023). Jopa seitsemän kymmenestä seksuaalivähemmistöihin kuuluvista on kokenut verkkohäirintää jossain muodossa, kun valtaväestöstä häirintää on kokenut keskimäärin neljä kymmenestä. Vähemmistöihin kuuluvat ihmiset kokevat myös keskimääräistä enemmän teknologiavälitteistä pitkäkestoista vainoamista. (PEW Research Center 2021.)

Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa analysoimme Tampereen yliopiston ja Poliisiammattikorkeakoulun Naisiin kohdistuvaan digitaaliseen väkivaltaan puuttumisen haasteet poliisin työssä, rikosprosessissa ja tukipalveluissa (DIGNITEAS) -hankkeen aineistoja (Husso ym. 2024). Tutkimuksen aineisto koostuu tukipalveluiden työntekijöiden fokusryhmähaastatteluista sekä digitaalista väkivaltaa kokeneilta kerätyistä verkkokyselyiden avovastauksista. Vuosina 2022 ja 2023 toteutettuihin fokusryhmähaastatteluihin osallistui 15 väkivaltaa kokeneille suunnattujen palveluiden työntekijää. Kyselyaineistot on kerätty vuosina 2018 (n=224), 2021 (n=80) ja 2023 (n=51). Analyysimenetelmänä hyödynnetään temaattista sisällönanalyysia (Braun & Clarke 2006).

Aineiston kerääminen

Fokusryhmäaineisto

Aineistonkeruumenetelmäksi valittiin fokusryhmähaastattelut, jotka ovat tutkijoiden ohjaamia ja ylläpitämiä, tiettyyn aiheeseen fokusoituvia ryhmäkeskusteluja. Keskustelut voivat tuoda esiin haastateltavien kollektiivisia näkökulmia ja käytännön kokemuksia, joita ei välttämättä ilmene yksilöhaastatteluissa. Fokusryhmähaastattelujen yleinen käyttötarkoitus on osallistujien kokemusten, mielipiteiden ja käsitysten selvittäminen keskustelun kohteena olevasta ilmiöstä. (esim. Markova ym. 2007.)

Tukipalveluiden fokusryhmähaastatteluihin osallistui yhteensä 15 työntekijää kahdeksasta eri tukipalvelusta. Tukipalveluiden työntekijöillä oli erityisosaamista mm. lähisuhdeväkivallasta, vainosta, seksuaaliväkivallasta, kunniaan liittyvästä väkivallasta, digitaalisesta väkivallasta, rikosuhripalveluista sekä työskentelystä väkivallan eri osapuolten kanssa. Tukipalvelut toimivat keskisuurissa tai suurissa kaupungeissa ja osa palveluista on valtakunnallisia. Tukipalveluiden työntekijöille pidettiin neljä fokusryhmähaastattelua, joista kolme toteutui etäyhteydellä.

Fokusryhmissä keskusteltiin 1) digitaalisen väkivallan käsitteestä, 2) aihepiiriä koskevasta koulutuksesta, 3) työskentelystä digitaalista väkivaltaa kohdanneiden kanssa, 4) digitaalisen väkivallan tunnistamisen ja rikosprosessien haasteista, digitaaliseen väkivaltaan puuttumisen valmiuksista sekä koulutustarpeista.

Haastattelut kestivät keskimäärin tunnin ja 15 minuuttia, ja ne nauhoitettiin äänitallenteiksi sekä litteroitiin sanatarkasti. Haastatteluissa pyrittiin vapaamuotoiseen keskusteluun, jota haastattelija tuki tekemällä tarkentavia kysymyksiä ja huolehtimalla, että kaikki teemat saatiin keskustelussa käytyä lävitse.

Verkkokyselyaineistot

Verkkokyselyaineisto koostuu kahdesta Naisten Linjan Turv@verkko-hankkeessa vuosina 2018 ja 2021 sekä DIGNITEAS-hankkeessa vuonna

2023 toteutetusta kyselystä (Taulukko 2). Kyselyt suunnattiin digitaalista väkivaltaa tai verkkohäirintää kokeneille naiseksi itsensä määrittäville henkilöille ja sukupuolivähemmistöille. Kyselyiden teemat vaihtelivat digitaalisen väkivallan muodoista ja seurauksista viranomaisten toimintaan sekä ja kokemuksiin palvelujärjestelmästä. Vastaajamäärät vaihtelivat 51:stä 224:ään, ja aineistot kerättiin väkivaltatyötä tekevien järjestöjen ja sosiaalisen median kanavien kautta.

Taulukko 2: Verkkokyselyt

Kysely	Kysymykset	Kohderyhmä	Levityskanavat	n
Kysely 2018[1] Vuoden 2018 loka-marraskuussa toteutettu anonyymi verkkokysely kerättiin Naisten Linjan Turv@verkko -hankkeessa.	12 kysymystä, viisi avointa kysymystä: Koettu digitaalinen väkivalta, sen seuraukset, sekä avun saaminen	Yli 16-vuotiaat naiseksi itsensä määrittelevät henkilöt	Verkkosivut ja sosiaalisen median kanavat, väkivaltatyötä tekevät järjestöt	224
Kysely 2021[2] Vuoden 2021 helmi-maaliskuussa toteutetussa Naisten Linjan Turv@verkko-hankkeessa kerätyssä verkkokyselyssä selvitettiin yli 16-vuotiaisiin naisiin ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaa verkkohäirintää, sen seurauksia sekä kokemuksia rikosilmoituksen tekemisestä ja rikosprosessin etenemisestä.	33 kysymystä, 11 avointa kysymystä: verkkohäirinnän kokemukset ja seuraukset, kokemukset rikosilmoituksen teosta, viranomaisista ja rikosprosessin etenemisestä	Aktivistit, somevaikuttajat, poliitikot, toimittajat, tutkijat, syyttäjät sekä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä tekevät päättäjät.	Naisten Linjan sidos- ja kohderyhmille sähköpostin ja sosiaalisen median kautta.	80
Kysely 2023[3] Tammi-helmikuussa 2023 toteutettiin verkkokysely digitaalista väkivaltaa kokeneille naisille.	17 kysymystä, yhdeksän avointa kysymystä: Digitaalisen väkivallan kokemus, rikosprosessi ja palvelukokemukset	Digitaalista väkivaltaa kokeneet ja itsensä naisiksi määrittävät henkilöt	Sosiaalinen media, useat tukipalvelujärjestöt	51

[1] Tarkempi kuvaus kyselystä ja sen toteutuksesta ks. Hakkarainen 2019.
[2] Tarkempi kuvaus kyselystä ja sen toteutuksesta ks. Keskinen ja Lakeus 2021.
[3] Tarkempi kuvaus kyselystä ja sen toteutuksesta ks. Husso ym. 2024.

Analyysi

Aineiston hallinnassa ja analyysissa hyödynnettiin Atlas.ti-ohjelmaa. Analyysi toteutui teoriaohjaavana temaattisena sisällönanalyysina (Braun & Clarke 2006), jolloin analyysia ei johdeta suoraan teoriasta, mutta käsitteet ja aiemmat tutkimustulokset aiheesta ohjaavat aineistojen luentaa ja tulosten tulkintaa. Tarkastelimme ensin kuvauksia digitaalisen väkivallan teoista ja tekotavoista.

Digitaalinen väkivalta näyttäytyi monimuotoisena ja laaja-alaisena. Se ilmeni esimerkiksi teknologian kautta toteutettavana kontrollina, yksityisyyden loukkaamisena, viestimien kautta tapahtuvana uhkailuna sekä häpäisynä ja seksuaalisena häirintänä ja väkivaltana. Aineistossa kerrottiin toistuvista, ei-toivotuista yhteydenotoista useiden digitaalisten kanavien kautta sekä koordinoiduista häirintäkampanjoista ja maalittamisesta. Teknologian avulla kokijoiden sijaintia valvottiin ja heitä seurattiin, heidän laitteilleen ja tileilleen murtauduttiin, heistä tehtiin valeprofiileja ja heitä painostettiin olemaan tavoitettavissa ja reagoimaan yhteydenottoihin viipymättä.

Jäsensimme seuraavaksi kuvauksia tekojen koetuista seurauksista sekä avun hakemisen kokemuksista. Näitä ilmaisuja koodattiin aineistolähtöisesti. Seuraavaksi koodeja ryhmiteltiin ja yhdisteltiin alaluokiksi, jotka muodostivat tutkimuskysymysten kannalta keskeisiä merkityskokonaisuuksia. Tässä vaiheessa hyödynsimme aiheesta olemassa olevaa tutkimustietoa (Braun & Clarke 2006). Alaluokkia olivat esimerkiksi yksityisyyden, rajojen ja luottamuksen rikkoutuminen, häpeän vaientava voima sekä väkivallan tunnistamattomuus ja syyllistävät ja vähättelevät asenteet palvelujärjestelmässä. Alaluokkien sisältöjä edelleen yhdistämällä muodostimme laajempia teemoja, jotka ilmensivät digitaalisen väkivallan haavoittavuutta. Nimesimme ne seuraavasti: ajan ja paikan rajojen ylittyminen, emotionaalinen taakka, toiminnan ja toimijuuden rajoittaminen sekä avun saamisen haastavuus.

Tulosluvuissa tukipalveluiden työntekijöiden sitaatit on merkitty kirjaimella T, jonka jälkeen on ryhmän numero ja osallistujan numero, esimerkiksi T1H2. Kokija-aineiston sitaateissa on osallistujan numero ja kyselyvuosi, esimerkiksi 18/2021.

DIGNITEAS-hanke sai myönteisen lausunnon Tampereen alueen ihmistieteiden eettiseltä toimikunnalta 20.6.2022. Haastatteluihin osallistuneille lähetettiin etukäteen suostumuslomake sekä tutkimustiedote, jossa kerrottiin tutkimuksen toteuttamisesta ja osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Kaikilta fokusryhmähaastatteluihin osallistuneilta pyydettiin kirjallinen suostumus haastatteluihin osallistumiseen, haastattelujen nauhoittamiseen sekä aineiston käyttämiseen tutkimustarkoituksiin ja arkistointiin jatkokäyttöä varten. Lisäksi muistutettiin, että osallistujat voivat peruuttaa suostumuksensa tutkimuksen aikana ilman seurauksia.

Kyselyihin osallistuneille tiedotettiin, että teema ja kysymykset saattavat herättää muistoja ja tunteita, ja vastanneille jaettiin tietoa esimerkiksi neuvontapuhelimista. Digitaalisen väkivallan kokijat ovat vastanneet verkkokyselyjen avovastauksiin ilman vuorovaikutusta tutkijan kanssa. Tämä voi rajoittaa tutkittavan ilmiön ymmärtämistä verrattuna esimerkiksi haastatteluaineistoon, jossa vastaajien näkemyksiä voidaan tarkentaa jatkokysymyksillä. Verkkokyselyyn vastaaminen oli vapaaehtoista ja anonyymia. Aineisto muodostuu siten niiden naisten kokemuksista, jotka ovat halunneet ja pystyneet osallistumaan tutkimukseen. Vastaaminen on vaatinut myös digitaalisia laitteita ja osaamista sekä verkkoyhteyttä. On mahdollista, että edelleen digitaalisen väkivallan tai sen uhan alla elävät sekä esimerkiksi toimintarajoitteiset tai maahanmuuttajataustaiset naiset ovat saattaneet jäädä tutkimuksen ulkopuolelle aiheen kuormittavuuden tai kieli- ja saavutettavuusongelmien vuoksi.

Digitaalisen väkivallan haavoittavuus

Ajan ja paikan rajojen ylittäminen

Digitaalisessa väkivallassa hyödynnettävät teknologiat ja väkivallan eri ilmenemismuodot rikkovat aikaan ja paikkaan kiinnittyviä rajoja ja tekevät väkivallan seurauksista vaikeasti ennakoitavia. Valvontalaitteiden

ja erilaisten seurantaohjelmien avulla tapahtuva tarkkailu ja seuranta mahdollistavat ajasta ja paikasta riippumattoman kontaktin ja valvonnan. Kokijalle tämä voi tuoda mukanaan tunteen kontrollin menettämisestä ja yksityisen tilan katoamisesta. Internetissä tieto voi levitä käytännössä rajattomasti ja sen hallitseminen on haastavaa.

Vähän väliä joku kaveri laittoi viestiä kuinka minun kuviani jollain kanavalla taas jaetaan ja mitä minusta puhutaan. (106/2018)

Totaalinen nöyryytys. Ketkä kaikki ovat nähneet "nimissäni" tehdyt julkaisut/päivitykset? (51/2018)

Pelkäsin että alastonkuvani leviävät tahtomattani esim. perheeni ja tulevien ja nykyisten työnantajien nähtäväksi tai alkavat levitä viraalisti verkossa. (12/2023)

Aineistossa kuvataan, miten väkivallan lisäksi pelko ja epätietoisuus väkivallan seurauksista sekä koettu kykenemättömyys vaikuttaa tapahtuneeseen olivat kokijoiden arjessa läsnä lähes koko ajan (Yardley 2021). Väkivallan tekijällä voi olla pääsy kokijan jokapäiväiseen elämään ja sen eri osa-alueille ilman fyysisiä rajoitteita. Tästä voi seurata tunne oman henkilökohtaisen tilan jatkuvasta vaarantumisesta sekä jatkuvaa epävarmuutta siitä, missä ja milloin seuraava teko tapahtuu tai kuinka pitkälle teon seuraukset ehtivät levitä. Useat vastaajat toivat esille yllä olevassa aineistoesimerkissä mainitun huolen siitä, että esimerkiksi yksityiset ja arkaluontoiset kuvat voivat päätyä läheisten ja työnantajien nähtäväksi.

Digitaalisen väkivallan teot eivät siten rajaudu tiettyyn tilaan, kuten kotiin tai edes kahden henkilön väliseen parisuhteeseen. Digitaalisen väkivallan teot sekä niiden vaikutukset ja seuraukset voivat saavuttaa kokijan, hänen perheenjäsenensä, työhön liittyvät kontaktit ja muut läheiset missä ja milloin tahansa.

Väkivallan eri muodot linkittyvät toisiinsa ja muodostavat ajallisen jatkumon erityisesti lähisuhteissa tapahtuvassa väkivallassa (esim. Kelly 1987; Husso 2003; Dragiewicz ym. 2018). Tällöin digitaalinen väkivalta voi olla vain yksi osa suhteessa tapahtuvasta väkivallasta, kuten eräs tukipalvelujen työntekijä toteaa:

Usein kokijat ovat jo traumatisoituneita, koska se digitaalinen väkivalta on pieni osa sitä väkivaltaa mitä he on kokeneet siellä suhteessa. (T2H1)

Yksittäisenä tekona esimerkiksi sosiaalisen median tarkkailu voi vaikuttaa vähäiseltä teolta. Se voi kuitenkin olla osa laajempaa kontrollia ja vallankäyttöä parisuhteissa.

Olin jutellut miespuolisen työkaverini kanssa paljonkin messengerissä. Tämän seurauksena mieheni pahoinpiteli minut niin pahasti että pelkäsin jopa kuolevani. En voinut paeta, sillä lapset nukkuivat viereisessä huoneessa. (3/2018)

Väkivallan erilaisten muotojen samanaikainen esiintyminen tuo mukanaan erityistä haavoittavuutta. Siihen kytkeytyy myös väkivallan syklisyys, mikä havainnollistaa väkivallan jatkuvaa ja toistuvaa luonnetta. Väkivallan tekojen välissä voi kulua aikaa, ja esimerkiksi verkossa tapahtuva vaino voi noudattaa parisuhdeväkivallalle tyypillistä sykliä, jossa jännitteen lisääntyminen, väkivalta ja hyvittely seuraavat toisiaan (Husso 2003; Nikupeteri 2016). Tämä voi tarkoittaa väkivallan kokijan kannalta jatkuvaa varuillaan oloa, seuraavan väkivallan teon ennakointia, toistuvia pettymyksiä sekä yrityksiä suojautua (Harris & Woodlock 2022a; 2022b; Afrouz 2023).

Emotionaalinen taakka

Digitaalisesta väkivallasta voi aiheutua kokijoille emotionaalista taakkaa, mikä saattaa rajoittaa toimintakykyä arjessa ja työssä sekä rikkoa luottamusta ja uskoa tilanteesta selviytymiseen. Pelko ei useinkaan ole vain ohimenevää. Aineistossa se ilmenee pitkäkestoisena ja jatkuvana tuntemuksena, joka vaikuttaa myös mielenterveyteen ja toimintakykyyn.

Pelkäsin myös irrationaalisesti että kaikki kohtaamani ihmiset tunnistavat minut ja ovat minua vastaan. (…) Ammatillinen identiteettini romahti, kun jouduin selvittämään tilannetta ja puolustamaan itseäni työnantajani epäillessä että olisin toiminut jollakin tavalla moitittavasti. (107/2018)

Pelkäsin silloin liikkua missään ja tavata ihmisiä. Sain todella pahoja ahdistusoireita, kun tuntui etten ole kotonakaan turvassa. Nyt olen voimakkaan ahdistuksen vuoksi sairaslomalla. (32/2023)

Olen ensimmäistä kertaa elämässäni pelännyt yksin kotona. Koen fyysistä pahoinvointia ja tärinää. (47/2021)

Viimeinen aineistoesimerkki havainnollistaa, kuinka myös tuntemattomien tekemä häirintä ja uhkailu voivat saada naiset pelkäämään turvallisuuden puolesta jopa omassa kodissaan. Vastaajat kertovat kokeneensa pelkoa myös läheistensä turvallisuuden puolesta sekä oman ansiotyön säilymisestä. Esimerkiksi sosiaalisesta mediasta vetäytyminen voisi ulkopuolisista olla helpolta kuulostava ratkaisu verkossa koettuun häirintään ja ahdisteluun. Se ei kuitenkaan ole realistinen vaihtoehto, jos ansiotulot ovat riippuvaisia esimerkiksi somenäkyvyydestä tai työ muutoin edellyttää osallistumista julkiseen keskusteluun. Tämä ristiriita saattaa vahvistaa naisten toivottomuutta tilanteestaan. Väkivalta voi aiheuttaa myös pelkoa elämän ennakoitavuuden ja hallinnan sekä oman yksityisyyden ja maineen menettämisessä.

Pelotti että video leviää ja joudun tappamaan itseni häpeän takia koska en saisi ikinä töitä ja minulla ei olisi mitään uskottavuutta. (218/2018)

Sekä tutun että tuntemattoman tekijän väkivallalle altistuneet naiset kertovat post-traumaattisista stressireaktioista, unettomuudesta, uupumuksesta sekä sairauslomista. Pelko intiimin materiaalin leviämisestä verkkoon saattaa uhata jopa elämänhalua.

Aineiston perusteella väkivallan mukanaan tuoma luottamuksen rikkoutuminen voi lisätä emotionaalista taakkaa. Lähisuhteiden tunnesiteitä muovaavat luottamuksellisuus, intimiteetti, lojaalius ja vastavuoroisuus, ja ne ovat myös yhteydessä elämän kokemiseen turvallisena ja ennakoitavana (Simmel 1950, 126–127). Tämän perustan murentuminen välittyi aineistossa pelkoa, hämmennystä ja epäuskoa aiheuttavana kokemuksena.

Eniten minua kuitenkin pelotti ja ahdisti se, että mies, ketä olin joskus rakas-

tanut, pystyi yhtäkkiä käyttäytymään noin pahasti, ilkeästi ja loukkaavasti minua kohtaan. Minua, ketä hänen piti rakastaa. En voinut ymmärtää sitä, enkä edelleenkään voi käsittää, että miten ja miksi hän käyttäytyi noin. (37/2018)

Aineisto-otteessa korostuu parisuhteen ja sen yhteisen historian varaan rakentuneen luottamuksen rikkoutuminen. Kyse on syvästä pettymyksestä ja emotionaalisesta ristiriidasta, kun rakkaana ja turvallisena pidetty ihminen käyttäytyy väkivaltaisesti (Woodlock ym. 2023). Useissa vastauksissa tuodaan esille tämän muutoksen erityisen haavoittava luonne, koska se oli horjuttanut uskoa ihmisten väliseen luottamukseen ja rakkauteen.

Digitaalinen väkivalta rikkoo luottamusta paitsi suhteessa toisiin ihmisiin, myös laajemmin ympäröivään yhteiskuntaan. Erään parisuhteessaan digitaalista väkivaltaa kokeneen toteamus ilmentää eri verkkokyselyjen vastauksissa esiintynyttä pettymystä yhteiskunnan tarjoamaan tukeen:

Minulla on mennyt täydellisesti luottamus ihmisiin ja yhteiskuntaan, josta en apua saanut. (29/2018)

Julkisuudessa ääntään käyttävien ja digitaalista väkivaltaa kohdanneiden naisten luottamusta yhteiskuntaan rikkovat lisäksi verkkoympäristöjen misogyyninen keskustelukulttuuri. Se haastaa naisten kokemuksissa luottamusta demokratiaan, tasa-arvoon ja ihmisarvoon.

*On psyykkisesti aika raskasta, kun koko ajan on ns. normaalissa keskustelussa riski, että joku hyökkää sinua ja ihmisarvoasi vastaan. Voit esittää aivan normaalin kommentin tyyliin 'Minusta koronarajotusten jatkaminen on hyvä' ja vastaus – sen sijaan että olisi esim. 'Olen eri mieltä' – on: 'mene sinäkin takas keittiöön vi**n feministi hu**a, naisilla ei vi**u pitäs olla äänioikeutta' tms. Erityisen raskasta on se, että kyse ei ole trilleristä vaan Suomessa on oikeasti ihmisiä, jotka äänestävät ja ovat mukana politiikassa ja joiden aktiivinen päämäärä on minun ja muiden perus- ja ihmisoikeuksien ja kansalaisoikeuksien rajoittaminen sukupuolen tms. kategorian perusteella. (16/2021)*

Aineistoesimerkki havainnollistaa verkkoympäristön naisvihamielistä keskustelukulttuuria, joka voi uhata hyvinvointia ja sosiaalista osallistumista. Ote on esimerkki ulos sulkevasta ja toiseuttavasta puheesta, jonka motiivina voi olla häpäiseminen ja vaientaminen (Vaahensalo 2021). Vihamielinen keskustelukulttuuri voi rajoittaa naisten sananvapautta ja muodostaa siten vakavan uhan demokratian toteutumiselle (Saresma ym. 2022). Tulokset osoittavat, kuinka digitaalinen väkivalta voi vahingoittaa syvästi sekä henkilökohtaisten ihmissuhteiden että laajempien yhteiskunnallisten rakenteiden varaan rakentuvaa luottamusta, ja kuinka luottamuksen murtuminen voi johtaa syvään ahdistukseen ja pelkoon.

Toiminnan ja toimijuuden rajoittaminen

Tulosten mukaan naisten elinpiiri kapeutuu sosiaalisten suhteiden ja yhteiskunnallisen osallistumisen rajoittumisen vuoksi. Tasa-arvon edistämiseen tähtäävässä ja syrjinnän vastaisessa työssä mukana olevat sekä poliittisia mielipiteitään verkossa ilmaisseet naiset kertoivat kokemastaan verkkovihasta ja häirinnästä, kuten vihakampanjoista. Vaikka naiset tiedostivat työnsä edellyttävän julkista puhumista ja tunnistivat siitä vetäytymisen seuraukset, he kertoivat alkaneensa vältellä näkemystensä esittämistä verkossa tai työyhteisöissä.

> *Mietin keskusteluun osallistumista, pelkään tuoda ajatuksiani esiin jopa töissä vaikka siellä en ole mitään kohdannut, mutta pelko mitätöinnistä ja lyttäämisestä jäänyt omiin ajatuksiin. (72/2021)*

> *Aiheuttaa pelkoa siitä ettei voi tehdä politiikkaa, jatkaa someaktivismia ja pelkään että se johtaa joskus fyysiseen vaaraan. (48/2021)*

> *En voi käyttää mm. netissä olevia työhakupalveluita kuten LinkedIn. Muutenkin olen poistanut netistä kaiken mahdollisen minuun liittyvän. (151/2018)*

Esimerkiksi verkossa tapahtuva ahdistelu, mustamaalaus ja ammatillisen osaamisen mitätöinti saattavat rajoittaa työhön liittyvää vuorovai-

kutusta, saada kyseenalaistamaan omaa osaamistaan tai aiheuttaa mainehaittaa tai pelkoa siitä. Naisten selviytymiskeinot, kuten poistuminen kokonaan sosiaalisesta mediasta, saattavat rajoittaa samalla heidän työskentelyään, urakehitystään tai työnhakumahdollisuuksiaan erityisesti aloilla, joilla edellytetään verkkonäkyvyyttä ja yhteiskunnallista vaikuttamista.

Alla olevassa aineisto-otteessa tappo- ja raiskausuhkauksia poliittisten mielipiteidensä vuoksi saanut nainen kertoo, kuinka verkossa koettu uhkailu ja häirintä oli aiheuttanut pelkoa ja alkanut rajoittaa hänen sosiaalista vuorovaikutustaan myös arkielämässä.

Kadulla kävellessä pelotti satuttaako joku minua. En uskaltanut esittäytyä tuntemattomille ja hankkia uusia ystäviä, vaan eristäydyin kaikesta sosiaalisesta mistä pystyin. (59/2021)

Myös lähisuhteissa tapahtuva digitaalinen väkivalta voi kapeuttaa elinpiiriä ja pakottaa kokijan piilottelemaan, salailemaan ja lopulta rajoittamaan sosiaalista elämäänsä tai ihmissuhteitaan.

Eksä kontrolloi elämää niin tiukasti, etten suhteen lopussa juurikaan poistunut kotoa yhtään mihinkään, paitsi kouluun ja töihin. (…) Suhteen viimeisinä parina vuotena hän oli mustasukkainen myös ystävistäni. Hänen mielestään en tarvinnut elämääni ketään muuta kuin hänet. Hänellä oli tapana tulla tietokoneelle istumaan minun viereeni, ja vahtia kaikkea mitä kirjoitan. (33/2018)

Aineiston mukaan naiset pyrkivät sopeutumaan tilanteeseen esimerkiksi poistamalla sosiaalisen median sisältöä tai potentiaalisesti riitatilanteita aiheuttavat viestit ja puhelutiedot, pyrkimällä parisuhteissaan käyttämään puhelinta salassa, vähentämällä aktiivisuutta sosiaalisessa mediassa, muovaamalla sosiaalisia suhteitaan kumppanin toiveiden mukaan ja lopulta lopettamalla yhteydenpidon läheisiin. Joissakin tapauksissa väkivallan tekijän harjoittama mustamaalaus oli saanut lähipiirin kääntymään kokijaa vastaan, jolloin aiemmin merkitykselliset sosiaaliset suhteet rajautuivat pois. Toisinaan ystävät saattoivat lakata pitämästä yhteyttä huomattuaan vaikeat tilanteet, joita kokijalle yhteydenpidosta aiheutui.

Analyysin tulosten mukaan väkivalta rajasi toimintamahdollisuuksia ja toimijuutta, vähensi mahdollisuuksia kertoa tapahtuneesta ja pahimmillaan eristi naisia työelämästä ja kodin ulkopuolisista sosiaalisista suhteista. Samalla se sitoi parisuhteessaan väkivaltaa kokeneet naiset entistä tiiviimmin väkivaltaisen kumppanin vaikutuspiiriin. Kotiin eristäytyminen ja väkivallasta vaikeneminen kytkeytyvät koettuun häpeään omasta elämäntilanteesta (Husso 2003, 270). Aineistojen perusteella näyttää siltä, että digitaalisen väkivallan kohteeksi joutumisesta on tullut uusi häpeän lähde aiemmin tunnistettujen uhrin syyllistämisen käytäntöjen rinnalle. Tukipalveluiden haastatteluissa puhuttiin digihäpeästä, joka voi rajoittaa koetusta väkivallasta puhumista läheisille ja estää digitaalisen väkivallan kokijoita hakemasta apua tai tekemästä rikosilmoituksia (myös Husso ym. 2024).

Asiakas oli antanut uudelle miesystävälle läppärin päivitettäväksi koska hän osaa tehdä sellaisia asioita ja itse on ihan tumpelo niissä. Ja nyt siellä on sitä, tätä ja tuota ja se on pöllinyt intiimejä kuvia. Ja siellä on kaikennäköisiä seurantaohjelmia ja muita. Niin sitten henkilö syyttää valtavasti itseään siitä, että on niin tumppu tämmöisissä tietoteknisissä asioissa. Vaikka se syyllisyys on hyvin usein mukana, luulen että tässä se on vielä voimakkaampi siihen liittyen, että kun ei itse osannut ja oma syy kun pyysin, vaikka [tekijä] tuntuisi väkisin tarjoutuneenkin asioihin. Häpeä siitä, että on tullut huijatuksi, on valtava. (T2H2)

Suhteen aikana ja viimeistään erotessamme hän paljasti monia käyttämiään [digitaalisen väkivallan] keinoja vähän jopa ivallisesti, että etkös idiootti tätäkään tajunnut. (60/2018)

Minua pelotti ja hävetti kamalasti. Olen kuitenkin sitä sukupolvea jolle on jankutettu netin vaaroista jo pienestä pitäen. (163/2018)

Aineistoesimerkit osoittavat, että digitaalisen väkivallan kokijat ovat tunteneet häpeää ja syyllisyyttä siitä, etteivät ole osanneet ennakoida tilannetta tai hallita teknologisia välineitä. Kokemus huijatuksi tai manipuloiduksi tulemisesta voi jättää syvän epäluulon ja -luottamuksen teknologiaa sekä omia teknologisia taitoja kohtaan. Erityisen haavoitta-

vuuden tähän tuo aineistositaatissa havainnollistettu entisen rakastetun ivallinen suhtautuminen ja naiseen kohdistuva aliarviointi sekä naisen leimaaminen ”idiootiksi”, joka ei ollut riittävän valpas tai älykäs havaitakseen manipulaatiota.

Aineistosta välittyy, kuinka väkivallan kohteena olemiseen liittyvä häpeä voi estää hakemasta apua ja raportoimasta väkivallasta viranomaisille. Kokijat saattavat pelätä, että tuntematon tai läheinen tekijä rankaisee heitä julkisella häpäisemisellä tai kohdistamalla väkivaltaa myös kokijan lähipiiriin (myös Woodlock 2017; Harris & Woodlock 2022a). Kyselyyn vastanneille naisille häpeää oli aiheuttanut myös viranomaisten vähättelevä suhtautuminen digitaalisen väkivallan kokemuksiin ja sen seurauksiin (Woodlock ym. 2023), minkä myös tukipalveluiden työntekijät olivat huomanneet asiakastyössään.

Avun saamisen haastavuus

Digitaalisen väkivallan haavoittavuutta ilmentävät myös lukuisten naisten kokemukset syyllistävistä ja väkivaltaa mitätöivistä viranomaiskohtaamisista. Digitaalisen väkivallan ilmiötä tai sen vakavuutta ei aina tunnisteta, mikä voi johtaa puutteelliseen tukeen tai avun ja tuen ulkopuolelle jäämiseen.

> *Uhri leimataan pahimmillaan hulluksi, kun on epämäärästä se eronjälkeinen väkivalta ja vaino. Sitten se, että kuka uskoo. Ei välttämättä viranomainenkaan usko, vaan ajattelee, että tämmöisiä kummallisia juttuja nyt puhelee tämä ihminen täällä. Sitten vielä se kokemus, kun käyt jollekin puhumassa tai otat yhteyttä poliisiin. Tulee semmoinen olo et ne ajattelee, että mielenterveysongelmaa. Ja pahimmillaan eksä on vielä maalannut kuvaa, että sillä on varmaan joku diagnoosi. (T1H1)*

Aineisto-ote tukipalveluiden työntekijöiden haastattelusta kuvaa vastauksissa laajemminkin esiintyneitä tilanteita, joissa väkivallasta kertoneet kohtaavat epäuskoa viranomaisten taholta. Erityisesti eronjälkeiseen väkivaltaan ja teknologiaa hyödyntävään vainoon liittyvät kokemukset saatetaan kokea vaikeasti sanallistettavaksi, sillä ne voivat sisältää risti-

riitaisia piirteitä ja kuulostaa järjenvastaisilta (Nikupeteri 2016; Hakkarainen 2019). Yhdessä tekijän mahdollisten manipulointipyrkimysten kanssa tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa avun hakija kokee tulevansa leimatuksi ”hulluksi” tai hänen kokemuksiaan pidetään epäuskottavina. Palvelujen piiriin pääsemisen sekä väkivallan tunnistamisen ja aktiivisen puheeksi ottamisen merkitys sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä poliisissa korostuvat, kun huomioidaan väkivallasta omaehtoisesti kertomisen haastavuus sekä väkivallan traumatisoivat ja eristävät seuraukset.

Digitaalista väkivaltaa kokeneiden naisten ja tukipalvelujen työntekijöiden mukaan haasteita ilmeni myös digitaalista väkivaltaa koskevien rikosepäilyjen raportoimisessa poliisille ja rikosprosessin käynnistymisessä. Rikosilmoitusten alhainen määrä on linjassa olemassa olevan tutkimustiedon kanssa (esim. Tilastokeskus 2023). Rikosilmoitus mahdollistaa rikosprosessin käynnistymisen, mikä on olennainen osa uhrien suojelemista ja ensiarvoisen tärkeää tekijöiden vastuuseen saattamiseksi.

Kokijoiden vastauksissa syyt rikosilmoituksen tekemättä jättämiseen liittyivät esimerkiksi voimavarojen puutteeseen, väkivallan aiheuttamaan henkiseen kuormitukseen, epäluottamukseen rikosprosessia kohtaan sekä sensitiivisyyden puutteeseen asiointitilanteissa poliisin kanssa (Husso ym. 2024). Yhteydenotosta poliisiin saattoi seurata kehotus olla tekemättä rikosilmoitusta. Vähättelevää ja syyllistävää kohtelua luonnehdittiin ”kylmääväksi” tai ”tylyksi”.

Poliisi ei tehnyt mitään. (…) Naisena olen kokenut poliisille kertoessani asiasta että heillä on parempaakin tekemistä ja ylimielistä kohtelua ihan kuin olisi oma vika että on joutunut tähän tilanteeseen. (31/2018)

Olen tehnyt useita rikosilmoituksia, mutten tee niitä enää. Yksikään rikosilmoitus ei ole johtanut poliisin puolelta edes tutkimuksiin, eivät edes yksityiskohtaiset, kotiosoitteen sisältävät raiskausmurha-uhkaukset, joten en luota poliisiin enää hetkeäkään. ”Parhain” poliisin kommentti oli, että ”verkkoon kirjoittamisen voi aina lopettaa jos tulee paha mieli”. Paha mieli tarkoitti tässä tapauksessa itseeni sekä läheisiini kohdistunutta raiskausuhkausta. (32/2021)

Tällä kertaa tutkiva konstaapeli kohteli minua kuin valehtelijaa tai rikol-

lista – siltä se ainakin tuntui. (…) Hän (poliisi) lähettäisi sen syyttäjälle viestintärauhan rikkomisena, mutta antoi ymmärtää, että sekin oli liioittelua. (…) Onnekseni kävi tosiaan niin, että syyttäjän mielipide erosi tutkivan konstaapelin mielipiteestä paljonkin ja asiani menee käräjille viestintärauhan rikkomisen lisäksi vainoamisena sekä kunnian loukkauksena. (69/2018)

Aineiston mukaan digitaalisen väkivallan tunnistamista hankaloittaa osaltaan rikoksen tunnusmerkistöjen painottuminen fyysiseen väkivaltaan (ks. myös Husso ym. 2024; Piippo ym. 2025). Joissain tapauksissa kokijoiden turvallisuutta uhanneet teot määriteltiin tavanomaiseksi somekäyttäytymiseksi tai ”normaaleiksi” vaiheiksi esimerkiksi eroprosessissa. Myös väkivallan kokijoiden roolia mahdollisena väkivallan provosoijana oli nostettu esille, minkä mainittiin vahvistaneen väkivallan kokemuksista raportoineen syyllisyyttä ja häpeää. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että vähättelevissä kohtaamisissa viranomaisten kanssa vastaajien kokemukset jäivät tunnistamatta väkivallaksi.

Lopuksi

Digitaalinen väkivalta on moninaista ja jatkuvasti muuttuvaa, mikä vaikeuttaa väkivallan tunnistamista ja siltä suojautumista. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että digitaalinen väkivalta voi olla kokonaisvaltaisesti haavoittavaa sekä toimintaa ja toimijuutta rajoittavaa, ja sen vaikutukset voivat ulottua henkilökohtaiseen, sosiaaliseen ja ammatilliseen elämään (Leitão 2021; Harris & Woodlock 2022a; 2022b; Afrouz 2023).

Digitaalisen väkivallan kokijoiden kertomukset muistuttavat monelta osin aiemmissa tutkimuksissa raportoituja väkivallan seurauksia (ks. esim. Husso 2003). Väkivallan muodot ja toteuttamistavat ovat kuitenkin merkittävästi muuttuneet. Aiemmassa tutkimuksessa on tuotu esille digitaalisen väkivallan traumatisoivia ja eristäviä seurauksia (esim. Douglas ym. 2019; Tilastokeskus 2023; Afrouz 2023). Myös tämän tutkimuksen tulokset havainnollistavat digitaalisen väkivallan haavoittavuutta erityisesti mielenterveydelle, työ- ja toimintakyvylle sekä sosiaaliselle elämälle.

Digitaalinen väkivalta, jossa hyödynnetään erilaisia teknologioita, voi

tapahtua samanaikaisesti useista sijanneista tai laitteista ja ulottua uhrin henkilökohtaisiin ja ammatillisiin yhteyksiin missä ja milloin tahansa. Tämä rajattomuus, tekojen ennakoimattomuus sekä kokemus väkivallan jatkuvasta läsnäolosta ”aina ja kaikkialla” (ks. esim. Yardley 2021) lisäävät väkivallan haavoittavuutta, turvattomuuden tunnetta ja jatkuvan kontrollin kokemusta. Lisäksi teknologian kehitys tuottaa jatkuvasti uusia välineitä digitaaliseen vainoamiseen, häpäisemiseen ja uhkailuun.

Digitaalisen väkivallan haavoittavuus ilmenee myös rakenteellisella tasolla (Fineman 2010; Kuronen ym. 2020). Palvelujärjestelmäkohtaamisissa digitaalisen väkivallan ilmiötä tai sen vakavuutta ei aina tunnisteta, mikä voi johtaa riittämättömään apuun ja tukeen. Tämä voi myös estää sellaisten institutionaalisten käytäntöjen kehittämisen, jotka mahdollistaisivat väkivaltaan puuttumisen. Verkossa tapahtuvassa väkivallassa osapuolten fyysinen etäisyys voi luoda illuusion siitä, että teot ovat vähemmän todellisia tai vähemmän vakavia ja haavoittavia, mikä voi johtaa digitaalisen väkivallan vähättelyyn (esim. Killean ym. 2022; Woodlock ym. 2023). Fyysisen kontaktin puute osapuolten välillä voi lisäksi tehdä digitaalisesta väkivallasta monille viranomaisille vaikeammin tunnistettavaa tai käsiteltävää perinteisten rikosprosessien puitteissa (myös Husso ym. 2024; Piippo ym. 2025).

Digitaalisen väkivallan haavoittavuudesta huolimatta väkivallan kokijoilta vaaditaan vahvaa toimijuutta ja aktiivisuutta avun tarpeen todistamisessa ja avun saamisessa. Jatkuvat pettymykset viranomaisiin ja palvelujärjestelmään heikentävät uskoa tarkoituksenmukaisen tuen saamiseen ja turvallisuuden vahvistamiseen. Väkivallalta suojautuminen vaikuttaa edelleen jäävän paljolti väkivallan kokijoiden vastuulle.

Vaikka digitaalinen väkivalta tulostemme mukaan rajoittaa naisten toimintamahdollisuuksia verkossa, tämän tutkimuksen aineistoissa oli viitteitä myös siitä, että naiset vastustavat väkivaltaa eivätkä välttämättä jätä esimerkiksi aktivismia ja yhteiskunnallista vaikuttamista tai vetäydy pois sosiaalisesta mediasta häiritsevän viestinnän vuoksi (myös Lakeus & Keskinen 2021).

Teknologia voi toimia väkivallan välineenä, mutta se voi mahdollistaa myös vertaistuen, digitaalisten matalan kynnyksen palveluiden käytön sekä näytön keräämisen ei-fyysisestä väkivallasta, jossa todistusaineiston hankkiminen on aiemmin ollut erityisen haastavaa (Leitão 2021; Boet-

hius ym. 2022; Lombard ym. 2025). Palvelujärjestelmän kehittämiseksi tarvitaan lisää tutkimusta digitaalisen väkivallan ilmenemismuodoista ja siitä, miten ne vaikuttavat arkeen ja turvallisuuteen. Aiempi tutkimus on osoittanut, että lisääntynyt tieto ja ymmärrys väkivaltailmiöstä tukee väkivallan eri muotojen tunnistamista ja niihin puuttumista (Lundberg & Bergmark 2018; Piippo 2024). Koulutuksen ja tutkimuksen lisäksi tulee panostaa yleisen tietoisuuden lisäämiseen digitaalisen väkivallan muodoista ja niiden haavoittavuudesta.

Tulevaisuudessa huomiota tulee kiinnittää siihen, kuinka teknologian käyttö ja digitaalinen tila voidaan tehdä turvallisemmaksi myös tytöille ja naisille. Tämä edellyttää paitsi väkivallan haavoittavuuden ymmärtämistä, myös poliittisia päätöksiä, verkkoalustojen aktiivista moderointia sekä konkreettisia toimia, kuten lainsäädännön uudistamista ja palveluntarjoajien vastuullistamista (GREVIO 2021). On poliittinen valinta, ketä suojaamme väkivallalta ja ketä jätämme suojaamatta. Digitaalista väkivaltaa ei tulisi tulkita väistämättömäksi osaksi verkossa tapahtuvaa vuorovaikutusta vaan pikemminkin seuraukseksi siitä, että yhteiskunnan rakenteet, normit ja säännöt eivät ole pysyneet teknologian kehityksen mukana.

Kirjallisuus

Afrouz, Rojan (2023) The Nature, Patterns and Consequences of Technology-Facilitated Domestic Abuse: A Scoping Review. Trauma, Violence, & Abuse 24 (2), 913–927.

Boethius, Susanne & Åkerström, Malin & Hydén, Margareta (2022) The double-edged sword – abused women's experiences of digital technology. European Journal of Social Work 26 (3), 506–518.

Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006) Using Thematic Analysis in Psychology. Qualitative Research in Psychology 3 (2), 77–101.

Brown, Kate (2015) Vulnerability and young people: Care and social control in policy and practice. Bristol: Bristol University Press.

Brown, Kate (2011) 'Vulnerability': Handle with Care. Ethics and Social Welfare 5 (3), 313–321.

Champion, Amanda R & Oswald, Flora & Khera, Devinder & Pedersen, Cory L (2022) Examining the Gendered Impacts of Technology-Facilitated

Sexual Violence: A Mixed Methods Approach. Archives of Sexual Behavior 51 (3), 1607–1624.
Collignon, Sofia & Rüdig, Wolfgang (2020) Harassment and intimidation of parliamentary candidates in the United Kingdom. The Political Quarterly 91, 422–429.
Douglas, Heather & Harris, Bridget A & Dragiewicz, Molly (2019) Technology-facilitated Domestic and Family Violence: Women's Experiences. The British Journal of Criminology 59 (3), 551–570.
Dragiewicz, Molly & Burgess, Jean & Matamoros-Fernandez, Ariadna &Salter, Michael & Suzor, Nicolas P &Woodlock, Delanie & Harris, Bridget (2018) Technology Facilitated Coercive Control: Domestic Violence and the Competing Roles of Digital Media platforms. Feminist Media Studies 18 (4), 609–625.
Fineman, Martha (2010) The Vulnerable Subject and the Responsive State. Emory Law Journal 60 (2). Randolph W. Thrower Symposium — The New New Deal: From De-Regulation to Re-Regulation, 251-276.
GREVIO (2021) Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) General Recommendation No. 1 on the Digital Dimension of Violence Against Women. Strasbourg: Council of Europe
Hakkarainen, Louna (2019) Digitaalinen väkivalta parisuhteessa ja sen jälkeen. Opas väkivallan kokijalle, ammattilaiselle ja läheiselle. Helsinki: Naisten Linja Suomessa ry.
Harris, Bridget A & Woodlock, Delanie (2021) Digital Coercive Control and Spatiality: Rural, Regional, and Remote Women's Experience. Teoksessa Jane Bailey, Asher Flynn & Nicola Henry (toim.) The Emerald International Handbook of Technology-Facilitated Violence and Abuse. Leeds, UK: Emerald Publishing Limited, 387–406.
Harris, Bridget A & Woodlock, Delanie (2022a) "You can't actually escape it": Policing the Use of Technology in Domestic Violence in Rural Australia. International Journal for Crime, Justice and Social Democracy 11 (1), 135–148.
Harris, Bridget A & Woodlock, Delanie (2022b) Spaceless violence: Women's experiences of technology-facilitated domestic violence in regional, rural and remote areas. Trends & Issues in Crime and Criminal Justice No. 644. Canberra: Australian Institute of Criminology.
Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.
Husso, Marita & Piippo, Sisko & Houtsonen, Jarmo & Mela, Marianne &Tihveräinen, Sonja & Haapanen, Jasmin & Hakkarainen, Louna & Knihtilä,

Anna (2024) Naisiin kohdistuvaan digitaaliseen väkivaltaan puuttumisen haasteet poliisin työssä, rikosprosessissa ja tukipalveluissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:65. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Kelly, Liz (1987) The Continuum of Sexual Violence. Teoksessa Jalna Hanmer & Mary Maynard (toim.) Women, Violence and Social Control. Explorations in Sociology. Lontoo: Macmillan (Press), 46–60.

Killean, Rachel & McAlinden, Anne-Marie & Dowds, Eithne (2022) Sexual Violence in the Digital Age: Replicating and Augmenting Harm, Victimhood and Blame. Social & Legal Studies 31 (6), 871–892.

Kouluterveyskysely (2025) Lasten ja Nuorten hyvinvointi 2025. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tilastoraportti 44/2025. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Kuronen, Marjo & Virokannas, Elina & Salovaara, Ulla (toim.) (2021) Women, Vulnerabilities and Welfare Service Systems. Routledge Advances in Social Work. Abingdon, Oxon: Routledge.

Lakeus, Mari & Keskinen, Laura (2021) Verkossa satutetut. Selvitys naisiin ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan verkkohäirinnän seurauksista. Helsinki: Naisten Linja Suomessa ry.

Leitão, Roxanne (2021) Technology-facilitated intimate partner abuse: A qualitative analysis of data from online domestic abuse forums. Human-Computer Interaction 36 (3), 203–242.

Lombard, Nancy & Butterby, Kate & Mielismäki, Hanna & Vicente-García, Rocio & Pérez-Martínez, Vanessa (2025) Introducing a Chatbot to Support Victim-Survivors of Domestic Abuse: Victim-Survivor Perspectives. Violence Against Women, 0(0), 1-20.

Lundberg, Lisa & Bergmark, Åke (2018) Self-perceived competence and willingness to ask about intimate partner violence among Swedish social workers. European Journal of Social Work 24 (2), 189–200.

Mansikkala, Kati (2024) Naisiin kohdistuvan digitaalisen väkivallan haavoittavuus. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Tampere: Tampereen yliopisto. (julkaisematon)

MacKenzie, Alison (2023) A Feminist Postdigital Analysis of Misogyny, Patriarchy and Violence Against Women and Girls Online. Teoksessa Petar Jandrić, Alison Mackenzie & Jeremy Knox (toim.) Constructing Postdigital Research. Cham: Springer, 275–294.

Manjoo, Rashida (2012) The continuum of violence against women and the challenges of effective redress. International Human Rights Law Review 1 (1), 1–29.

Markovà, Ivana & Linell, Per & Grossen, Michele & Orvig, Anna Salazar (2007)

Dialogue in focus groups: Exploring socially shared knowledge. Toronto: University of Toronto Press.
Murray, Sarah (2020) Postdigital Cultural Studies. International Journal of Cultural Studies 23 (4), 441–450.
Nikupeteri, Anna (2016) Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Acta Universitatis Lapponiensis 336. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
Pew Research Center (2021) The State of Online Harassment. January 2021. https://www.pewresearch.org/internet/wp-content/uploads/sites/9/2021/01/PI_2021.01.13_Online-Harassment_FINAL-1.pdf
Piippo, Sisko (2024) Exploring Social and Health Care Professionals' Agency in Domestic Violence Interventions. Nordic Journal of Working Life Studies, Early Online.
Piippo, Sisko & Mela, Marianne & Houtsonen, Jarmo & Tihveräinen, Sonja & Husso, Marita (2025, tulossa) Technology-Facilitated Violence and Gender-Based Harm: Investigative Challenges from the Perspective of the Police, Prosecutors, and Support Services in Finland. Teoksessa Angie Wilcox & Helen Williams (toim.) New Perspectives on Global Gender-Based Violence – Digital, Institutional and Inter-Personal Harms. Cham: Palgrave Macmillan.
Plan International (2020) Free to be online? A report on girls' and young women's experiences of online harassment. https://plan.fi/wp-content/uploads/2021/05/verkkohairintasuomessa_raportti2020.pdf
Powell, Anastasia & Henry, Nicola (2016) Technology-Facilitated Sexual Violence Victimization: Results From an Online Survey of Australian Adults. Journal of Interpersonal Violence 34 (17), 3637–3665.
Saresma, Tuija & Pöyhtäri, Reetta & Knuutila, Aleksi & Kosonen, Heidi & Juutinen, Marko & Haara, Paula & Tulonen, Urho & Nikunen, Kaarina & Rauta, Jenita (2022) Verkkoviha: Vihapuheen tuottajien ja levittäjien verkostot, toimintamuodot ja motiivit. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:48. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
Simmel, Georg (1950) The sociology of Georg Simmel. (Kääntänyt ja toimittanut Kurt H. Wolff). New York: Free Press.
Tilastokeskus (2023) Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa 2021. Loppuraportti. Helsinki: Tilastokeskus.
Vaahensalo, Elina (2021) Samanlaista toiseuttamista, erilaisia toisia. Toiseuttavan verkkokeskustelun muodot anonyymeissä suomenkielisissä keskustelukulttuureissa. Media & Viestintä 4 (3), 1–29.
Vainikka, Eliisa (2019) Naisvihan tunneyhteisö. Anonyymisti esitettyä verkkovihaa Ylilaudan ihmissuhdekeskusteluissa. Media & Viestintä 42 (1), 1–25.

van der Wilk, Adriane (2021) Protecting Women and Girls from Violence in the Digital Age. Strasbourg: Council of Europe.
Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2018) The contested concept of vulnerability: A literature review. European Journal of Social Work 23 (2), 327–339.
Woodlock, Delanie (2017) The Abuse of Technology in Domestic Violence and Stalking. Violence Against Women 23 (5), 584–602.
Woodlock, Delanie & McKenzie, Mandy & Western, Deborah & Harris, Bridget (2020) Technology as a Weapon in Domestic Violence: Responding to Digital Coercive Control. Australian Social Work 73 (3), 368–380.
Woodlock, Delanie & Salter, Michael & Dragiewicz, Molly & Harris, Bridget (2023) "Living in the Darkness": Technology-Facilitated Coercive Control, Disenfranchised Grief, and Institutional Betrayal. Violence Against Women 29 (5), 987–1004.
Yardley, Elizabeth (2021) Technology-Facilitated Domestic Abuse in Political Economy: A New Theoretical Framework. Violence Against Women 27 (10), 1479–1498.

OSA III

Perhesuhteita palvelujärjestelmässä

Perhetyön palvelutarve ja institutionaalinen raja – sosiaalialan ammattilaisten näkökulmia

Johanna Kiili, Anu-Riina Svenlin, Tiina Lehto-Lundén, Kaisa Malinen, Johanna Moilanen & Sointu Möller

Johdanto

Lapsiperheiden sosiaalityön ja lastensuojelun perhetyön empiirinen tutkimus on ollut Suomessa vähäistä, kuten Marjo Kuronen ja Pia Lahtinen totesivat vuonna 2009 julkaisemassaan tutkimusartikkelissa. He esittivät tuolloin, että perhetyötä on tarpeen kehittää tutkimustietoon perustuen. Kuusitoista vuotta myöhemmin voidaan todeta, että tilanne ei ole juuri muuttunut. Perhetyö on yksi käytetyimpiä lapsiperhesosiaalityön ja lastensuojelun avohuollon palveluja, mutta kansallista tilasto- ja tutkimustietoa siitä on niukasti (esim. Pohjolainen 2019, Ilmarinen ym. 2023, Pölkki ym. 2016).

Luku pohjautuu sosiaalialan ammattilaisten tuottamaan tietoon perhetyön tarpeista ja tavoitteista eli syistä, joiden vuoksi perheissä tehdään perhetyötä. Käytämme luvussa sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista käsitettä lapsiperheiden sosiaalityö ja lapsiperhesosiaalityö (ks. myös Kiili ym. 2024). Lastensuojelulain mukaisista palveluista tarkaste-

lemme erityisesti lastensuojelun avohuoltoa. Perhetyöllä tarkoitamme ammattilaisten tarjoamaa palvelua, jossa työskentely perheen kanssa painottuu kotiin ja sen lähiympäristöön. Palvelu on suunnattu perheille, joiden ammattilaiset arvioivat olevan tuen tarpeessa ja jotka ottavat tukea vastaan (Kuronen & Lahtinen 2009; Pohjolainen 2019). Perhetyö on porrasteinen palvelu, mikä tarkoittaa, että sitä tarjotaan perheille sosiaalihuoltolain mukaisesti perus- ja erityispalveluna sekä lastensuojelulain mukaisesti sijoituksia ehkäisevänä, tehostettuna perhetyönä (THL 2022b).

Artikkelin keskeinen käsite on *palvelutarve*, joka määrittää perhetyön asiakkuuden tavoitteet (Ilmarinen ym. 2023). Lisäksi hyödynnämme *institutionaalisen rajan* käsitettä, kun tarkastelemme, miten perhetyön asiakkaiden palvelutarpeet määrittyvät porrasteisesti järjestetyissä palveluissa (Pösö 2010; Jaakola ym. 2024). Luvussa kysymme, miten perhetyötä tekevät ammattilaiset kuvaavat perhetyön taustalla olevia palvelutarpeita. Kysymme myös, nähdäänkö tarpeiden ja palveluiden sisältöjen välillä eroa silloin, kun perhe on perus- ja erityispalveluiden tai tehostetun perhetyön asiakas. Tutkimuksemme vahvistaa sosiaalihuollon ja lastensuojelun avohuollon palveluita koskettavaa tietoperustaa ja tarjoaa uusia näkökulmia sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain väliseen rajapintaan sekä palveluiden porrasteisuuden tarkasteluun.

Perhetyö sosiaalihuollon ja lastensuojelun palveluna

Perhetyötä kehitettiin ja juurrutettiin lapsiperhesosiaalityöhön ja lastensuojeluun vuosituhannen vaihteen jälkeen. Tällöin perhetyön tavoitteiksi asetettiin erityisesti vanhemmuuden ja perheen vuorovaikutussuhteiden tukeminen (Heino 2008). Ensimmäistä kertaa perhetyö lastensuojelun avohuollon tukitoimena kirjattiin lastensuojelulakiin vuonna 2007 (417/2007). Vuonna 2015 voimaan tullut sosiaalihuoltolain (1301/2014) uudistus velvoitti kunnat tarjoamaan perhetyötä myös ilman lastensuojelun asiakkuutta.

Lastensuojelulaissa (LSL 36 §) ja sosiaalihuoltolaissa (SHL 18 §) perhetyö kuvataan erityisenä (SHL) tai tehostettuna (LSL) perheiden tukimuotona ilman tarkempaa määrittelyä. Terveyden ja hyvinvoinnin lai-

toksen (THL) (2022b) mukaan perhetyössä asiakasta tuetaan ja ohjataan omien voimavarojen vahvistamisessa ja perheen keskinäisen vuorovaikutuksen parantamisessa. Intensiteetiltään perhetyön tulee olla joustavaa ja hyvinvointialueiden on tarjottava sitä sekä perus- ja erityispalveluna että tehostettuna perhetyönä, jonka tavoitteena on ehkäistä lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle. (THL 2022b.) Perhetyön oletetaan näin ollen taipuvan ja vastaavan monenlaisiin perheiden ongelmatilanteisiin.

Vuonna 2023 sosiaalihuoltolain mukaista perhetyötä sai 16 368 perhettä ja lastensuojelulain mukaista tehostettua perhetyötä annettiin 8 979 perheelle. Tilastojen perusteella perhetyötä myönnettiin vuonna 2023 hieman vähemmän kuin esimerkiksi vuonna 2021. (THL 2024; THL 2022a.) Tilastot eivät mahdollista sen tarkastelua, miksi palvelun myöntämistä on vähennetty. Nykyiset tilastot eivät myöskään mahdollista tarkastelua lapsikohtaisesti tai sen mukaan, onko perhe saanut vuoden aikana sekä sosiaalihuoltolain mukaista että tehostettua perhetyötä. THL on todennut, että on erilaisia tapoja määritellä palvelua esimerkiksi sen osalta, voidaanko ”tavallista” perhetyötä tehdä lastensuojelussa vai onko se aina ”tehostettua”. (THL 2024.) Myös tästä näkökulmasta kysymyksemme, nähdäänkö perheiden palvelutarpeiden ja palveluiden sisältöjen välillä olevan eroa, on oleellinen.

Perhetyötä voidaan tehdä erilaisilla tehtävänimikkeillä sekä koulutustaustoilla: Vuonna 2024 perhetyön asiakastyötä tekevistä ammattilaisista selkeästi suurin osa työskenteli perheohjaajan (42 %) tai perhetyöntekijän (38 %) nimikkeillä. Muita tehtävänimikkeitä olivat sosiaaliohjaaja (5 %) ja muu ohjaaja-termin sisältävä nimike (9 %). Suurimmalla osalla perhetyötä tekevistä oli sosionomin tutkinto (60 %). Koulutustaustoissa oli kuitenkin paljon vaihtelua seuraavaksi yleisimpien tutkintonimikkeiden ollessa lähihoitaja (15 %), sairaanhoitaja (4 %) ja sosionomi yamk (4 %). Perhetyön palvelusta päätöksiä tekevistä ja/tai valmistelevista ammattilaista valtaosa oli puolestaan maistereita pääaineenaan sosiaalityö (51 %) tai sosionomeja (36 %), ja heidän tehtävänimikkeenään oli useimmin lastensuojelun (27 %) tai lapsiperhepalveluiden (11 %) sosiaalityöntekijä, sosiaaliohjaaja (23 %) tai sosiaalityöntekijä (17 %). (Malinen ym. 2025.)

Perhetyön käsitteelliseen kirjavuuteen on kiinnitetty huomiota

aina 2000-luvun alusta alkaen. Yli 15 vuotta sitten tehdyn selvityksen mukaan pääkaupunkiseudulla oli käytössä yli 50 erilaista perhetyön käsitettä. Tällaisia olivat muun muassa vauvaperhetyö, Alvari-perhetyö, toiminnallinen perhetyö, perhekuntoutus, kotikuntoutus, kuntouttava perhetyö, avoperhetyö ja intensiivinen perhetyö. (Heino 2008, 44; Myllärniemi 2007.) Esimerkiksi lastensuojelulaissa mainittua tehostettua perhetyötä on ammattilaisten toimesta tulkittu monin tavoin, ja tulkinnoista johdetut käytännöt ovat olleet epäyhtenäisiä. Palveluntuottajien kuvausten perusteella tehostettu perhetyö voi määrittyä (esimerkiksi tilaavan tahon toimesta) vain arki- ja virka-aikaan annetuksi perhetyöksi ja laajimmillaan mihin aikaan / milloin tahansa annettavaksi, myös päivystysluontoiseksi palveluksi. (Alatalo ym. 2017, 17–18.)

Niin kansainvälisessä kuin myös kansallisessa tutkimuksessa perhetyötä ja siihen rinnastettavia palveluita on kuvattu joustavina, tilannekohtaisina sekä perheen tarpeisiin mukautuvina (Pohjolainen 2019; Jukes ym. 2022; Marjeta 2024). Kyse voi olla perheen tukemisesta tai ensisijaisesti kontrollista ja huostaanoton tarpeen selvittämisestä. Perhetyötä voidaan myös tarjota tarveharkintaisena tai yleisesti kaikille halukkaille saatavilla olevina, ja palvelun tarve ja tavoitteet voivat olla laajoja tai rajattuun ongelmaan keskittyviä. (Devaney ym. 2023; Malinen ym. 2025.) Perhetyötä on myös kuvattu ”välimaaston työksi”, jossa työskennellään eri ammattilaisten kesken, erilaisin menetelmin ja usein erilaisten asiakkuuksien rajapinnoissa (Heino 2008, 26–27). Esimerkiksi tehostettua perhetyötä voidaan hyödyntää yllättäviin muutoksiin sopeutumisessa tai pitkäjänteisenä vanhemmuuden tukena. Perhetyötä voidaan tarjota myös silloin, jos lapsi kieltäytyy hänelle yksilöllisesti tarjotuista tukitoimista. Joissain tilanteissa perhetyötä käytetään lapsen ja perheen tilanteen arvioinnin työkaluna tilanteessa, jossa lapseen kohdistuu esimerkiksi huoli kaltoinkohtelusta. (Marjeta 2024.)

Perhetyön palvelutarve, kohtaanto ja institutionaalinen raja

Koska perhetyötä kuvataan joustavana ja porrasteisena palveluna, voi olettaa, että sen taustalla olevien palvelutarpeiden kirjo on laaja. Palve-

lutarpeella tarkoitetaan palvelun sopivuutta ja vastaavuutta asiakkaiden tarpeisiin eli kohtaantoa asiakkaan ja palvelujärjestelmän välillä (Ilmarinen ym. 2023). Tutkimuskirjallisuudessa on tuotu esiin, että perhetyön tarve lähtee lapsen tai nuoren tilanteesta. Toisaalta perhetyön tarpeen nähdään kytkeytyvän vahvasti vanhemmuuteen, sen vahvistamiseen ja perheenjäsenten välisen vuorovaikutuksen tukemiseen. (esim. Casillas ym. 2016; Cook 2022; Devaney 2023; Patwardhan ym. 2017.) Perheen tai vanhemmuuden tuen tarpeita ja niihin liittyviä käsitteitä on puolestaan kuvattu liukkaina käsitteinä, sillä niiden tarkka määrittely on vaikeaa (Churchill ym. 2020).

Perhetyön tarve ja kohtaanto voivat olla ristiriidassa, jos asiakkaat ja ammattilaiset arvioivat niitä eri tavoin. Lapsiperheiden sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja koskettava tutkimus (Ilmarinen ym. 2023) osoittaa, että puolet asiakasvanhemmista on tyytymättömiä perhetyön tukeen lapsen käyttäytymisen tai tunne-elämän ongelmissa tai vanhemman jaksamisen tukemisessa. Tutkimuksessa tarkasteltiin nelivuotiaiden lasten vanhempia. Tutkijat käyttävät käsitettä *tyydyttämätön palvelutarve*, jolla he viittaavat lapsiperheen vanhemman subjektiiviseen kokemukseen siitä, saatiinko palvelua oikea-aikaisesti, oliko palvelu riittävää ja sisällöltään tarpeisiin vastaavaa. Erityisesti yksinäisyyttä kokevat vanhemmat olivat muita yleisemmin sitä mieltä, että heiltä jäi riittävä palvelu tai tuki saamatta. Tulosten mukaan perhetyö ei täysin vastaa sosiaalihuoltolain tarkoitusta ja tavoitetta tarjota palveluita oikea-aikaisesti ja tarpeen mukaan. (Emt. 2023.) Palvelutarpeiden tunnistaminen on siksi perhetyön kehittämisen näkökulmasta tarpeellista.

Käsitteitä *tyydyttämätön terveyspalvelujen tarve* ja *tyydyttämätön hoivatarve* on käytetty erityisesti terveyspalvelujen ja ikääntyneiden hoivan piirissä (esim. Kröger ym. 2019; Allin ym. 2010; Simpson ym. 2023). Tyydyttymättömästä terveyspalvelujen tarpeesta on tullut keskeinen terveydenhuollon saatavuuden indikaattori, ja esimerkiksi OECD ja EU ovat ottaneet sen käyttöön kansallisten terveydenhuoltojärjestelmien säännöllisissä arvioinneissa (Kröger ym. 2019). Tyydyttämätön palvelutarve -käsitettä on kuitenkin käytetty harvoin lasten ja perheiden sosiaalipalveluita tutkittaessa (O'Brien 2010). Näin siitä huolimatta, että harkinta ja päätökset palveluista ovat aina olleet osa sosiaalihuollon viranomaistoimintaa (Devaney 2019).

Lapsiperhesosiaalityössä ja lastensuojelussa tarpeiden tunnistaminen tapahtuu tyypillisesti osana ammattilaisen suorittamaa palvelutarpeiden arviointia. Siitä, miten lasten ja lapsiperheiden tarpeet ja tarjottavat palvelut sopivat yhteen, tiedetään kansainvälisestikin melko vähän. Toisaalta on tutkimusnäyttöä, jonka mukaan palvelut ovat sitä tehokkaampia, mitä paremmin ne voidaan räätälöidä asiakkaiden tarpeita vastaaviksi. Tutkimus on myös osoittanut, että erityisesti perheiden, joilla on monimutkaisia ja moninaisia tarpeita, on vaikeuksia saada tarvitsemiaan palveluja, sillä palvelutarpeiden selkeä määrittely on vaikeaa. (Choi & Ryan 2007; Lin ym. 2020; Simon 2020.)

Perhetyöllä pyritään vastaamaan laajoihin ja moninaisiin palvelutarpeisiin, jolloin edellä kuvattu räätälöinti voi olla haasteellista. Perhetyö on porrasteisesti järjestetty palvelu, joka sisältää oletuksen palvelutarpeiden porrasteisuudesta. Kun palvelutarvetta vastaavasta palvelusta päätetään, tehdään institutionaalista rajatyötä. Suomalaisessa lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityötä koskevassa keskustelussa etenkin Tarja Pösö (2010) on hyödyntänyt institutionaalisen rajan käsitettä tutkiessaan kohtia, joissa julkinen lastensuojelun järjestelmä puuttuu perheen tilanteeseen tai antaa apuaan. Kyse on tällöin kannanottamisesta ja puuttumisesta yksityisiin, vanhempien ja lasten välisiin suhteisiin. (Pösö 2010; myös Vuolukka 2024.) Tämä puuttuminen tulee perustella huolellisesti. Samanaikaisesti on kyse palvelutarvetta koskettavasta päätöksenteosta ja esimerkiksi sen arvioinnista, kuuluuko asiakkuus sosiaalihuoltolain vai lastensuojelulain mukaisiin palveluihin; tarjotaanko perheelle erityisen tuen perhetyötä vai tehostettua perhetyötä.

Palvelutarpeiden määrittymistä porrasteisesti on tutkittu myös kansainvälisesti. Carmel Devaney ja kumppanit (2019) kuvaavat Englannissa viimeisten vuosikymmenten aikana toteutettuja lasten ja perheiden sosiaalipalveluiden poliittisia uudistuksia, jotka liittyvät (palvelu)tarpeen käsitteeseen. Osana muutosta palvelujen saatavuuskriteerit -käsite (eligibility for access to services) korvattiin tarvekynnysten käsitteellä (thresholds of need), joka yhtäältä viittaa tarpeiden jatkuvuuteen ja toisaalta siihen, että palveluissa voidaan esimerkiksi resurssien saatavuuden vuoksi tarkentaa ”kynnysarvoja” eli kohtaa, jossa viranomainen hyväksyy lapsen tai hänen perheensä palveluiden piiriin. (Devaney 2019; ks. myös Platt & Turney 2014.) Tarpeiden kynnysarvo on käsitteenä lähellä

institutionaalisen rajatyön käsitettä, jota Suomessa ovat hyödyntäneet esimerkiksi Jaakola kollegoineen (2024a; 2024b). Heidän mukaansa lastensuojelun tehtävä on sosiaalihuoltolain myötä kaventunut. Suhteessa sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin, lastensuojelua sanoitetaan erityispalveluna, jonne pääsemisen kynnys on korkealla ja jonka asiakaskunnan ominaispiirteisiin liittyy vahvaa vastentahtoisuutta. Voidaankin kysyä, onko perhetyön porrasteisissa palveluissa nähtävissä samansuuntaisia trendejä kuin kansainvälisesti tarvekynnyksiin tai kansallisesti lastensuojeluun liittyen (Devaney 2019; Jaakola ym. 2024a; 2024b).

Tutkimuksen toteutus

Tarkastelemme tässä tutkimuksessa laadullisen tutkimusaineiston avulla, miten porrasteisuus ja institutionaalinen rajatyö ilmenevät perhetyön tarvetta ja sisältöä määriteltäessä. Artikkelin tutkimusaineisto muodostuu perhetyön ammattilaisten fokusryhmähaastatteluista (n=8), joihin osallistui yhteensä 34 ammattilaista sekä työpajoista (n=4), joihin osallistui yhteensä 34 ammattilaista. Fokusryhmähaastatteluihin ja työpajoihin osallistuneet ammattilaiset rekrytoitiin Perheen tukena – perhetyö lapsi- ja perhesosiaalityössä (PETU) - tutkimushankkeen yhteistyökumppaniorganisaatioiden kautta. Aineistot on kerätty vuoden 2024 aikana. Tutkimukselle haettiin eettinen ennakkoarviointi Jyväskylän yliopiston tutkimuseettiseltä toimikunnalta, hyvinvointialueen tutkimuslupa sekä kirjalliset suostumukset tutkittavilta.

Fokusryhmähaastatteluissa ammattilaisilta kysyttiin seuraaviin teemoihin liittyviä kysymyksiä: palvelun erityispiireet ja porrasteisuus, koti työskentelyn ympäristönä, erilaiset asiakasryhmät sekä ammatillisuus ja harkintavalta. Haastatteluihin osallistui huomattavasti enemmän perhetyötä tekeviä ammattilaisia sekä hyvinvointialueelta että yksityisiltä palveluntuottajilta (n=30) kuin perhetyöstä päättäviä sosiaalityöntekijöitä hyvinvointialueelta (n=4). Hyvinvointialueella perhetyötä tekevät ammattilaiset edustivat varhaisen ja erityisen tuen perhetyötä eli sosiaalihuoltolain mukaista perhetyötä ja lastensuojelulain tehostettua perhetyötä. Perhetyötä tekevien ammattilaisten koulutuksellinen tausta vaihteli. Lähes puolet perhetyötä tekevistä ammattilaisista oli sosionomeja

(AMK). Useampi oli myös juuri suorittamassa kyseistä tutkintoa. Lisäksi haastatteluissa oli muun muassa lähihoitajia, sairaan- ja terveydenhoitajia, toimintaterapeutteja, yhteisöpedagogeja ja psykologeja. Perhetyötä tekevien ammattilaisten työnimikkeet olivat pääsääntöisesti joko perhetyöntekijä tai perheohjaaja.

PETU-tutkimushankkeessa toteutettujen työpajojen ensisijaisena tavoitteena oli suunnitella tutkijoiden ja ammattilaisten yhteistyönä valtakunnallinen perhetyötä käsittelevä kyselylomake. Työpajoissa osallistujien välinen keskustelu oli monipuolista ja käsitteli perhetyötä ja kyselylomakkeisiin sisällytettäväksi suunniteltu teemoja, esimerkiksi perhetyön tavoitteita ja tarvetta, laajasti. Osallistujilta pyydettiin suostumus työpajatallenteiden käyttöön tutkimusaineistona työpajojen toteutuksen yhteydessä. Etäyhteydellä järjestettyjä työpajoja pidettiin yhteensä neljä. Näistä ensimmäiseen osallistui 13 ammattilaista ja toiseen ja kolmanteen kumpaankin 10 ammattilaista. Neljäs tapaaminen oli palautekerta, jossa esiteltiin valmis kyselylomake, ja siihen osallistui yksi ammattilainen. Yksittäinen ammattilainen saattoi osallistua yhteen tai useampaan työpajaan. Työpajat toteutettiin osin koko osallistujajoukon yhteisinä keskusteluina, osin jakautuen pienempiin ryhmiin. Työpajojen luonteen vuoksi osallistujilta ei kerätty tarkkoja taustatietoja. Suurin osa osallistujista työskenteli palveluntuottajaorganisaatioissa perhetyötä tekevinä ammattilaisina tai sen koordinointiin liittyvissä tehtävissä. Osallistujissa oli myös yksittäisiä esihenkilö- ja johtotehtävissä toimivia henkilöitä.

Työpaja- ja haastatteluaineisto analysoitiin teoriaohjaavaa teema-analyysiä soveltaen (esim. Braun & Clarke 2006). Analyyttisinä työkaluina sovellettiin palvelutarpeen ja institutionaalisen rajan käsitteitä. Aineiston analyysi eteni prosessina, jossa analyysi tarkentui palvelutarvetta, perhetyön tavoitteita, palvelun porrasteisuutta ja organisoimista koskettaviin kuvauksiin. Tutkimusaineistosta tehtiin esianalyysi hakemalla otteita, joissa näitä aiheita kuvataan. Otteet vietiin word-dokumenttiin (laajuus 26 sivua). Tästä tiivistetystä aineistosta tehtiin varsinainen analyysi muodostamalla pääteemoja, joiden perusteella rakennettiin tutkimuksen tulosluku. Pääteemoja on kaksi: Palvelutarpeet ja perhetyön tavoitteet sekä Porrastetut palvelut ja institutionaalinen rajapinta. Ensimmäisen pääteeman (palvelutarpeet) osalta tulokset tiivistyvät kolmeen alateemaan, joita ovat 1) vanhemmuuden tukeminen, 2) perhetyö kannatte-

levana ja arvioivana palveluna sekä 3) perhetyö joustavana sekä kokeilevana tukena. Toinen pääteema (institutionaalinen rajatyö) niin ikään tiivistyy kolmeen alateemaan, joita ovat 1) palveluiden epäselvät rajapinnat, 2) perhetyön velvoittavuus sekä 3) lasten suojelun tarve.

Palvelutarpeet ja perhetyön tavoitteet

Vanhemmuuden ja vuorovaikutuksen tuki

Ammattilaisten määritellessä perhetyön pääasiallista tarvetta kertovat he sen yleisimmin liittyvän vanhemmuuteen. Tämä myös aiemmissa tutkimuksissa ja kehittämishankkeissa todettu tarve korostaa yleisluontoista vanhemmuuden tukea ja vanhempien tukemisen avulla tapahtuvaa lasten hyvinvoinnin kohentamista (myös esim. Alatalo ym. 2017; Casillas ym. 2016; Cook 2022; Devaney 2023). Pohjolaisen (2018) tutkimuksessa perhetyöntekijät kuvasivat perhetyön tavoitteita usein liian väljiksi, jonka seurauksena perhetyöntekijän tehtäväksi jää perhekohtaisten tavoitteiden konkretisointi. Ammattilaiset tunnistavat vanhemmuuden tukemiseen kiinnittyvien tavoitteiden olevan laajoja, epämääräisiä ja tarkennusta vaativia.

> *Voisi olla vaikka just joku arjen struktuurin parantaminen tai arjen sujuvoituminen ja perheen sisäisen vuorovaikutuksen paraneminen, iänikuinen vanhemmuuden tukeminen tai vanhemman jaksamisen tukeminen. (Fokusryhmä 2)*

Perhetyön palvelutarve kytkeytyy useimmiten vanhemman voimavaroihin ja niiden kerryttämiseen. Ammattilaisten kuvauksissa vanhemmuuden tuki konkretisoituu vanhempien vastuulla olevan arjen hallinnan ja perheen vuorovaikutussuhteiden vahvistamiseksi. Tämä voi tapahtua muun muassa jäsentämällä ja selkiyttämällä arkea ammattilaisten ohjaamien keskustelujen, toiminnallisten menetelmien sekä vanhemmille annettavien tehtävien avulla. Keskusteluja, toiminnallisuutta ja tehtäviä hyödynnetään muutoksen mahdollistamiseksi, sillä perhetyön

ammattilaiset ovat perheen tukena vain rajoitetun ajan.

(…) pitäis saada perheet ymmärtämään, että jos he haluaa jotakin muutosta tai oppia jotakin, niin (…) pitää oikeesti harjoitella, ei mitään muutakaan taitoa opita, sillä tavalla, että joku käy tunnin viikossa juttelemassa sun kanssa siitä aiheesta, niin se vaatii sitä harjoittelua." (Fokusryhmä 7)

(…) annetaan joitain vinkkejä, joita voi kokeilla, joilla pitäisi päästä sitten etenemään." (Fokusryhmä 8)

Vanhemmille muutoksen tavoittelu voi olla kuormittavaa. Se asettaa ensinnäkin perhesuhteet ja vanhemman toimintatavat erityisen tarkastelun kohteeksi. Toiseksi muutoksen tavoittelu edellyttää, että vanhemmat sitoutuvat toimimaan perhetyön ammattilaisten ohjeiden ja neuvojen mukaisesti. Joskus tämä voi jopa tarkoittaa sitä, että työssäkäyvä vanhempi jää sairauslomalle. Ammattilaiset kuvaavat perhetyön tarjoamaan tukea ajoittain ristiriitaisena. Perhetyön tavoitteena on auttaa, mutta palveluna se voidaan kokea raskaaksi ja vaativaksi, eikä se aina tuo välitöntä helpotusta perheen arkeen, mitä vanhemmat puolestaan saattavat odottaa palvelulta. Palvelu voi kuormittaa perheitä tavoilla, joita vanhemmat eivät välttämättä ole osanneet ennakoida.

(…) et kun me ollaan tietenkin aika kuormittava palvelu myöskin sitten perheelle, jos siellä on työssä käyviä vanhempia, niin aika monihan siis sitten kyllä jättäytyy sairaslomalle, monesti todetaan, että se ois ollut jo tarpeen aikasemmin, et ovat niin huonossa kondiksessa, eivätkä sitä arkea jaksa pyörittää (…) (Fokusryhmä 6)

Tutkimusaineistossa ovat vahvasti esillä erilaiset lasten ja vanhempien neurokirjon haasteet ja niistä johtuva arjen hallinnan puute, perheenjäsenten vaikeus ymmärtää toinen toistaan ja vanhemman uupuminen ja näihin kietoutuen myös mielenterveyden haasteet. Neurokirjon haasteista ammattilaiset puhuvat kaikissa tutkimusaineiston työpajoissa ja ryhmäkeskusteluissa. Neurokirjoa kuvataan asiana, joka on yleistynyt niin, että sen ajatellaan olevan osa lähes kaikkien perhetyön asiakkaiden arkea.

Se on itse asiassa jotenkin ihan itseisarvo mulla näköjään, koska ei tuu ekana näistä mieleen, että se on vaan niin tyypillistä. (Fokusryhmä 6)

Neurokirjon haasteita voivat omata sekä lapset että vanhemmat. Neurokirjon haasteissa perheenjäsenten tukeminen asettuu ammattilaisten keskusteluissa selkeästi perhetyön tavoitteeksi. Tällöin kyse on tiedon lisäämisestä neurokirjon piirteistä sekä arkea helpottavien menetelmien opettamisesta ja omaksumisesta, kuten esimerkiksi kuvien ja visualisoinnin hyödyntämisestä sekä perheen sääntöjen ja aikataulujen jäsentämisestä ja konkretisoimisesta.

Neurokirjon haasteiden lisäksi selkeäksi ja rajatuksi vanhemmuuden haasteeksi määritellään vauvojen ja pienten lasten uniongelmat ja vanhempien keinottomuus ratkoa uniongelmia yksin. Nämä tilanteet ovat tyypillisesti varhaiseen tukeen liittyviä ongelmia, jotka saattavat ratketa muutaman kotikäynnin tai kevyimmillään yksittäisen puhelinkeskustelun avulla. Ammattilaiset kuvaavat tavallisia olevan myös parisuhteen haasteet ja vuorovaikutusongelmat, joilla on vaikutusta koko perheen dynamiikkaan sekä vanhempien jaksamiseen.

Okei, no siis vaikka esimerkiksi eilen jätimme vanhemmille tehtäväksi, kun on vuorovaikutuspulmaa todella suurta, niin jätettiin viikoksi, että viisi minuuttia empatiaa, halaus, kosketus ja sitten minuutti katsekontaktia päivittäin. Ja teette tätä nytten järjestelmällisesti, kun me tullaan seuraavalle kerralle ja jutellaan sit (…) (Fokusryhmä 7)

Yleisesti mainittuja, perhetyön tarvetta aiheuttavia tilanteita ovat myös parisuhteen päättyminen ja siitä johtuvat pitkittyneet ero- ja huoltoriidat. Tällöin vanhempien on vaikea löytää yhteistä jaettua ymmärrystä lasten kasvatuksen, hoivan ja vastuiden jakamisesta. Perhetyötä tarjotaan tällöin vanhempien tueksi niin, että he kykenisivät kommunikoimaan keskenään. Perhetyön tavoite voi olla myös vanhemman tukena oleminen ja arjen sujuvuuden tukeminen emotionaalisesti haastavassa ero- ja huoltoriitatilanteessa.

Kannatteleva ja arvioiva tuki

Vanhemmuuden tuen tarpeiden lisäksi ammattilaiset kuvaavat perhetyötä kannattelevana palveluna, johon voi liittyä arvioinnin tarvetta. Kannattelevana palveluna perhetyö keskittyy perheiden arjen rakenteisiin ja arjen rutiinien tukemiseen. Ensisijaisena tavoitteena ei ole muutos vaan kannattelu niin, että perheen arki toimii. Ammattilaiset puhuvat kannattelusta yleisellä tasolla tilanteena, jossa perheen voimavarat eivät sillä hetkellä riitä muutostyöhön.

(…) jotta perheessä olisi joku palvelu, vaikka perhetyö sinällään ei ole enää tavoitteellista. Ehkä vaan tukevaa tai kannattelevaa. Ja kannattelee jotenkin niin. (Työpaja 3)

Kannattelu kuvastaa perhetyön luonnetta yleispalveluna, jota voidaan myöntää, vaikka palvelutarpeesta ei ole selkeää tietoa, tai kun muut palvelut eivät toimi. Tutkimusaineistossa perhetyötä kuvataan esimerkiksi "*laarina, johon pudotetaan, kun muut palvelut eivät toimi*". Tällöin perhetyön tarve ei ole selkeä eikä sen tavoitetta ole helppo täsmentää. Sen sijaan perhetyö määrittyy yleiseksi, kannattelevaksi tueksi. Kannattelevana palveluna perhetyö paikkaa muiden palveluiden puutetta, eli palveluaukkoja, tai tilannetta, jossa jonotetaan muihin palveluihin, kuten esimerkiksi mielenterveys- ja vammaispalveluihin. Kannattelu voi liittyä myös odottamiseen, jossa odotetaan tietyn perheen tilanteeseen vaikuttavan asian ratkeamista, kuten uuden asunnon järjestyminen eron yhteydessä.

Välillä tulee mieleen, että sosiaalityössä ajatellaan ehkä vähän silleen, että kunhan siellä nyt on joku palvelu tyyppisesti. (Fokusryhmä 2)

Myös arjen sujuvuuden turvaaminen voidaan tulkita kannatteluksi. Yksi esimerkki kannattelusta on lapsen koulunkäynnin tukeminen. Tällöin perhetyö on paikalla aamuisin tai iltapäivisin, joko tukien lasta kouluun lähdössä tai koulupäivän jälkeen kotitehtävien teossa. Tällä pyritään ehkäisemään ongelmia, jotka voivat kumuloitua, jos lapsella on paljon poissaoloja. Perhetyön tavoitteena on siten negatiivisen muutoksen ehkäiseminen.

(…) että saattaa olla kouluun lähtö, tilanteet tosi haastavia, niin sit mä oon siellä seitsemän aikaa aamulla auttamassa siinä kouluun lähössä. (Fokusryhmä 1)

Joskus perhetyön tavoite voi olla yhtä aikaa arvioiva ja kannatteleva. Tällöin kannattelu mahdollistaa arvioinnin tekemisen perheen tilanteesta ja tarpeista. Vanhempien tukeminen ja kannattelu on erityisen tärkeää tilanteissa, joissa perheillä on niukat sosiaaliset verkostot eivätkä eri ammattilaiset tunne perheiden tilannetta kokonaisvaltaisesti (myös Koivisto ym. 2023). Arvioinnin lähtökohtana on yleensä sosiaalityöntekijän tiedontarve, joka liittyy asiakkaiden tilanteiden selkiyttämiseen ja palvelutarpeiden tarkempaan analysointiin. Samankaltainen tiedon tarpeen ja tilanteen selkiytymisen elementti on tunnistettu myös tukiperhetoiminnan yhteydessä (Svenlin 2020).

(…) joku ei nyt täsmää, että sitten tavallaan lähdetään selvittelemään sitä arviointia, että mitä siellä nyt tapahtuu ja miten se perheen arki toimii (…) (Työpaja 1)

Arviointia painottavaa perhetyötä tarvitaan erityisesti silloin, kun pyritään arvioimaan vanhempien päihteiden käyttöä ja/tai mielenterveyden ongelmia. Kyse on samalla vanhemmuuden arvioinnista ja vanhempien voimavarojen kartoittamisesta. Tavoite kietoutuu vanhempien tukemiseen, mutta siihen yhdistyy selkeästi lapsen tarpeiden ja hyvinvoinnin arviointi. Arvioinnissa voidaan ottaa esimerkiksi kantaa siihen, onko lapsen tai lasten turvallista asua kotona.

Myöskin aika paljon päihteileviä tai jotka ovat aikaisemmin päihteilleet ja sitä tilannetta sitten jotenkin seurataan, että voiko, pysyykö vanhemmat päihteettöminä, ja voiko lapset asua kotona (…) (Fokusryhmä 6)

(…) mutta meillä on myös niitä piilotavoitteita, joskus se voi olla perhetyöntekijän asettama piilotavoite tai sosiaalityön (…) selvittää mahdollista päihdetilannetta tai jonkinlaista kontrollia luoda sinne jollakin. (Fokusryhmä 7)

Perhetyössä arviointiin voi tarvittaessa kytkeytyä myös kontrolliin liittyviä tavoitteita, kuten edeltävässä suorassa otteessa kuvataan. Arvioi-

dessaan perheiden tilanteita perhetyö on osa julkista harkintavaltaa, sillä perhetyön ammattilaiset ovat raportointivelvollisia sosiaalityöntekijöille (myös Pohjolainen 2019, 133; Devaney 2019). Arviointiin perustuvan tiedon avulla sosiaalityöntekijöiden on mahdollista tehdä päätöksiä lapsen suojelun tarpeesta, tai tarkentaa perhetyön tai muiden palveluiden tavoitteita, jolloin kannattelusta ja arvioinnista voidaan siirtyä kohti muutostyötä.

Joustava ja kokeileva tuki

Perhetyön eri työmuotojen kirjavuuden ja määritelmän laajuus jo itsessään kertoo, että palvelua voidaan käyttää monin tavoin ja tarjota monenlaisiin tilanteisiin. Perhetyötä voidaan myös tehdä erilaisia koulutustaustoja omaavien ammattilaisten toimesta. Joustavuuden on esitetty olevan perhetyön yksi perusperiaate, lähtien palvelun lakiperustasta, joka on väljä (Pohjolainen 2019; Jukes ym. 2022; SHL 18 §; LSL 36 §).

(…) kun sitä ei oo lakisääteisesti määritelty, mitä se on, miten sitä tehdään edes sitä, et kuka sitä tekee, ja sitä voi tehdä, niinku, hyvin monella tavalla, niinku meillä nyt, pelkästään meidänkin hyvinvointialueella tehdään. … omat haasteensa siihen, et jos ei sitä määritellä, mutta, tota, sitten taas, niinku, on hyvääkin asiaa, et sitä voi käyttää sitten tosi moneen (…) (Fokusryhmä 7)

Ammattilaiset painottavat joustavuuden tarpeellisuutta, sillä perhetilanteissa saattaa tapahtua nopeita muutoksia ja usein perheiden kaikki haasteet ja ongelmat eivät ole tiedossa silloin, kun perhetyöntekijä aloittaa työskentelyn perheessä. Tällöin tavoitteita tulee tarkentaa ja tarvittaessa muuttaa työskentelyn edetessä. Joustavuus tarkoittaa, että ammattilaiset suuntaavat toimintaansa perheen tarpeiden mukaisesti pyrkien oikea-aikaiseen tukeen.

(…) että kyllähän ne tulee myös viranomaisilta annettuna ne tavoitteet ja niitä pohditaan käytännön työssä ja aloituksissa, että miten perhe tähän suhtautuu tai onko nämä perheen mielestä oleelliset tavoitteet. (Työpaja 3)

Joustavuus tarkoittaa usein kokeilemista, eli perhetyötä palveluna kokeillaan perheen elämäntilanteen tukemiseksi. Tällöin perheen tilannetta leimaa epämääräisyys, mutta ei sellainen huoli kuin esimerkiksi lapsen suojeluun liittyvää arvioivaa perhetyötä tehtäessä. Joustavan ja kokeilevan palvelun ajatus on testata, sitoutuuko asiakas palveluun ja onko se perheelle sopiva palvelu. Tällöin perhetyön tavoitteita voi olla vaikea selittää asiakkaalle, sillä ammattilaiset eivät välttämättä osaa konkretisoida palvelutarvetta. Tällaisissa tilanteissa asiakkaat eivät välttämättä tunnista palvelun tavoitteita. Ammattilaisten näkemyksissä joustavuudella ja kokeilemisella on rajansa, sillä kaikille perheille perhetyö ei ole oikea palvelu. Kun palvelua kokeillaan, voidaan myös päätyä tilanteeseen, jossa asiakkaat kokevat tyydyttymätöntä palvelutarvetta (esim. Ilmarinen ym. 2023).

Monesti aloitetaan jotain perhetyötä, että kokeillaan, että sitoutuuko. Ja perhe ei välttämättä edes tiedä, miksi heille alkaa yhtäkkiä käydä kolme kertaa viikossa. (Työpaja 1)

(…) aina kun tarvitaan jotain palvelua, mutta ei tiedetä mitä, tai että joku palvelu auttaisi, niin kokeillaan perhetyötä. Joskus se voi auttaa, joskus ei. (Fokusryhmä 7)

Myös lastensuojelun avohuoltoa koskettava tutkimus tunnistaa kokeilevan tuen, jossa perheelle tarjottavan palvelun valintaa ei määritä selkeä tuen tarve, vaan pikemminkin ajatus siitä, että avohuollon tuki on ensisijaista ja kynnys esimerkiksi lapsen sijoittamiseen on korkea (Kotisaari ym. 2025, 203). Perhetyössä kokeileminen ja joustavuus ovat mahdollisia vain palvelurakenteiden tarjoamissa puitteissa. Kyse on institutionaalisista rajoista suhteessa siihen, millä portaalla palvelua myönnetään (varhainen, erityinen vai tehostettu tuki). Tämä on suoraan yhteydessä esimerkiksi siihen, miten usein perhetyötä voidaan myöntää ja mikä on palvelun intensiteetti. Tähän kysymyksen pureudutaan seuraavassa tulosluvussa.

Porrastetut palvelut ja institutionaalinen rajapinta

Selvän epäselvä rajapinta ja jonotus

Perhetyötä kuvatessaan ammattilaiset toteavat sen olevan yhtä aikaa selkeä ja epäselvä palvelukokonaisuus. Selkeys liittyy etenkin siihen, miten palvelutarvetta on määritelty kilpailutuksissa, ostopalvelusopimuksissa tai sosiaalityöntekijän kirjaamissa lähetteissä.

> *Jos lähetteeseen on kirjattu kaksi kertaa viikossa, niin siellä täytyy käydä kaksi kertaa viikossa. (Fokusryhmä 1).*

Tietyllä palveluportaalla oleva palvelu määrittyy selkeästi muun muassa käyntikertojen ja tuen keston (miten pitkään tukea annetaan) mukaisesti. Tutkitulla hyvinvointialueella varhaisen tuen perhetyötä tarjotaan kokonaisuudessaan enimmillään viisi kertaa yhdelle perheelle, sosiaalihuoltolain mukaisessa perhetyössä perhetyöntekijä tapaa perhettä yleensä kerran viikossa ja lastensuojelulain mukaisessa tehostetussa perhetyössä useammin kuin kerran viikossa. Tehostetun perhetyön enimmäismäärän kerrotaan olevan noin viisi kertaa viikossa, jolloin on kyse erityisen intensiivisestä työskentelystä eli perhekuntoutuksesta. Ammattilaisten, ja etenkin palveluntuottajien haastatteluissa tulee esiin perhetyön määritelmien kirjavuus hyvinvointialueiden välillä, kirjavuutta on sekä käyntikertojen että palveluiden sisältöjen välillä (esimerkiksi siinä, millä koulutuksella voi tehdä erityistä tai tehostettua perhetyötä).

> *(…) konkreettisesti se porrastuneisuus ehkä sillä, että työntekijälle se näkyy ehkä siinä, että kuinka paljon sitä työtä tehdään jollain jaksolla, vaikka viikossa. Joku määrä tai käyntejä viikossa. (Työpaja 1)*

Perhetyön porrasteisuutta ja erilaisia perhetyön muotojen ymmärtämistä haastavat myös organisaation rakenteet. Tutkitun hyvinvointialueen sisällä on kahdenlaista tapaa organisoida perhetyötä: Alueen suurimmassa kaupungissa palvelu järjestetään porrasteisesti niin, että eri ammattilaiset työskentelevät eri palveluportailla. Maakunnan muilla

alueille ammattilaiset tekevät yhdennettyä työtä eli samat ammattilaiset toimivat kaikilla perhetyön palveluportailla perheiden kanssa.

(…) meillä on eriytetty perhetyö porrastettuna varhaisen, erityiseen ja tehostettuun perhetyöhön ja sitten koko muu hyvinvointialue tekee yhdennettyä perhetyötä, jossa on kaikki nämä muodot yhden tai kahden työntekijän tehtävänä, niin se on kompleksinen kuvio. (Työpaja 1)

Kaksi erilaista palveluiden organisoinnin tapaa yhden hyvinvointialueen sisällä vaikuttaa myös siihen, miten palvelutarpeita määritellään. Ammattilaisten pysyvyys on yhdennetyn työn vahvuus, sillä ammattilaiset tuntevat perheet hyvin. Toisaalta eri palveluportailla olevien perheiden tarpeita voi olla vaikea hahmottaa silloin, kun samana päivänä työskentelee varhaisen, erityisen ja tehostetun tuen tarpeita omaavien asiakkaiden kanssa.

Epäselvyys perhetyön palveluissa liittyy myös perheiden muuttuviin ja työskentelyn myötä tarkentuviin tilanteisiin ja tarpeisiin. Tällöin institutionaalinen rajatyö perhetyön eri portaiden välillä on jatkuvaa, ja vaatii ammattilaisia suuntaamaan toimintaansa perheiden tarpeiden mukaisesti. Varhaisen tuen perhetyö on ammattilaisten puheissa selkeä kokonaisuus, jossa työskennellään yleensä rajatun ongelman, kuten esimerkiksi lapsen uniongelman parissa. Varhaisen perhetyön päätöksissä ei edellytetä sosiaalityöntekijän lähetettä, koska kyseessä eivät ole monimutkaiset ongelmat ja ohjautuminen palveluun tapahtuu yleensä asiakkaiden omien suorien yhteydenottojen kautta.

(…) miten meidän varhainen tuki versus sitten erityisen tuen perhetyö, niin meillä ei ole moniongelmaisuutta. Että meillä puhutaan jostain tietystä haasteesta. Koska meidän käyntikerrat on maksimissaan viisi kertaa. (Fokusryhmä 1)

(…) me mennään kaikessa enemmän ja enemmän siihen, että haetaan sellaisia malleja ja muotteja, mitä odotetaan ja mitä on esimerkiksi perhetyö, mitä on tehostettu perhetyö. (Työpaja 2)

Institutionaalinen rajankäynti tapahtuu ammattilaisten kuvausten perusteella yleisimmin erityisen (SHL) ja tehostetun (LSL) perhetyön

välillä. Raja on yhtäältä lähetteiden ja porrastuksen mukaisesti selkeä, toisaalta monitulkintainen työskentelyn sisällön ja tavoitteiden osalta. Institutionaalista rajatyötä haastavat kilpailutuksissa määritellyt palvelut ja määritelmiin kytkeytyvät käyntikerrat sekä perhetyön intensiteetti (yksittäisen käynnin pituus), ja toisaalta perheiden moninaiset tarpeet, joihin etukäteen määritellyt palvelukriteerit eivät aina sovellu.

Ihan vähän aikaa sitten vastasin sellaiseen puheluun, jossa haettiin SHL:n mukaista perhetyötä kuusi kertaa viikossa. Sanoin, että ei meillä ole sellaista, ja siinä meidän hankinnassa ei ole. Sitten sosiaalityöntekijä kysyi, että mitä nyt tehdään? Sitten se pitäisi muuttaa lastensuojelulain mukaiseksi tai jollain toisella tavalla. (Työpaja 1)

Yleisimmin lastensuojelun tehostetussa perhetyössä on kyse monimutkaisista ongelmista perheessä ja sen arvioimisesta, onko lapsi syytä sijoittaa kodin ulkopuolelle. Ammattilaiset kertovat, että tehostettu perhetyö on viimeinen oljenkorsi, jossa ollaan "*lähellä puuttumista perustuslaillisiin oikeuksiin*", vaikka perhetyöntekijöillä itsellään ei ole oikeutta suoraan puuttua esimerkiksi huoltajien oikeuksiin. Perhetyön ammattilaisen kuvaus korostaa tehostetun perhetyön luonnetta viimesijaisena lastensuojelun avohuollon palveluna. Tehostetussa perhetyössä ammattilaiset tekevät työtä lastensuojelusta tulleella lähetteellä, jolloin tavoitteena on saada aikaan selkeä muutos perheen arjessa. Tämä vaatii perhetyöntekijöiltä rohkeutta tarttua perheiden tilanteisiin napakasti, sillä tällöin "*puututaan siihen vanhemmuuteen aika vahvalla tavalla*".

Perhetyön ammattilaiset arvioivat lastensuojelun tehostettuun perhetyöhön pääsyn vaikeutuneen. Tehostettua perhetyötä tarjotaan tilanteessa, jossa on usein kyse viimeisestä yrityksestä estää lapsen sijoitus. Sosiaalihuoltolain mukaisessa perhetyössä sen sijaan työskennellään sellaisten sosiaalisten ongelmien parissa, jotka ennen vuotta 2015 olisivat selkeästi peruste lastensuojelun avohuollon asiakkuuteen. Tällaisia ovat esimerkiksi vanhempien päihteiden käyttö, jossa vanhempien päihteettömyyttä arvioidaan, tuetaan ja seurataan pidempään kuin ennen, sillä aiemmin "*lapset olivat hyvin nopeasti sijoituksessa*".

(…) näitä lapsiperheiden kautta tulleita perhetöitä tehdään tosi suurilla tunneilla. Että saattaa olla vaikka 35 tuntia kuussa (…) niitä maksimeita (…)

kun se lastensuojelu on niin ruuhkautunut ja sinne on tosi pitkät jonot ja se saattaa joutua jonottaa kuusi kuukautta. (Fokusryhmä 1)

Lastensuojeluun jonotetaan, mikä ammattilaisten arvioiden mukaan tarkoittaa, että sosiaalihuoltolain mukaisessa lapsiperheiden sosiaalityössä hoidetaan tilanteita, jotka kuuluisivat lastensuojelun tehostettuun perhetyöhön tai muihin lastensuojelun palveluihin. Pahimmillaan jonojen kerrotaan olevan noin puolen vuoden mittaisia, kuten yllä olevassa sitaatissa kuvataan (myös Hartikka ym. 2023, 29–35).

Epäselvyyttä perhetyön tarpeisiin aiheuttavat myös sosiaalityöntekijöiltä tulevat lähetteet, joiden perusteella perhetyöntekijät pyrkivät arvioimaan kenelle työntekijälle asiakkaat parhaiten sopivat. Perhetyön lähetteissä erityisen ja tehostetun tuen välistä eroa ei aina huomaa, sillä usein perheiden tarpeet ovat hyvin lähellä toisiaan. Ammattilaiset pohtivatkin kyseessä olevan ensisijaisesti lastensuojelun niukat resurssit ja korkea kynnys päästä lastensuojelun piiriin, sillä lastensuojelun asiakkaaksi päästäkseen tulee olla selkeä lapsen suojelun tarve. Kyse on myös joskus ”*naivista toiveesta*” ja ”*ihan vaan kokeilemisesta*”. Tällöin toiveena on, että mikä tahansa tuki, tässä tapauksessa erityisen tuen perhetyö, voisi ennaltaehkäistä lastensuojelun tarvetta tai lapsen sijoituksen kodin ulkopuolelle.

Vapaaehtoinen vai velvoittava palvelu

Sekä sosiaalihuoltolain että lastensuojelulain mukainen perhetyö on perheille palvelu, jonka vastaanottaminen perustuu vapaaehtoisuuteen. Ammattilaiset kuitenkin tarkastelevat vapaaehtoisuuden ulottuvuutta kriittisesti. Esimerkiksi tehostettuun perhetyöhön sekä asiakkaat että ammattilaiset liittävät velvoittavuutta. Palvelun vastaanottamisen vapaaehtoisuus ei välttämättä ole selkeä asia, ei eri palveluportailla, ei ammatillisena toimintana eikä asiakkaiden näkemyksissä. Alla olevassa otteessa ammattilainen kuvaa tilannetta, jossa oletettavasti perheen vanhemmat tai vanhempi ei ole halukas ottamaan palvelua vastaan. Tästä huolimatta perhetyö aloitetaan, sillä palvelusta päättävä ammattilainen (sosiaalityöntekijä) on arvioinut perheen (käytännössä vanhemman tai vanhempien)

kielteisen suhtautumisen olevan toissijaista ja palvelutarpeeseen vastaamisen olevan ensisijaista. Perheen kanssa työskentelevä ammattilainen kokee tehtävänsä haasteelliseksi, sillä vastentahtoisesti vastaan otetulla palvelulla ei todennäköisesti ole mahdollisuuksia onnistua ja saada muutosta aikaan.

Ja just tästä lähihistoriasta yksi perhe kertoi, että kun he sano siinä palaverissa sosiaalityöntekijälle, että heille ei ole aikaa ottaa tänne kolmena iltana viikossa ketään. Ja että ei he ota, koska heillä on niin paljon kaikkeen muuta menoa. Niin eihän se tule onnistumaan. Mutta siinä oli siis ammattilaiset arvioinut, että se tarve on se. Ja sitten perhe oli tuottanut sen, mutta se oli tulkittu, että se on vain vastustamista ja siltikin lähdetään kokeilemaan. (Työpaja 1)

Asiakkaan suhtautuminen myönteisesti perhetyön vastaanottamiseen, tai asiakkaan motivaation (myös Kotisaari ym. 2025, 202), on katsottu olevan jopa niin merkittävä tekijä, että se määrittää, onko lapsen asiakkuus sosiaalihuoltolain mukaisessa lapsiperhesosiaalityössä vai lastensuojelussa. Palvelusta kieltäytyminen voi esimerkiksi tarkoittaa, että tehostetussa perhetyössä on enemmän ”*natsoja*” velvoittaa perhettä, sillä siellä on ”*otettava sitä perhetyötä vastaan, tai sitten tulee joitain toimenpiteitä*”. Vaikka perhetyön vastaanottaminen on suostumukseen perustuvaa, voi se käytännössä olla velvoittavaa, jos siitä kieltäytymisestä seuraa huostaanoton valmisteluun siirtyminen (ks. myös Enroos ym. 2021).

Suostumus vaikuttaa siihen, että se tulee meille, eikä vaikka lastensuojeluun. (Fokusryhmä 2)

(…) riippuen työntekijästä, niin sitä perustuslaillista vallankäyttöä, voidaan käyttää eri tavalla siellä lastensuojelussa, (…) että kyllä jotkut työntekijät sitten on rohkeita siinä, että heillä on se valta-asema suhteessa siihen perustuslailliseen vanhemmuuteen. (Fokusryhmä 8)

Kuten perhetyön tavoitteet, myös perhetyön olemus vapaaehtoisena palveluna ja tukena lapsiperheille, tulee ammattilaisten kuvauksissa haastetuksi. Vastentahtoisena tai velvoittavaksi koettuna palveluna perhetyö kytkeytyy edellisessä, palvelutarpeita koskettavassa, luvussa kuvattuihin

palveluiden porrastuneisuuden kriteereihin sekä kontrollin ja arvioinnin elementteihin. Tällöin perhetyön tarve ja tavoitteet ovat ensisijaisesti ja vahvemmin ammattilaisten määrittämiä.

Lapsen suojelun tarve rajatyönä

Ammattilaiset korostavat perhetyön lähtökohtana olevan koko perheen tukeminen. Konkreettisesti ammattilaisten puheessa painottuvat kuitenkin vanhempien tarpeet ja heidän kanssaan työskentely. Lapsen asiakkuutta ammattilaiset sivuavat, mutta eivät tarkastele sitä systemaattisesti ja laajasti. Lapsi perhetyön asiakkaana on aihe, joka vilahtelee aineistossa. Selkeimmin lapsi on esillä niissä tilanteissa, joissa keskustellaan erityisen ja tehostetun perhetyön välisestä institutionaalisesta rajasta ja tätä rajaa koskettavista määrittelyistä. Erityisessä perhetyössä korostetaan koko perheen ja etenkin vanhempien tukemista, tehostetussa perhetyössä fokus on selkeämmin lapsessa ja lapsen suojelun tarpeen arvioinnissa (myös Jaakola ym. 2023).

(…) että jos tehdään lastensuojelun perhetyötä, niin silloinhan lähtökohtaisesti lapsi on siinä keskiössä. Se pitäisi määrittää työskentelyä, tavoitteita, asettamista ja muuta. Se pitäisi olla se lähtökohta. (Työpaja 3)

Ajatus on ehkä se, että lastensuojelun puolella on eri tavalla arvioiva ote päällä, kun tekee perhetyötä. Koko ajan ollaan vähän siellä lähempänä sijoitusta kuin nyt tässä erityisen tuen perhetyössä. (Fokusryhmä 2)

Arvioiva ote etenkin tehostetussa perhetyössä vaatii, että lapsi on keskiössä. Joissain perhetyön tilanteissa arviointi liitetään myös kaltoinkohtelun kysymyksiin. Kaltoinkohtelua ei keskusteluissa tarkemmin määritellä, mutta se tuodaan esiin esimerkiksi toteamalla, että tehostetussa perhetyössä on ”*jossain kohtaa siinä perheessä jonkinlaista kaltoinkohtelua niitä lapsia kohtaan”*. Epäily kaltoinkohtelusta suuntaa perhetyön katseen konkreettisemmin lapseen.

Erityinen tuki on ammattilaisten kuvauksissa yleistä perheen tukea, jonka tavoitteena on auttaa ilman lastensuojelun asiakkuutta, kuten sosi-

aalihuoltolain tavoitteeksi on määritelty (myös Jaakola ym. 2023; Kiili ym. 2024). Ammattilaiset tosin kyseenalaistavat ajatusta siitä, että vain erityisen vakavat ongelmat oikeuttavat erityiseen suojeluun ja siten lastensuojelun asiakkuuteen.

> *Kun puhutaan suojelun tarpeesta, niin ajatellaan, että sen täytyy olla jotain sellaista hirveän mittavaa tai konkreettista suojelua. Ne ongelmat ovat hirveän vakavia, mutta lapsilla voi olla suojelun tarvetta jo tietyllä tapaa hyvin paljon varhaisemmassa vaiheessa. (Fokusryhmä 3)*

> *(…) lastensuojelun kriteerit on nykyään mukamas sitä, että vasta kun lapsi on suojelun tarpeessa, niin lapsi pääsee lastensuojeluun. (Fokusryhmä 8)*

Ammattilaiset eivät vain tyydy kuvaamaan rajatyötä erityisen ja tehostetun perhetyön välillä, vaan esittävät myös kriittisiä huomioita lastensuojelun institutionaalista tehtävää kohtaan. Erityisen ongelmallisena nähdään lastensuojelun kapeutuminen viimesijaiseksi palveluksi. Perhetyössä viimesijaisuus tarkoittaa usein palvelun vastaanottamisen vastentahtoisuutta, vaikka kyse on suostumukseen perustuvasta avohuollon palvelusta. Kritiikkiä esitetään myös lastensuojelun palvelujen saamisen korkeaa kynnystä kohtaan.

Lopuksi

Ammattilaisten näkemyksissä perhetyön palvelutarve on laaja ulottuen varhaisesta ja varsin kevyestä tuesta aina tehostettuun, sijoituksia ehkäisevään ja kuntouttavaan tukeen. Perhetyötä on aiemmissa tutkimuksissa kuvattu joustavana ja perheiden tarpeisiin muuntautuvana palveluna (esim. Jukes ym. 2024; Marjeta 2024; Pohjolainen 2019), jota se myös tämän tutkimuksen perusteella on. Joustavuus on perhetyön vahvuus, sillä perhetyöntekijät voivat suunnata tukeaan perheiden tarpeiden mukaisesti. Erityisen selvästi perhetyön joustavuus ilmenee vanhemmuuden tuessa ja siinä, mihin perheen arkea haastavaan tilanteeseen perhetyössä tartutaan, ja millä tavoin. Perhetyön ammattilaiset kuvaavat vanhemmuuden tukea ja heidän kanssansa käytäviä neuvotteluja kiin-

teänä ja tärkeänä osana työtään. Vanhempien kanssa neuvottelemalla ja keskustelemalla palvelutarvetta on parhaimmillaan mahdollista tarkentaa yhdessä.

Perhetyön joustavuutta kuvaa myös se, että perhetyö voi olla luonteeltaan kokeileva, arvioiva tai perheen tilannetta kannatteleva palvelu, jolloin perhetyölle asetettuja tavoitteita ja palvelun tarvetta on vaikea määritellä yksiselitteisesti. Tällaiset tilanteet voivat olla niitä, jotka aiheuttavat perhetyön asiakkaissa, etenkin vanhemmissa, tyytymättömyyttä (Ilmarinen ym. 2023), sillä myös ammattilaisten on vaikea sanoittaa perhetyön tavoitteita. Tämä herättää pohtimaan perhetyön palvelutarvetta avoimena, ja moniin eri suuntiin kääntyvänä. Avoin palvelutarve on itsessään ristiriitainen käsite, sillä se sisältää ajatuksena palvelutarpeesta määrittelemättömänä. Määrittelemätön tai avoin palvelutarve haastaa muun muassa niitä tilanteita, joissa palvelua ostetaan yksityisiltä palveluntuottajilta, sillä tilaajan tulee määritellä tilaamansa palvelu ja palvelun tuottajan tulee tietää, mitä häneltä odotetaan. Perhetyön joustavuus kohtaa siten palvelurakenteiden rajat, sillä kilpailutuksissa perhetyön eri muodot on etukäteen määritelty muun muassa intensiteetin suhteen.

Vaikka perhetyötä myönnetään porrasteisena palveluna, korostuu ammattilaisten kuvauksissa konkreettisesti avoin palvelutarve, etenkin erityisen ja tehostetun perhetyön palveluissa. Perheiden tilanteet, haasteet ja tuen tarpeet selkiytyvät vasta työskentelyn edetessä. Siten tarkasteltaessa palvelutarpeen käsitettä perhetyössä on syytä miettiä, kuka palvelutarpeen määrittää, kuinka avoimeksi se voidaan jättää, millä kriteereillä ja miten joustavasti tavoitteita voi työskentelyn edetessä muokata. Avoimesta palvelutarpeesta ja toisaalta selkeästi porrasteisista palveluista johtuen ammattilaiset kuvaavat perhetyötä yhtä aikaa sekä selkeästi määrittyvänä että epäselvänä palveluna perheille. Tämä tutkimuksen tulosten perusteella perhetyön ammattilaiset voivat tehdä hienosäätöä ja suunnata työskentelyään yhdessä vanhempien kanssa sovittuihin haasteisiin. He (tai perheet) eivät kuitenkaan voi päättää siitä, millä intensiteetillä palvelua perheille annetaan eli millä palveluportaalla perheet ovat, tai mitä muita perhepalveluita heille tarjotaan.

Kun palvelua järjestetään porrasteisesti, on ajatus avoimesta palvelutarpeesta haastava. Ammattilaisten näkemyksissä perhetyön palvelutarpeisiin ja institutionaaliseen rajatyöhön eri portailla olevien palveluiden välillä liittyy useita jännitteitä. Erityisen tuen ja tehostetun tuen

välillä olevat jännitteet ovat analyysin perusteella ilmeisimmät. Jännitteet liittyvät erityisesti lapsiperhesosiaalityön ja lastensuojelun väliseen institutionaaliseen rajaan (myös Jaakola ym. 2024) ja siihen, milloin on kyse lapsen suojelun tarpeesta ja milloin kriteerit lastensuojelun asiakkuudelle täyttyvät. Ammattilaisten näkemyksissä kynnys lastensuojelun asiakkuuteen on nykyisin korkeampi, sillä lapsiperhesosiaalityössä ja erityisen tuen perhetyössä on perheitä, jotka ennen vuoden 2015 sosiaalihuoltolain voimaan tuloa olisivat olleet lastensuojelun asiakkaita. Kuten aiemmissa tutkimuksissa (esim. Enroos ym. 2021; Jaakola ym. 2024) on todettu, myös perhetyön ammattilaiset yhdistävät lastensuojelun asiakkuuteen vastentahtoisuutta ja velvoittavuutta, vaikka lähtökohtaisesti tehostettu perhetyö on asiakkailleen vapaaehtoista ja suostumukseen perustuvaa palvelua. Tehostettu perhetyö on intensiivisempää ja yhteys lastensuojelun sosiaalityön päätöksentekoon on tiiviimpi, jolloin myös perhetilanteen arvioinnin ja lapsen suojelun tarpeen tavoitteet korostuvat.

Kun kynnys erityispalveluun eli tehostettuun perhetyöhön on noussut ja ammattilaiset raportoivat tilanteista, joissa palveluun jonotetaan, on institutionaalisessa rajatyössä ensisijaisesti kyse resursseista ja palvelun kynnysarvon määrittämisestä resurssien mukaisesti (Devaney 2019; ks. myös Platt & Turney 2014). Tätä lähestymistapaa on kritisoitu muun muassa siitä, että siinä ei huomioida riittävästi lasten ja vanhempien yksilöllisiä tarpeita. Se myös siirtää vastuun päätösten seurauksista päätöksentekijöiltä etulinjassa työskenteleville työntekijöille. ”Tarvekynnykset” toimivat portinvartijoina, joiden tehtävänä on suojella palvelujärjestelmää eikä turvata lasten tarpeita paremmin vastaavia kohtaamisia. (Devaney 2019; Platt & Turney 2014; Munro & Hubbard 2011.) Perhetyön ammattilaisten turhautuminen tilanteeseen, jossa lastensuojelun asiakkuuteen on korkea kynnys ja jossa erityisen tuen perhetyössä kohdataan asiakkaita, joiden tarpeet vaatisivat intensiivisempää tukea kuin kerran viikossa tarjottava perhetyö, kuvastaa selkeästi vastaavaa tarvekynnykseen liittyvää tilannetta Suomessa.

Lukumme näkökulma on ollut ammattilaisten tuottamassa tiedossa. Institutionaalista rajatyötä ja palveluiden kynnystä olisi jatkossa erityisen tärkeää tutkia lasten aseman, oikeuksien ja tarpeiden näkökulmasta. Tutkimusaineistossa ammattilaiset puhuvat jonkin verran lapsista, sillä

palvelua myönnetään lapsiperheille. Lapsen asema perhetyössä jää kuitenkin epäselväksi, sillä perhetyön ensisijaiseksi kohteeksi määrittyvät useimmiten vanhemmat ja vanhemmuuden tukeminen. Tässä luvussa emme ole tarkastelleet lapsen asiakkuuksia ja asemaa perhetyössä systemaattisesti, sillä se vaatii oman tarkemman analyysin, johon palaamme toisaalla.

Luvussa tunnistamamme perhetyön tavoitteet ja tuen luonnehdinnat tarjoavat lähtökohtia perhetyön porrasteisuuden ja institutionaaliseen rajatyön kriteerien avaamiseen ja palvelutarpeiden uudelleentarkasteluun. Ammattilaisten esiin nostaman huoli vanhempien pitkittyneestä päihteiden käytöstä tai lapsen suojelun tarpeen tiukoista kriteereistä ovat esimerkkejä tilanteista, joissa sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten palveluiden rajapintaa ja asiakkuuskriteerejä olisi syytä tarkastella kriittisesti. Institutionaalisen rajatyön tarkastelu voi myös herättää keskustelua siitä, miten perhetyön prosessia voidaan selkiyttää vanhemmille ja lapsille. Perhetyön sisältöjen ja prosessien käsitteellistämistä on nähdäksemme tarpeen jatkaa, jotta perheet saavat parhaan mahdollisen tuen kussakin tilanteessa.

Kirjallisuus

Alatalo, Marjo & Lappi, Kari & Petrelius, Päivi (2017) Lapsikeskeinen suojelu ja perheen toimijuuden tukeminen lastensuojelun perhetyössä ja perhekuntoutuksessa. Työpaperi 21/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Alatalo, Marjo & Miettunen, Nanna & Liukko, Eeva & Kettunen, Natalia & Normia-Ahlsten, Leena (2019) Porrasteisuus lapsiperheiden sosiaalipalveluissa. Työpaperi 39/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Allin, Sara & Grignon, Michel & Le Grand, Julian (2010) Subjective unmet need and utilization of health care services in Canada: what are the equity implications? Social Science & Medicine 70 (3), 465–472.

Braun, Virginia & Victoria Clarke (2006) Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology 3 (2), 77-101.

Casillas, Katherine L. & Fauchier, Angèle & Derkash, Bridget T & Garrido, Edward F. (2016) Implementation of evidence-based home visiting programs aimed at reducing child maltreatment: A meta-analytic review. Child Abuse & Neglect 53, 64–80.

Choi, Sam & Ryan, Joseph P. (2007) Co-Occurring problems for substance abusing mothers in child welfare: Matching services to improve family reunification. Children and Youth Services Review 29 (11), 1393-1410.

Churchill, Harriet & Baena, Sofía & Crosse, Rosemary & Jiménez, Lucia & Millar, Michelle (2020) Developing family support services: a comparison of national reforms and challenges in England, Ireland and Spain. Social Work and Social Sciences Review 21(2), 58–83.

Cook, Laura L. (2020). The home visit in child protection social work: emotion as resource and risk for professional judgment and practice. Child and Family Social Work 25 (1), 18–26.

Devaney, Carmel & Christiansen, Øivin & Holzer, Julia & MacDonald Mandi & Matias Marisa & Salamon, Eszter (2023) Child, parent or family? Applying a systemic lens to the conceptualisations of Family Support in Europe. European Journal of Social Work 26 (2), 335-347.

Devaney, John (2019) The trouble with thresholds: Rationing as a rational choice in child and family social work. Child & Family Social Work 24 (4), 458-466.

Enroos, Rosi & Korpinen, Johanna & Pösö, Tarja (2021) 'Informed consent' in consensual child welfare: some reflections on its controversial nature. European Journal of Social Work 24 (5), 852–863.

Harkin, Jo-anne & Stafford, Lisa & Leggatt-Cook, Chez (2020) Influences on children's voices in family support services: Practitioner perspectives. Child & Family Social Work 25 (4), 955–963.

Hartikka, Veera & Hiltunen, Akseli & Lappalainen, Sari & Parkkila, Tiina & Raatikainen, Minna & Risikko, Jani & Sarkanen, Seppo & Sulkamo, Jaakko (2023) Siirtymävaiheesta kohti toimivampia käytäntöjä: Kokemuksia Keski-Suomen hyvinvointialueen käynnistymisestä. JYU Reports 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Heino, Tarja (2008) Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset: Selvitys Lastensuojelun kehittämisohjelmalle. Helsinki: Stakes.

Ilmarinen, Katja & Vuorenmaa, Maaret & Karvonen, Sakari & Lammi-Taskula, Johanna (2023) Tyydyttymätön palvelutarve lapsiperheitä tukevissa sosiaalipalveluissa. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 60 (1), 38–56.

Jaakola, Anne-Mari & Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta (2023) Lapsen tilanteen arvioinnin osatekijät ja lapsikeskeisyys suomalaisilla sosiaalityöntekijöillä. Yhteiskuntapolitiikka 88 (5-6), 513–524.

Jaakola, Anne-Mari & Pösö, Tarja & Repo, Jenni (2024a) Institutionaalinen raja lapsiperhesosiaalityön ja lastensuojelun välillä. Arviointia tekevien ammattilaisten näkökulma. Teoksessa Johanna Kiili & Anne-Mari Jaakola

& Merja Anis & Tuuli Lamponen & Elina Stenvall (toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 159–211.

Jaakola, Anne-Mari & Lamponen, Tuuli & Aaltio, Elina & Aarnio, Noora & Haapala, Maija & Heino, Eveliina & Pösö, Tarja & Repo, Jenni & Veistilä, Minna (2024b) Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelussa ja lapsiperhesosiaalityössä: aikalaiskuvausta. Teoksessa Johanna Kiili & Anne-Mari Jaakola & Merja Anis & Tuuli Lamponen & Elina Stenvall (toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 93-106.

Jukes, Laura M. & Di Folco, Simona & Kearney, Lisa & Sawrikar, Vilas (2024) Barriers and Facilitators to Engaging Mothers and Fathers in Family-Based Interventions: A Qualitative Systematic Review. Child Psychiatry & Human Development 55 (1), 137–151.

Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Kauppinen, Timo M. (2017) Kokevatko nuoret saavansa tarvitsemiansa sosiaali- ja terveyspalveluja? Tuloksia väestötutkimuksista. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, 27–52.

Kiili Johanna & Moilanen Johanna & Hedman Johanna (2024) Kartoittava analyysi lasten, nuorten ja perheiden sosiaalihuollon palveluista 2020-luvulla. Teoksessa Johanna Kiili & Anne-Mari Jaakola & Merja Anis & Tuuli Lamponen & Elina Stenvall (toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 19–36.

Koivisto, Juha & Liukko, Eeva & Muurinen, Heidi (2023) Neurokirjon lasten ja nuorten monialaisen palvelukokonaisuuden kehittäminen kolmella alueella. Tutkimuksesta tiiviisti 63/2023. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Kotisaari, Tuuli & Hietamäki, Johanna & Vornanen, Riitta & Toikko, Timo (2025) Mikä ohjaa päätöksentekoa? Sosiaalityöntekijöiden näkemykset lastensuojelun avohuollon tukitoimien valinnasta. Janus 33 (2), 191–207.

Kröger, Teppo & Puthenparambil, Jiby Mathew & Van Aerschot, Lina (2019) Care poverty: unmet care needs in a Nordic welfare state. International Journal of Care and Caring 3 (4), 485-500.

Kuronen, Marjo & Lahtinen, Pia (2009) Supporting families: the role of family work in child welfare. Teoksessa Hannele Forsberg & Teppo Kröger (toim.) Social work and child welfare politics: Through Nordic lenses. Bristol University Press, 65-82.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Lin, Yu-An & Hedeker, Donald & Ryan, Joseph P. & Marsh, Jeanne C. (2020) Longitudinal analysis of need-service matching for substance-involved parents in the child welfare system. Children and Youth Services

Review 114, Article 105006.
Malinen, Kaisa & Kannasoja, Sirpa & Kiili, Johanna & Möller, Sointu & Ylönen, Katri & Lehto-Lundén, Tiina & Svenlin, Anu-Riina & Vuolukka, Kaisa (2025) Perhetyö lapsi- ja perhesosiaalityössä: Tutkimusraportti perhetyön ammattilaisten kyselytutkimuksesta. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 348. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
Marjeta, Anna-Laura (2024) Tutkimuksellinen lähestyminen lastensuojelun tehostetun perhetyön alkutilanteisiin ja tavoitteisiin. Erikoissosiaalityöntekijän koulutus: Lapsi-, nuoriso- ja perhesosiaalityön erikoisala, Lastensuojelun opintosuunta. Tieteellis-käytännöllinen lopputyö. Helsingin yliopisto. https://sosnet.fi/sosnet/julkaisut/#/publication_type=248/publication_year/s=/p=1
Munro, Eileen & Hubbard, Alison (2011) Systems Approach to Evaluating Organisational Change in Children's Social Care. The British Journal of Social Work 41 (4), 726–743.
Myllärniemi, Annina (2007) Lastensuojelun avohuollon perhetyö ammattikäytäntönä – jäsennyksiä perhetyöstä toimintatutkimuksen valossa. Heikki Waris –instituutti Soccan ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 6/2007. Helsinki: SOCCA.
O'Brien, Michael (2010) The conceptualization and measurement of need: a key to guiding policy and practice in children's services. Child & Family Social Work15 (4), 432-440.
Patwardhan, Irina & Duppong Hurley Kristin & Thompson, Ronald W. & Mason Walter A. & Ringle, Jay L. (2017) Child maltreatment as a function cumulative family risk: Findings from the intensive family preservation program. Child Abuse & Neglect 70, 92–99.
Pohjolainen, Auli (2019) Julkista lastensuojelun perhetyötä yksityiskodissa. JYU Dissertations 51. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Platt, Dendy & Turney, Danielle (2014) Making threshold decisions in child protection: A conceptual analysis. British Journal of Social Work 44 (6), 1472–1490.
Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta & Colliander, Riina (2016) Critical factors of intensive family work connected with positive outcomes for child welfare clients. European Journal of Social Work19 (3–4), 500–518.
Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. Janus 18 (4), 324-336.
Simon, James D. (2020) An examination of needs, matched services, and child protective services re-report among families with complex needs. Journal of the Society for Social Work and Research 11 (2), 237-260.
Simpson, G., Stokes, J., Farmer, A., & Dambha-Miller, H. (2023) Social care

need in multimorbidity. Journal of the Royal Society of Medicine 116 (4),124-127.
Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
Svenlin, Anu-Riina (2020) Kannatteleva ja jännitteinen tukiperhetoiminta: lastensuojelun tukiperhetoiminnan käyttöteoria ja tukisuhteet. JYU Dissertations 180. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL (2022b) Perhetyö, https://thl.fi/aiheet/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/sosiaalipalvelut/perhetyo. (Luettu 29.1.2025)
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL (2022a) Lastensuojelu 2021. Tilastoraportti 22/2022.
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL (2024) Lastensuojelu 2023. Tilastoraportti 56/2024.
Vuolukka, Kaisa (2024) Tutkimus lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden arviointi- ja päätöksentekotyöstä lapsen sukulaissijoitusprosessissa. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 381. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kannattelevat ja kiinnipitävät kudelmat äitien ja vauvojen päihdekuntoutuksessa

Teija Karttunen

Johdanto

Raskaus- ja vauva-ajan päihdeongelmat ovat julkisessa keskustelussa herkästi tunteita ja vahvoja reaktioita herättävä teema. Toisinaan se aktivoi poliittisia kannanottoja ja virittelee pakkohoitokeskustelua. (esim. Mäkelä 2010; Repo 2014.) Raskaus, päihteet, äitiys ja vieroitusoireinen vauva eivät asettaudu kulttuuriseen kuvastoon, joka mielikuvissamme liitetään vanhemmaksi tulemiseen, vanhempana olemiseen ja vauva-arkeen (Nätkin 2006). Yhtälö haastaa myös ammattilaisten etiikkaa, suhtautumista ja toimintaa käytännön tilanteissa (Törrönen 2003, 221; Leppo 2012, 57–58, 62–65). Äidit aistivat kielteiset asenteet ja epäluulon kokien itse samalla syyllisyyttä, häpeää, epäonnistumista ja pelkoa (Howard 2015). Ja kuitenkin juuri sillä hetkellä, raskaus- ja vauva-aikana, päihteitä käyttäneet äidit ja heidän vauvansa kaipaisivat kaikkein eniten empaattista, sensitiivistä kannattelevaa ja kiinnipitävää kohtaamista.

Tarkastelen luvussa äitien ja vauvojen yhteistä laitosmuotoista päih-

dekuntoutusta kannattelevien ja kiinnipitävien kudelmien kautta. Kontekstina on Ensi- ja turvakotien liiton kehittämä Pidä kiinni® -kuntoutusmalli (ks. Andersson ym. 2008) ja sitä koskeva, keräämäni etnografinen aineisto. Lastenlääkäri Donald Winnicottin (1963) ajatteluun perustuva idea äidin ja vauvan suhteen muotoutumista kuvaavasta kannattelevasta, kiinnipitävästä ympäristöstä (*holding environment*) on keskeinen toimintaa ohjaava lähtökohta Pidä kiinni® -kuntoutusmallissa. Hyödynnän sitä teoreettisena kehyksenä suhteessa etnografiseen aineistooni ja sen analyysiin. *Kudelma* kuvaa sitä sosiaalisten, psykologisten ja materiaalisten tekijöiden kokonaisuudessaan muodostamaa verkkoa ja seittiä, johon äitien ja vauvojen elämä kietoutuu ja jota se osaltaan kannattelee.

Lukuni etenee siten, että jäsennän ensin äitien ja vauvojen päihdekuntoutuksen keskeisiä periaatteita aikaisemman tutkimuksen kautta. Sidon tähän myös kannattelevan ja kiinnipitävän ympäristön käsitteellisen avauksen osana Pidä kiinni® -kuntoutusmallin taustateoriaa. Tämän jälkeen esittelen tutkimusasetelmani ja siirryn sen jälkeen tulosten tarkasteluun. Päätän lukuni tulosten reflektointiin.

Äitien ja vauvojen päihdekuntoutuksen lähtökohtia

Raskaus, päihteet ja vauva-aika: riskitekijöiden kasaumia ja kuntoutuksen mahdollisuuksia

Raskaus ja vanhemmaksi tuleminen on yksi aikuisuuden merkittävimmistä elämäntapahtumista ja siirtymävaiheista. Mikäli tähän yhdistyy äidin samanaikainen päihdeongelma, muodostuu tästä usein riski sekä vanhemmuudelle että vauvan kehitykselle, turvallisuudelle ja hyvinvoinnille ilman oikea-aikaista ja sisällöllisesti tarkoituksenmukaista interventiota (Suchman ym. 2013; Flykt ym. 2021b). Jokainen äitivauva -pari on kuitenkin yksilöllinen niin riskien kuin suojaavien tekijöiden osalta (Jones & Kaltenbach 2013).

Toisaalta raskausaika ja vanhemmuuteen siirtyminen on otollista aikaa muutokselle ja intervention onnistumiselle (Flykt ym. 2021a). Kääntöpuolena asiassa voivat olla äidin epärealistiset odotukset vauvan

kaikkivoipaisuudesta äidin päihteettömyyden kannattelemisen suhteen (Nätkin 2006, 29). Tällöin äiti tulee liittäneeksi vauvaan odotuksia, jotka muovaavat hänen suhdettaan vauvaan liian tasavertaiseksi (Savonlahti ym. 2003, 328). Kun vanhemmalla on vakava päihdeongelma, sisältyy työskentelyyn kaksi toisistaan erillistä tavoitetta: vanhempaa tuetaan pääsemään eroon päihteistä ja muodostamaan suhde lapseen (Kalland 2008, 22). Tärkeä periaate on, että äitiä ja vauvaa hoidetaan yhdessä (Jones & Kaltenbach 2013; Suchman ym. 2013).

Äitien ja vauvojen päihdekuntoutuksen interventiot voidaan niiden menetelmällisten ja teoreettisten lähtökohtien perusteella jaotella psykososiaaliseen ja psykoterapeuttiseen orientaatioon (Belt 2013, 31–36; Karttunen 2016). Psykososiaalisen orientaation mukaiset kuntoutusmallit ovat luonteeltaan sosiaaliseen tukeen ja psykoedukaatioon perustuvia. Psykoterapeuttisten mallien keskiössä on pyrkimys vaikuttaa suoraan äidin ja vauvan väliseen vuorovaikutussuhteeseen ja sen laatuun. (Karttunen 2016.)

Tutkimani Pidä kiinni® -kuntoutusmalli kiinnittyy psykoterapeuttiseen orientaatioon, mutta se sisältää myös psykososiaalisen mallin elementtejä. Kuntoutuksen keskiössä ovat mentalisaatio ja reflektiivinen funktio ja näiden vahvistaminen kiinnipitävässä, kannattelevassa ympäristössä. Ne kuvaavat yksilön itsereflektiokykyä, kykyä tavoittaa toisen ihmisen tunnetiloja ja käyttäytymistä sekä niiden taustalla olevaa kokemusmaailmaa. (Fonagy & Target 2006; Pajulo & Kalland 2008; Pajulo 2011.) Mentalisaatio on kykyä nähdä itsensä ja toinen erillisinä olentoina, joilla on omat uskomuksensa, päämääränsä ja halunsa (Fonagy & Target 2006; Larmo 2010). Reflektiivinen funktio on mentalisaatiota käytännössä: suhteessa omaan lapseen se tarkoittaa vanhemman kykyä asettua pohtimaan lapsensa kokemusta erilaisissa arkisissa tilanteissa (Pajulo & Kalland 2006). Vanhemman riittävän vahva mentalisaatiokyky mahdollistaa lapsen tarpeiden oikein tulkinnan. Reflektiivisen kyvyn kehittymiseen tarvitaan vuorovaikutussuhteita ja tässä korostuvat varhaiset ihmissuhteet. Mentalisaation ja reflektiivisen funktion vahvistaminen ensikodin kuntoutuksessa on keskeistä, sillä äideillä on vaikeuksia tarkastella tilanteita ja asioita vauvan näkökulmasta ja vauvan pysyminen äidin mielessä voi olla haurasta. (Pajulo 2003.)

Kannattelevan ja kiinnipitävän ympäristön idea

Kannattelevan, kiinnipitävän ympäristön käsitteen (*holding environment)* taustalla on psykodynaamisen teorian objektisuhteiden koulukuntaa edustaneen lastenlääkäri D. W. Winnicottin teorisointi lapsen ja äidin välisestä suhteesta (Winnicott 1963). Winnicott korosti äidin ja vauvan välisen suhteen tärkeyttä ja erityisesti äidin merkitystä: Winnicottille vauvaa ei ollut olemassa ilman äitiä ja että äiti on vauvan ensimmäinen tärkeä kasvuympäristö, joka joko mahdollisti tai sabotoi suotuisaa kehitystä. Winnicott toisaalta uskoi, että jokaisessa äidissä on luonnollisesti potentiaalia tulla "kyllin hyväksi äidiksi". (Saraneva 2003, 4.)

Kannattelu kuvaa lapsen ja äidin välistä suhdetta sekä siinä tapahtuvaa kiinnittymistä lapseen mielen tasolla ja lapsen (psykologisen) "putoamisen" ja kaaoksen vyörymisen estämistä sekä kannattelun myötä mahdollistuvaa persoonan integroitumista, itsesäätelyn, rauhoittumisen taitojen (*self-shooting*) kehittymistä ja yksilön erillistymistä. (Applegate 1997.) Kyse on vauvalle hoivan, huolenpidon ja vuorovaikutuksen kautta rakentuvasta kokemuksellisesta ympäristöstä, jonka ollessa säädelty, ennakoiva, vauvan tarpeisiin johdonmukaisesti vastaava ja riittävän hyvä *(good enough)* mahdollistuu itsekokemuksen kehittyminen ja tunteiden integraatio (Baker 2010, 79; Baker 2022, 32.) Kannattelevaan suhteeseen sisältyy myös vanhempien konkreettinen *(handling*) asioiden tekeminen: esimerkiksi syöttäminen, nukuttaminen, leikkiminen, pukeminen, peseminen ja vaipan vaihto (Applegate 1997).

Sosiaalityön ja ensikodin kaltaisen palvelun kontekstissa kannatteleva, kiinnipitävä ympäristö on metafora, joka kuvaa monia sosiaalityön asiakassuhteeseen liittyviä elementtejä ja ilmiöitä ja auttaa ymmärtämään niitä teoreettisesti. Kannatteluun ja kiinnittymiseen rinnastettavia asioita usein "tehdään" ja "ollaan" sosiaalityön asiakassuhteessa, mutta niitä ei teoreettisesti nimetä tällä tavoin. *Holding environment* –ajattelu on sisäänrakennettuna sosiaalityön periaatteissa ja työtavoissa jo caseworkin ja settlementtityön ajoista lähtien. Se jäsentyy asiakkaita fyysisesti ja emotionaalisesti lähelle menevänä "kädet savessa" tekemisenä ja arjessa tapahtuvina kohtaamisina, joissa asiakkaita tuetaan, järjestetään palveluja, varmistetaan perustarpeiden toteutumista, autetaan ongelmanratkaisussa, edistetään coping –taitoja ja vahvistetaan arjen toimintakykyä.

Kannattelu sisältää sekä yksilöllistä että verkoston avulla kutoutuvaa hoivan ja kontrollia, jotta yksilön on mahdollista rakentaa korjaavaa suhdetta menneisyyteen ja kehittyä. (Applegate 1997; Ferguson ym. 2022.)

Kannattelu (holding) on työntekijän sisäistä reflektiota, jossa työntekijä luo mielessään ”tilaa” asiakkaalle ja tämä toimii pohjana empaattisen asennoitumisen muodostumiselle. Asiakassuhteen ”handling” puolestaan sisältää asiakkaan elämäntilanteen kokonaisuuden hahmottamista, turvallisuutta ja struktuuria tuottavien rajojen jäsentämisen ja tilannekohtaisesta arviointia siitä, miten paljon asiakas sietää läheisyyttä. (Applegate 1997.) Kannattelua on sekin, että työntekijä kykenee muistamaan asiakkaan (pitämään mielessä) ja ”säilömään” ammatillisesti asiakkaan problematiikkaa, kunnes asiakas on niitä työstänyt työntekijän kanssa (Bahn 2022, 88–89).

Tunnetasolla kannattelussa työntekijä kykenee kestämään ja ottamaan vastaan asiakkaan tunteita sekä validoimaan asiakkaan kokemuksia tavalla, joka auttaa asiakasta käsittelemään niitä säädellysti ja asettautumaan suhteisiin. Työntekijä voi olla ”luotettava vihattu objekti”, joka näkee asiakkaan ilmaiseman vihan, pelon ja torjunnan taakse ja palaa silti aina kontaktiin, ottaa yhteyttä. Kannattelevassa suhteessa työntekijä näyttäytyy luotettavana tekemisen ja suhtautumisen tasolla sekä asiakkaan ihmisenä hyväksyvänä tarjoten asiakkaalle kokemusta itsestä ”riittävän hyvänä”. (Ferguson ym. 2022, 219.)

Kannattelu asiakassuhteessa ei tarkoita loputonta ja passiivista asiakkaan ymmärtämistä, vaan sen tavoitteena on juuttumien purkaminen, yksilön rohkaiseminen muutokseen ja kehitykseen (Saraneva 2003, 5). Kannattelevien ja kiinnipitävien suhteiden ja ympäristöjen tuen avulla ihminen voi luoda uusia toiminnan mahdollisuuksia (Granfelt 1998). Sosiaalityön kannatteleva suhde ei ole psykoterapiaa, mutta on luonteeltaan terapeuttinen siten, että se mahdollistaa muutoksen. Asiakastyössä kiinnipitävän ympäristön ytimenä on tarjota tila luottamuksen rakentamiseen asiakkaille, joiden perusluottamus ihmisiin on hauras tai se puuttuu kokonaan. Se sallii heikkouden, riippuvuuden ja antaa tilaa särkymisen kohtaamiselle (Andersson 2008, 21; Granfelt 1998, 162–163; Karttunen 2019, 12). Sosiaalityöhön sovellettuna kyse on myös siitä, että kannattelu sisältää sekä asiakkaan ulkoisen maailman että sisäisen kokemuksen ymmärtämisen ja kohtaamisen. Tähän sisältyy myös *eetti-*

nen kannattelu, jossa työntekijä tunnistaa ja huomioi vallan, eriarvoisuuden ja rakenteellisten tekijöiden kutoutumisen osaksi asiakkaan elämää ja kokemuksia ja sen, miten nämä voivat heijastua esimerkiksi asiakkaan suhtautumiseen palveluihin ja työntekijöihin. (Ferguson ym. 2022, 213–214.)

Sovellan edellä esittelemääni *holding environment* –ajattelua tässä kirjaluvussa empiiriseen aineistooni jäsentämällä kiinnipitävää, kannattelevaa ympäristöä kolmen ulottuvuuden kautta: ensinnäkin on laitos rakenteineen, toiseksi on yhteisö laitoksen sisällä ja kolmantena on asiakassuhde työntekijöiden ja äitivauva -parien välillä. Nämä ulottuvuudet muodostavat toisiinsa sidoksissa olevan kudelman, jossa äitien ja vauvojen kannattelu ensikodin päihdekuntoutuksessa toteutuu.

Tutkimuksen toteutus

Tutkimustehtävä, aineisto ja analyysi

Lukuni tavoitteena on tarkastella äitien ja vauvojen päihdekuntoutusta kannattelevaa ja kiinnipitävän ympäristöä koskevan jäsennystavan avulla. Edellä esittämäni kiinnipitävän ympäristön kolmen ulottuvuuden kautta rakentuu keskeinen äitien ja vauvojen päihdehoidon kuntouttava konteksti ja suhdeperustainen lähestymistapa. Luvussani kysyn: (1) Mitä on kannattelu ensikodin päihdekuntoutuksessa ja (2) miten sen kautta muodostuu kiinnipitävä ympäristö?

Olen kerännyt aineiston eräästä Ensi- ja turvakotien Liiton alaisesta Pidä kiinni® -kuntoutusmallia toteuttavasta äitien ja vauvojen ensikodista. Tutkimani ensikoti oli ympärivuorokautinen laitosyksikkö[1], joka oli tarkoitettu päihteitä ongelmallisesti käyttäville raskaana oleville äideille ja heidän 0–3-vuotiaille lapsilleen. Aineistonani on etnografi-

1 Pidä kiinni® -hoitojärjestelmä on erikoistunut odottavien äitien ja vauvaperheiden kanssa työskentelyyn tilanteessa, jossa vanhemmalla/vanhemmilla on päihdeongelma. Se on sisältänyt koordinaatiota, ensikoteja ja avopalveluyksiköitä. Tämä luku ja aineistoni käsittelee nimenomaan ensikotitoimintaa ja käytän termiä kuntoutusmalli kuvaamaan toteutettavaa interventiota.

nen havainnointiaineisto[2], joka sisältää kenttätyössä kertyneet kirjaukseni ensikodin arjesta, tapahtumista, tilanteista, keskusteluista ja käytännön työskentelystä sekä omat reflektioni näistä. Nimitän tätä aineistoa kokonaisuudessaan kenttämuistiinpanoiksi (ks. Emerson ym. 2001).

Olen toteuttanut analysoinnin lukemalla kenttämuistiinpanojani kannattelevaa ja kiinnipitävää ympäristöä koskevan teorisoinnin tarjoaman kehyksen avulla. Olen etsinyt aineistosta kohtia, joissa kuvataan kannattelua suhteiden, vuorovaikutuksen, olemisen ja tekemisen muodoissa ja sisällöissä. Se kattaa tässä sekä *holdingin* että *handlingiin* sisältyvien asioiden paikantamisen aineistosta. Etnografisen aineiston analyysi on monikerroksista siten, että koodauksen ja teemoittelun ohella se tapahtuu myös osana kirjoittamisen prosessia ja tulosten esittämistä sekä rakentamalla sitä kautta mielekkäitä kokonaisuuksia.

Tulosten esitystavan osalta on huomioitava, että olen tiivistänyt pitkiä episodeja eli tapahtumia, joita kenttämuistiinpanot koskevat. Aineistonäytteiden ei ole tarkoitus esittää kokonaisia tapahtumaketjua yksityiskohtaisesti kaikkine puheenvuoroineen, vaan niitä koskevat katkelmat havainnollistavat tulosten esittämistä. Varsinaiset puheenvuoroja ja lausumia koskevat lainaukset ovat kuitenkin aina autenttisia. Joitakin yksityiskohtia olen tutkimuseettisistä ja tunnistamiseen liittyvistä syistä johtuen poistanut, muuttanut tai häivyttänyt. Kaikki aineistonäytteissä esiintyvät nimet ovat keksittyjä.

Laitosetnografian etiikasta

Raskaus- ja vauva-ajan päihdekuntoutuksen tutkiminen laitoskonteks-

2 Olen kerännyt aineiston osana väitöskirjatutkimukseni kokonaisuutta vuosien 2008–2010 aikana useammassa eri vaiheessa. Kuvaan väitöskirjassani tarkemmin etnografiaa ja perusteitani rajata tässä kirjaluvussa käyttämäni aineisto väitöskirjani ulkopuolelle. (Karttunen 2019, 65–66.) Aineistosta ei ole aikaisempia julkaisuja ja sisällöllisesti sen voi katsoa olevan edelleen ajankohtaista. Minulla ei ollut aikaisempaa tuntumaa tai suhteita esimerkiksi työkokemukseni kautta kyseiseen ensikotiin, josta aineiston keräsin. Pidin tätä eettisesti tärkeänä lähtökohtana. Ylipäätään laitosympäristö oli itselleni vieras oman työkokemukseni painottuessa päihdekuntoutuksen avopalveluihin. (Karttunen 2019, 66, 80.)

tissa on eettisesti sensitiivinen kysymys monella tapaa. Käytännössä ensikoti oli äideille ja vauvoille (kuin) koti. Tämä liittyi osaltaan paitsi pitkiin kuntoutusjaksoihin myös ensikodin fyysisiin puitteisiin ja tilallisiin ratkaisuihin. Toisaalta osa äideistä oli ensikotiin tullessaan asunnottomia eikä kodiksi kutsuttua paikkaa ollut. Kodinomaisuuden yksityistä ja intiimiä vaikutelmaa rikkoi se, että ensikoti oli laitos ja henkilökuntaa oli aina paikalla. Samoin laitoksen tilat ja päivittäinen arki täytyi jakaa toisten ihmisten kanssa ja muodostaa suhteita, jotka eivät ole samalla tavoin emotionaalisesti ja biologisesti virittyneitä kuten perhesuhteet (Vanhala 2005, 227–228). Ensikodin päivittäinen arki toi toisella tavalla näkyviksi asiakkaiden haasteet, ristiriitaisuudet, vastoinkäymiset, onnistumiset, ilot, pettymykset ja kriisit kuin satunnaiset kohtaamiset poliklinikka- tai toimistoympäristöissä, joissa asiakas voi säädellymmin ottaa tietyn roolin tai keskittyä suoriutumaan tapaamisesta. Toisaalta myös työyhteisö altisti itsensä tutkijan "katseelle" ja läsnäololle toisella tavalla kuin irrallaan arjesta tapahtuva haastattelu.

Tutkijana "solahdin" yhteisön arkeen ja sen jäseneksi, mikä oli välttämätöntä, sillä muutoin aineistonkeruu ei olisi onnistunut. Samalla olin myös ulkopuolinen. Toisinaan koin, että läsnäoloni unohdettiin ja koin, että oli eettisesti velvoittavaa muistutella omasta olemassaolostaan. Ensikodissa päädyin myös todentamaan erimuotoista puuttumista ja epäsuorasti erilaisia juridisia päätöksentekotilanteita eikä näitä tilanteita voinut välttämättä ennakoida etukäteen; ensikodin arki tilanteineen tapahtui tässä ja nyt.

Tällaiselle kentälle pääseminen ja siellä aineiston keräämisen oikeutus on eettisesti latautunutta. Viralliset lupa- ja tutkimusetiikkaan liittyvät prosessit eivät yksistään riitä. Etnografinen tuntumani on, että työntekijöiden luottamuksen myötä avautuvat "ovet" koko laitokseen ja sen yhteisöön ja tämä heijastuu asiakkaiden asennoitumiseen ja kiinnostukseen. Aineistonkeruuni kohdistui työntekijöiden työn seuraamiseen, analysointiin ja jäsentämiseen etnografista metodia soveltaen. En koskaan lähestynyt äitejä, en esittänyt heille kysymyksiä tai haastatellut heitä. Vuorovaikutustilanteissa ja yhteisön arjessa minulle kertyi väistämättä äitejä koskevaa tietoa. Pyysin jokaiselta äidiltä erikseen henkilökohtaisen suostumuksen tutkijan läsnäoloon ja olin valmistautunut keskeyttämään aineistonkeruun milloin hyvänsä.

Suomalainen sosiaalityön tutkimus raskaus- ja vauva-ajan päihdekuntoutuksesta ja sen käytännöistä on vielä ohutta; oma asetelmani on toisenlainen kuin muiden Suomessa ensikotikuntoutusta tutkineiden psykologiaa ja lastenpsykiatriaa edustavien tutkijoiden (esim. Pajulo ym. 2011; Pajulo & Kalland 2013; Salo & Flykt 2024). Tutkimuskohteessani on kyse lastensuojelun ja päihdekuntoutuksen lähestymistapoja integroivasta työstä ja niiden rajapintakysymyksistä. Kuntoutukseen sisältyy psykoterapeuttisia elementtejä, jotka poikkeavat lastensuojelun hallinnollisjuridisista käytännöistä. Toisaalta yhteiskunnallisesti merkittävänä kysymyksenä voidaan pitää vanhempien päihdeongelmista aiheutuvia haittoja ja riskejä lapsille sekä niiden yhteyttä esimerkiksi lastensuojelun raskaimpiin interventioihin. Ajattelen, että on eettisesti velvoittavaa kohdistaa sosiaalityön tutkimusta tähän haastavaan teemaan: raskaus- ja vauva-ajan päihdekuntoutukseen, sen perusteisiin ja käytäntöihin.

En olisi voinut esimerkiksi haastatteluin tai kyselyin tavoittaa sitä, mitä käytännön päihdekuntoutus äitien ja vauvojen kanssa on sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden suhdeperustaisena vuorovaikutustyönä. Eettiset valintani tulevat esille myös siinä, miten tässä luvussa kuvaan ja kirjoitan ensikodista, sen arjesta ja tapahtumista, äideistä, vauvoista ja työntekijöistä ja millaisia käsitevalintoja teen. Tavoittelen, että tekstini on kannattelevaa ja kiinnipitävää myös eettisesti.

Rakenteissa ja suhteissa tapahtuvaa kannattelua ja kiinnipitoa

Siirryn seuraavaksi kuvaamaan kannattelevaa työotetta ja kiinnipitävää ympäristöä aiemmin esittämäni jäsennyksen pohjalta. Vaikka erottelen jäsennykseni mukaisesti tässä toisistaan laitoksen, yhteisön ja asiakassuhteen, ovat ne käytännössä toisiinsa liukuvia. Kokonaiskuvan esittämisen ja eri puolien näkyväksi tekemisen kannalta pidän kuitenkin tarkoituksenmukaisena kuvata kannattelua ja kiinnipitoa eri ulottuvuuksien kautta. Kannattelun toteuttaminen ja kiinnipitävän ympäristön luominen eivät kuitenkaan suju mutkattomasti, joten kuvaan eri ulottuvuuksien kohdalla myös niihin liittyviä haasteita. Toisaalta kaikki perheet ja asiakkaat eivät halua tulla kannatelluiksi, vaikka sitä tarjotaan (Ferguson ym. 2022, 214).

Laitosarki ja rakenteet rytmiä, vakautta ja turvaa tuottamassa

Laitos on paikallinen ympäristö ja fyysinen tila, jossa ensikotikuntoutus toteutuu (Karttunen 2019, 59). Ensikodissa laitos tuottaa keskeisen kuntoutuksen rakenteen, johon liittyviä elementtejä hyödynnetään yhteisökuntoutuksen toteuttamisessa. Laitos muodostaa tekemistä, tapahtumista ja arkea kehystävän toimintarakenteen (ks. Särkelä 2001, 48–49). Se ohjaa toimintaa ja olemista tavoitteelliseen suuntaan. Laitoksessa tapahtumilla on alku ja loppu ja arkeen liittyvällä säätelyllä, esimerkiksi yhteisesti sovitulla viikko-ohjelmalla, luodaan ennakoitavuutta ja turvallisuutta. Näin rakentuu osaltaan myös kannattelun handling – ulottuvuus.

Ensikodissa selkeän kannattelevan struktuurin tuottavat erilaiset laitoksen toimintaan liittyvät foorumit, joiden funktio on vahvasti sidottu myös yhteisökuntoutukseen. Tällaisia ovat esimerkiksi aamukokoukset ja yhteisökokoukset, joihin osallistuvat sekä henkilökunta että kaikki asiakkaat - myös vauvat, jolleivat ole nukkumassa. Päivittäisessä aamukokouksessa käydään läpi päivän ohjelma, hoidettavat yhteiset asiat (esimerkiksi kenellä on ruokavuoro tai kuka vie roskat), asiakaskohtaiset tapahtumat (esimerkiksi neuvolakäynnit, lääkäriajat tai kenelle on tulossa vieraita), henkilökunnan asiat (esimerkiksi yhteistyökokoukset, työnohjaukset) ja kuulostellaan edellisen yön sujumista ja alkavan päivän tunnelmia. Tällöin muodostuu ajallisia jatkumoja, rytmiä ja toistoja tukemaan nykyhetkeen kiinnittymistä ja vakautta, joka on korostuneen tärkeää silloin, kun äidillä on traumataustaa (Suokas-Cunliffe 2006).

Osana tätä arkista "mitä tänään tapahtuu, milloin, missä ja kenen kanssa" -keskustelua pystytään huomaamaan, onko äiti esimerkiksi muistanut miten suunnitella päivää vauvan näkökulmasta, jos on sovittuna neuvolakäynti tai onko äiti muistanut antaa ajankohtaiset hoito-ohjeet työntekijöille, jos vauva on jäämässä hoitoon.

Se vaan jätti sen vauvan (…) ei mitään ollu valmistellu tai tehny (…)

Kysyin sitte ihan suoraan, että hei miten olit ajatellut sitten vauvan syömisen, kun lähdette (…) kun siinä oli sitä ohjelmaa niin paljon.

Rytmien ja suunnitelmallisuuden, niihin ohjaamisen ja niistä kyselyn kautta kannatellaan sitä, että vauva tarpeineen pysyy äidin mielessä. Aamukokoukset tarjoavat tähän erinomaisen mahdollisuuden toistaa, mallintaa ja harjoitella sen yhteistä pohtimista, miltä arkiset asiat, tapahtumat ja suunnitelmat vauvan näkökulmasta näyttävät. Toisinaan äidit luisuvat tapahtumien virtaan, jossa asiat "vain tapahtuivat", mitään ei suunnitella tai ennakoida tai äidin on vaikea yhdistää näitä vauvan reagointiin, esimerkiksi väsähtämiseen tai itkuisuuteen. Jos itsellä ei ole ei nälkä, saattaa olla vaikea ymmärtää vauvan olevan nälkäinen.

Äidillä saattaa olla huomattavia vaikeuksia organisoida päivää siten, että siihen mahtuu neuvolakäynnistä huolimatta vauvan tarpeiden mukaan toteutuva ruokailu ja uni. Ja vaikka äitiä vahvasti kannatellaan ja tuetaan esimerkiksi omalle vauvalle soveltuvien toimintatapojen opettelussa, voi äidillä silti olla suuria vaikeuksia ymmärtää toiminnan ja muutoksen heijastuminen vauvaan.

Mont kertaa yritin kysyä, että mikä on muuttunut, muistatko mitä olet tehnyt toisin niin ei (…) Ei hän ei niin kun mitään tunnistanut eikä osannut sanoa.

Arjessa päivittäin toistuvat siirtymätilanteet osoittavat hyvin konkreettisesti sen, miten äiti tilanteissa toimii ja millaiseksi vuorovaikutus vauvan kanssa niissä muodostuu. Vanhempien puhe siitä, mitä ja miten he tekevät voi olla eri asia kuin toiminta käytännössä. Näissä tilanteissa voidaan tarjota välitöntä apua ja pohdiskelevaa ohjausta: "*Voisikohan auttaa, jos kokeilisi (…)".*

Laitoksen arjen rakenteet ja rutiinit mallintavat sitä, että tilanteet eivät päätyneet kaaokseen, vaan tapahtumilla on ajallinen ja toiminnallinen säädelty rakenne, jota myös kuvataan ääneen: *"No niin ja nyt päätän tämän yhteisökokouksen (…) mitäs meillä onkaan seuraavaksi (…)"* Samoin esimerkiksi aamulla herääminen, aamutoimet, päivän muut askareet, kuten ruokailut ja ulkoilut tai sovitut tapaamiset eivät ole riippuvaisia mielialasta, tunteista tai impulsiivisista ärsykkeistä.

Taru on antanut positiivisen seulan ja tästä on käyty keskustelua yhteisökokouksessa. Taru sanoo olevansa niin harmissaan, että haluaisi perua vauvansa

kuntoutusneuvola-ajan. Työntekijät kuitenkin kannustavat Tarua menemään ajalle, vaikka tuntuu vaikealta nyt ja he ottavat puheeksi sen, miten tärkeää tämä käynti, siihen liittyvä kehitysarviointi on vauvan kannalta.

Annika on ärsyyntynyt, kun sääntörikkomusten vuoksi kyläilyt Ensikotiin oli hänen osaltaan peruttu tänään. Hän ilmoitti, ettei sitten aio kyllä sitten "mitään ruokaa kenellekään laittaa" (eli ohi muiden ilmoitti, että ei hoida hänen vastuullaan olevaa ruokavuoroa; tutkijan täsmennys).

Sovituista asioista kiinni pitäminen ja rakenteiden pysyvyys kannattelee ja sitouttaa osaltaan kuntoutuksen tavoitteisiin, vie kohti niitä. Esimerkiksi Annikan kieltäytyminen hänelle kuuluneesta ja sovitusta ruokavuorosta havainnollistaa sitä, miten tunnekuohunta uhkaa viedä toimintaa ja tekemistä "ihan toisille raiteille", joka ei ole kuntoutumista tukevaa (myös Särkelä 2011, 53–55). Tällaisissa tilanteissa äidit voivat tarvita työntekijöiden tukea, esimerkiksi konkreettisesti valmistetaan ruoka äidin kanssa yhdessä. Toisaalta toisten äitien osoittama ymmärrys ja esimerkiksi mukaan tuleminen johonkin tilanteeseen voivat auttaa. Laitosolosuhteet ovat turvalliset ja vakaat myös siten, että turhautumista tai ärtymystä ei voi ratkaista totutulla tavalla, esimerkiksi päihteiden käytöllä. Sen sijaan tilanne on elettävä ja kohdattava läpi sellaisenaan – toisten ihmisten tukemana ja kannattelemana.

Rakenteet ja rytmisyys sekä tekemiseen sitoutuminen ovat korostuneen tärkeitä silloin, kun aikaisempaa elämää on sävyttänyt kaaos, erilaisten aikaan, paikkaan ja tapahtumiseen liittyvä sekoittuminen tai tietynlainen "hälinä", jossa esimerkiksi äidin omassa kehitysympäristössä ja –suhteissa ei ole ollut mahdollisuutta kokea vastavuoroisuutta suhteissa ja johdonmukaista tarpeisiin vastaamista eikä tapahtumiin liittyvä informaatiotulva ole jäsentynyt kokemuksen tasolla ehyellä tavalla (Kalland 2008, 20). Pelkästään päivärytmiin tottuminen ja asettautuminen voi olla haastavaa, jos elämä on ollut ajallisesti sekavaa ja elämän toiminnot ovat suuntautuneet päihteiden hankintaan, niiden käyttöön tai vieroitusoireiden välttelyyn (Karttunen 2019, 114, 256).

Ensikotiin hiljattain saapuneella Sarilla on menossa rauhoittumisjakso, jolloin äidin ei vielä edellytetä osallistuvan yhteisön rytmiin ja päiväohjelmiin

samalla tavoin kuin muiden vaan hän saa aikaa totutella ja asettautua: "Sari on yhä yläkerrassa nukkumassa, vaikka kello on jo yli kymmenen. Se ei yhtään jaksa, toi vaan Neean alas hoidettavaksi", toteaa kätilö Marika.

Äiti voi olla väsynyt ja kokea vauvan hoidon raskaana ja pyrkiä toistuvasti tuomaan vauvaa työntekijöiden hoidettavaksi. Kuntoutuksen alussa äidille tarjotaankin vahvaa tukea rytmiin pääsemisessä ja vauvan hoidossa. Vauvaa ei jätetä yksin tai mekaanisen hoivan varaan, jossa äiti ei jaksa, pysty tai vetäytyy. Kuvaisin käytettyä lähestymistapaa lempeäksi ja turvaa tuottavaksi kannatteluksi, joka on tavoitteellista ja tähtää äidin oman pystymisen ja jaksamisen tukemiseen; äiti ei voi loputtomasti jäädä rytmien ja päiväohjelman ulkopuolelle muiden ylläpitämän arjen ja vauvanhoidon varaan. Rytmin löytämiseen ja arkeen kiinnittymiseen tarjotaan konkreettista tukea ja ymmärrystä: "*Et ollaan armollisia, jos on vasta vähän aikaa…"*

Rytmisyys ja rakenteet tuovat rauhaa ja tilaa sille, että omaa päihdeongelmaa ja ylipäätään elämäntilannetta on mahdollista pysähtyä pohtimaan ja tutkimaan. Toisaalta vain ulkoisesti säädelty tapahtumien ja toimintojen rakenne ja rytmi eivät yksistään riitä. Asioiden sisäistäminen on oma prosessinsa, jota joskus pitkänkin laitoskuntoutuksen jälkeen sävyttää epävarmuus. Eräs äiti kuvaa tätä seuraavasti:

Että tuleeko sitä tehtyä asioita, mentyä ulos ja lähdettyä sitten kotoa, kun kukaan ei ole komentelemassa.

Toiminnan tasolle ulottuva, päihteettömyyttä tukevien asioiden ja toimintojen sisäistäminen, muuttuminen osin rutiineiksi toimii osaltaan puskurina impulsiivisen toiminnan aktivoitumiselle (Särkelä 2011, 56–58). Yllä oleva äidin lausahdus kuvaa sitä, miten omatoimisesti, itsestään ja luontevasti erilainen tekeminen, oleminen, lähteminen laitoksen ulkopuolisessa kontekstissa tuntuu epävarmalta. Sekä työntekijöiden että muiden äitien kannustus ja tuki ja näiden yhteinen ylläpito puuttuvat kotoa. "Komentelu" jäsentyy äidin kokemuksissa myönteisenä huolenpitona, kannatteluna. Kuntoutumisen jatkumon kannalta kriittinen kysymys onkin, kuka tai mikä kannattelee päihteetöntä arkea ja sitä kohti pyrkiviä asioita, suhteita ja toimintoja laitoksen ulkopuolella.

Yhteisö kannattelijana

Kiteytetysti määriteltynä yhteisökuntoutus tarkoittaa ”koko yhteisön tietoista käyttämistä hoidollisten, kuntoutuksellisten ja kasvatuksellisten tavoitteiden toteuttamiseen” (Murto 1997, 13). Arja Ruisniemi on luonnehtinut yhteisön olevan ”yksilöä varten ja sen tehtävänä on olla yksilöllisen muutoksen resurssi” (Ruisniemi 2006, 12). Yhteisöä hyödynnetään yksilöllisen muutoksen toteuttamiseen. Vuorovaikutuksellisena ympäristönä yhteisö on paikka ja tila, jossa asioita, ongelmia ja tilanteita määritellään ja tulkitaan uudelleen (Ruisniemi 2006, 35). Yhteisö tarjoaa äideille mahdollisuuden oppia toisten ajattelusta, toiminnasta ja tunteiden käytöstä.

Yhteisön toimivuus ja kannattelevan verkon muodostuminen edellyttää sopimista ja sitoutumista erilaisiin kaikkia koskeviin käytäntöihin. Yhteisössä käydään toistuvasti erilaisia neuvotteluja, joissa sovitaan ja sovitellaan yhteistä elämää yhteen – alkaen siitä, missä voi tupakoida, miten jaetaan siivousvuorot, kenen vuoro olikaan tyhjentää vaipparoskis ja mitä tehdään, jos joku ei sitoudu sopimuksiin.

> *Aamupalaverissa keskustellaan kauppatilauksien osalta siitä, miten paljon jogurttia syödään (kun se on koko ajan lopussa) ja miksi jatkuvasti avataan uusi leikkelepaketti, vaikka edellinen on vielä kesken. Päätetään, että jokainen ilmoittaa kauppavastuussa olevalle, paljonko syö jogurttia ja todetaan, “et periaate on, että yksi (leikkele)paketti auki kerrallaan et se syödään loppuun. Ja jokainen kattoo, mikä paketti on auki eikä avaa uutta”.*

Jogurtti- ja leikkelekeskustelu voi ulkopuolisen silmin vaikuttaa hämmentävältä, kun kyse on lastensuojelullisesti orientoituneesta päihdekuntoutuksesta: että eikö tärkeämpiäkin asioita olisi selvitettävänä ja käsiteltävänä? Yhteisökuntoutuksen idea ei ole laitokseen rajoittuva “sääntökirjaelämä” vaan se, että yhteisö tukee sekä yksilöllistä kuntoutumista että myös yhteisöön, yhteiskuntaan kiinnittymistä ja liittymistä. Se edellyttää sen opettelua, miten ollaan toisten kanssa, miten pystytään sopimaan ja neuvottelemaan eri asioista toisia kunnioittaen eikä esimerkiksi turvauduta asiattomaan kielenkäyttöön tai uhitteluun erimielisyystilanteissa. Laajempaa liittymistä, kiinnittymistä ja yhteisöllistä

olemista suhteissa on sitoutumisen, vastuullisuuden osoittaminen ja harjoittelu sekä erilaisten roolien ja tehtävien ottaminen yhteisössä vuorollaan – silloinkin, kun ei jaksaisi, huvittaisi tai kiinnostaisi. Kysymykseen ”onko mun pakko”, on yhteisöllinen vastaus: ei – jos ei mitään halua saavuttaa ja tavoitella omassa kuntoutumisessa (Särkelä 2001, 146).

Keskeinen yhteisökuntoutuksen toiminnallinen periaate liittyy yhteisökokoukseen, joka on yhteisön päätöksenteon ja rakenteen ylläpidon foorumi. Kuka hyvänsä voi tuoda yhteisön käsiteltäväksi ja päätettäväksi asioita, kokouksia varten laaditaan kaikkien nähtävillä olevat esityslistat ja pöytäkirjat. Yhteisökokous jäsentyy päihteettömään, kuntoutusta tukevan toiminnan kannattelijana. Yhteisön tehtäviin kuuluu sen pohtiminen ja konkreettisten ehdotusten tekeminen siitä, miten yhteisö voisi tukea yksittäisiä äitejä heidän tavoitteissaan.

Toinen keskeinen toiminnallinen lähtökohta liittyy vertaistukeen, jota tarjoavat sekä erilaiset arkiset kohtaamiset että tilanteet, joissa äidit kannustavat ja osoittavat ymmärrystä toisilleen. Vertaistukea käytetään tietoisesti osana erilaisia kuntouttavia ryhmiä, joissa äidit asettavat ja arvioivat omia tavoitteitaan tai joissa käsitellään äitien elämäntilanteen ja kuntoutumisen kannalta keskeisiä teemoja, esimerkiksi retkahdusta, väkivaltaa, äitiyttä tai parisuhdetta. Äitien keskinäistä ja toisaalta vauvoihin liittyvää kannattelua kuvaa osaltaan se, miten joskus toisen äidin vauvalle on mahdollista osoittaa huomiota ja tarjota suoraa hoitoapua, vaikka oman vauvan kanssa voi olla vaikeaa (myös Törrönen 2003, 234).

Yhteisön kannattelukyky perustuu keskeisesti luottamukseen, avoimuuteen ja rehellisyyteen; muutoin emotionaalisesti, moraalisesti ja kognitiivisesti korjaavia kokemuksia on vaikea synnyttää (Hyytinen 2008, 100–101). Näillä viitataan siihen päinvastaiseen kokemushorisonttiin, joka rakentuu siitä, kun päihdemaailmassa sallitut petokset, valehtelu, fyysisten ja psyykkisen koskemattomuuden loukkaukset eivät enää ole mahdollisia yhteisössä. Ne alkavat häiritä eikä aikaisempaa toimintatapaa voi jatkaa. Silloin esimerkiksi asiakas ei vaikene myöskään toisten tekemistä sellaisista asioista tai teoista, jotka kuuluvat päihdemaailmaan ja ovat ristiriidassa yhteisön toimintaperiaatteiden kanssa:

Ensikodissa vauvansa kanssa oleva Riina on kertonut kauppamatkalla Satulle (työntekijä), että Jonna (asiakkaana oleva äiti) jakelee muille äideille

"pameja" ja peittää käytön seulassa juomalla sitruunamehutiivistettä. Työntekijät keskustelevat asiasta ja pohtivat omia havaintojaan: "Jonnan pupillienkin koko on vaihdellut…ja eikö Maarit sanonu, että sillä on ollu jotenkin outoa käytöstä (…) et miten se sitä lastakin oli syöttäny", pohtii Anna (työntekijä). Lopputulemana työntekijät päätyvät siihen, että asia otetaan nyt heti esille Jonnan kanssa. Jonnalta pyydettiin (pika)seula, joka osoittautui positiiviseksi. Myöhemmin yhteisökokouksessa Jonna perusteli bentsodiatsepiinien hankintaa ja käyttöä ohi reseptin sillä, että hänelle ei ollut suostuttu niitä kirjoittamaan ja että nimenomaan oman vauvan hoidon ja turvallisuuden takia hän niitä tarvitsisi.

Jonnan tilanteen esimerkki kuvaa osaltaan sitä, miten haurasta päihteettömyys toisinaan voi olla. Jonnan kannalta merkityksellisenä tässä tilanteessa voidaan pitää sitä ymmärrystä ja vertaistukea, jota hänelle osoitetaan toisten äitien toimesta: "*Se on tosi hankala ottaa puheeksi, ku jos on jo pitkään käyttäny kiellettyjä lääkkeitä"*. Toinen äiti haluaa osoittaa tunnistavansa sen vaikeuden, mitä erilaisten asioiden oma-aloitteiseen käsittelyyn ja puheeksi ottamiseen liittyy myös ensikodin kaltaisessa yhteisössä, jossa tukea on lähtökohtaisesti saatavilla koko ajan, vuorokauden ajasta riippumatta.

Kannattelua asiakassuhteessa

Asiakassuhteen tasolla kannattelu ja kiinnipitävä ympäristö jäsentyvät vuorovaikutuksellisena tilana, jossa ihminen voi kehittyä suhteessa toisiin ja itseensä (Fletcher 2014, 98). Ensikodin päihdekuntoutuksessa työntekijöiden tehtävänä on tarjota kannattelua, korjaavaa suhdetta äidille ja sen myötä auttaa äitiä luomaan suhdetta vauvaansa. Äidin suhdetta vauvaan aletaan tukea jo raskausaikana. Tämä on korostuneen tärkeää silloin, kun äidin mielikuvat syntyvästä vauvasta ovat olemattomia, jäsentymättömiä tai äiti liittää vauvaan kielteisiä mielikuvia.

Suvi piirtää syntyvän vauvansa kuvaa. Hän puhuu paljon väkivallasta, mies kuristanut. Suvi sanoo tuntevansa vihaa vauvaa kohtaan: "se on voimakasta", hän toteaa. Suvi sanoo vauvan estävän työnteon ja matkustelun.

Miettii jaksaako vauvan kanssa ja entä jos tekee jotain vauvalle ja viha vain kasvaa suureksi.

Tilanteessa työntekijä tarttuu rohkeasti Suvin puheisiin ja ehdottaa, että "*jos kirjoittaisit kirjeen vauvalle ja ompulle (omahoitaja), että mistä kaikesta haluaisit puhua, mitä mietit…"* Tarkoituksena on työstää kirjettä ja sen ajatuksia Suvin kanssa. "*Se hyötyy varmaan paljon, kun on niin valmis puhumaan ja käsittelemään asioita. Et se sanoo suoraan, et vihaa sitä vauvaa ja toivoo itse pitkää jaksoa täällä.",* pohti tilanteessa ollut työntekijä minulle myöhemmin. Työntekijä ei kavahtanut, pyrkinyt selittelemään tai lieventämään Suvin suoraa puhetta, vaan näki potentiaalin, mahdollisuuden ja toivon päästä eteenpäin. Episodi kuvaa hyvin konkreettisesti sitä, miten herkkien, vaativien ja vakavien, jopa pienen vauvan turvallisuutta koskevien kysymysten äärellä äidin ja vauvan suhteen kannattelutyössä ollaan. Työskentelyn kannalta keskeinen kysymys on, miten ja missä määrin raskausajan mielikuvat välittyvät äidin ja vauvan väliseen vuorovaikutussuhteeseen, sen laatuun tai äidin toimintaan vanhempana (esim. Broden 2008; Dayton ym. 2010) ja miten niihin tartutaan.

Toisinaan äidin kannattelu on hetki hetkeltä tapahtuvaa, jolloin pyritään pääsemään seuraavan päivän puolelle, jotta äiti ei esimerkiksi raskaana ollessa keskeytä hoitoa ja palaa väkivaltaiseen suhteeseen ja käyttämään päihteitä.

Työntekijä kuvaa henkilökunnan raportilla Paulan tilannetta: "Et ensin Paula mietti maanantaita, että miten päästään siitä tiistaihin…Yritetään keksiä tekemistä ja jos nyt rentouttava niskahieronta. Se on ihan kasassa ja tuijottaa lattiaan. Rahaa tulee perjantaina, lähteekö se silloin sitte…Viikonlopusta tulee vaikea…Et pienten askelten kautta voittoon!"

Kannattelua ja myönteistä suhdetta rakennetaan myös siten, että työntekijät eri tilanteissa ihastelevat vauvaa ääneen ("*Voi kun sä olet niin ihana!"*) ja toimivat vauvan "äänenä": "*Et miltäköhän Liisasta se tuntuu jos.…* Tällaisella kommentoivalla puheella ja ääneen ajattelulla työntekijät mallinsivat äideille vauvan kokemusmaailman tavoittamista erilaisiin arkisiin tilanteisiin. Myös äitejä rohkaistaan tähän esimerkiksi, kun katsotaan yhdessä äitivauva -pareista otettuja videoita: "*Mitähän se Heidi*

tuossa mahtoi miettiä….Mitä ajattelet, tykkäsikö Heidi tuosta…".

Toisinaan äidin ja vauvan suhde herättää kysymyksiä puuttumisen tarpeesta esimerkiksi tilanteissa, jos näyttäisi tapahtuvan vääristymää esimerkiksi sen osalta, kumpi kannattelekaan ja kumpaa:

Nellin on vaikea jättää vauvaansa työntekijöiden hoitoon ja haluaa olla tiivisti vauvansa kanssa vain kaksistaan. Nelli ei halua tulla yhtään muiden seuraan ja sulkeutuu omaan huoneeseen. Käy ilmi, että Nelli saattaa herätellä vauvan kesken unien noin vain. Työntekijät pohtivat: "Pitääkö Eevi (vauva) Nellin realiteeteissa ja et kärsiikö Nelli siksi niin paljo niistä erotilanteista" ja: "On se kamalaa, jos lapsen täytyy pitää äiti järjissään", toteaa kätilö Saila. Lääkäri oli esittänyt epäilyksen psykoottisuudesta, mistä Nelli oli loukkaantunut.

Jos äiti vetäytyy kontaktista ja vauvan hoidosta, on työntekijöiden tehtävänä tarjoa hoivaa, huolenpitoa ja kannattelevaa vuorovaikutusta vauvalle.

Olohuoneessa aamupalaverissa Jutta istahtaa yksin sohvalle perimmäiseen nurkkaan. Roosa –vauva on Sirpan (ohjaaja) sylissä ja Jutta katselee sivusta. "Katso - kukas se sieltä kurkkii äitiä!", juttelee Sinikka (sosiaalityöntekijä). Työntekijät ovat aiemmin kertoneet, että Jutta ei oma-aloitteisesti kysele Roosan voinnista tai mistään eikä tee elettäkään hoitaakseen itse Roosaa, on passiivinen, apaattinen, omissa oloissaan.

"Et se on ihan turvallisuuskysymys, et me sitte hoidetaan vauvaa."

Henkilökunnan läsnäolo ympäri vuorokauden mahdollistaa toisaalta tilanteiden rauhallisen seuraamisen, kohdistetun havainnoinnin, äitien ja vauvojen suoran tukemisen sekä välittömän puuttumisen. Vetäytyvää äitiä yritetään houkutella vuorovaikutukseen vauvan kanssa ja "esitellään" paria toisilleen: "*Katos kun Leevikin täällä ihmettelee, että mites se äiti…"* Laitosolosuhteet tuovat esille äitien vaikeudet hahmottaa vauvan kehityksellisiä tarpeita, vauvan tarvitsevuuteen liittyvän kärsimättömyyden ja ärtymyksen: vauvan esimerkiksi koettaan tahallaan häiritsevän tai keskeyttävän television katselun itkullaan ja nälällään, pientä

taaperoa nimitellään ällöttäväksi tai syöttötuolissa istuvalle vuoden ikäiselle lapselle tiuskitaan: "*Syö ite, anna mun syödä rauhassa!"*, kun lapsi ojentaa lusikkaa ja työntekijä vieressä vielä auttaa lapsen tarpeiden sanoittamisessa: "*Aava niin haluaisi, että syötä äiti minua, syötä!"*.

Äidille myös annetaan suoraa positiivista palautetta, kun hän pystyy tunnistamaan ja sanallistamaan asioita vauvan näkökulmasta. Samoin ohjausta ja suhteen vahvistamista tehdään äidiltä kysellen ja kannustaen, ei suoraan ohi tietäen ja neuvoen:

Käydään läpi Aliisan aikaisempia tavoitteita ja uusia, jotka liittyvät Sakun unirytmiin. *"Onko sulla jotain ajatusta nyt siitä rytmistä…et miten se aamusta lähtis? kyselee Elisa (ohjaaja)"* Aliisa on toivonut saavansa rytmiä Sakulle, kun *"herra niin huonosti nukkuu"*. Aliisa kuvaa Sakun lyhyitä, toistuvia unijaksoja. Keskustelua siitä miten rytmitystä voisi auttaa. Elisa kyselee ja kuulostelee Aliisan omia ajatuksia ja arvioita. Aliisa saa positiivista palautetta suunnitelmastaan: *"kuulostaa kyllä hyvältä"*, toteaa Elisa.

Kannatteluun pyrkivän työn tukena käytetään yhteisön arkisten tilanteiden ohella kohdennetusti äitivauva -tuokioita sekä äidin ja työntekijän omahoitajatyöskentelyä. Näissä työskentelyä pystytään kohdentamaan yksilöllisesti. Äitien ja vauvojen vuorovaikutustilanteita myös videoidaan säännöllisesti, esimerkiksi syöttämistä, pukemista, leikkiä tai kylvettämistä. Niitä katsotaan henkilökunnan video-ohjauksissa, työnohjauksissa sekä äidin ja omatyöntekijän tapaamisissa.

Yhteinen videon katsominen mahdollistaa äidille vauvan näkemisen toisin ja toisaalta sen, miten itse myös osasi, onnistui ja pystyi. Videoiden analysoinnissa keskeistä on tutkia sitä, millaista vauvalla suhteessa ja tilanteessa on. Toisinaan videoille tallentuneet tilanteet olivat vakavia, huolta ja erilaisia kysymyksiä herättäviä: pientä lasta saatettiin syöttää lähes pakolla, vaikka tämä itki, yritti kääntää päätään pois, sylki ruokaa tai äiti ei pysty reagoimaan sensitiivisesti hätääntyneesti itkevään ja jännittyneeseen vauvaan, on kovakourainen ja mykkä tai erään videon katsomisen jälkeen kokenut psykoterapeutti ja psykologi esittää epäilyksen äidin kokeneen itse seksuaalista väkivaltaa; tämä osoittautui paikkansa pitäväksi tulkinnaksi, kun asiaa lähdettiin selvittämään äidin kanssa.

Arki, yhteiset kotiaskareet, ruokailut ja olohuoneen aamupalaverit, äidin ja vauvan yhdessäolon ja siirtymien seuraaminen, videot, keskustelu- ja toimintatuokiot – kaikki ne tuottavat jatkuvasti aineksia ja

tietoa äidin ja vauvan suhteesta ja mahdollistavat hyvin konkreettisen ja tavoitteellisen työskentelyn. Kannattelu eri tilanteissa edellyttää työntekijöiltä tarkkaa havainnointikykyä, kärsivällisyyttä ja hyvin tietoista oman olemisen ja vuorovaikutuksen säätelyä. Kannattelutyötä suhteissa tehdään myös kuntoutuksen handling -ulottuvuuteen kuuluvan tekemisen ja toiminnallisuuden kautta.

Kävelemme kauppaan ja matkalla Lotta (asiakas) alkaa puhua siitä, miten vauvojen itku häiritsee häntä toisinaan eikä hän kestä kuulla sitä. Tanja (ohjaaja) kuuntelee ja selittää Lotalle "miten niillä itkuilla on tärkeä merkitys, et ne kertoo, mitä vauva tarvitsee, viestii…..

Sanni (ohjaaja) alkaa kuoria keittiössä vihanneksia. Siru (asiakas) tulee myös keittiöön ja toteaa:"alan sulle kaveriksi kuorimaan". Juttelevat samalla. Sanni kyselee Sirulta, miten eilinen puhelu Joonakselle (puoliso) meni.

Tekemisen lomassa tapahtuu paljon: voidaan havainnoida, kuunnella, keskustella ja ohjata pohtimaan ratkaisuja. Jos tilanne alkaa ahdistaa äitiä liikaa, voidaan keskustelu siirtää siihen, mitä ollaan yhdessä tekemässä ja hakea kiintopistettä nykyhetkeen ilman äidin riskiä luisumisesta hallitsemattomiin olotiloihin, joissa esimerkiksi vauvan itkua ei enää kuule. Toiminta mahdollistaa etäisyyden säätelyn työntekijöiden ja asiakkaiden välillä. (myös Törrönen 2003.)

Työntekijöiden ja äitien välisissä suhteissa työntekijöiden rooliin kuuluu toisinaan myös olla winnicottilaisittain "paha objekti", johon äidit heijastavat kielteisiä tunteitaan ja kokemuksiaan. Tällöin työntekijöitä esimerkiksi nimitellään sanoilla "*maho lehmä", "huuhkaja"* tai "*psykopaatti"*. Äidin ilmaisemaa vihaa ja kaunaa nimittelyn muodossa voidaan lähestyä siitä näkökulmasta, missä määrin ne kenties ovat heijastumia siitä, miten on itse tullut kohdelluksi aikaisemmissa ihmissuhteissa (ks. myös Granfelt 2005, 248–249). Erityisesti niissä tilanteissa, joissa äiti huutaa, tiuskii tai on avoimen kiihtynyt, korostuu työntekijöiden rauhallisuus vuorovaikutuksessa sekä kehollisessa ilmaisussa, että sanoissa, äänensävyssä ja rytmissä. Äitejä myös suoraan rauhoitellaan ("*Hei, nyt ihan rauhassa…*») ja heidän kokemustaan pyritään ymmärtämään. Samoin näissä tilanteissa esimerkiksi äitiä ohjataan olemaan

tekemättä hätiköityä ratkaisua hoidon keskeyttämisestä : "*Et jos vaikka nyt huomiseen mietit…"* Rauhallisuus ja kokemuksen validointi heijastavat pyrkimyksiä pitää tilanne koostuneena. Äitiä ei myöskään hylätä tai torjuta, vaan "pahaa objektia" edustava työntekijä pysyy rinnalla ja on sensitiivisellä tavalla aloitteellinen vuorovaikutuksessa.

Kun kannattelu horjuu

Yhteisön kannattelukyky voi kuitenkin horjua, jos esimerkiksi asiakkaiden keskinäisiin suhteisiin tulee voimakkaita jännitteitä tai syntyy ristiriitatilanteita, joita ei jostain syystä päästä tai pystytä purkamaan rakentavalla tavalla. Täsmällisiä syitä näille voi toisinaan olla vaikea paikantaa. Joskus esimerkiksi "vanhat kuviot" ja ihmissuhteet aikaisemmasta elämästä pulpahtavat esille. Toisaalta yhteisössä eläminen ja oleminen on monella tavoin vaativaa. Lähtökohtaisesti laitoskuntoutus edellyttää kykyä sietää ja käsitellä kielteisiä tunteita, jotka osaltaan liittyvät strukturoituun hoitoympäristöön ja siihen sopeutumiseen (Daughters ym. 2005). Kuvaan seuraavassa tätä toista puolta: kun yhteisön kannattelevat kudelmat ja kiinnipitävä ympäristö uhkaavat horjua. Tämä on yksi yhteisöllisen päihdekuntoutuksen haasteita ja se osoittaa kannattelun tai siihen tulevien säröjen läpäisevän laitossysteemin kaikkia tasoja.

Periaatteessa yhteisökuntoutuksen tietyt elementit, kuten yhteisökokous, ovat keskeisiä foorumeita yhteisön normeja, sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja ilmapiiriä tukevien rakenteiden ylläpidon näkökulmasta. Nämä vahvistavat yhteisön kykyä säädellä ja kannatella. Toisinaan yhteisön kannattelukyvylle haasteen muodostaa yksittäisen äidin haastava, ennakoimaton ja jatkuvasti ailahteleva käyttäytyminen. Tällöin äiti esimerkiksi eristäytyy, protestoi hiljaisesti (vaikenemalla) myös yhteisökokouksissa, pyrkii saamaan "omat säännöt" ja erivapauksia vaativalla käytöksellä tai muuttaa jatkuvasti näkemyksiään. Näissä tilanteissa äiti esimerkiksi saattaa pyytää omia sukulaisiaan ja asianajajaa olemaan tiivisti yhteydessä ensikotiin "joka ikisestä risauksesta" vetäytyen itse taustalle.

Anni (asiakas): "Soitan asianajajalle! Te ette haluu mulle hyvää oloa…mun

parasta!". Kätilö Saara antaa Annille lääkeohjeen mukaisen annostuksen, mutta Anni on tyytymätön. Tilanne jatkuu siten, että asianajaja soittaa ensikotiin. Saara (kätilö) puhuu tämän kanssa, vetoaa lääkeohjeisiin ja omaan ammatilliseen osaamiseen ja arvioon. Toinen kätilö Jaana toteaa, että "viikonloppuna kahakka tullu hiilitableteista, että paljonko niitä voi ottaa…"

Yllä kuvattu episodi avaa yhden pienen kuvakulman tilanteeseen, jossa ensikodin asiakkaana oleva Anni kyseenalaistaa toistuvasti eri tilanteissa ensikodin käytäntöjä ja työntekijöiden toimintaa. Työntekijät tulkitsevat Annin kokevan, että he haluavat hänelle pahaa ja tekevät tahallaan asiat hankaliksi. Anni ei vain itse suoraan kyseenalaista ensikodin käytäntöjä tai työntekijöiden näkemyksiä, vaan vetoaa vuoroin asianajajan ja vuoroin äidin soittavan, jos asiat eivät Annin näkökulmasta suju toivotulla tavalla. Anni muun muassa toistelee, miten asianajaja on neuvonut häntä, ettei pidä antaa henkilökunnan hoitaa hänen vauvaansa ja on kyseenalaistanut ensikodin kuntoutuksen. Annin näkemys on että "*tää on hulluille tarkoitettu paikka!"*. Hän kiertelee muistuttelemassa työntekijöitä siitä, että "*te teette täällä laittomuuksia"*.

Lopputulemana on tilanne, jossa työntekijät kokevat olevansa selontekovelvollisia pienimmistäkin arjen yksityiskohdista ja käytännöistä täysin ensikodin ulkopuolisille ihmisille. Asianajaja ohjeineen ja vaatimuksineen sekä Anni äiti kannanottoineen tulivat osaksi yhteisön arkea. Työntekijöille tilanne on kuormittava ja ilmapiiri työyhteisössä kiristyy paineistetun tunnelman myötä. On vaikea keskittyä perustehtävään, suhdeperustaiseen, kuntouttavaan vuorovaikutustyöskentelyyn, äidin ja vauvan suhteen tukemiseen ja yhteisön vakauttavaan ylläpitoon ja arkeen, jos pitää antaa selontekoja käsikauppalääkkeitä koskevista määräysohjeista tai päivittäisiä ruokalistoja myöten.

Psyykkisesti ja emotionaalisesti kuormittavaa tässä ei ole suora koettu aggressio tai sen uhka vaan paljon hienovaraisempi painostuksen ja ammatillisen osaamisen kyseenalaistamisen tunne, joka työntekijöille muodostuu äidin jatkuvasti vaihtuvista näkemyksistä ja vaatimuksista. Näitä vahvistavat edelleen sukulaisten ja asianajajan jatkuvat yhteydenotot. Ammatillisuuden kannalta tällaisissa tilanteissa merkityksellistä on työntekijöiden kyky tiedostaa ja säädellä omaa olemistaan ja

reaktioitaan. Yksi ammatillisuuden kipukohta on, miten tasapainoilu rationaalisen, observoivan minän ja tuntevan, irrationaalisen minän välillä onnistuu, sillä kumpikin puoli on osa työntekijän persoonallisuutta (Luostarinen 2008, 56–57).

Työntekijöiden tulisi kyetä kannattelemaan Annia ja tämän vauvaa sekä käsitellä Annin kokemaa epäluottamusta, uhkaa ja subjektiivista tunnetta työntekijöiden pahasta tahdosta. Tämän kokemuksen äärelle pääseminen ja yhdessä tutkiminen Annin kanssa voisi avata vuorovaikutuksessa ja olemisessa nyt ilmenevää haastavuutta, joka valui yhteisön kudelmiin, rakenteisiin ja suhteisiin. Ensikodin johtaja Helena pohtii: "*Miten voimme auttaa Annia ja Enniä (vauvaa) tässä nyt….Emme voi heittää Annia ulos, hän tarvitsee hoitoa"*. Keskeinen ristiriita rakentuu siitä, että Annin käytös vie tilaa huomattavasti muilta asioilta ja äideiltä, jotka yhtä lailla tarvitsivat kannattelua ja vakauttavaan työskentelyyn pystyviä työntekijöitä kuten Anni itsekin. Myös muut äidit tulevat levottomiksi ja alkavat puhua lähtemisestä, "*jos jotain ei tapahdu"* ja viittasivat tällä Annin ailahtelevaan käyttäytymiseen. Anni saa myös suoran palautteen toiselta äidiltä ruokapöydässä:

> *Teet ittestäs tosi pellen täällä! Ei jumalauta! Minäkin kohta soitan asianajajalle, et pääsen täältä hullujen huoneelta pois!….Aikuinen nainen eikä asioitaan osaa hoitaa!*

Annin toimintaa haastanut toinen äiti on selvästi ärsyyntynyt Annin käytöksestä, erityisesti lääkkeitä ja ruokaa koskevasta valituksesta ja piti Annia lapsellisena uhittelijana. Tämä äiti ei todellisuudessa ollut soittamassa asianajajalle eikä kenellekään muullekaan, vaan on ilmeisen kyllästynyt tilanteeseen, jossa Annin mieliala ja äkillisesti vaihtuvat vaatimukset alkavat säädellä yhteisön arkea, toimintaa ja vuorovaikutusta. Viittaus "hullujen huoneeseen" kertoo tunnelmasta ja dynamiikasta, joka yhteisössä vallitsi sillä hetkellä.

Kannattelua ja kiinnipitävää ympäristöä tilanteessa tarvitsevat kaikki äidit ja heidän vauvansa. Samalla kuntoutuksen ammatilliseksi ja eettiseksi haasteeksi muodostuu tasapainoilu asiakkaiden ristiriitaisten tarpeiden ja toiveiden välillä. Anni ajautuu tässä muiden äitien muodostaman porukan ulkopuolelle, erilleen. Se tuo oman särönsä yhteisön muodos-

tamaan kannattelevaan kudelmaan ja heikensi mahdollisuuksia hyödyntää yhteisöä kuntoutuksen välineenä ja muutostyön tukena.

Yhteisön tehtävänä on kannatella myös kaikkea sitä äitien elämässä kerrostuneena olevaa sietämätöntä, jolle ei ole aina sanoja, mutta joka puskee läpi pintaan. Päävastuu kannattelun jatkuvuudesta asettautuu työntekijöille, jotka kuitenkin alkavat ilmaista väsymystään, ahdistustaan ja puhua sairaslomista. Työyhteisön kannattelukyvyn tueksi tulee tässä ensikodin johtaja Helena, joka kyseli ja pohti, "*mitä te työntekijöinä tässä kohden tarvitsette…millaista tukea…miten voitte asettaa rajoja…"* Ensikodin ulkopuolisten yhteydenottojen läpitunkevuutta arkeen pyritään säätelemään ohjaamalla Helenalle kaikki Annin sukulaisten ja asianajajan puhelut. Keskustelussa päädytään myös järjestämään yövuoroon työpari "yökölle". Työntekijöiden kannattelun näkökulmasta keskeistä on Helenan taito pysähtyä pohtimaan työryhmän kanssa sitä, mikä lisäisi työntekijöiden turvallisuuden tunnetta, miten säilyttää myötätuntoinen asenne suhteessa Anniin, mitä Enni tarvitsee ja mikä on Annin ja hänen vauvansa kuntoutuksessa mahdollista tällä hetkellä. Ärtymyksen ja väsymyksen ohella työryhmä ilmaisee myös myötätuntoa Annia kohtaan ja tunnistaa oman valta-asemansa: "*Et helppohan meidän on siinä istua. Meil on aina se valta ja voima….Anni on kuitenkin niin yksin…"*

Kuvatun kaltaisessa tilanteessa työyhteisön toimivuuden ja kuntoutuksen hoidollisuuden varmistamisen kannalta keskeistä on työyhteisön kyky tunnistaa tilanteet, joissa asiakkaiden ongelmat oireet ja toimintatavat alkavat valua osaksi sen omaa dynamiikkaa ja toimintaa (Antikainen 2008, 184–185). Analysoimani esimerkki havainnollistaa, miten yksittäisen asiakkaan tilanteeseen liittyvä kaaos, ennakoimattomuus ja jännitteet kietoutuvat osaksi koko laitoksen ja sen yhteisön toimintaa, rakenteita ja vuorovaikutusta horjuttaen yhteisöllistä kannattelua.

Kiinnipitävän ympäristön ja kannattelun tarve eivät rajaudu vain asiakkaisiin vaan myös työntekijät tarvitsevat sitä. Rakenteet suojaavat myös työntekijöitä ja mahdollistavat reflektion. Työryhmän kannattelun ja asiakkaiden kokemusten "säilömiskyvyn" näkökulmasta aivan keskeinen elementti liittyy johtamisen vakauteen ja kykyyn tuottaa jatkuvuutta (Mander 2003, 85). Toisaalta yhteisöhoito myös "kutsuu" esille yksilöiden problematiikkaa – niin asiakkaissa kuin työntekijöissäkin ja parhaimmillaan esille nousevan materiaalin yhteinen tutkiminen ja

ihmettely on kuntouttavaa (myös Karttunen 2019, 127). Sen edellytyksenä kuitenkin on, että kannattelu ja kiinnipitävä ympäristö eivät hajoa ja päästä asiakkaita ja työntekijöitä, ketään yhteisöön kuuluvaa, putoamisen tilaan.

Lopuksi

Olen tässä luvussa tarkastellut äitien ja vauvojen päihdekuntoutusta kannattelevan ja kiinnipitävän ympäristön näkökulmasta hyödyntäen Donald W. Winnicottin teorisointia. Yhteisökuntoutus on tässä sekä kuntoutuksen rakenne että tietoinen menetelmä, joka sisältää tuen, huolenpidon ja kontrollin elementit yhtä aikaa. Kannattelu on vuorovaikutuksellista olemista, työntekijän taitoja luoda sellaista suhdetta, jossa asiakkaan on mahdollista kokea hyväksyntää ihmisenä, saada korjaavia kokemuksia, ymmärtää omia aikaisempia suhdekokemuksia ja nähdä itsensä arvokkaana. Kohtaamisen tason lisäksi se on hyvin konkreettista tekemistä ja toimintaa, joka on sensitiivisesti virittynyt asiakkaan yksilöllisestä tilanteesta lähteväksi. Se sisältää selkeät ja johdonmukaiset rajat ja säädeltyjä käytäntöjä, jotka tuottavat turvallisuutta ja vakautta. Näin on mahdollista synnyttää kuntouttava, kiinnipitävä ympäristö, joka on paitsi joustava, myös ennakoitava ja pysyvä siten, että se ei päästä asiakkaita ja työntekijöitä putoamisen tilaan tai toista aikaisempaa kaaosta, impulsiivisuutta ja vahingoittumista. Kannatteleva ja kiinnipitävä ympäristö suojelee myös vauvoja.

Havainnoimani tilanteet herättelivät usein pohtimaan, miten arki, tekeminen, vuorovaikutus ja toteutuvat kotona vauvan näkökulmasta, kun kukaan ei ole puuttumassa, kontrolloimassa eikä toisaalta tukemassa, tilanteissa, joissa äiti ei pysty, kestä, jaksa, osaa tai vetäytyy kontaktista. Kontrolli särähtää ikävästi korvaan, eikä se oikein sovi nykykeskusteluun vanhemmuudesta ja sen tukemisesta. On kuitenkin perhetilanteita, joiden arkea ja vuorovaikutusta läpäisevät vanhempien vakava päihdeongelma, siihen kietoutuvat muut ongelmat ja kuormitustekijät tavalla, joiden sivuuttaminen, poisselittäminen tai ns. optimismin sääntöön tukeutuminen (ks. Forsberg 2004, 87) ovat riski pienen vauvan kasvulle ja kehitykselle. Riittävää ei ole, että äidille itselleen saa-

daan hyvä ja levollinen olo omasta itsestään ja toiminnastaan (Hebbeler & Gerlach-Downie 2002). Ongelmiin on tartuttava aktiivisesti, ohi ei voi katsoa.

Kannatteleva, kiinnipitävä kuntouttava ympäristö ei voi sisältää vain myötätuntoa, huolenpitoa tai yleisluontoista kannustuspuhetta ja sentimentaalista huokailua ilman kosketuspintaa havaittuihin tosiasioihin (Törrönen 1998, 64). Ammattieettisestä näkökulmasta puuttumattomuus "ilkeisiin ongelmiin" siihen liitettävän ikävyyden tai moralisoinnin pelon vuoksi voi tarkoittaa käytännössä vanhempien yksin jättämistä, heidän hylkäämistään (Peltonen 2013, 82–83). Tarvitaan ammatillista rohkeutta mennä ja katsoa suoraan kohti sietämätöntä, äitien ja vauvojen hätää ja on tunnistettava sekä kannattelua tarvitseva äiti ja vauva että samalla vauvan oikeus suojeluun vahingoittumiselta (Törrönen 2003, 225, 232, 235).

Kannattelu ja kiinnipitävän ympäristö rakentuu keskeisesti erilaisista arkisen kohtaamisen ja tekemisen paikoista, joissa ollaan ja toimitaan ja pysähdytään pohtimaan yhdessä. Kuntoutuksen ja äitivauva -parin suhteen kannalta hyvin merkittäviä asioita tapahtuu arkisten asioiden ja toiminnallisuuden puitteissa. Tätä ei aina ymmärretä, vaan "hienompana" saatetaan pitää keskusteluun perustuvaa hoitotyöskentelyä (Törrönen 1998, 68). Läheltä observoituna tämä arkisuus on kuitenkin vahvasti ammatillisesti orientoitunutta, (erikois)koulutusta ja työnohjausta edellyttävää. Se on hienojakoista ja tietoista siten, että sen taustalla ovat selkeät teoreettiset ideat ja lähtökohdat, jotka suuntaavat työntekijöiden työtä ja asettautumista asiakassuhteeseen: mitä tehdään, miten tehdään ja miksi jotakin tehdään tai millaisiin asioihin kiinnitetään huomiota ja suunnataan interventiota. Se on tietoista suhteiden ja siinä rakentuvien korjaavien kokemusten ja kehitystä edistävien lähestymistapojen käyttöä. Kaikki nämä ovat sidoksissa siihen, että ensikotikuntoutuksen kaltaisen intervention on mahdollista toimia. (Hebbeler & Gerlach-Downie 2002; Emde & Robinson 2005; Kalland 2008, 22.)

Ensikotikuntoutus pyrki suoralla interventiolla äidin ja vauvan väliseen suhteeseen, vuorovaikutukseen ja näiden laatuun vaikuttamalla mahdollistamaan ja turvaamaan vauvan kehitystä, tukemaan äidin päihteettömyyttä ja sitä, että yhteinen ymmärryksen tila voisi sävyttää vuorovaikutusta. Tavoitteena oli mahdollistaa äidin ja vauvan yhteinen arki

ja elämä myös laitoksen ulkopuolella. Varhainen vuorovaikutus, kiintymyssuhde, mentalisaatio ja reflektiivinen funktio kuntoutuksen ytimissä suuntaavat ensikodin päihdekuntoutuksessa katseen äidin ja vauvan dyadiseen suhteeseen, mikä on ymmärrettävää jo tutkimuksenkin valossa (Siltala 2003).

Äidin ja vauva herkkä suhde on altis haavoittuvuudelle myös monenlaisten yksilöä ja perhesysteemiä laajempien tekijöiden vuoksi. Yksi tällaisista on yhteiskunnan ymmärtämättömyys ja kyvyttömyys tukea tätä sensitiivistä siirtymää ja elämänvaihetta. (Siltala 2003, 18.) Tätä kirjalukua kirjoittaessani saapui tieto, jonka mukaan Eduskunta päätti joulukuussa 2024 lopettaa päihteitä käyttävien vanhempien palveluihin suunnatun valtionavustuksen (Pikulinsky 2024; Puura ym. 2025). Sillä on osaltaan turvattu myös tässä luvussa kuvaamaani Pidä kiinni® -kuntoutusmallin toteuttamista. Äitien ja vauvojen hätään ja tuen tarpeeseen vastaava yhteiskunnallinen kannattelu ja sen kudelmat uhkaavat nyt tältä osin revetä.

Kirjallisuus

Andersson, Maarit & Hyytinen, Riitta & Kuorelahti, Marianne (2008) (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva-aikana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 38. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Applegate, Jeffrey S. (1997) The holding environment: An organizing metaphor for social work theory and practice. Smith College Studies in Social Work 68 (1), 7–29.

Antikainen, Risto (2008) Vuorovaikutuksen regressiiviset ilmiöt hoitosuhdetyöskentelyn kompastuskivinä. Teoksessa Risto Antikainen & Mauri Ranta (toim) Kohti vastavuoroisuutta. Psykoterapeuttinen hoitosuhde. Helsinki: Duodecim, 179–193.

Bahn, Geon Ho (2022) Understanding of Holding Environment Through the Trajectory of Donald Winnicott. Journal of the Korean Academy of Child and Adolescent Psychiatry 33 (4), 84-90.

Baker, Karen (2010) From "It´s Not Me" to "It Was Me, After All": A Case Presentation of a Patient Diagnosed with Dissociative Identity Disoreder. Psychoanalytic Social Work 17 (2), 79-88.

Baker, Sally (2022) The Role of Containment and Holding in Psychoanalytic Psychotherapy With Children in Care. Northern School of Child and &

Adolescent Psychotherapy (NSCAP). Tavistoc and Portman NHS Foundation Trust. University of Essex.
Belt, Ritva (2013) Mother-Infant Psychotherapy Groups among Drug-Abusing Mothers. Preventing intergenerational negative transmission. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1269. Tampere: University of Tampere.
Broden, Margareta (2008) Raskausajan mahdollisuudet. Helsinki: Therapeia-Säätiö.
Daughters, Stacy B. & Kahler, Christopher W. & Strong, David S. & Brown, Richard A. (2005). Distress Tolerance as Predictor of Early Treatment Dropout in a Residential Substance Abuse Treatment Facility. Journal of Abnormal Psychology 114 (4), 723-734.
Dayton, Carolyn &Dayton, Joy &Levendosky, Alytia A. & Davidson, William S. & Bogat, Anne G. (2010) The Child as Held in The Mind of The Mother: The Influence Of Prenatal Maternal Representations On Parenting Behaviors. Infant Mental Health 31 (2), 220-241.
Emerson, Robert M. & Fretz, Rachel I. & Shaw, Linda L. (2001) Participant Observation and Fieldnotes. Teoksessa Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (eds.) Handbook of Ethnography. London: Sage Publications, 352–368.
Emde, Robert N. & Robinson, JoAnn (2005) Varhaisen intervention teoreettisia suuntaviivoja: kehityspsykoanalyyttinen näkökulma. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 250-284.
Ferguson, Harry & Warwick, Lisa & Disney, Tom & Leigh, Jadwika & Cooner, Tarsem Singh & Beddoe, Liza (2022) Retlationship-based practice and the creation of therapeutic change in long-term work: social work as a holding relationship. Social Work Education 41 (2), 209-2077.
Fonagy, Peter & Target, Mary (2006) The Mentalization-Focused Approach To Self Pathology. Journal of Personality Disorders 20 (6), 544-576.
Fletcher, Kari L. & Comer, Sally Davis & Dunlap, Andy (2014) Getting Connected: The Virtual Holding Environment. Psychoanalytic Social Work 21 (1-2), 90-106.
Flykt, Marjo & Belt, Ritva & Punamäki, Raija-Leena (2021a) Raskaudenaikainen huumeriippuvuus heijastuu äidin hyvinvointiin ja lapsen sosioemotionaaliseen kehitykseen. Suomen lääkärilehti 76 (37), 1964–1968.
Flykt, Marjo & Salo, Saara & Pajulo, Marjukka (2021b) "A Window of Opportunity": Parenting and Addiction in the Context of Pregnancy. Current Addiction Reports 8, 578–594.
Forsberg, Hannele (2004) Havaita, nimetä, uudelleen määrittää, vaieta. Lapsia koskevan kotiväkivallan kategorisoinnista. Teoksessa Ulla Aatsinki &

Johanna Valenius (toim.) Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan. Helsinki: Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seura, 74–90.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Granfelt, Riitta (2005) Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia, 240-258.

Hebbeler, Kathleen M. & Gerlach-Downie, Suzanne G. (2002) Inside the black box of home visiting: a qualitative analysis of why intended outcomes were not achieved. Early Childhood Research Quarterly 17 (1), 28-51.

Howard, Heather (2015) Reducing Stigma: Lessons from Opioid-Dependent Women. Journal of Social Work Practice in the Addictions 15 (4), 418–438.

Hyytinen, Riitta (2008) Hyvän asiakassuhteen merkitys. Teoksessa Maarit Andersson; Riitta Hyytinen & Marianne Kuorelahti (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva-aikana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 38. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 89–108.

Jones, Hendrée E. & Kaltenbach, Karol (2013) Treating Women with Substance Use Disorders During Pregnancy. A Comprehensive Approach to Caring for Mother and Child. New York: Oxford University Press.

Kalland, Mirjam (2008) Kotona tehtävän työn merkityksestä päihdeongelmaisten vanhempien ja heidän lastensa tukemisessa. Teoksessa Kirsi Huhtala (toim.) Päihdeongelmaisten vauvaperheiden auttaminen kotona. Mallin ja osaamisen kehittäminen Tosi -projektissa. Raportti 8. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 20–33.

Kaltenbach, Karol (2013) Bio-psychosocial Characteristics of Parenting Women with Substance Use Disorders. Teoksessa Nancy Suchman, Marjukka Pajulo & Linda Mayes (toim.) Parenting and Substance Abuse. Developmental Approaches to Intervention. New York: Oxford Univeristy Press, 185–194.

Karttunen, Teija (2019) Naiserityistä päihdehoitoa. Etnografinen tutkimus päihdehoitolaitoksen naistenyhteisöstä. JYU Dissertations 118. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Karttunen, Teija (2016) Vauvaperheiden päihdehoidon orientaatioista. Yhteiskuntapolitiikka 81 (5), 567–575.

Larmo, Anneli (2010) Mentalisaatio – kyky pitää mielessä. Duodecim 126 (6), 616–622.

Leppo, Anna (2012) Precarious Pregnancies. Alcohol, Drugs and The Regulationof Risks. Publications of The Department of Social Research 2012:3. Helsinki: University of Helsinki.

Luostarinen, Salme (2008) Transferenssi ja terapeutin emotionaaliset reaktiot. Teoksessa Risto Antikainen & Mauri Ranta (toim.) Kohti vastavuoroisuutta. Psykoterapeuttinen hoitosuhde. Helsinki: Duodecim, 39–69.

Mander, Gertrud (2003) Issues of containment and holding. Teoksessa Qeuntin Stimpson (toim.) Clinical Counselling in Voluntary and Community Settings. Hove: Brunner-Routledge, 77-88.

Murto, Kari (1997) Yhteisöhoidon suuntauksia. Jyväskylä: Jyväskylän Koulutuskeskus Oy.

Mäkelä, Klaus (2010) Raskaana olevien naisten päihde-ehtoinen pakkohoito ja sen kriteerit. Yhteiskuntapolitiikka 75 (4), 456–463.

Nätkin, Ritva (2006) Johdanto - Kulttuurisista merkityksistä hoidon tutkimukseen. Teoksessa Ritva Nätkin (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Jyväskylä: PS-Kustannus, 5–21.

Pajulo, Marjukka (2003) Huumeriippuvuus ja äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Duodecim 119 (14), 1335–1342.

Pajulo, Marjukka (2011) Päihdeongelmaisten odottavien äitien hoidon kehittäminen - erityispiirteet, haasteet ja mahdollisuudet. Suomen Lääkärilehti 66 (14), 1189–1195.

Pajulo, Marjukka & Kalland, Mirjam (2006) Uutta ajattelua päihdeongelmaisten äiti-vauvaparien hoidossa. Duodecim 122 (21), 2603–2611.

Pajulo, Marjukka & Pyykkönen, Nina & Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari & Helenius, Hans & Punamäki, Raija-Leena (2011) Substance abusing mothers in residential treatment with their babies: Postnatal psychiatric symptomatology and its association with mother-child relationship and later need food child protection actions. Nordic Journal of Psychiatry 65 (1), 65–73.

Pajulo, Marjukka & Kalland, Mirjam (2013) Mentalizing- based intervention with mother-baby dyads. Teoksessa Nancy Suchman, Marjukka Pajulo & Linda C. Mayes (toim.) Parenting and Substance Abuse. Developmental Approaches to Intervention. New York: Oxford University Press, 282–302.

Peltonen, Irkka (2013) Uusi työntekijä työpöytänsä äressä. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: THL, 79–83.

Pikulinsky, Mia. Henkilökohtainen tiedonanto. 12.12.2024. Ensi- ja turvakotien liitto.

Puura, Kaija; Turunen, Merja-Maaria & Kurttila, Tuomas (2025). Vauvat eivät ole Suomessa valtion erityisessä suojeluksessa. Helsingin Sanomat 12.1.2025.

Repo, Päivi (2014) Päihdeäideille suunniteltu pakkohoito ei toteudukaan. Helsingin Sanomat 14.4.2014.

Ruisniemi, Arja (2006) Minäkuvan muutos päihderiippuvuudesta toipumisessa. Tutkimus yhteisöllisestä päihdekuntoutuksesta. Acta Universistatis Tamperensis 1150. Tampere: Tampereen yliopisto.

Salo, Saara & Flykt, Marjo (2024) Miten auttaa päihdeongelmaista vanhempaa ja lasta? Pidä kiinni® -hoitojärjestelmän seurantatutkimus. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto. Raportti. (julkaisematon)

Saraneva, Kristiina (2003) Winnicottin henkilö ja teoria. Psykoterapia 22 (3), 155–169.

Savonlahti, Elina; Pajulo, Marjukka & Piha, Jorma (2003) Päihdeäidit, vauvat ja varhainen vuorovaikutus. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 327–339.

Siltala, Pirkko (2003) Varhainen vuorovaikutus kokemuksen ja tutkimuksen valossa. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 16–43.

Suchman, Nancy E. & Pajulo, Marjukka & Mayes, Linda C. (2013) (eds.) Parenting and Substance Abuse. Developmental Approaches to Intervention. New York: Oxford University Press.

Suokas-Cunliffe, Anne (2006) Lapsuuden kompleksisen traumatisoitumisen seuraukset aikuisuudessa. Yleislääkäri 21 (6), 9–14.

Särkelä, Antti (2001) Yhteisökuntoutuksen toteutuksesta. Teoksessa Maarit Andersson (toim.) Tartu hetkeen. Apua ja hoitoa päihteitä käyttäville vauvaperheille. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 27. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 145–155.

Särkelä, Antti (2011) Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere: Vastapaino.

Törrönen, Hannele (1998) Ehjänä perille. Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 18. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Törrönen, Hannele (2003) Tappakaa ja virtaan heittäkää kaikki kolmevuotiaat ja sitä nuoremmat poikalapset! Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 220–235.

Vanhala, Anni (2005) Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten asuntolasta. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 432. Tampere: Tampereen yliopisto.

Winnicott, Donald (1963) From Dependence Towards Independence in the Development of the Individual. Teoksessa Lesley Caldwell & Helen Taylor Robinson (2016) (toim.). The Collected Works of D. W. Winnicott: Volume 6, 1960-1963. Oxford: Oxford University Press, 469-478.

Miten ymmärtää sosiaalityön ja lastensuojelun historiaa? Sosiaalityön tutkimuksen ja historiantutkimuksen tie yhteiselle kentälle

Pirjo Markkola & Paula Salenius

Johdanto

Lastensuojelu on moniulotteinen ja vaativa sosiaalityön osa-alue, jota on vuosikymmenten saatossa pyritty sekä uudistamaan että kehittämään. On todettu, että yhteiskunta ei aina ole onnistunut tarjoamaan sitä turvaa ja hoivaa, jota eri tavoin vaikeuksiin joutuneet lapset ja nuoret olisivat tarvinneet. Kun lastensuojelun epäonnistumisten historiaa on selvitetty, sosiaalityön tutkijat ja historiantutkijat ovat etsineet ratkaisuja omilta osaamisalueiltaan. Varsinkin 1990-luvulta lähtien vastauksia on sekä Suomessa että kansainvälisesti etsitty myös tieteenalojen yhteistyöstä. Esimerkiksi Australiassa, Ruotsissa ja Tanskassa on todettu, että yhden tieteenalan asiantuntemus ei riitä, kun tutkimuksen kohteena on vaikeita ilmiöitä, joiden vaikutukset nykypäivään ovat kauaskantoisia ja moniulotteisia (Markkola & Sköld 2019). Vuonna 2016 Suomen lastensuojelun menneisyydestä julkaistiin Jyväskylän yliopistossa toteutettu

monitieteinen selvitys, jossa historian ja sosiaalityön tutkijoiden lisäksi oli mukana etnologeja. Marjo Kuronen toi selvityksen suunnitteluun, toteutukseen ja raportointiin vahvan panoksensa sosiaalityön tutkimuksen osaajana ja asiantuntijana. (Hytönen ym. 2016.)

Lastensuojelun menneisyyshanke oli Sosiaali- ja terveysministeriön tilaama selvitystyö. Siinä tutkijoiden tehtävänä oli kartoittaa suomalaisen lastensuojelun epäkohtia, sijaishuollossa tapahtunutta lasten kaltoinkohtelua ja lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa niin sanotun ensimmäisen lastensuojelulain aikana eli vuosina 1937–1983. Menneisyyshanke edustaa monitieteistä yhteistyötä. Ministeriön kilpailutuksen voitti Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen hanke. Tutkimusryhmän raportti julkistettiin huhtikuun 2016 alussa (Hytönen ym. 2016). Koska me kumpikin tämän artikkelin kirjoittaja olimme mukana toteuttamassa lastensuojelun menneisyyshanketta, kirjoituksemme pyrkii samaan aikaan sekä taustoittamaan monitieteistä yhteiskuntatutkimusta että tuomaan keskusteluun historian ja sosiaalityön tutkijoiden yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen liittyvää itsereflektiota.

Ei ole sattumaa, että suomalaiset sosiaalityön tutkijat ja historiantutkijat löysivät toisensa lastensuojelun menneisyyshankkeessa. Sosiaalityön tutkimusta ja historiantutkimusta yhdistävät monet samansuuntaiset tutkimusintressit. Niistä keskeisin on luonnollisesti sosiaalityön historia, joka on aihepiirinä kiinnostanut tutkijoita kummankin tieteenalan piirissä. Yhteisten mutta rinnakkaisten kiinnostuksen kohteiden lisäksi sosiaalihistorian ja sosiaalityön tutkimuksessa on näyttöä tuloksellisesta yhteistyöstä. Jaettu kiinnostus sosiaalityön historiaan manifestoitui yli kolmekymmentä vuotta sitten mittavassa ja perusteellisessa teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva* (Jaakkola ym. 1994). Kyse on historiantutkijoiden ja sosiaalityön tutkijoiden yhdessä kirjoittamasta teoksesta, joka on konkreettinen osoitus yhteistyön hedelmällisyydestä. Myös tämä luku on syntynyt historiantutkijan ja sosiaalityön tutkijan yhteistyönä.

Lukumme tavoitteena on sijoittaa lastensuojelun menneisyyshanke ja sen piirissä tehty yhteistyö osaksi laajempaa historiantutkimuksen ja yhteiskuntatutkimuksen kontekstia aina 1900-luvun alusta lähtien. Lastensuojelun menneisyyshankkeen edellyttämä sosiaalityön tutkimuksen ja historiantutkimuksen yhteistyö ei syntynyt tyhjästä. Hahmottelemme

aluksi tapoja, joilla suomalaiset sosiaalityön tutkijat ja historiantutkijat ovat sekä etsineet keskinäisiä yhtymäkohtia että pyrkineet rakentamaan oman tieteenalansa erityisyyttä. Sen jälkeen nostamme esiin yhteiskuntatutkimuksen historiallisen käänteen 1990-luvulla, koska pidämme sitä merkittävänä myöhemmän yhteistyön edellytyksenä. Seuraavaksi fokusoimme katseemme sosiaalityön historian kautta lastensuojelun historiaa koskevaan tutkimukseen, joka edustaa jo suoraa taustoitusta lastensuojelun menneisyyshankkeelle (Hytönen ym. 2016). Lopuksi tarkastelemme vuonna 2016 julkaistun menneisyyshankkeen toteutusta ja pohdimme sen avulla, mitä sosiaalityön tutkijat ja historiantutkijat tutkijat voivat oppia toisiltaan.

Tieteen historian pitkä linja yhdistää ja erottaa

Sosiaalityön tutkimuksen ja historiantutkimuksen erot ja yhtäläisyydet asettuvat osaksi tieteen historian pitkää linjaa, joka ilman nykyistä yhteistyötä ja siihen mahdollisesti liittyviä kommunikaatio-ongelmia olisi vaikea ymmärtää. Taloushistorioitsija ja historianfilosofi Christopher Lloyd on todennut, että historiantutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden suhde alkoi problematisoitua, kun tieteenalat itsenäistyivät 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien (Lloyd 1986). Sekä historiantutkimuksen että nopeasti laajentuvien yhteiskuntatieteiden kentällä alettiin korostaa omien alojen erityispiirteitä. Identiteettiään etsivät tieteenalat tukeutuivat muun muassa filosofi Wilhelm Windelbandin 1890-luvulla esittämään jaotteluun, jossa historiantutkimus asettui ideografisten (tai idiografisten) tieteiden piiriin, kun taas yhteiskuntatieteet edustivat nomoteettisia tieteitä (ks. esim. Eskola 1973, 26; Iggers 1997, 37). Ideografiset tieteet suosivat erityisyyttä korostavaa empiiristä tutkimusta. Tavoitteeksi asetettiin ainutkertaisten historiallisten tapahtumasarjojen rekonstruktio ja ilmiöiden kuvailu. Teorian ja empirian erottaminen tarkoitti käytännössä teoriakielteistä ja vahvasti empiriaan keskittyvää tutkimusta.

Yhteiskuntatieteet puolestaan edustivat tässä jaottelussa nomoteettista tutkimusta. Niille oli luonteenomaista yleistettävyyteen pyrkivä, teoreettinen tutkimus. Sitä luonnehti yleisten lainalaisuuksien etsimi-

nen, tieteellinen selittäminen ja ennustaminen, mikä käytännössä tarkoitti teoreettisten mallien soveltamista. Myös yhteiskuntatieteiden piirissä saattoi tapahtua teorian ja empirian erottamista, mikä ilmeni muun muassa siinä, että tutkimuksen teoreettinen ja empiirinen osuus voitiin esittää toisistaan erillisinä tutkimusraportin osioina.

Jaottelu ei tietenkään ollut yksiselitteinen eikä sitä enää 2000-luvulla voi pitää ajantasaisena kuvauksena tieteenalojen välisistä eroista. Historiantutkimuksessa esiintyi pitkin 1900-lukua yleistämiseen pyrkiviä ja teoreettisesti orientoituneita talous- ja sosiaalihistorian suuntauksia, joista merkittävimpänä voi mainita ranskalaisen annalismin. Jos runsaan sadan vuoden ihmistieteellinen kehitys halutaan esittää mahdollisimman yksinkertaisesti, se voidaan kuvata jatkumona historian ja yhteiskuntatieteiden yhteisestä oppihistoriasta itsenäistymiseen ja eriytymiseen, jolle oli tyypillistä rajankäynti ja reviiriajattelu, mutta siitä edelleen uusiin rajanylityksiin, yhteistyöhön ja yhteiseen kenttään. (Alapuro & Alestalo 1992; Iggers 1997; Haapala & Markkola 2017). Historiantutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden rajanylitykset ja yhteisellä kentällä toimimisesta alkoi jälleen esiintyä useampia esimerkkejä 1990-luvulla, jolloin edellä mainittu suomalaisen sosiaalisen turvan historiakin ilmestyi (Jaakkola ym. 1994). Historioitsijat Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen selittivät tätä historian ja muiden yhteiskuntatieteiden raja-aitojen madaltumista muun muassa globaalien kysymysten paineella. Kun tutkittavat ongelmat ylittivät tieteelliset ja maantieteelliset rajat, aiemmalle, jopa aatteellisia ulottuvuuksia saaneelle tieteenalojen vastakkaisasettelulle ei ollut sijaa (Ahtiainen & Tervonen 1994, 14). Ahtiaisen ja Tervosen arviossa on huomionarvoista, että he eivät 1990-luvun tutkimustilanteessa asettaneet yhteiskuntatieteitä ja humanistisia tieteitä vastakkain vaan he laskivat historiantutkimuksen yhteiskuntatieteiden joukkoon.

Suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen ja historiantutkimuksen rajapinnalta löytyy myös vanhempia esimerkkejä, joita kummankin tieteenalan piirissä voidaan pitää oman alan klassikkoteoksina. Yksi näistä yhteisistä klassikoista on Veikko Piiraisen vuodelta 1958 oleva väitöstutkimus *Kylänkierrolta kunnalliskotiin*. Piirainen sai tutkimustyölleen tunnustusta sekä sosiaalitieteiden että historiantutkimuksen suunnalta. Huoltajasäätiö myönsi väitöskirjan tekemiseen apurahan, ja tutkimus julkaistiin Suomen Historiallisen Seuran julkaisusarjassa. (Piirainen 1958, 6).

Niin opettajana kuin tutkijanakin Piirainen liikkui sujuvasti sosiaalityön tutkimuksen ja historiantutkimuksen välimaastossa. Hänen myöhempiin julkaisuihinsa kuului muitakin sosiaalityön historiaa luotaavia teoksia, kuten *Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan* (1974). Piirainen työskenteli Yhteiskunnallisen korkeakoulun avohuollon lehtorina vuodesta 1946 lähtien (Rasila 1973, 109) ja oli professori Heikki Wariksen oppilas. Myös Waris, josta tuli Helsingin yliopiston ensimmäinen sosiaalipolitiikan professori, edusti omassa tutkimustyössään sekä historian että yhteiskuntatieteiden aloja, ja keskittyi erityisesti suomalaisen yhteiskunnan historian ymmärtämiseen. Suomalaisen sosiologian historiassa hänet lasketaan sekä konkreettisen sosiaalitutkimuksen että sosiaalihistorian tutkimustraditioihin (Alapuro & Alestalo 1992, 123–128; Haatanen 1992, 185–189).

Väitöskirjassaan Piirainen perusteli aihevalintaansa yhtäältä yhteiskuntatieteiden kentällä tapahtuneilla muutoksilla ja toisaalta tarpeella ymmärtää ilmiöiden ajallista ulottuvuutta. Hänen mukaansa sosiaalihuoltoa koskevat kysymykset olivat kiinnostaneet eri tieteenalojen edustajia aina siitä lähtien, kun lakitieteiden lisensiaatti Johan Wilhelm Rosenborg oli julkaissut köyhyyttä ja köyhäinhoitoa koskevan ruotsinkielisen väitöskirjansa vuonna 1858. Sosiaalihuollon näkökulmasta Piirainen piti merkittävänä tieteenhistoriallisena murroksena katkosta, jossa sosiaalipolitiikka irtautui kansantaloustieteestä ja muodostui itsenäiseksi yhteiskuntatieteeksi (Piirainen 1958, 5). Tässä vaiheessa sosiaalihuolto sai sosiaalipolitiikan piirissä oman erityisasemansa ja siitä tuli sosiaalipolitiikan tutkimusalue.

Ajallinen ulottuvuus tuli esiin, kun Piirainen tähdensi, että hänen monografiaväitöskirjansa tutkii Suomen sosiaalihuoltoa – eli sosiaalityötä – sosiaalipoliittisena erityistoimintana (Piirainen 1958, 5). Tutkimuksen aikarajaus kattoi 1800-luvun jälkipuoliskon eikä Piirainen epäröinyt nimittää väitöskirjaansa sosiaalihistorialliseksi teokseksi. Hän myönsi, että pitkä aikarajaus ja aiheen monipuolisuus olisi antanut aihetta useille erityistutkimuksille tai jopa kokonaiselle sarjalle erillistutkimuksia. Yhtä yhtenäistä teosta hän puolusti sillä, että teos auttoi häntä tavoittamaan ajallisen ulottuvuuden ja aikasidonnaisuuden, joka paljastaa ja tekee ymmärrettäväksi vaivaishoidon kehityskulkuja tutkittavana aikana.

Työnsä motivaatiolle ja perusteluille Piirainen etsi tukea myös paikallishistoriallisesta tutkimuksesta, joka eli toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina kolmatta nousukauttaan, kuten Mauno Jokipii on myöhemmin todennut (Jokipii 1996). Sosiaalihuoltoa koskevat paikallistutkimukset merkitsivät Piiraisen mukaan arvokasta lisää Suomen sosiaalihistoriaan (Piirainen 1958, 5). Onkin huomionarvoista, että väitöskirjaansa vuonna 1958 puolustava avohuollon lehtori arvioi sosiaalihuoltoa koskevien paikallistutkimusten kuuluvan sosiaalihistorialliseen tutkimustraditioon ja olevan olennainen osa sitä. Sosiaalityön tutkimuksen ja historiantutkimuksen välillä ei hänen ajattelussaan vallinnut ylittämätöntä kuilua. Tässä mielessä hän jatkoi opettajansa Heikki Wariksen linjoilla.

Yhteiskuntatutkimuksen historiallinen käänne

Sosiaalityön tutkimuksen ja historiantutkimuksen yhteistyömahdollisuuksia kasvatti yleisempi yhteiskuntatieteissä tapahtunut suuntautuminen, jossa 1980-luvulta lähtien alettiin osoittaa kasvavaa kiinnostusta historiantutkimusta kohtaan. Kiinnostus yhteiskunnan historiaa ja historiallisia aineistoja kohtaan edelsi kielellistä käännettä, ja sitä voisi jopa kutsua jonkinasteiseksi historialliseksi käänteeksi. Kiinnostus ilmeni myös sosiaalityötä ja lastensuojelua laajemmin kehystävässä hyvinvointivaltiotutkimuksessa. Yksi käänteentekevä – joskin myös voimakkaasti kritisoitu – merkkipaalu oli 1990-luvun puolivälissä ilmestynyt antologia *Naisten hyvinvointivaltio* (1994), joka kokosi samoihin kansiin yhdeksän hyvinvointivaltion historiaa naisnäkökulmasta luotaavaa artikkelia. Vaikka teoksen painotus oli selkeän historiallinen, kirjoittajien joukossa oli vain yksi historiantutkija. Muut tutkijat edustivat lähinnä sosiologian ja sosiaalipolitiikan aloja. Teoksen esipuheessa historialliset artikkelit rinnastuivat teoreettisiin tutkielmiin ”suomalaisen hyvinvointivaltion kehitysjuonista 1800-luvun jälkipuoliskolta tähän päivään” (Anttonen, Henriksson & Nätkin 1994, 7). Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmasta historiallisuus ja teoreettisuus eivät sulkeneet toisiaan ulos. Suomalaisen yhteiskunnan historiassa, oli kyse sitten sosiaalityön historiasta tai sitä kehystävän sukupuolijärjestelmän historiasta, historiallisten kehityskulkujen selvittäminen auttoi yhteiskuntatieteilijöitä hah-

mottamaan nyky-yhteiskunnan monikerroksisia ilmiöitä.

Ajatus historian keskeisestä roolista yhteiskuntatieteellisen ymmärryksen kasvattajana nousi 1990-luvulta lähtien selkeästi esiin suomenkielisessä tutkimuksessa ja oppikirjoissa. Anneli Anttosen ja Jorma Sipilän teos suomalaisesta sosiaalipolitiikasta kiteyttää sosiaalipolitiikan ja historian suhteen havainnollisesti (Anttonen & Sipilä 2000). Kirjoittajat tähdentävät, että historian tunteminen auttaa ymmärtämään tapoja, joilla menneisyys on läsnä hyvinvointivaltiossa. Sosiaalipolitiikan historiasta löytyy piirteitä, joita teoksen kirjoittajat nimittävät suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisiksi syvävirroiksi. Tällaisia olivat agraarisuus, protestanttisuus ja vahva luottamus julkisvaltaan. Samoin sosiaalipolitiikan historiasta löytyy muutoksia sukupuolten, sukupolvien ja luokkien välisissä suhteissa. Vaikka politiikasta on tunnistettavissa historiallista jatkuvuutta, Anttonen ja Sipilä osoittavat siitä myös katkoksia. Jatkuvuuksien ja katkosten historiallisesti rakentuvan suhteen ymmärtäminen vaatii tietoa menneisyydestä. Kirjoittajat pyrkivät auttamaan lukijoitaan ymmärtämään ajattelutapoja, politiikkoja ja käsityksiä, joilla hyvinvointivaltiota on rakennettu (Anttonen & Sipilä 2000, 18). Historian tunteminen näyttäytyy tässä tulkinnassa kaiken yhteiskuntatieteellisen ymmärryksen avaimena.

Anttosen ja Sipilän tarkastelun keskiössä oli nimenomaan sosiaalipolitiikan historia, mutta heidän virittämänsä keskustelu koskee selkeästi laajempaa yhteiskuntahistoriaa, johon mahtuvat yhtä lailla yleinen sosiaalihistoria kuin sosiaalityön historiakin. Sitä siivittivät erinäiset historialliset käänteet, jotka liittyivät yhteiskuntarauhan ja elintason nousun ohella yhteiskuntaluokkien ja sukupuolten tasa-arvon kysymyksiin (Mt., 19). Yhteiskuntahistorian näkökulmasta on vaikea ajatella sosiaalipolitiikkaa, jota ei toteutettaisi konkreettisten sosiaalityön muotojen, kuten lastensuojelun ja siihen liittyvien instituutioiden kautta.

Otsikkotasolle historiallinen käänne nousi Juho Saaren vuonna 2006 toimittamassa antologiassa, jossa sosiologian, sosiaalipolitiikan, historian ja taloustieteen tutkijat pohtivat pitkän aikavälin historiaa tutkimuksen lähestymistapana. Pitkä aikaväli oli määritelty 50–100 vuodeksi, kun historiantutkijat puhuvat usein satoja vuosia kattavasta pitkästä aikavälistä (ks. Karonen, Villstrand & Haapala 2021; Markkola, Niemi & Haapala 2021). Saari arvioi historiallisen tutkimusotteen yleistyneen useim-

missa länsimaissa 1990-luvun aikana, eli samaan aikaan kuin se tässä artikkelissa nousee suomalaiseen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Hänen mukaansa historiallinen tutkimusote muodosti pienen mutta tunnustetun osan sosiaalitieteellisestä tutkimuksesta (Saari 2006, 9).

Myös Saari kiinnitti huomiota tieteenalojen lähentymiseen ja sen mukanaan tuomiin ongelmakohtiin. Tutkimushankkeessa oli mukana sekä teoreettisesti orientoituneita historiantutkijoita että historiallisesti orientoituneita yhteiskuntatieteilijöitä. Kun eri suunnista hakeuduttiin kohti toisten osapuolten kenttiä, keskusteluun nousi teoreettisia ja metodologisia ongelmia. Saaren mukaan eri alat täydensivät kuitenkin toisiaan pitkän aikavälin historiassa. Yhteistyö tuotti hedelmällistä keskustelua ja toisilta oppimista. (Mt., 10, 32). Kuten monissa muissakin monitieteisissä hankkeissa, yhteistyössä korostui toisilta tutkijoilta ja toisilta tieteenaloilta oppiminen, jossa on sekä vahvuutensa että vaikeutensa.

Sosiaalityön historia – historian ja sosiaalityön tutkimuskohde

Jo pintapuolinenkin katsaus sosiaalityön historiaa koskevaan kirjallisuuteen osoittaa, että sosiaalityön historiasta on tullut sekä historiantutkimuksen että sosiaalityön tutkimuksen yhteinen tutkimuskohde. Alussa mainittu tutkimus *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia* vuodelta 1994 oli selkeä osoitus tietoisesta pyrkimyksestä ylittää tieteenalojen välisiä rajoja. Sosiaaliturvan keskusliiton tilaaman ja kustantaman teoksen kirjoittivat köyhyyteen ja köyhäinhoitoon perehtyneet sosiaalihistorioitsijat Jouko Jaakkola ja Panu Pulma sekä sosiaalityön tutkijat Mirja Satka ja Kyösti Urponen. Kirjoittajat edustivat historian ja sosiaalityön tutkimuksen lähentymistä. He pohtivat yhteistyön edellytyksiä ja keskustelivat tieteenalojen suhteista sekä erojen että yhtäläisyyksien näkökulmasta. Kirjoittajat painottivat tieteenalojensa erilaisia traditioita ja tapoja hahmottaa yhteiskuntaa tutkimuskohteena. He eivät kuitenkaan tyytyneet vain kirjaamaan erilaisia traditioita. Johdannossa he kertovat käyneensä perusteellisia keskusteluja käyttämistään käsitteistä, tavoistaan määrittää tutkimustehtäväänsä, eri-

laisista lähestymistavoistaan ja tavoistaan ymmärtää yhteiskuntaa. (Jaakkola ym. 1994, 11).

Kirjan johdannon perusteella tutkijoiden keskustelut olivat hedelmällisiä, koska heidän oli omien sanojensa mukaan helppo päätyä yksimielisyyteen työnsä tavoitteista (Jaakkola ym. 1994, 11–12). Yksimielisyyden taustalta löytyi ensinnäkin keskinäinen arvostus, kun tutkijat ilmoittavat kunnioittaneensa toistensa tutkimuksellisia lähtökohtia. Lisäksi heillä oli yhteisiä tutkimuseettisiä tavoitteita ja tutkimuksellisia sitoumuksia. Sen enempää historian kuin sosiaalityön tutkijat eivät tyytyneet vain kuvaamaan ja erittelemään sosiaaliturvajärjestelmiä ja niiden hallintoa. Tieteenalojen edustajien välillä vallitsi yksimielisyys paitsi ihmisten ajattelun ja toiminnan merkityksestä, myös yhteiskunnan muutoksen merkityksestä. Suomalaisen sosiaalisen turvan historiassa oli kirjoittajien mukaan ensisijaista ihmisten sosiaalista turvallisuutta eri vaiheissa tuottaneet tai heikentäneet ehdot ja mekanismit (Jaakkola ym. 1994, 12). Toki myös järjestelmien ja hallinnon erittelyllä on sijansa näiden ehtojen ja mekanismien tuottajina.

Suomalaisten historiantutkijoiden keskuudessa Jouko Jaakkola ja Panu Pulma edustivat selkeää sosiaalihistoriallista painotusta, jossa yhteys sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan historiaan oli ilmeinen jo 1980-luvulta lähtien (esim. Jaakkola, Kaarninen & Markkola 1985; Pulma & Turpeinen 1987). Varsinkin Tampereen mutta myös Helsingin yliopistossa historiantutkijat tuottivat köyhyyden, köyhäinhoidon, lastensuojelun, vammaisuuden ja eri tavoin sosiaalityöhön liittyviä tutkimuksia tasaisin välein (esim. Kaarninen 1986, 2018, 2023; Harjula 1996, 2020, 2023; Annola 2011, 2019, 2023; Pulma & Turpeinen 1987; Pulma 1992). Sosiaalihistoria ei väistämättä tutki juuri sosiaalityön historiaa, mutta sosiaalihistoriasta on lyhyempi matka köyhyyden ja turvattomuuden aiheuttamien ongelmien tai niitä ratkaisevien järjestelmien ja käytäntöjen tutkimiseen kuin vaikkapa diplomatian historiasta.

Samaan aikaan suomalaisten sosiaalityön tutkijoiden joukossa erityisesti Mirja Satka mutta myös Kyösti Urponen edustivat historiallisesti orientoitunutta tutkimusotetta (Satka 1995; Urponen 1979). Historiaan suuntautuva ajattelutapa – toisin sanoen edellä mainittu historiallinen käänne – on muutenkin saavuttanut kohtalaisen vakiintuneen aseman suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa 2000-luvulle tultaessa (esim.

Mutka 1998; Harrikari 2004, 2011, 2019; Hämäläinen 2007; Pekkarinen 2010; Kuronen 2020; Hoikkala 2020).

Sosiaalityön professori Timo Toikko korostaa, että sosiaalityön historiaa on mahdollista lähestyä sekä historian että sosiaalityön näkökulmista (Toikko 2005, 9). Teoksessaan *Sosiaalityön ideat* hän johdattaa lukijat sosiaalityön historiaan keskittymällä toimintaa eri aikoina ohjanneisiin ideoihin, joilla hän viittaa kunkin aikakauden keskeisiin ajattelutapoihin. Toikko huomauttaa, että sosiaalityön tutkimuksessa on ollut tapana suhtautua aiempiin työtapoihin varsin kriittisesti. Historiakuvaa vaikuttaisi leimaavan usko kohti parempaa kehittyvään sosiaalityöhön. Hän ottaa etäisyyttä suoraviivaisesta menneiden työtapojen paheksunnasta ja pyrkii menneisyyden kummajaisten sijaan nostamaan esiin kullekin aikakaudelle tyypillisiä ajattelutapoja, jotka ovat innoittaneet sosiaalityöntekijöitä heidän työssään. (Toikko 2005, 9.)

Selittäessään lähestymistapaansa Toikko kertoo etsivänsä sosiaalityöstä sen universaaleja ja ajattomia piirteitä. Vaikka korostus voi kuulostaa historiattomalta muuttumattomuuden tavoittelulta, sen voi myös ymmärtää sosiaalityö -nimisen ilmiön aikaa kestävien perusajatusten jäljittämiseksi ja jopa keskeisten ajattelutapojen historiallistamiseksi. Toikon omin sanoin tavoitteena ”on tarkastella sosiaalityön käsitettä, sen sisältöä ja ymmärtämistapoja, historiallisissa kehyksissä ja historiallisen taustamateriaalin turvin. Kysyn, mitä annettavaa menneillä työtavoilla on nykypäivän sosiaalityölle.” (Toikko 2005, 10). Tässä määritelmässä on kaksi sosiaalityön ja historiantutkimuksen suhteeseen liittyvää ulottuvuutta. Ensinnäkin Toikko tarkastelee sosiaalityötä historiallisessa kontekstissa ja toiseksi hänen korostamansa historiasta oppiminen viittaa menneisyydestä oppimiseen.

Menneisyyden työtavoista voi siis löytää nykypäivän sosiaalityön näkökulmasta hyödyllisiä asioita. Menneisyyttä kuvaavista aineistoista on mahdollista nostaa esiin sekä hyviä että huonoja esimerkkejä, joita voi tarpeen mukaan joko ottaa käyttöön tai opetella varomaan. Toikko kiteyttää menneiden työtapojen annin kahteen ulottuvuuteen: sosiaalityön peruselementteihin ja sosiaalityön perinteisiin (Toikko 2005, 213–230). Historiallisessa luennassa sosiaalityön sisältöä määrittäviksi peruselementeiksi kiteytyvät materiaalinen auttaminen ja ei-materiaalisen avun antaminen, jotka hyvin usein kietoutuvat eri tavoin toisiinsa.

Sosiaalisen työn perinteitä on vaikeampi kiteyttää yhtä selkeisiin ulottuvuuksiin, koska niihin sisältyy useita ristiriitaisia suuntauksia. Toikon historiallinen luenta paljastaa sosiaalityöstä hallinnollisten toimenpiteiden perinteen, yhteisöllisen muutostyön perinteen ja henkilökohtaisen vuorovaikutuksen perinteen (Toikko 2005, 222–223). Sosiaalityön tarkastelu erilaisissa historiallisissa konteksteissa auttaa löytämään yhteneviä ja eriäviä työtapoja, joista tässä esiin nostetut ulottuvuudet kiteytyvät 'sosiaalityön ideoiksi'.

Varsinkin sosiaalityön tutkijoita kiinnostaa sosiaalityön historiassa yhtäältä kunnissa ja laitoksissa tapahtuvat konkreettinen sosiaalityö ja toisaalta sosiaalityön muodostuminen tieteenalaksi ja professioammatiksi. Tätä jälkimmäistä ulottuvuutta erittelee Mirja Satkan, Pirkko-Liisa Rauhalan, Johanna Moilasen, Anneli Pohjolan ja Nanne Isokuortin toimittama suhteellisen tuore artikkelikokoelma *Sosiaalityön tieteenalaa rakentamassa* (Satka ym. 2023.) Teos on ensimmäinen kuvaus suomalaisen sosiaalityön tieteenalan syntyprosesseista. Analyyseja virittävät seuraavat kysymykset: Millaisten tapahtumaketjujen tuloksena sosiaalityöntekijöiden peruskoulutuksen nostaminen ylemmäksi korkeakoulututkinnoksi mahdollistui? Mitkä tekijät tukivat sosiaalityön tieteellistämistä 1970–1990-luvuilla? Mikä toimi sitä vastaan? (Satka ym. 2023, 9.) Artikkelikokoelman tavoitteena ei ole esittää yhtä suurta kertomusta. Kirjoittajat saavat vapauden dokumentoida elettyä historiaa omasta näkökulmastaan mielekkäällä tavalla.

Sosiaalityön tieteenhistoriaa luotaavat analyysit osoittavat, että sosiaalityö on Suomessa rakennettu akateemiseksi tutkimus- ja oppialaksi modernisaation ja sen hajoamisen prosessissa 1960-luvulta alkaneen, hyvinvointivaltion rakentamiseen kulminoituneen reformisyklin ja 1990-luvun laman jännitteissä. Sosiaalityön saaminen tieteenalaksi eri yliopistoihin tapahtui eritahtisesti erilaisissa toimintaympäristöissä. (Satka ym. 2023 16.) Tämä eritahtinen prosessi on rakentanut sosiaalityön omaa tieteellistä identiteettiä, jota kohtaan historiantutkijat ovat osoittaneet huomattavasti vähäisempää kiinnostusta. Nähtäväksi jää, tarttuvatko historiantutkijat käynnissä olevassa Suomen tieteen historia -hankkeessa eri tieteenalojen, mukaan luettuna sosiaalityön tieteellistymisen prosesseihin.

Lastensuojelun historiasta sen epäonnistumisten historiaan

Lastensuojelun historia kuuluu keskeisesti sosiaalityön ja sosiaalihistorian tutkijoiden yhteisiin aihepiireihin. Suomalaiset tutkijat ovat kirjoittaneet lastensuojelun historian pitkistä linjoista (esim. Pulma & Turpeinen 1987; Harrikari 2019) ja tarkastelleet sekä erilaisten lastensuojelulaitosten historiaa että yleisemminkin lastensuojelulainsäädäntöä ja sen taustoja (Saurama 2002; Vehkalahti 2004, 2009; Harrikari 2004, 2011, 2019; Hämäläinen 2007; Haikari 2009; Pekkarinen 2010). Uusimmassa tutkimuksessa on lisäksi erikseen keskitytty lastensuojelulaitosten rangaistuskäytäntöihin (Hoikkala 2020).

Erityisen pitkän linjan lastensuojelun menneisyyteen ja nykyisyyteen ottaa sosiaalityön professori Timo Harrikari (2019), joka käsittelee lapsen suojelukysymystä osana yleisempää lapsuuden ja nuoruuden muutosta Suomessa viimeisen vuosituhannen aikana. Harrikari lähestyy lastensuojelukysymystä keskiajalta alkaen soveltamalla modernisaatioteorian jakoa modernia edeltävän, modernin ja toisen modernin ajan suojelukysymykseen. Hän tarkoittaa suojelukysymyksellä hallinnan eli käyttäytymisen ohjaamisen tapoja, joilla eri aikoina ja eri paikoissa lapsia on suojeltu ja pyritty suojelemaan. Näkökulma keskittyy suojelukysymyksen ja sen hallinnan muutosten kuvaamiseen ensisijaisesti oikeudellista aineistoa käyttäen. Harrikari tarkastelee sukupolvijärjestysten ja sukupolvisuhteiden muutosta, niiden uusintamista, muokkaamista ja katkoksia. Hallinnalla tavoitellaan aikuisuuden ja lapsuuden välisten sukupolvisuhteiden organisointia ja järjestämistä lapsen suojelun käytänteissä. Teos tuo näkyväksi, että lastensuojelukysymykset ovat poliittisia ja niiden kehityssuunnat ja hallinnan tavat eivät ole ennalta määrättyjä vaan neuvottelujen tuloksia ja kulttuurisia entiteettejä. (Harrikari 2019, 16–17.)

Suomalaisella kiinnostuksella lastensuojelun epäonnistumisten historiaan on vuosituhannen vaihteesta lähtien selkeitä kansainvälisiä yhtymäkohtia. Kansalaisyhteiskunnan toimijat, niin sanottu suuri yleisö ja tiedeyhteisön jäsenet ovat 1990-luvulta lähtien kiinnittäneet kasvavaa huomiota lastensuojelun menneisyyteen. Pitempää taustaa epäkohtien tunnistamiseen ja vääryyksien tunnustamiseen voi löytää toisen maail-

mansodan ja ennen kaikkea holokaustin jälkiselvittelyistä aina Nürnbergin sotarikostuomioistuimesta lähtien. Vielä selkeämmin lastensuojelun epäkohtien selvittämisessä on otettu mallia Etelä-Afrikasta, jossa vuonna 1995 perustettu totuus- ja sovintokomissio rakensi apartheid-järjestelmän tilalle demokraattista hallintoa. Komissio sai työskentelyllään aikaiseksi laajamittaisen hyvittämisprosessin järjestelmän tuottamien vääryyksien uhreille. (Sköld 2015; Markkola 2021, 50–52.)

Onkin todettu, että eri puolilla maailmaa alkoi 1990-luvulta lähtien totuuskomissioiden ja menneisyyden epäkohtien hyvittämisen aika. Hyvin pian samaa ajatusta alettiin soveltaa lastensuojelun epäonnistumisiin etenkin Australiassa, Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa. (Löfström 2012; Sköld & Swain 2015). Aluksi selvitettiin lasten pakkosiirtoja, alkuperäiskansojen lasten sijoittamista internaatteihin ja köyhien lasten lähettämistä Britanniasta Australiaan käytännössä pakkotyöhön. Myös muu lastensuojelun sijaishuolto alkoi saada kasvavaa huomiota. 2010-luvulle tultaessa lastensuojelun epäonnistumisten historiaa oli tutkittu jo liki 20 maassa, mukaan luettuna kaikki Pohjoismaat. (Hytönen ym. 2016).

Jo luvun alussa mainittu suomalaisen lastensuojelun menneisyyttä selvittänyt hanke, joka toteutettiin 2010-luvulla, edustaa konkreettista esimerkkiä historian, sosiaalityön ja etnologian tutkijoiden yhteistyöstä. Selvityksen tarve tuli ajankohtaiseksi vuonna 2011 silloisen peruspalveluministeri Maria Guzeninan aloitteesta. Hän esitti selvitystä tehtäväksi Ruotsin esimerkin mukaisesti. Selvityshanke käynnistyi, kun Sosiaali- ja terveysministeriö laati vuonna 2013 selvitystyön suunnitelman *Epäkohdat ja kaltoinkohtelu lastensuojelun sijaishuollossa 1930- ja 80-lukujen välisellä ajanjaksolla* (Selvitystyön suunnitelma 2013). Suunnitelman valmistumisen jälkeen ministeriö kilpailutti hankkeen toteutuksen ja kilpailutuksen voitti Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitos (Hytönen ym. 2016).

Sosiaali- ja terveysministeriön teettämässä Lastensuojelun sijaishuollon menneisyys -selvityksessä tutkittiin sijaishuollon menneiden vuosikymmenten epäkohtia ja tapahtunutta kaltoinkohtelua ja väkivaltaa. Hanke, joka toteutettiin vuosina 2014–2016, kohdentui ensimmäisen lastensuojelulain aikaan eli vuosiin 1937–1983 (Hytönen ym. 2016). Hankkeen tutkijat tekivät 299 haastattelua ja kävivät jonkin verran taus-

takeskusteluja sellaisten henkilöiden kanssa, jotka eivät halunneet antaa varsinaista haastattelua. Haastatelluista valtaosa oli henkilöitä, jotka lastensuojelu oli sijoittanut kodin ulkopuolelle. Pieni osa haastatelluista oli lastensuojelun parissa esimerkiksi eri laitoksissa työskennelleitä henkilöitä tai jossakin ominaisuudessa epäkohtien kanssa tekemisiin joutuneita silminnäkijöitä. Suurin osa haastatelluista oli syntynyt vuosina 1945–65. Vanhimmat haastatellut olivat syntyneet 1920-luvulla ja nuorimmat 1970-luvulla. Naisia heistä oli 173 ja miehiä 126. Haastattelut toteutettiin ja aineisto käsiteltiin laadullisella analyysillä tarkkoja eettisiä periaatteita noudattaen.

Koska hankkeen keskeisenä periaatteena oli luottamuksellisuus, haastateltavia ei yritetty tavoittaa esimerkiksi lastensuojelun asiakirjojen avulla vaan haastateltavat ilmoittautuivat osallistujiksi vapaaehtoisesti. Hankkeesta ja haastateltavien etsinnästä ilmoitettiin eri medioissa mahdollisimman laajasti eri puolilla Suomea. Haastattelut käytiin tekemässä haastateltavien kotona tai mahdollisimman lähellä heidän kotipaikkaansa, jotta kynnys osallistumiseen olisi matala. Muutamia haastatteluja tehtiin myös puhelimitse tai Skypen avulla ulkomailla asuvien henkilöiden kanssa (Hytönen ym. 2016).

Selvityksen tehtävänä oli luoda kuva suomalaisen lastensuojelun sijaishuollossa vuosina 1937–1983 koetuista epäkohdista, kaltoinkohtelusta ja väkivallasta sekä niistä mekanismeista, joita asianosaisilla oli käytössään näiden asioiden tuomiseksi ilmi tai muuttamiseksi. Selvitystyön suunnitelmassa työlle määriteltiin kolme tehtävää. Ensimmäinen oli tiedollinen tehtävä. Hankkeen tuli tuottaa tietoa lastensuojelun sijaishuollon epäonnistumisten historiasta. Lastensuojelun historiaa oli tutkittu jonkin verran (mm. Pulma 1987; Vehkalahti 2004, 2009; Hämäläinen 2007; Haikari 2009; Pekkarinen 2010), mutta sen epäkohdista ja epäonnistumisista oli hankkeen käynnistymisen aikaan olemassa erittäin vähän tutkittua tietoa. Toinen tehtävä oli moraalinen. Tavoitteena oli koettujen vääryyksien tunnistaminen ja tunnustaminen. Selvitystyön suunnitelman mukaan koetut vääryydet tuli tunnistaa, mutta tutkimushanke lisäsi tähän myös koettujen vääryyksien tunnustamisen. Kolmas tehtävä oli oppimis- ja kehittämistehtävä. Selvityksen avulla tuli edistää rakenteita ja käytäntöjä, jotka estävät väkivaltaa ja kaltoinkohtelua nykyisessä sijaishuollossa. (Selvitystyön suunnitelma 2013.) Näistä teh-

tävistä selviytyminen edellytti tutkijaryhmältä vahvaa kokemuksen ja muistitiedon tutkimuksen hallintaa, herkkyyttä vaikeiden kokemusten kohtaamiselle ja kykyä ajallisen kontekstin ymmärtämiseen.

Selvitystyö toteutettiin pääosin temaattisilla haastatteluilla, minkä lisäksi perehdyttiin vuoden 1936 lastensuojelulain soveltamista koskeviin asiakirjoihin, ammattilehtiin ja aikalaistoimijoiden tuottamiin kirjallisiin lähteisiin sijaishuollon tavoitteista ja käytännöistä. Moni haastateltava oli hankkinut arkistosta sijoitustaan koskevia asiakirjoja, joita hän halusi käydä läpi tutkijoiden kanssa. Asiakirjoissa käytetyt termit liittyivät sijoituksen aikaisiin käsitteisiin ja saattoivat olla haastateltaville vieraita ja vaikeasti ymmärrettäviä. Toisinaan haastattelu etenikin näiden asiakirjojen tahdissa, toisinaan ne pysyivät tiukasti haastateltavan käsissä ikään kuin turvaa antamassa. Osa haastateltavista oli ottanut paperit mukaansa todistaakseen, että hän puhui totta. Haastattelujen lähtökohtana oli kuitenkin heidän oma kokemuksensa, jota ei arvioitu asiakirjojen tai historian valossa. (Hytönen ym. 2016, 18.) Osa haastatelluista pyysi apua omaan sijoitukseensa liittyvien asiakirjojen saamiseksi, eivätkä kaikki haastatellut olleet edes tietoisia siitä, että heillä oli mahdollisuus saada itseään koskevia arkistopapereita. Tutkijoina annoimme neuvoja, mistä ja miten itseä koskevia asiakirjoja on mahdollista tilata tai millaisia tietoja niistä on luettavissa. Kerroimme myös, että omaa huostaanottoa koskevien arkistodokumenttien lukeminen voi olla yllättävänkin vaikeaa: esiin voi tulla asioita, joita ei ole muistanut. Lisäksi eri aikoina lastensuojelussa ja sosiaalityössä on ollut omat kirjaamistapansa, ja alan käsitteistö on muuttunut. (Hytönen & Salenius 2017, 94.)

Haastattelujen jälkeen haastattelun toteuttanut tutkija soitti haastateltavalle muutaman viikon kuluttua jälkisoiton. Tämän tarkoitus oli antaa haastateltavalle mahdollisuus kysyä häntä askarruttavia asioita tai lisätä tai korjata jotain haastattelustaan. Lisäksi soitolla haluttiin tarkistaa haastateltavien vointia, kysyä hänen olotilastaan haastattelun jälkeen ja varmistaa, että hänellä oli mahdollisuus saada apua. Osa haastatelluista tuntui olevan tasapainossa lapsuuden kokemustensa kanssa haastattelua tehtäessä, mutta jälkisoiton aikana selvisi, että haastattelu oli nostanut pintaan traumaattisia muistoja lapsuudesta. Näitä haastateltuja ohjattiin kriisiterapiapalveluihin. (Hytönen ym. 2016, 19.)

Elokuun 2014 alussa käynnistyneen selvitystyön suoritti – kuten

jo on mainittu – Jyväskylän yliopiston monitieteinen tutkimusryhmä, jonka tutkijat edustivat historian, etnologian ja sosiaalityön tieteenaloja. Hankkeen johtajana toimi historiantutkija Pirjo Markkola ja hankkeen keskeisenä sosiaalityön asiantuntijana Marjo Kuronen, joka vastasi myös hankkeen suositusten muotoilemisesta. Hankkeen tutkijoina toimivat etnologi Kirsi-Maria Hytönen, historiantutkijat Antti Malinen ja Janne Haikari sekä sosiaalityön tutkija Paula Salenius. Hankkeen koordinaattorina, joka otti vastaan ilmoittautumiset ja organisoi haastattelumatkat, toimi historian väitöskirjatutkija Johanna Koivisto. Lisäksi hankkeen haastattelijoina ja aineiston litteroijina toimi useita historian, sosiaalityön ja etnologian väitöskirjatutkijoita ja tutkijatohtoreita. Ruotsinkielisistä haastatteluista vastasivat Åbo Akademin pohjoismaisen historian tutkijatohtorit Hanna Lindberg ja Matias Kaihovirta.

Tutkimushankkeen suunnittelu- ja toteutusvaiheissa kiinnitettiin erityistä huomiota sekä hankkeessa tarvittavaan ammattitaitoon että haastattelujen vaativaan luonteeseen. Tutkimus edellytti vahvaa kokemuksen ja muistitiedon tutkimuksen hallintaa ja herkkyyttä vaikeiden kokemusten kohtaamiselle. Raskaaksi ymmärretty aihe asetti suuret vaatimukset metodien hallinnalle, eettiselle osaamiselle ja ohjaukselle koko tutkimusprossin ajan. Ryhmän kokoamisessa arvostettiin selvityksen aiheen vaatimaa kokemusta lastensuojelun sijaishuollon ja sen historian sekä sijoitettujen lasten tutkimuksesta. Koska kodin ulkopuolelle sijoitetuissa lapsia on määrällistä osuuttaan enemmän romaneja, hankkeessa haettiin myös romanikulttuurin ymmärtämistä ja osaamista. Ryhmässä ei kuitenkaan ollut romaneja tutkijoina tai haastattelijoina, mutta hankkeen etnologeilla oli aiempaa näyttöä yhteistyöstä romanien kanssa ja romaninuorten haastattelukokemusta (Junkala & Tawah 2009). Kokemusten ja muistitiedon analysoinnin menetelmäosaaminen varmistettiin laajalla eri tieteenalojen edustajien yhteistyöllä.

Ruotsissa vastaavan selvityksen toteuttaneet tutkijat dosentti Johanna Sköld ja sosiaalityöntekijä Petra Rinman olivat kouluttamassa haastattelijoita ennen haastattelujen aloittamista. Haastattelujen valmisteluissa tuli ottaa huomioon aiheen arkaluontoisuus ja siitä seuraava erittäin tiukka tutkimusetiikka. Eettisiä haasteita pyrittiin ennakoimaan monesta eri näkökulmasta: ennen haastatteluja, haastattelujen aikana ja niiden jälkeen sekä haastateltavien että haastattelijoiden näkökulmista. (Hytö-

nen ym. 2016, 17.) Keskinäisen luottamuksen syntyminen tutkijoiden ja tutkittavien välille oli tärkeä edellytys sensitiivisiä aiheita käsittelevän haastattelun onnistumisessa. Haastattelut olivat hyvin henkilökohtaisia ja käsittelivät traumaattisia tapahtumia, joten niiden kerääminen, tallentaminen ja analysointi vaativat erityistä tutkimuseettistä herkkyyttä. (Hytönen & Salenius 2017, 91–94.)

Ruotsalaiset tutkijat suosittelivat koulutuksessaan haastattelujen tekemistä pareittain, ja parityöskentely osoittautui erittäin tärkeäksi tutkijaryhmän työssä jaksamisen kannalta. Tutkijoita sitoi vaitiolovelvollisuus, mutta työparin kanssa oli mahdollista puhua jälkeenpäin haastattelun sisällöistä ja purkaa sen herättämiä tunteita. Lisäksi vieraaseen kotiin mennessä työparin läsnäolo toi myös turvaa. Tutkimushaastattelun aikana työpari kirjoitti muistiinpanoja, joka mahdollisti haastattelijan keskittymisen keskusteluun haastateltavan kanssa. (Hytönen ym. 2016, 19.) Työnohjaus sekä luottamuksellinen ilmapiiri työryhmässä varmistivat tutkijoiden jaksamisen haastattelujen jälkeen. Haastateltavat kertoivat usein hyvin traumaattisista lapsuuden tapahtumista, joiden kuuleminen herätti vaikeita tunteita myös niiden kuulijoissa/tutkijoissa.

Vaikka hankkeen kotipaikka oli Historian ja etnologian laitos, alusta lähtien oli selvää, että lastensuojelun menneisyyshanketta ei voi toteuttaa ilman vahvaa lastensuojelun ja sosiaalityön nykyisyyttä koskevaa osaamista. Selvitystyössä tarvittiin sosiaalityön opinnoissa korostuvaa lastensuojelun ammatillista osaamista ja vaikeiden asioiden käsittelykykyä. Näin lastensuojelun sijaishuollon ja sen menneisyyden tutkimukseen pystyttiin yhdistämään siihen keskeisesti liittyvä tulevaisuushorisontti. Tutkimusryhmän etnologien vahvuutena oli kyky tavoittaa kokemusten kuvausta, muistia ja muistamista – toisin sanoen heillä oli hallussaan muistitietotutkimuksen menetelmällinen ja teoreettinen osaaminen. Myös tutkimusetiikan ja tietoturvan kysymykset kuuluvat etnologien koulutukseen.

Historiantutkijat ovat puolestaan harjaantuneet ilmiöiden ajallisen kontekstin hahmottamiseen ja pystyvät tulkitsemaan eri aikojen sijaishuollon virallisia ja epävirallisia vaikuttimia. Lisäksi lastensuojelun menneisyyttä koskevien arkisto- ja asiakirja-aineistojen tavoittamisessa on hyötyä historian koulutuksesta. Historiantutkijan koulutus antaa myös yleiset valmiudet eritellä muutoksia suomalaisen yhteiskunnan raken-

teissa, politiikoissa ja arjen käytännöissä. Kaikilla tieteenaloilla pyrittiin harjaantumaan sekä laajojen aineistojen käyttöön että laadullisiin tutkimusmenetelmiin. Tieteenalojen yhteistyössä korostui yhteinen pyrkimys ja kyky ymmärtää ja eritellä muutoksia suomalaisen yhteiskunnan rakenteissa, politiikoissa ja arjen käytännöissä.

Tähän lastensuojelun menneisyyshankkeen selvitykseen (Hytönen ym. 2016) perustuen Suomen valtio esitti 21.11.2016 valtiollisen anteeksipyynnön henkilöille, jotka ovat kokeneet kaltoinkohtelua, epäkohtia tai väkivaltaa lastensuojelulaitoksissa tai perhesijoituksen aikana.

Lopuksi

Tutkimushankkeen yhteydessä pysähdyimme muutaman kerran pohtimaan, mitä me tästä opimme ja mikä on tieteenalojemme anti lastensuojelun epäonnistumisten tutkimisessa. Kysyimme, miksi sosiaalityön tutkija paheksuu menneisyyden armottomia käytäntöjä ja historiantutkija yrittää ymmärtää, mistä niissä on kyse. Ihmettelimme, miksi historiantutkija ahdistuu tapaamiensa ihmisten rankoista kokemuksista ja sosiaalityön tutkija yrittää ymmärtää, mistä niissä on kyse. Yllätyimme, kun sosiaalityön tutkija näytti käyttävän aiempaa historiantutkimusta lähteenä ja historiantutkija puolestaan suhtautui hyvinkin kriittisesti aiempaan historiantutkimukseen. Jäimme kummastelemaan, miksi historiantutkija ei ymmärrä sosiaalityön tutkimuksen kysymyksiä tai ymmärtää ne väärin.

Näiden pohdintojen perusteella ehdotamme seuraavia suosituksia monitieteiseen yhteistyöhön: Kysymme aluksi, mitä historiantutkija voi oppia sosiaalityön tutkijoilta. Ehdotamme, että historiantutkija voi oppia sosiaalityön tutkijalta nykyisin käytössä olevien käsitteiden tarkkuutta. Historiantutkijoiden tapa puhua tutkimansa aikakauden käsittein tai vanhentunein käsittein voi tuottaa ongelmia tiiviisti nykypäivään orientoituneelle sosiaalityön tutkijalle. Kun puhutaan lastensuojelun historiasta, pitää muistaa, että käsitteellä oli 1900-luvun alussa laajempi ja eriytymättömämpi sisältö. Silloin oli täysin mahdollista puhua lastenseimistä ja lastentarhoista osana lastensuojelua (Pulma & Turpeinen 1987). Tämä voi hämmentää sosiaalityön tutkijaa ja käsitteelliset kommuni-

kaatio-ongelmat voivat jopa asettaa historiantutkijan asiantuntemuksen kyseenalaiseksi. Siksi historiantutkijoiden olisi opittava sosiaalityön tutkijoilta nykykeskustelussa käytettävien käsitteiden historiallisuutta – siis sitä, että käsitteet muuttuvat ja niiden nykyinen sisältö voi poiketa hyvinkin ratkaisevasti niiden sadan vuoden takaisesta sisällöstä.

Historiantutkijan olisi hyvä oppia sosiaalityön tutkijoiden vahvuuksia, joihin kuuluu rohkeus tehdä synteesejä ja pitkän aikavälin vertailuja. Siinä missä historiantutkija pitäytyy mieluummin perusteellisessa alkuperäislähteisiin perustuvassa analyysissä tai uskaltaa esittää pitkän aikavälin vertailuja vasta kerättyään suuren makrotason datan, sosiaalityön tutkija voi reippaasti kiteyttää eri aikojen lastensuojelusta tai sosiaalityöstä keskeisiä ideoita, joita lähtee vertailemaan. Edellä esimerkiksi Toikon (2005) tutkimus sosiaalityön ideoista on rohkaiseva esimerkki.

Lisäksi historiantutkija voi oppia sosiaalityön tutkijoilta sosiaalityön tutkimuskentän tuntemusta sekä ymmärrystä yhteiskunnan hallinnollisista instituutioista ja niiden merkityksestä ihmisten elämässä. Sosiaalityön tutkimuksen kautta nouseva ymmärrys nyky-yhteiskunnan ongelmista olisi hyväksi historiantutkimuksessa.

Mitä sosiaalityön tutkija sitten voi oppia historiantutkijoilta? Ehdotamme kriittistä suhtautumista aiempaan historiantutkimukseen. Sosiaalityön tutkijoiden heikkouksiin kuuluu historiantutkimuksen ohut tuntemus. Kun rohkeat yhteiskunta-analyysit perustuvat sekundäärilähteisiin, olisi tärkeää tuntea tutkimuksellinen konteksti. Päätelmät voivat perustua aiempaan tutkimukseen, jossa on aukkoja, puutteita ja vanhentuneita tietoja, jotka uudempi tutkimus on voinut kyseenalaistaa tai osoittaa virheelliseksi. Historiantutkijoilta voi siis oppia historia-alan tutkimuskentän tuntemusta. On myös paljon asioita, joita kukaan ei ole tutkinut – tällöin aiempi tutkimus antaa väistämättä vinon kuvan. Historiantutkijat ovat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta tutkineet suhteellisen vähän sosiaalityön historiaa (sosiaalisen työn, sosiaalisen turvallisuuden ja sosiaalihuollon historiaa).

Sosiaalityön tutkijat eivät aina tunne historiantutkijoiden keskinäistä kriittisyyttä suhteessa tutkimukseen. Sosiaalityön tutkijat suhtautuvat kriittisesti toistensa tutkimuksiin ja käyvät tieteellistä keskustelua toistensa tulkinnoista, mutta historiantutkimusta käytetään helposti lähteenä alkuperäisaineistojen tapaa. Kriittisyys pitää ulottaa historiantutkijoiden

tuotoksiin. Nekin ovat tekijänsä tulkintoja, eivät menneisyyden aukottomia kuvauksia. Tässä artikkelissa esittämämme pitkä linja 1800-luvun eriytymisestä takaisin 1900-luvun jälkipuoliskon yhteiskuntatieteiden historialliseen käänteeseen ja 2000-luvun alun sosiaalityön tutkimuksen historiakiinnostukseen osoittaa, että raja-aitojen tai kuvitteellisten raja-aitojen ylittäminen on hedelmällistä. On turha kiistellä, kummalta puolelta aitaa näkee paremmin. Kun sekä historiantutkija että sosiaalityön tutkija kohdistavat kriittisen katseensa samaan suuntaan, he saavat kohteestaan tarkemman ja kirkkaamman kuvan.

Kirjallisuus

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (1994) Traditio vai muutos? Historian ja sosiologian vaikea veljeys. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Teuvo Räty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.) Historia, sosiologia ja Suomi. Helsinki: Hanki ja jää. 7–18.

Alapuro, Risto & Alestalo, Matti (1992) Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.) Suomalaisen sosiologian historia. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. 77–148.

Annola, Johanna (2019) Maternalism and Workhouse Matrons in Nineteenth-Century Finland. Women's History Review 28 (6), 950–966.

Annola, Johanna (2020) Eletty laitoshoito. Köyhäintalon ja kunnalliskodin johtajien kokemukset työstään 1890–1960. Teoksessa Johanna Moilanen, Johanna Annola & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön käänteet. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2020. Jyväskylä: SoPhi, 21–46.

Annola, Johanna (2011) Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (1994) (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Antti (1973) Sosiologian tutkimusmenetelmät I. Porvoo, Helsinki: WSOY. Neljäs, uudistettu laitos.

Haapala, Pertti & Markkola, Pirjo (2017) Se toinen (ja toisten) historia. Historiallinen Aikakauskirja 115 (4), 403–416.

Haatanen, Pekka (1992) Sosiaalihistoria. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.) Suomalaisen sosiologian historia.

Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 149–200.
Haikari, Janne (2009) Latu auki elämään. Sippolan koulukodin historia 1909–2009. Hämeenlinna: Karisto.
Harjula, Minna (2020) Eletty sosiaalityö kahden sukupolven murroskokemuksena 1940–2000. Teoksessa Johanna Moilanen, Johanna Annola & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön käänteet. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2020. Jyväskylä: SoPhi, 47–75.
Harjula, Minna (2023) Encountering Benefits for Families: Layers of Lived Social Citizenship in Finland in the 1930s and 1940s. Teoksessa Johanna Annola, Hanna Lindberg & Pirjo Markkola (toim.) Lived Institutions as History of Experience. Cham: Palgrave Macmillan, 129–157.
Harjula, Minna (1996) Vaillinaisuudella vaivatut. Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
Harrikari, Timo (2004) Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
Harrikari, Timo (2011) The Making of the First Child Welfare and Juvenile Crime Act in Finland 1897–1943. Social Work and Society 9 (2), 1–17.
Harrikari, Timo (2019) Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussääntelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Helsinki: Gaudeamus.
Hoikkala, Susanna (2020) Historiallinen tapaustutkimus lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöistä 1950–2000. Helsinki: Helsingin yliopisto.
Hytönen, Kirsi-Maria, Malinen, Antti, Salenius, Paula, Haikari, Janne, Markkola, Pirjo, Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22 Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
Hytönen, Kirsi-Maria & Salenius, Paula (2017) Yhteiskunnallisen etnologisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Teoksessa Outi Fingerroos, Niina Koskihaara, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Lundgren (toim.) Yhteiskuntaetnologia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 79–100.
Hämäläinen, Juha (2007) Lastensuojelun kehityslinjoja. Kuopio: Snellman-instituutti.
Iggers, Georg G. (1997) Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge (Hanover & London: Wesleyan University Press.
Jaakkola, Jouko, Kaarninen, Mervi & Markkola, Pirjo (1986) Koukkuniemi 1886–1986. Sata vuotta laitoshuoltoa Tampereella. Tampere: Tampereen kaupunki.

Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (1994) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Junkala, Pekka & Tawah, Sanna (2009) Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Kaarninen, Mervi (1986) Tamperelaisen punaorvon elämänvaiheet. Teoksessa Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Viljo Rasilan täyttäessä 60 vuotta 22.1.1986. Tampere: Tampereen yliopisto, 36–49.

Kaarninen, Mervi (2017) Punaorvot 1918. 2. uudistettu laitos. Helsinki: Minerva Kustannus.

Kaarninen, Mervi (2023) From Humiliation to Compensation? Experiencing Poverty and Welfare Institutions Among Red Widows from the Civil War 1918–1945. Teoksessa Johanna Annola, Hanna Lindberg & Pirjo Markkola (toim.) Lived Institutions as History of Experience. Cham: Palgrave Macmillan, 159–182.

Karonen, Petri & Villstrand, Nils Erik & Haapala, Pertti (2021) (toim.) Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 1. Tampere: Vastapaino.

Kuronen, Marjo (2020). Sosiaalityön historiallisia käänteitä paikallistamassa: Johanna Moilanen & Johanna Annola & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön käänteet. Janus 28 (4), 416–418.

Lloyd, Christopher (1986) Explanation in Social History. Oxford: Blackwell.

Löfström, Jan (2012) (toim.) Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksipyytäminen. Helsinki: Gaudeamus.

Malinen, Antti & Markkola, Pirjo & Hytönen, Kirsi-Maria (2020) Conducting Commissioned Research: The Finnish Inquiry into the Failures of Child Welfare, 1937–83. Scandinavian Journal of History 45 (2), 202–220.

Markkola, Pirjo & Sköld, Johanna (2020) History of Child Welfare: A Present Political Concern. Scandinavian Journal of History 45 (2)143–158.

Markkola, Pirjo & Niemi, Marjaana & Haapala, Pertti (2021) (toim.) Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2. Tampere: Vastapaino.

Markkola, Pirjo (2021) Lastensuojelun epäonnistumisten historia. Teoksessa Ilari Hetemäki, Anna-Kaisa Kuusisto, Maria Lähteenmäki & Esa Väliverronen (toim.) Hyvä ja paha tieto. Helsinki: Gaudeamus, 49–61.

Moilanen, Johanna & Annola, Johanna & Satka, Mirja (2020) (toim.) Sosiaalityön käänteet. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2020. Jyväskylä: SoPhi.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne: asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi & Jyväskylän yliopisto.

Pekkarinen, Elina (2010) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapausta kuudelta vuosikymmeneltä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
Piirainen, Veikko (1958) Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivaishoitotoiminta vaivaishoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla. Hist. tutk. XLIX. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
Piirainen, Veikko (1974) Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Tampere: Tampereen yliopisto.
Pulma, Panu (1992) Köyhästäkö kansalainen. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino, 169–193.
Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva (1987) Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
Rasila, Viljo (1973) Yhteiskunnallinen korkeakoulu 1925–1966. Tampere: Tampereen yliopisto.
Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Satka, Mirja & Pohjola, Anneli & Rauhala, Pirkko-Liisa & Moilanen, Johanna & Isokuortti, Nanne (2023) (toim.) Sosiaalityön tieteenalaa rakentamassa. Helsinki: Huoltaja-säätiö.
Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia 7/2002. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
Selvitystyön suunnitelma. Epäkohdat ja kaltoinkohtelu lastensuojelun sijaishuollossa 1930- ja 1980-lukujen välisellä ajanjaksolla. 2013. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
Sköld, Johanna (2015) Apology Politics: Transnational Features. Teoksessa Johanna Sköld & Swain Schurlee (toim.) Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'. International Perspectives. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 13–26.
Sköld, Johanna & Schurlee Swain (2015) (toim.) Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care`. International Perspectives. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.
Urponen, Kyösti (1979) Sosiaalipolitiikka soveltavana yhteiskuntatieteenä. Teoreettis-historiallinen analyysi sosiaalipolitiikkatieteen problematiikasta. Turku: Turun yliopisto.
Valjakka, Eeva (2016) Vain lakiko lasta suojelee? Sarja C 420 Turku: Turun yli-

opisto.
Vehkalahti, Kaisa (2004) Kissapäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa. Nummela: Vuorelan koulukoti.
Vehkalahti, Kaisa (2009) Constructing Reformatory Identity. Girls' Reform School Education in Finland 1893–1923. Oxford: Peter Lang.

Epilogi

Riitta Granfelt

Professori Marjo Kurosen omintakeinen, monella tavoin ansiokas tutkijan ura käynnistyi perhetutkimuksesta, erityisesti äitiyden tutkimuksesta eikä hänen tieteellisiin teksteihinsä perehtyessä voi olla vakuuttumatta feminismin ja sosiaalityön keskinäisestä yhteydestä. Feminismillä ja sosiaalityöllä on paljon yhteistä, kuten haavoittuvassa tilanteessa elävien ihmisten puolustaminen, epäkohtien esiin nostaminen ja erityinen käytäntösuhde. Tämä näkemys on luettavissa yhtä lailla Marjo Kurosen teoreettiskäsitteellisistä teksteistä kuin käytäntölähtöisten tutkimushankkeiden tuotoksista. Läpi leikkaavana näkökulmana kaikessa Marjon kirjoittamassa on sukupuolen merkityksiin kohdentuva analyyttinen katse.

Syvällinen feministisen tutkimuksen tuntemus on kannatellut niin Marjon omia tieteellisiä tekstejä kuin hänen johtamiensa tutkimusryhmien työtä yhteiskunnan marginaaleissa elävien köyhien ja pienituloisten naisten parissa.

Ahkeran professorin rikasta tuotantoa voisi tarkastella monesta, toisistaan paljonkin poikkeavasta suunnasta. Olen ottanut vapauden kirjoittaa ensisijaisesti omasta näkökulmastani, psykososiaalisesti suuntautuneena marginalisaatiotutkijana. Aloitan reilut 20 vuotta sitten julkaistusta sosiaalityön vuosikirjasta.

Sukupuolistuneiden rakenteiden ja naisten kokemusten äärellä

Sukupuoli ja sosiaalityö -teos ilmestyi vuonna 2004 sosiaalityön tutkimuksen seuran kolmantena vuosikirjana. Kirjan toimitimme me neljä sosiaalityön tutkijaa: Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius. Alun perin toimitusvastuumme olivat yhtä suuret kullakin, mutta pian selvisi Marjon ylitsevertainen feminististen teorioiden ja tutkimuksen osaaminen ja hänestä tulikin kirjan ykköstoimittaja. Marjon innostus ja asiantuntemus kannattelivat toimitustyötä luoden kirjan artikkeleille feministisiin teorioihin rakentuvan taustoituksen, jota kelpaa lukea vielä reilut 20 vuotta myöhemminkin.

Omassa artikkelissaan Marjo analysoi käsitteen empowerment erilaisia merkityssisältöjä (Kuronen 2004). Kiinnittyminen valtasuhteiden ja järjestelmätason kysymyksiin sekä sukupuolen merkityksiin ja niihin liittyvään eriarvoisuuteen näkyy tässäkin artikkelissa, kuten lukuisissa, seuraavien vuosien varrella julkaistuissa teksteissä.

Kahtena edellä mainittua kirjaprojektia seuranneina vuosikymmeninä Marjo on yhdessä tutkimusryhmänsä kanssa johdonmukaisesti vahvistanut feististen teorioiden osuutta suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ja sukupuolen merkityksen tiedostamista niin sosiaalityön ammattikäytännöissä kuin tutkimuksessa.

Kaikkea, missä Marjo on mukana, pohjustaa vahva käsiteanalyysi. Käsitteiden perusteellinen teoretisointi sukupuolen merkitykset tunnistaen onkin Marjon leipälaji, jossa hän on ehkä kaikkein vahvimmin kotonaan. Syvällisen analyyttisella, mutta samanaikaisesti helposti avautuvalla tyylillään Marjo on innostanut myös monia muita, niin opiskelijoita kuin tutkijan uran eri vaiheissa olevia kollegoita sukupuolen merkityksen tunnistavaan tutkimukseen, käsitteellistämiseen ja ammattikäytäntöjen kehittämiseen feministisiä teorioita hyödyntäen. Marjon tieteelliselle tuotannolle on leimallista toisaalta osallistuminen teoreettismetodologiseen kansainväliseen keskusteluun ja toisaalta panostaminen suomalaiseen sosiaalityön tutkimukseen ja ammattikäytäntöjen kehittämiseen.

Ylipäänsä naiset, viime vuosina etenkin haavoittuvassa asemassa olevat, jopa äärimmäisessä marginaalissa elävät naiset ja heidän asemansa

palvelujärjestelmässä ovat useiden vuosien ajan olleet Marjon erityisen kiinnostuksen kohteena. Tutkimukset on tehty ”paikan päällä”, naisten kokemuksia kunnioittaen ja ne lähtökohdaksi ottaen. Taustalla näkyy Dorothy Smithin (mm. 1987, 1999) kehittämä institutionaalinen etnografia, jonka merkitys Marjon ja hänen kollegoidensa tutkimuksissa on todella suuri (ks. Kuronen 2014; Kuronen ym. 2021).

Sosiaalityön ja feministisen tutkimuksen erityinen käytäntösuhde

Marjo on tehnyt näkyväksi sosiaalityön ja feministisen tutkimuksen käytäntösuhdetta sekä omassa tutkimustyössään että johtamissaan tutkimus- ja kehittämishankkeissa yhdessä tutkimusryhmänsä kanssa. Feminismiä ja sosiaalityötä yhdistävä erityinen käytäntösuhde, relationaalisuus, sukupuolistuneet rakenteet ja niistä juontuva eriarvoisuus konkretisoituvat ja käsitteellistyvät lukuisissa, eri tavoin haavoittavassa tilanteessa elävien naisten kokemuksia käsittelevissä teksteissä.

Tutkimushankkeissa *Rikostaustaiset naiset, traumakokemukset ja naiserityisten palveluiden kehittäminen* (RITA) ja Vulnerability -tutkimusohjelma (*Haavoittuvissa elämäntilanteissa olevat naiset hyvinvointipalvelujärjestelmän muutoksessa*) on tehty laadullista tutkimusta erilaisin metodologisin ja metodisin lähtökohdin, kokemustietoa hyödyntäen. Tutkimuskohteena on ollut palvelujärjestelmä päihteitä käyttävien ja rikoksesta tuomittujen sekä köyhien yksinhuoltajaäitien kokemana ja näkökulmana palvelujen saatavuus, palvelujärjestelmän toimivuus ja mahdollinen haavoittavuus ja ennen kaikkea sukupuolen merkitysten tunnistaminen.

Dorothy E. Smithin (mm. 1987, 1999) kehittämää institutionaalista etnografiaa kunnioittaen tutkijat ovat menneet paikan päälle perehtymään haavoittuvassa tilanteessa elävien ihmisten arjen rakenteisiin ja heidän elämäänsä vaikuttaviin eri tasoilla liikkuviin suhteisiin. Laadullisten aineistojen analyysin pohjalta on edetty palvelujen kriittiseen tarkasteluun, epäkohtien osoittamiseen ja ennen kaikkea ammattikäytäntöjen kehittämiseen yhteistyössä ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden kanssa kokemustietoa käsitteellistäen.

Näkökulmaksi on valittu sosiaalityön relationaalisuus ja sen toteut-

taminen monitasoisissa suhteissa ja rakenteissa. Keskiössä on ollut se, miten haavoittuvassa tilanteessa olevat naiset tulevat kohdatuiksi ja miten heidän tarpeisiinsa pystytään vastaamaan lähtökohtana kohtaamisen kokonaisvaltaisuus, ei ainoastaan äidin tai ylipäänsä hoivaajan roolin kautta nähdyksi tuleminen.

RITA-hankkeen tutkimusryhmä on onnistuneesti nostanut esiin negatiivisesti leimautuneen marginaaliryhmän monella tavoin haavoittavan tilanteen, vaikka päihdekierteessä elävät rikostaustaiset naiset ovat vaikeasti tavoitettava tutkimuskohde. Tutkimusryhmän jäsenet ovat uskaltaneet mennä paikan päälle kohtaamaan traumatisoitumisen seurauksineen. Traumatisoitumisen kohtaaminen ja sukupolvittaisen traumatisoitumisen katkaisu on ollut hankkeen ydintä, joka läpäisee sekä tutkimustekstit että tutkimusperustaisen koulutusaineiston. Hankkeen tuotokset ovat arvokas panos pyrkimyksissä kehittää psykososiaalisesti suuntautunutta sosiaalityötä haavoittuvassa asemassa elävien ihmisten parissa.

Tieteellisen kirjoittamisen ja erityisesti käsitteiden käytön eettiset kysymykset konkretisoituvat Marjon ja hänen tutkimusryhmänsä tutkimustyössä: tavalla, miten kirjoitamme ja miten puhumme haavoittuvassa tilanteessa elävistä ihmisistä, on suuri merkitys sille, miten he tulevat nähdyiksi ja kohdatuiksi. Tutkimus- ja kehittämishankkeissa ei ole jääty ilmiön kuvaamisen ja ammattilaisten työn kritisoimisen tasolle, vaan on edetty tutkimusperustaisiin ehdotuksiin paremmin sukupuolen merkitykset ja haavoittuvuuden moninaisuuden huomioon ottavista käytännöistä.

Marjon kunniaksi kirjoitettua

Yhdessä tutkimusryhmänsä kanssa Marjo on rakentanut niin sosiaalityön tutkimukseen kuin feministiseenkin tutkimukseen sopivan käsiteteoreettisen pohjan haavoittuvuuskäsitteen ympärille. Käsiteteoreettinen jäsennys on tarjonnut toisille tutkijoille erinomaiset edellytykset empiiristen aineistojen analyysille ja tulkinnoille. Erilaisten aineistojen ja tutkimusmetodien avulla on ollut mahdollista saada tutkimuskohteeksi hyvin monenlaisia haavoittavia tilanteita ja monitasoisia haavoittuvuuk-

sia, kuten tämän kirjan luvut osoittavat. Käsiteteoreettisissa analyyseissa yhdistyvät feminismin ja sosiaalityön emansipatoriset merkitykset.

Luvuissa kerrotaan paitsi palvelujärjestelmän vajavuuksista ja yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta, myös asiakkaiden haavoittavista keskinäissuhteista. Matkustelevat ”pakettivauvat”, päihderiippuvuuden kanssa kamppailevat raskaana olevat naiset ja pienten lasten äidit, väkivaltaisissa suhteissa elävät ja rikostaustaiset naiset, turvapaikan hakijat, asunnottomat ja vanhat ihmiset elämänkulkuineen asettuvat tavalla tai toisella haavoittuvuuden käsitettä vasten. Teksteissä kuvataan syvää haavoittuneisuutta ja monin tavoin vajavaista, sukupuolen merkitykset heikosti tunnistavaa palvelujärjestelmää, jossa ammattilaiset yrittävät vastata tavalla tai toisella vaikeassa tilanteessa elävien ihmisten tilanteittaiseen, ehkä ylisukupolvittaiseenkin haavoittuneisuuteen ja sosiaalistaloudelliseen huono-osaisuuteen.

Marjon jalanjäljissä analysoidaan lastensuojelun ja perhetyön rajaaluetta ja sitä, kuinka haavoittuvassa asemassa eläville lapsiperheille tarjolla oleva tuki ei kehity eikä tutkimustieto kartu toivottavalla tavalla. Lähisuhdeväkivalta eri muodoissaan, mukaan lukien yksi väkivallan vähemmän tunnistettu osa-alue, digitaalinen väkivalta, on kirjoitettu näkyväksi. Naisvankien elämänkulkuun lapsuudesta asti kasautunutta monimuotoista väkivaltaa tulkitaan hallinnan suhteiden taustoittamana. Naisvankien yrityksiä selviytyä vailla virallisen palvelujärjestelmän tai ylipäänsä ammattilaisten tukea analysoidaan resilienssin käsitteen avulla. Haastatteluaineiston analyysin kautta on tavoitettu sellainen resilienssi, joka on yleisten mittapuiden mukaisesti tuhoisaa. Äärimmäisen haavoittavaan tilanteeseen puuttumista vaikeuttaa monen rikostaustaisen naisen syvä epäluottamus ammattilaisapuun ja ylipäänsä viranomaisiin.

Lastensuojelulaitosten historiaa käsiteltäessä muistutetaan siitä, kuinka käytännöt on syytä asettaa ajalliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa. Maahanmuuttajien tilanteiden monikerroksista haavoittuvuutta analysoiva artikkeli osoittaa, kuinka haavoittuvuus kerrostuu lasten ja nuorten riippuvaisen aseman kautta erityisen syväksi. Asunnottomien ihmisten tilanteet edellyttävät monitasoista marginalisaatioon ja haavoittuvuutta tuottavaan eriarvoisuuteen kohdentuvaa toimintaa. Haavoittuvuuden käsitettä voi kehittää tutkimustehtävien ja niihin vastaamista varten kerättyjen empiiristen aineistojen avulla yhä uusiin

ulottuvuuksiin, kuten Marjon kunniaksi kirjoitettu teos osoittaa.

Sosiaalityön tutkimusta ja feminististä tutkimusta yhdistävä käytäntösuhde tulee eläväksi kirjan teksteissä, joissa kerrotaan konkreettisen hoivatyön syvällisyydestä ja vaativuudesta, vauvoista, jotka eivät voi valita suhteitaan ja ”ikävältä kalskahtavassa kontrollista”, jota ei voida välttää silloin, kun päihderiippuvuuden kuormittama äiti ei jaksa, osaa tai pysty hoitamaan lastaan. Huokailu ja hyvän korostaminen ei riitä tilanteissa, joissa lapsen turvallisuus vaarantuu. Sosiaalityö kohdentuu suhteisiin, jotka ovat ristiriitaisia eri tasoillaan ja joissa sosiaalityöntekijä ei voi pysytellä neutraalina, vaan joutuu valitsemaan puolensa. Sosiaalityön kohtaamisissa, erityisesti lastensuojelussa, kohdataan suhdeperustaisen auttamistyön hyvin vaativaksi tekeviä ikävän, vihan, epäoikeudenmukaisuuden, rakkauden ja häpeän tunteita.

Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa haavoittuvuuden ja sukupuolen välisten kytkösten analyysi on jäänyt vähäiseksi ja haavoittuvuuden käsite on usein liitetty varsin problematisoimatta tiettyihin ihmisiin ja ihmisryhmiin. Universaali haavoittuvuus on relationaalinen käsite, joka liittyy ihmisten välisiin suhteisiin ja keskinäiseen riippuvuuteen. Kyseessä on monimutkainen ilmiö, joka voi esiintyä eri muodoissaan, voi kasaantua ja siirtyä sukupolvelta toiselle. (Kuronen 2022, 63–66.) Juuri tästä tematiikasta kirjassa kerrotaan eri kohderyhmien näkökulmasta kirjoitetuissa tutkimusartikkeleissa.

Mitä vielä Marjosta?

Feministisesti suuntautuneena sosiaalityön tutkijana Marjo on väsymättä muistuttanut feististen teorioiden liian vähäisestä merkityksestä suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa. Kansainvälisesti ansioitunut tutkija ei ole unohtanut kotimaan tutkimuskenttiä, vaan nostaa tieteellisissä artikkeleissaan kollegoidensa julkaisuja arvostavaan sävyyn. Eikä kyse ole vain viittauksista, vaan kollegan tuotannon koostamisesta oivaltavan tiivistyksen alle. Marjolla on taito löytää feminismin ituja sellaisistakin teksteistä, joissa ne ovat jääneet piiloon.

RITA-hankkeen ohjausryhmässä, jonka puheenjohtajana Marjo toimi, vallitsi tunnelma, jossa ohjausryhmän jäsenenä sai kokea, kuinka

jokainen oma kommentti kuulosti varsin viisaalta. Marjolla on taito pysytellä taka-alalla ja luoda kaikkia osallistujia kunnioittava ilmapiiri. Tämä tarjoaa edellytykset syvälliseen keskusteluun erilaisista, painotuksiltaan hyvinkin paljon toisistaan poikkeavista näkökulmista. Ohjausryhmässä oli tilaa vahvalle psykologiselle virittyneisyydelle, vaikka RITA-hankkeen lähtökohta traumaan oli kulttuurinen, sosiaalinen ja kollektiivinen. Ohjausryhmässä sallittiin hyvinkin kriittinen tutkimusryhmään kohdentuva puhe. Erilaisista lähtökohdista keskustelevien ihmisten näkemysten työstäminen hankkeen tehtäviä ja tavoitteita vasten tuotti rikkaan keskustelun tutkimusryhmän työn tueksi.

Marjosta ihmisenä ja työtoverina tulee kaikkein ensimmäiseksi mieleen vähäeleisyys ja tilan antaminen toisille, kuunteleminen ja toisten työn arvostaminen. Lukuisien omien tutkimustensa lisäksi Marjo on ohjannut suuren määrän tutkimuksia, eikä vähiten väitöskirjoja ja luonut laajoja, taidolla rakennettuja käsiteanalyyseja, joista itse kukin on voinut valita itselle sopivan näkökulman omaan tutkimukseensa.

Lopuksi

Professori Marjo Kurosen erityisenä kiinnostuksen kohteena on vuosikymmenestä toiseen säilynyt ja ajankohtaisena pysynyt sitoutuminen feministiseen, sukupuolen merkitykset tunnistavaan sosiaalityöhön ja sen tutkimuksen teoreettismetodologiseen kehittämiseen. Käytäntölähtöisillä tutkimus- ja kehittämishankkeilla on ollut vahva kytkös sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmään, erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien naisten näkökulmasta.

Marjon työllä on ollut suuri merkitys sille, että Suomessa on viimeisen kymmenen vuoden aikana julkaistu enenevässä määrin sukupuolisensitiivistä tutkimusta ja kehitetty naiserityistä sosiaalialan työtä. Yhteiskunnan marginaaleissa elävien naisten haavoittuva asema palvelujärjestelmässä on tunnistettu aiempaa paremmin ja osoitettu useissa tutkimuksissa. Marjon tieteellisen työn merkitys ulottuu akateemisista sfääreistä nuhjuisiin kadun kulmiin.

Kirjallisuus

Kuronen, Marjo (2004) Valtaistumista vai voimavaraistumista–Feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-Kustannus, 277–296.

Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (2004) (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Kuronen, Marjo (2014) Perheen ideologinen tuottaminen. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 81–98.

Kuronen, Marjo (2022) Marginaalisuuden, haavoittuvuuden ja naiserityisyyden paikannuksia. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa. Konstruktionistisia jäsennyksiä. Tampere: Vastapaino, 55–84.

Marjo Kuronen & Elina Virokannas & Ulla Salovaara (2021) (Eds.) Women, Vulnerabilities and Welfare Service Systems. Routledge Advances in Social Work. Abingdon, Oxton: Routledge.

Smith, Dorothy (1987) The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology. Oxford: Open University Press.

Smith, Dorothy (1999) Writing the Social. Critique, theory and investigations. University of Toronto Press.

Kirjoittajat

Ahtinen, Aino, FT, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto

Husso, Marita, YTT, professori, Tampereen yliopisto

Jarske, Salla, FT, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto

Jokinen, Arja, YTT, dosentti, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto.

Juhila, Kirsi, YTT, professori, Tampereen yliopisto

Jutila, Elli, YTM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto

Granfelt, Riitta, VTT, dosentti, Helsingin yliopisto

Karttunen, Teija, YTT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

Kiili, Johanna, YTT, apulaisprofessori, Jyväskylän yliopisto

Kiuru, Hilla, YTT, tutkijatohtori, Jyväskylän yliopisto

Lehto-Lundén, Tiina, VTT, Principal Research Scientist, Hämeen ammattikorkeakoulu

Malinen, Kaisa, PsT, johtava tutkija, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Markkola, Pirjo, FT, professori, Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikön johtaja, Tampereen yliopisto

Moilanen, Johanna, YTT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

Möller, Sointu, YTL, johtaja, Järvi-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Mäntysaari, Mikko, YTT professori emeritus, Jyväskylän yliopisto

Piippo, Sisko, YTT, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto

Pösö, Tarja, YTT, professori emerita, Tampereen yliopisto.

Salenius, Paula, YTT, laillistettu sosiaalityöntekijä, perheterapeutti

Salovaara, Ulla, YTT, yliopistonlehtori, Jyväskylän yliopisto

Svenlin, Anu-Riina, YTT apulaisprofessori, Jyväskylän yliopisto & Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Tihveräinen, Sonja, YTM, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto

Turtiainen, Kati, YTT professori, Jyväskylän yliopisto & Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Törölä, Miisa, YTT, yliopistotutkija, Helsingin yliopisto

Valokivi, Heli, YTT, professori, Jyväskylän yliopisto

Vasara, Paula, YTT, tutkijatohtori, Jyväskylän yliopisto

Virokannas, Elina, VTT, professori, Lapin yliopisto

Tabula gratulatoria

Ratif Adiputri
Aino Ahtinen
Merja Anis
Timo Anttila
Helena Blomberg-Kroll
Marja Böök
Anna-Maija Castrén
Petteri Eerola
Rosi Enroos
María Victoria Gómez
Riitta Granfelt
Kirsi Günther
Hannele Harjunen
Tiina Hemminki
Susanna Hoikkala
Marita Husso
Kirsi-Maria Hytönen
Pilvi Hämeenaho
Jorma Hänninen
Salla Jarske
Arja Jokinen
Eeva Jokinen

Kimmo Jokinen
Kirsi Juhila
Raija Julkunen
Elli Jutila
Marja Järvelä
Anitta Kananen
Anita Kangas
Sirpa Kannasoja
Farid Karimi
Teija Karttunen
Jari Kaukua
Tarja Kemppainen
Marja Keränen
Johanna Kiili
Riitta-Liisa Kinni
Hilla Kiuru
Hanna-Mari Kivistö
Tiina Kontinen
Teea Kortetmäki
Kristiina Koskiluoma
Suvi Krok
Christian Kroll
Teppo Kröger
Hanna Kuusela
Ossi Laaksamo
Pia Lahtinen
Merja Laitinen
Lapin yliopiston sosiaalityön oppiaine
Tiina Lehto-Lundén
Riitta Liimatainen
Kia Lindroos
Tapio Litmanen
Katariina Luoto
Mika Lähteenmäki
Sanna Lähteinen
Antti Malinen

Kaisa Malinen
Pirjo Markkola
Aila-Leena Matthies
Johanna Moilanen
Olli-Pekka Moisio
Armi Mustosmäki
Mikko Mäntysaari
Sointu Möller
Marianne Notko
Kati Närhi
Jari Ojala
Kari Palonen
Tuija Parvikko
Aini Pehkonen
Sisko Piippo
Henna Pirskanen
Antti Puupponen
Piia Puurunen
Miikka Pyykkönen
Ainoriitta Pöllänen
Tarja Pösö
Sati Ranta-Tyrkkö
Aino Ritala-Koskinen
Jukka Ruokanen
Petri Ruuskanen
Jussi Saarinen
Paula Salenius
Samuel Salovaara
Ulla Salovaara
Mirja Satka
Eija Sevón
Tiina Sihto
Tiina Silvasti
Sosnet
Laura Stark
Anu-Riina Svenlin

Joona Taipale
Sakari Taipale
Sonja Tihveräinen
Kati Turtiainen
Miisa Törölä
Heli Valokivi
Paula Vasara
Tuija Virkki
Elina Virokannas
Riitta Vornanen
Minna Ylilahti
Katri Ylönen
Minna Zechner